

KRZYSZTOF CHOCHOWSKI

SŁUŻBY SPECJALNE W POLSCE

Издаелство на Българската академия на науките
“Проф. Марин Дринов”
Professor Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences

Sofia 2021

REVIEWERS:

Dominik Tyrawa - Dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin (Polska)

Igor Britchenko - Dr hab., Professor, VUZF University, Sofia (Bułgaria)

Ivan Tkach - Doctor of Sciences, Professor, Head of the training and research center of defense management of The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

© **Krzysztof Chochowski**
Śłużby specjalne w Polsce, 294 p.

ISBN: 978-619-245-178-3

Aktualnie w Polsce funkcjonuje pięć odrębnych służb specjalnych, a mianowicie Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego. Każda z nich ma sobie przypisany zakres kompetencji i zadań – wszystkie jednak mieszczą się w sferze bezpieczeństwa publicznego. Bezpieczeństwo było, jest i będzie jedną z podstawowych potrzeb ludzkich, a państwo poprzez swoje służby i organy jest nie tylko predystynowane, ale wręcz zobligowane, by stan bezpieczeństwa zapewnić. Istotną rolę w tym procesie pełnią właśnie polskie służby specjalne.

Celem opracowania jest teoretycznoprawna oraz dogmatycznoprawna analiza i charakterystyka statusu prawnego służb specjalnych w Polsce oraz modelu ich organizacji z perspektywy prawa administracyjnego. Funkcjonowanie służb specjalnych w Polsce zależy bowiem bezpośrednio od przyznanego im statusu prawnego, służby te są więc zobligowane do działania na podstawie i w granicach prawa.

WYKAZ SKRÓTÓW

ABW	– Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
AK	– Armia Krajowa
AW	– Agencja Wywiadu
CBA	– Centralne Biuro Antykorupcyjne
KC PZPR	– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KG PP	– Komenda Główna Policji Państwowej
k.k	– Kodeks Karny
Kpk	– Kodeks Postępowania Karnego
MBP	– Minister Bezpieczeństwa Publicznego
NDWP	– Naczelne dowództwo Wojska Polskiego
MO	– Milicja Obywatelska
MON	– Minister Obrony Narodowej
MSW	– Minister Spraw Wewnętrznych
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
RP	– Rzeczypospolita Polska
PRL	– Polska Rzeczypospolita Ludowa
PRM	– Prezes Rady Ministrów
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RM	– Rada Ministrów
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SG WP	– Sztab Generalny Wojska Polskiego
SI	– Służba Informacyjna
SKW	– Służba Kontrwywiadu Wojskowego
SWW	– Służba Wywiadu Wojskowego
TK	– Trybunał Konstytucyjny
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UE	– Unia Europejska
uoabwiad	– ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu
uocba	– ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym
UOP	– Urząd Ochrony Państwa
uop	– ustawa o Urzędzie Ochrony Państwa
uorm	– ustawa o Radzie Ministrów
uoskwisww	– ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego i Służbie Wywiadu Wojskowego
usfkwisww	– ustawa o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego
WP	– Wojsko Polskie
WSI	– Wojskowe Służby Informacyjne
uws	– ustawa o Wojskowych Służbach Informacyjnych
WSI	– Wojskowe Służby Informacyjne
WSW	– Wojskowa Służba Wewnętrzna
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ŻW	– Żandarmeria Wojskowa

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	3
WSTĘP	5
I. KSZTAŁTOWANIE SIĘ IDEI SŁUŻB SPECJALNYCH	19
1.1. Starożytność	19
1.2. Średniowiecze	30
1.3. Czasy nowożytne	42
Wnioski	88
II. GENEZA SŁUŻB SPECJALNYCH W POLSCE	91
2.1. Służby Specjalne w II RP	91
2.2. Służby Specjalne w PRL	97
2.3. Służby Specjalne w III RP	114
Wnioski	126
III. ISTOTA I PODSTAWOWE WYZNACZNIKI SŁUŻB SPECJALNYCH	128
3.1. Pojęcie służba specjalna w prawie polskim	128
3.2. Działalność wywiadowcza	133
3.3. Działalność kontrwywiadowcza	135
3.4. Tajność działania	140
Wnioski	141
IV. ORGANIZACJA, KOMPETENCJE I ZADANIA SŁUŻB SPECJALNYCH W POLSCE	143
4.1. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	144
4.2. Agencja Wywiadu	159
4.3. Służba Kontrwywiadu Wojskowego	164
4.4. Służba Wywiadu Wojskowego	173
4.5. Centralne Biuro Antykorupcyjne	179
Wnioski	187
V. ISTOTA SŁUŻBY W SŁUŻBACH SPECJALNYCH	197
5.1. Służba funkcjonariuszy ABW i AW	200
5.2. Służba funkcjonariuszy CBA	216
5.3. Służba funkcjonariuszy SKW i SWW	229
Wnioski	243
VI. NADZÓR NAD SŁUŻBAMI SPECJALNYMI	246
Zakończenie	267
Bibliografia	277
Orzecznictwo	292
Wykaz aktów normatywnych	292

WSTĘP

Idea służb specjalnych ma swoje korzenie już w starożytności, kiedy to powstawały pierwsze organizmy państwowe, a następnie regionalne mocarstwa, czy imperia. W znacznym stopniu o ich potęgę, bezpieczeństwie władców i wewnętrznej stabilności, decydowały właśnie formacje, które dziś określibyśmy mianem służb specjalnych. Z tego też względu zaczęto zwracać uwagę na wagę informacji, które mogły przyczynić się do zapobieżenia napaściom wrogich państw czy plemion, a także buntom, bądź rebeliom. Jak podkreśla R.M. Sheldon, szpiegostwo jest więc tak stare, jak sama historia i zawsze będzie niezwykle ważne dla dowódców i przywódców politycznych¹.

Zarówno w starożytności, jak i średniowieczu, a także w czasach nowożytnych i współcześnie, służby specjalne odgrywały i odgrywają znaczącą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa i jego obywateli. Zaznaczyć jednak należy, iż na przestrzeni wieków zmieniał się sposób rozumienia bezpieczeństwa państwa. Początkowo personifikacją państwa była osoba panującego, a zatem bezpieczeństwo państwa było pojmowane przede wszystkim jako bezpieczeństwo władcy i jego rodziny. Dziś bezpieczeństwo państwa pojmowane jest znacznie szerzej, nie wdając się w szczegółowe rozważania, należy przyjąć, że jest nim niezakłócone funkcjonowanie organów i instytucji państwa, trwałość ustroju, jego integralność terytorialna, niezależność wewnętrzna i zewnętrzna, a także spokojne, pozbawione zagrożeń, życie ludzi znajdujących się pod władztwem tegoż państwa.

W tym miejscu należy podkreślić, że organizacja i zasady funkcjonowania służb specjalnych, których najważniejszym zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa, uzależnione jest od sposobu organizacji państwa i jego ustroju. Czynniki te, odgrywają istotną rolę i wpływają na sposób działania, cele i zadania oraz miejsce służb specjalnych w państwie.

W zależności od stopnia rozwoju cywilizacyjnego państwa przybierały różne formy od monarchii absolutnej i republiki arystokratycznej na monarchii demokratycznej i republice demokratycznej skończywszy. Były to państwa zarówno unitarne, jak i federalne, a także konfederacje. Istotną rolę odgrywał również panujący w nich reżim polityczny, od reżimu demokratycznego począwszy poprzez reżim autokratyczny, na reżimie totalitarnym skończywszy. Sformalizowanie działalności służb specjalnych i ujęcie jej w ramy prawne nastąpiło dopiero pod koniec XIX i na początku XX w., przy czym, w zależności od formy

---

¹ R.M. Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome: Trust in the Gods But Verify*, Publisher: Routledge 2007, s. XIV.

państwa, przebiegało odmiennie. O tym, jak dalece były one sformalizowane przesądzały, zdaniem Z. Grzegorowskiego, cele jakie stawiało przed nimi państwo². Cele te wynikały z przyjętej formy państwa oraz jego sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej.

Rozwój cywilizacyjny wymusił ewolucję służb specjalnych, które zaczęły przybierać coraz bardziej sformalizowane kształty, krystalizowała się ich struktura organizacyjna, zmieniały kompetencje, a co za tym idzie również zadania. Ponadto ich działalność była ujmowana w ramy prawne. Zawsze jednak służby specjalne dbały o bezpieczeństwo państwa (tak wewnętrzne, jak i zewnętrzne), nawet jeśli personifikacją państwa była osoba panującego. Namiastki służb specjalnych, jak zostało to wskazane powyżej, pojawiły się wraz z powstaniem pierwszych państw i tak, jak państwo ulegały zmianom na przestrzeni wieków. Zarówno dawniej, jak i dziś, wiodącą rolą służb specjalnych jest zapewnienie bezpieczeństwa, które aktualnie określilibyśmy mianem bezpieczeństwa publicznego.

Współcześnie do tych klasycznych obszarów działania służb specjalnych dołączyły m.in. te, które obejmują: zwalczanie przestępczości zorganizowanej (zwłaszcza międzynarodowej), zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia, zwalczanie terroryzmu (w tym cyberterroryzmu), kontrolę obrotu gospodarczego w zakresie technologii o podwójnym zastosowaniu, zwalczanie jednostek i grup dążących do obalenia przemocą obowiązującego ładu ustrojowego, zwalczanie ekstremizmów, kryptologia, zabezpieczanie łączności rządowej, itp.

Państwo polskie na każdym etapie jego współczesnego istnienia rozumiało potrzebę posiadania służb specjalnych. W okresie II RP, kiedy to po 123 latach zaborów rozpoczęto wielkie dzieło odbudowy i modernizacji państwa, napotkano na szereg przeszkód w tym procesie. Część z nich miała charakter wewnętrzny, część zaś zewnętrzny – jednak w obu tych zakresach polskie służby specjalne były pomocne w ich przewyciężeniu. Oczywiście zawsze pozostaje pytanie na ile były one skuteczne i w jakim stopniu ówcześni decydenci polityczni potrafili wykorzystać przekazywane przez służby specjalne informacje? Dwudziestolecie międzywojenne było bowiem okresem walki z niemieckimi i sowieckimi służbami, a także ukraińską irredentą. Efekty tych zmagañ były różne, odnoszono zwycięstwa, ale i porażki. Tym niemniej biorąc pod uwagę dysproporcję zasobów finansowych i osobowych w porównaniu z dwoma totalitarnymi systemami, tj. nazistowskimi Niemcami i komunistycznym Związkiem Radzieckim, należy stwierdzić, że rodzime służby specjalne pozytywnie wpłynęły na stan bezpieczeństwa II RP.

---

² Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 10.

Następstwa II Wojny Światowej sprawiły, że w Polsce władzę przejęli komuniści przy wydatnym wsparciu Armii Czerwonej i służb specjalnych Kremla. Proces ten dotknął wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej. Służby specjalne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, dbały nie tyle o bezpieczeństwo państwa, co o bezpieczeństwo partii rządzącej tj. PZPR i jej członków. Co więcej, były również wykorzystywane jako swoiste substytuty radzieckich służb specjalnych pozostając nie tylko pod ich kontrolą lecz wręcz kierownictwem. „Owoce” ich działalności były pożytkowane przez władze ZSRR, co wynikało z faktu, że cele i zadania dla polskich służb specjalnych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych były przez nie określane, za pośrednictwem radzieckich służb specjalnych. Można wręcz postawić tezę, że działały w interesie nie tyle narodu polskiego, co ZSRR. Powyższy stan był patologiczny, albowiem służby specjalne jako element administracji publicznej (państwowej) winny służyć państwu i jego obywatelom, a nie danej partii politycznej i jej zagranicznym zwierzchnikom.

Kolejny etap funkcjonowania polskich służb specjalnych rozpoczął się po upadku komunizmu i trwa do dnia dzisiejszego. Powrót Polski do rodziny państw demokratycznych o gospodarce wolnorynkowej sprawił, że dotychczas istniejące służby specjalne musiały zostać zreformowane, by czynić zadość zmienionym realiom ustrojowym. Rozwiązano zniechęconą społecznie Służbę Bezpieczeństwa, powołując w to miejsce Urząd Ochrony Państwa jako cywilny wywiad i kontrwywiad. Zmiany dotknęły również wojskowe służby specjalne, gdzie wiodącą rolę zaczęły odgrywać Wojskowe Służby Informacyjne. Dalsze przeobrażenia miały miejsce wskutek przyjęcia nowej formuły funkcjonowania służb specjalnych w państwie demokratycznym. Ze względów politycznych, ale i prakseologicznych uznano, że w miejsce UOP należy powołać dwie odrębne cywilne służby specjalne, a mianowicie ABW, która jest cywilnym kontrwywiadem oraz AW, która jest cywilnym wywiadem. Powołano także, celem skuteczniejszego przeciwdziałania i zwalczania korupcji w życiu publicznym, nową służbę specjalną w postaci Centralnego Biura Antykorupcyjnego. W odniesieniu do wojskowych służb specjalnych wiele krytycznych głosów co do ich funkcjonowania sprawiło, że Wojskowe Służby Informacyjne uległy rozwiązaniu. Zamiast nich powołano do życia Służbę Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbę Wywiadu Wojskowego, będące odpowiednio wojskowym kontrwywiadem i wojskowym wywiadem.

Model służb specjalnych, ich kompetencje i zadania w przemożnym stopniu determinuje ustrój polityczny danego państwa. W przypadku państw o ustroju totalitarnym, działalność służb specjalnych w pierwszym rzędzie ukierunkowana jest na zapewnienie władzy i

bezpieczeństwa partii rządzącej. Na dalszym planie znajduje się bezpieczeństwo państwa i jego obywateli. Natomiast w odniesieniu do państw o ustroju demokratycznym, ich służby specjalne koncentrują się na zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego, a zmiana będącej u władzy partii politycznej jest naturalnym procesem nie wywołującym ich przeciwdziałań.

Współcześnie, niemal w każdym państwie działają służby specjalne, które są powołane do tego, by dbać o bezpieczeństwo publiczne. Służby te są więc współkreatorską siłą tego stanu (stanu bezpieczeństwa publicznego) i ważnym ogniwem w łańcuchu podmiotów stojących na straży bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Mowa tu o bezpieczeństwie zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Warto zaznaczyć, że w XXI wieku działalność służb specjalnych ma swoje prawne umocowanie. Ujęcie ich funkcjonowania w ramy prawne chroni społeczeństwo przed dowolnością i samowolą zarówno samych służb, jak również ich funkcjonariuszy.

Potrza bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka i to na państwie ciąży obowiązek jej zaspokojenia w przestrzeni publicznej. Istotną rolę w tym procesie pełnią właśnie służby specjalne. Przewidują, rozpoznają i usuwają one źródła zagrożeń bezpieczeństwa publicznego. Gromadzą wiedzę o potencjalnych i realnych zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego, opracowują ją i informują o nich decydentów. Działają, by wzmacniać wpływy własnego państwa na inne podmioty prawa międzynarodowego, tak państwa, jak i organizacje międzynarodowe. Chronią jego żywotne interesy, wspierają dyplomację i prowadzoną politykę międzynarodową, zwalczają przestępczość zorganizowaną, a także terroryzm. Zabezpieczają państwo przed niepożądanym oddziaływaniem innych państw i organizacji międzynarodowych, zapewniają osłonę kontrwywiadowczą, chroniąc własne zasoby informacyjne i ich źródła, zapobiegają rozpowszechnianiu broni masowego rażenia oraz technologii o podwójnym zastosowaniu.

Służby specjalne zapewniają ochronę informacji niejawnych przed dostępem osób nieupoważnionych, zbierają informacje o obcych służbach specjalnych, udaremniając im dostęp do tajemnic własnego państwa, a także informacje o wrogich lub potencjalnie wrogich strukturach wywiadowczych państw lub grup niepaństwowych w celu uniemożliwienia im zakłócenia lub udaremnienia własnych operacji poprzez penetrację struktur, dezinformację lub stosowanie innych metod, wykrywanie i werbowanie agentów innych służb specjalnych w celu przekazania im fałszywych informacji³. Na istotę służb specjalnych składają się zatem następujące elementy: prowadzenie działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej, kultura

---

³ M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014, s. 368 i 369.

tajności organizacji, dążenie do budowy i utrzymania bezpieczeństwa publicznego tak w wewnętrznym, jak i zewnętrznym wymiarze, przekazywanie decydującej wiedzy o zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego oraz eliminowanie ich źródeł. Kwintesencją działań służb specjalnych zawiera się bowiem w stwierdzeniu, że kto ma wiedzę, ten ma władzę, a informacja ma dziś większe znaczenie niż czołgi, rakiety, czy samoloty.

Odnosząc się do organizacji, kompetencji i zadań służb specjalnych w Polsce, należy stwierdzić, że stanowią one istotną część administracji rządowej, a konkretnie tego jej segmentu, który jest określany mianem administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego. Trafnie więc wskazuje M. Bożek, iż służby specjalne w kraju uplasowano w strukturze administracji rządowej, nadając im status urzędów administracji rządowej. Uznaje on następnie, że zarówno cywilne, jak i wojskowe służby specjalne są właśnie tego rodzaju urzędami, przy pomocy których działają szefowie służb specjalnych, którzy z kolei są centralnymi organami administracji rządowej⁴.

Stwierdzenie, że szefowie służb specjalnych w Polsce, tj. Szef ABW, Szef AW, Szef SKW, Szef SWW, Szef CBA, mają status centralnych organów administracji rządowej, którzy działają przy pomocy właściwych im urzędów wynika wprost z norm zawartych w ustawach kompetencyjnych. Służby te możemy przyporządkować do jednej z dwóch kategorii, a mianowicie cywilnych służb specjalnych (ABW, AW, CBA) lub wojskowych służb specjalnych (SWW, SKW). W przypadku cywilnych służb specjalnych nie znajdują się one w układzie resortowym, są tzw. pozaresortowymi służbami specjalnymi, a zatem nie wchodzi one w skład resortu sprawy wewnętrzne. Inaczej natomiast jest w odniesieniu do wojskowych służb specjalnych, albowiem wchodzi one w skład resortu obrona narodowa, a co za tym idzie są resortowymi służbami specjalnymi. Kwestia ta ma znaczenie w perspektywie podległości szefów wyżej wymienionych służb oraz sprawowanego nad nimi nadzoru. Cywilne służby specjalne w Polsce podlegają PRM i przez niego są nadzorowane, natomiast w odniesieniu do wojskowych służb specjalnych podporządkowane są one Ministrowi Obrony Narodowej, który kieruje resortem „obrona narodowa”⁵. Oczywiście względem wojskowych służb specjalnych kompetencje nadzorcze, w zakresie określonym w ustawach kompetencyjnych, przysługują również Premierowi.

Uznanie, iż szefowie służb specjalnych w Polsce stoją na czele urzędów administracji rządowej w postaci im właściwych służb determinuje uznanie ich za kierowników tychże

---

⁴ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych*, Warszawa 2014, s. 43.

⁵ Por. Tamże, s. 43 i n.

urzędów. To zaś prowadzi do wniosku, że przysługują im kompetencje do kierowania ich pracą. Kierownictwo szefów służb specjalnych oznacza więc możliwość władczego działania wobec służb którymi kierują, a władztwo to jest władztwem organizacyjnym. Element władztwa jest kluczowy dla zaistnienia kierownictwa. Oczywiście władztwo to musi mieścić się w wyznaczonych ramach prawnych, a zatem w przypadku relacji organ kierujący a organ kierowany nie jest możliwe stosowanie środków zabronionych przez prawo⁶. Kierownictwo szefów służb specjalnych to kierownictwo jednoosobowe.

Wszyscy szefowie służb specjalnych w Polsce mają status centralnych organów administracji rządowej. Z tego też względu, jako składowe wspomnianego pionu administracji publicznej, siłą rzeczy mają charakter polityczny. To przecież Rada Ministrów ze stojącym na jej czele Premierem, prowadzi politykę wewnętrzną i zewnętrzną państwa, w tym politykę w zakresie bezpieczeństwa. Trudno jest zatem mówić o apolityczności szefów służb specjalnych i samych służb. Problem polega na tym, by zapewnić ich apartyjniactwo, a zatem by nie służyły one aktualnie rządzącej partii bądź koalicji rządzącej, a społeczeństwu i państwu.

Nie wydaje się więc właściwe oczekiwanie, by szefowie służb specjalnych byli niezależni, funkcjonują oni bowiem w ramach administracji rządowej, a nie obok niej. Na problem ten zwraca uwagę M. Bożek, zdaniem którego „(...) niezależność szefów służb specjalnych nie może być rozumiana jako sytuacja, w której organy władzy wykonawczej (rząd lub jego szef) nie mogą służbom specjalnym wyznaczać zadań lub wydawać wiążących wytycznych czy poleceń. Taka niezależność jest wykluczona z uwagi na ustrojowe funkcje rządu, w tym jego konstytucyjne zadanie zapewnienia zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa, które wypełnia m.in. przy pomocy służb specjalnych. W niezależności szefów służb specjalnych chodzi bardziej o wprowadzenie regulacji zabezpieczających ich przed naciskami motywowanymi politycznie (wynikającymi z doraźnych celów koalicji lub partii politycznej posiadającej większość w parlamencie)”⁷.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej służb specjalnych należy zauważyć, iż każda ze służb ma komórki, które bezpośrednio zajmują się realizacją określonych ustawowo zadań oraz komórki wspierające, które pomagają tym pierwszym⁸. Wyodrębnienie w ramach danej struktury komórek wykonawczych oraz komórek wspierających podyktowane jest względami prakseologicznymi. Chodzi więc o to, aby zapewnić jak największą efektywność działania

---

⁶ K. Chochowski, *Kierowanie w administracji publicznej*, [w:] *Procesy kierowania w systemie administracji publicznej*, pod red. J. Łukasiewicza, Rzeszów 2014, s. 90.

⁷ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 50.

⁸ Tamże, s. 58.

danej organizacji do czego współcześnie niezbędny jest w/w podział. Rosnąca złożoność procesu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego wymusza podział zadań i pracy oraz specjalizację. Kwestia skuteczności działania administracji publicznej jest istotna tak dla rządzonych, jak i rządzących. Skuteczność działania dla dobra wspólnego stanowi bowiem ponadczasowe wyzwanie, które stoi przed każdym państwem i jego aparatem administracyjnym⁹.

Wymóg sprawności działania służb specjalnych nie budzi wątpliwości. Sprawność ta nie może jednak przesłaniać legalności ich działania. Zagadnienie sprawnego oraz legalnego działania administracji publicznej porządku i bezpieczeństwa publicznego jest w demokratycznym państwie prawnym jednym z fundamentalnych. Sprawność i legalność działań organów administracji publicznej, w kompetencji których mieści się kreowanie i ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego winny iść ze sobą w parze, co znajduje swoje odzwierciedlenie chociażby w ustrojowej zasadzie legalizmu¹⁰. Podobny pogląd prezentuje S. Zalewski, zdaniem którego, funkcjonowanie służb specjalnych w państwie o ustroju demokratycznym wymaga pogodzenia wymogów efektywności i konieczności przestrzegania praw i swobód obywatelskich¹¹.

Zasada legalizmu to jedna z podstawowych zasad ustrojowych, która przenika administrację publiczną i determinuje jej działanie. To dzięki niej możliwe jest związanie administracji prawem i jasne określenie jej kompetencji i zadań, co ma szczególne znaczenie w tak wrażliwej sferze, jak kreacja i ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego. Chroni to jednostkę przed samowolą administracji publicznej i nadużywaniem przez nią władztwa administracyjnego. Wyrażona w art. 7 Konstytucji RP zobowiązuje ona organy władzy publicznej do działania na podstawie i w granicach prawa¹².

Zatem służby specjalne i stojący na ich czele szefowie zobligowane są działać nie tylko sprawnie, ale przede wszystkim legalnie. Sprawność bez legalności rodzi niebezpieczeństwo nadużycia władzy ze strony administracji publicznej i wykorzystywania władztwa administracyjnego dla partykularnych interesów, co należy uznać za stan patologiczny.

---

⁹ K. Chochołowski, *O potrzebie wykorzystania prakseologii w polityce administracyjnej*, [w:] *Przegląd dyscyplin badawczych pokrewnych nauce prawa i postępowania administracyjnego*, red. S. Wrzosek, M. Domagała, J. Izdebski, T. Stanisławski, Lublin 2010, Materiały z Konferencji Naukowej, Zjazd Katedr Prawa i Postępowania Administracyjnego – Kazimierz Dolny, wrzesień 2010 r., s. 509.

¹⁰ K. Chochołowski, *Pomiędzy sprawnością a legalnością działania administracji porządku i bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Sprawność a legalność działania administracji publicznej w sferze ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego*, pod red. P. Stanisza, M. Czuryk, K. Ostaszewskiego, J. Świeckiego, Lublin 2014, s. 43.

¹¹ S. Zalewski, *Służby specjalne – programowanie, nadzór, kontrola*, Warszawa 2003, s. 40.

¹² K. Chochołowski, *Pomiędzy sprawnością...*, s. 47.

Podobnie sama legalność w oderwaniu od sprawności również prowadzi do patologii, może dojść bowiem do atrofii funkcji wykonawczej państwa. Wówczas wysoce utrudnionym, a niekiedy wręcz niemożliwym jest zapewnienie przez powołane do tego celu organy administracji publicznej bezpieczeństwa i porządku publicznego¹³. Jak zatem widać, oddzielne traktowanie legalności i sprawności jest błędne i nie prowadzi do zapewnienia spokojnego życia jednostki w społeczeństwie. Dopiero ich połączenie prowadzi do uzyskania legalnej i racjonalnej podstawy ich działania. Wówczas to możliwe staje się efektywne i zgodne ze standardami demokratycznego państwa prawnego kreowanie ładu publicznego w sferze działalności organów bezpieczeństwa i porządku publicznego, co dotyczy również rodzimych służb specjalnych¹⁴.

Dynamika zadań administracji publicznej pociąga za sobą niekiedy zmiany w samej jej strukturze organizacyjnej. Wydaje się więc, że organizacja administracji publicznej, która co do zasady jest stabilna - w pewnych sytuacjach, gdy wprowadzane są nowe zadania publiczne - winna ulec zmianie. W przeciwnym razie brak elastyczności spowodować może jej petryfikację i niewydolność, a co za tym idzie niezadowolenie podmiotów administrowanych i spadek ich zaufania do szeroko pojmowanego państwa¹⁵. Szczególnie istotne jest to w kontekście funkcjonowania służb specjalnych powołanych po to, by zapewnić bezpieczeństwo publiczne. Wyraziście problem ten widać w odniesieniu do dokonującego się nieustannie postępu technologicznego i szerokiego wykorzystywania technologii teleinformatycznych. Uznanie sieci teleinformatycznych za elementy infrastruktury krytycznej nie jest przypadkowe. Ich znacząca rola w życiu społeczno-gospodarczym, a jednocześnie podatność na ataki ze strony wrogich podmiotów spowodowała, że jednym z zadań, które realizują służby specjalne, jest właśnie ochrona tychże sieci. Dla przykładu, w ramach ABW powołano do życia zespół reagowania na incydenty komputerowe, który to ma przeciwdziałać nieuprawnionemu korzystaniu z nich i zakłócaniu stabilności funkcjonowania.

Biorąc pod uwagę, że administracja publiczna w Polsce jest zorganizowana w oparciu o ustrojową zasadę decentralizacji i związaną z nią zasadę subsydiarności wydaje się, iż służby specjalne w Polsce winny być zdecentralizowane¹⁶. Sprzeciwia się jednak temu specyfika ich

---

¹³ Tamże, s. 50.

¹⁴ Tamże, s. 50.

¹⁵ K. Chochowski, *Kilka uwag w przedmiocie organizacji administracji publicznej z perspektywy powierzonych jej zadań*, [w:] *Organizacja administracji publicznej z perspektywy powierzonych jej zadań*, pod red. T. Bąkowskiego, Warszawa 2015, s. 86.

¹⁶ Pod pojęciem decentralizacji, zdaniem M. Stahl, należy rozumieć „prawne ustanowienie określonego stopnia samodzielności w wykonywaniu określonego rodzaju zadań przez jednostkę zdecentralizowaną. Jest to samodzielność względna; granice samodzielności organów wykonujących zadania na zasadzie administracji zdecentralizowanej wyznaczają środki nadzoru” – B. Jaworska-Dębska, Z. Duniewska, R. Michalska-Badziak,

działania i względy natury prakseologicznej. Służby te bowiem zapewniają bezpieczeństwo publiczne w skali państwa i dostarczają informacji potrzebnych do kreowania przez RM (a zatem centrum administracji rządowej) skutecznej polityki wewnętrznej i międzynarodowej. Cywilne i wojskowe służby specjalne, jak wskazuje A. Żebrowski, mają za zadanie dostarczanie ściśle określonych informacji rządowym ośrodkom decyzyjnym, kształtującym wewnętrzną i zewnętrzną politykę państwa¹⁷.

Nadmierne rozproszenie zadań, zwłaszcza związanych bezpieczeństwem i porządkiem publicznym, może utrudnić właściwą ich realizację. Należy więc w ramach zdecentralizowanego modelu administracji publicznej wyodrębnić podsystemy scentralizowane, których działalność ukierunkowana jest na zapewnienie szeroko pojmowanego bezpieczeństwa¹⁸. Jednym z takich podsystemów winien być podsystem służb specjalnych. Oczywiście wybór sposobu organizacji służb specjalnych należy do Sejmu, który w drodze ustawy tworzy, zmienia i znosi w/w służby i sprawuje nad nimi parlamentarną kontrolę.

Administracja publiczna to nie tylko określona struktura dysponująca danym zasobem rzeczowym to przede wszystkim ludzie, stanowiący jej kadry. Bez profesjonalnych i etycznych kadr sprawna realizacja zadań stojących przed organami administracji publicznej byłaby w znacznym stopniu utrudniona, a niekiedy wręcz niemożliwa. Uwaga ta dotyczy również administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego, a w szczególności służb specjalnych. Kadry służb specjalnych stanowią jeden z najcenniejszych jej zasobów, o który należy się troszczyć i dbać. Stąd też, celem prawidłowego wykonywania zadań przez służby specjalne, niezbędne jest jasne i przejrzyste określenie ich statusu prawnego w przepisach prawa powszechnie obowiązującego, a nie w tzw. prawie powielaczowym.

Kadry w administracji publicznej mają kluczowe znaczenie, albowiem każda organizacja opiera swoje działanie na pracy swojego personelu – na aktywności ludzi. Jeśli są oni kompetentni i zdolni do twórczego podchodzenia do zaistniałych sytuacji, będzie ona w stanie realizować swoje cele. To m.in. od ich wiedzy, umiejętności i etyki zawodowej zależy jej sprawne funkcjonowanie. Za każdym działaniem administracji publicznej stoi bowiem

---

E. Olejniczak-Szałowska, *Prawo administracyjne: Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, Warszawa 2013, s. 132.

¹⁷ A. Żebrowski, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989 – 1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001, s. 84.

¹⁸ K. Chochołowski, *Kilka uwag w przedmiocie...*, s. 89.

człowiek, zaś ona sama powołana jest po to, aby mu służyć.¹⁹ Jakże trafnie tezę tę podkreśla W. Baliński, stwierdzając że „Człowiek jest nie tylko nieodzownym elementem każdej działalności (działalności administracji – K. Ch.), lecz jest jej elementem najważniejszym, gdyż stanowi nie tylko przedmiot, ale i podmiot działania”.²⁰

Na podstawie powyższych rozważań dotyczących służby w służbach specjalnych należy stwierdzić, że ustawodawca względem funkcjonariuszy tychże służb formułuje szereg wymogów, które mają gwarantować, iż służbę będą pełnić kompetentne osoby. Mowa tu przykładowo o wymogu: posiadania pełni praw publicznych; wykształceniu minimum średnim; legitymowania się polskim obywatelstwem; charakteryzowania się nieskazitelną postawą moralną, patriotyczną i obywatelską; dawania rękojmi zachowania tajemnicy; posiadania zdolności fizycznej i psychicznej do służby w formacjach uzbrojonych.

W każdej ze służb specjalnych kandydat do służby musi pozytywnie przejść postępowanie kwalifikacyjne, co jednak nie daje mu roszczenia o przyjęcie do służby. Warto pamiętać, iż w każdym przypadku podjęcie służby uzależnione jest od złożenia przez funkcjonariusza ślubowania. Jego brak skutkuje niemożnością jej podjęcia, a co za tym idzie nieprzydatnością takiego funkcjonariusza w służbie. W ramach każdej ze służb specjalnych funkcjonariusz przechodzi służbę przygotowawczą, której okres może w szczególnie uzasadnionych przypadkach ulec skróceniu. Zasadniczo jednak służba ta trwa rok czasu. W jej trakcie funkcjonariusz jest oceniany, a końcowa pozytywna ocena warunkuje nabycie przez niego statusu funkcjonariusza w służbie stałej.

Funkcjonariusze służb specjalnych pełnią służbę nie na podstawie umowy o pracę, lecz w drodze aktu mianowania, który kreuje stosunek służbowy. Pełniąc służbę ponoszą oni nie tylko odpowiedzialność prawną, ale i dyscyplinarną, co jest charakterystyczne dla służb mundurowych, w tym oczywiście i służb specjalnych. Funkcjonariusze służb specjalnych mogą być przenoszeni, delegowani, zawieszani w czynnościach, zwalniani, odwoływani, nagradzani, karani, awansowani czy degradowani. Oczywiście nie czyni się tego w sposób całkowicie dowolny, kwestie te są bowiem uregulowane w stosownych aktach normatywnych rangi ustawowej.

Na funkcjonariuszach służb specjalnych ciąży szereg obowiązków i ograniczeń. Są oni obowiązani dochować obowiązków wynikających z roty złożonego ślubowania. Winni oni zatem służyć wiernie Narodowi, chronić ustanowiony Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej

---

¹⁹ K. Chochowski, *Adekwatność rodzimych programów i metod kształcenia do potrzeb kompetencyjnych nowoczesnej administracji publicznej*, [w:] *Administracja publiczna wobec wyzwań kryzysu ekonomicznego i jego konsekwencji społecznych*, pod red. J. Mikułowskiego, A. Jezińskiej, Warszawa 2014, s. 413.

²⁰ W. Baliński, *Administracja a personel*, Warszawa 1939, s. 15.

porządek prawny, strzec bezpieczeństwa Państwa i jego obywateli nawet z narażeniem własnego życia. Wykonując powierzone im zadania są obowiązani przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać dyscypliny służbowej oraz wykonywać rozkazy i polecenia przełożonych. Ponadto są obowiązani strzec tajemnicy prawnie chronionej, honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej. Mają także obowiązek odmowy wykonania rozkazu lub polecenia przełożonego, jeśli wykonanie rozkazu lub polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa.

Każdemu funkcjonariuszowi służb specjalnych w trakcie realizacji przypisanych mu zadań i obowiązków przysługuje ochrona prawna przewidziana dla funkcjonariuszy publicznych. Zasadność tej regulacji nie budzi żadnych wątpliwości, przyczynia się bowiem, do bardziej efektywnego realizowania celów służb specjalnych i wzmacniania bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy. Podkreślić należy, że działają oni nie dla własnego, partykularnego interesu, czy też interesu danej partii politycznej. Przeciwnie, ich aktywność ukierunkowana jest na ochronę porządku konstytucyjnego i zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, a zatem na realizację interesu publicznego.

Służby specjalne w Polsce podlegają kontroli i nadzorowi. Centralną pozycję w systemie nadzoru i kontroli nad rzeczonymi służbami zajmuje Prezes Rady Ministrów. Odnosnie cywilnego wywiadu oraz kontrwywiadu nadzór ten jest sprawowany bezpośrednio, a w przypadku wojskowego wywiadu i kontrwywiadu jest on sprawowany pośrednio, tj. za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej. Możliwa jest jeszcze sytuacja, gdy Premier niejako ceduje swoje uprawnienia nadzorcze na ministra koordynatora ds. służb specjalnych.

Celem nadzoru jest zapewnienie efektywnego i zgodnego z prawem funkcjonowania służb. Zawsze bowiem istnieje ryzyko nadużywania kompetencji do osiągnięcia prywatnych korzyści, stąd nadzór ma eliminować występowanie zjawisk patologicznych w obrębie służb specjalnych. Zarówno skuteczny nadzór, jak i kontrola względem służb specjalnych jest konieczny, by uniknąć ich autonomizacji względem państwa i związanych z nią potencjalnych wynaturzeń. Dlatego też w demokratycznym państwie prawnym poddanie służb specjalnych nadzorowi i kontroli należy uznać za standard sprawowania władzy publicznej i jeden z czynników gwarantujących ich prawidłowe funkcjonowanie.

Struktura monografii składa się z sześciu rozdziałów, w których kolejno poruszono kwestie dotyczące: kształtowania się idei służb specjalnych (rozdział I); genezy służb specjalnych w Polsce (rozdział II); istoty służb specjalnych (rozdział III); organizacji,

kompetencji i zadań służb specjalnych w Polsce (rozdział IV); istoty służby w służbach specjalnych w Polsce (rozdział V); nadzoru nad polskimi służbami specjalnymi (rozdział VI).

Na literaturę dotyczącą omawianych zagadnień prawnych składają się zarówno opracowania monograficzne, komentarzowe, jak również artykuły naukowe. Wśród monografii i komentarzy wyróżnić należy: R.M. Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome: Trust the Gods But Verify*, Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych*, S. Zalewski, *Służby specjalne – programowanie, nadzór, kontrola*, T. Crowdy, *Historia szpiegostwa i agentury*, R.M. Sheldon, *Szpiedzy, wywiady i tajne służby*, T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów. Encyklopedia*, A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, S. Zalewski, *Ewolucja modelu polskich służb specjalnych 1990–2002*, S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, A. Żebrowski, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III RP (1989–1999). Zagadnienia politologiczno–prawne*, J. R. Clark, *Intelligence and National Security: A Reference Handbook*, P. Gill, M. Phytian, *Intelligence in an Insecure World*, N. West, *Historical Dictionary of Cold War Counterintelligence*, M. Bożek, *Pozycja prawna Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, M. Minkina, *FSB. Gwardia Kremla*, M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, M. Bartnik, M. Karpiuk, W. Lis, K. Pawelec, I. Tuleya, *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Komentarz.*

Natomiast do najistotniejszych artykułów naukowych, wykorzystanych w monografii zaliczyć trzeba: J. Gawryszewski, *Służby specjalne w Republice Federalnej Niemiec*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 6/2012, K. Chochowski, *Postępowanie kontrolne wobec osób posiadających poświadczenie bezpieczeństwa a ochrona informacji dotyczących jednostki*, *Opolskie Studia Administracyjno – Prawne* 2019, Tom 17, Nr 1, D. Pożaroszczyk, *Federalny Urząd Ochrony Konstytucji – zadania i charakterystyka zwalczanych zagrożeń*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 8/2013, K. Mordaszewski, *Proces kształtowania służb specjalnych w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009, S. Hoc, *Organizacja polskich służb specjalnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 3, A. Hernacka, *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa ze szczególnym*

uwzględnieniem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problematyki, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego” 2015, t. 7, M. Bożek, *Współczesny model polskich służb specjalnych. Służby informacyjne czy policyjne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2005, nr 1, Z. Grzegorowski, *Instytucja „służby specjalne” a rzeczywistość funkcjonowania państwa polskiego*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2010, t. 8, S. Zalewski, *Cywilna kontrola służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2010 numer specjalny, M. Bożek, *Nadzór Prezesa Rady Ministrów nad służbami specjalnymi i sposoby jego realizacji w świetle obowiązującego ustawodawstwa*, „Przegląd Sejmowy” z 2010 nr 98, T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017 nr 16, P. Radziewicz, *Uprawnienia, środki działania oraz prawne podstawy funkcjonowania sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych*, „Przegląd Legislacyjny” 2006, nr 2, M. Bożek, *Kontrola parlamentarna służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 1.

Doktryna prawa nie zajmuje się kompleksowo problematyką statusu prawnego służb specjalnych. Deficyt odczuwa się zwłaszcza w prawnoadministracyjnym kontekście ich funkcjonowania.

Wybór tematu monografii był uwarunkowany moimi osobistymi zainteresowaniami, a także działaniami badawczo-poznawczymi, które zmierzały do dogmatyczno-prawnej analizy zagadnień administracyjnoprawnych funkcjonowania służb specjalnych w Polsce oraz określenia ich prawnego modelu. Miała ona na celu sformułowanie wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda* w omawianym obszarze. Przedmiotem analizy są głównie kwestie dotyczące istoty służb specjalnych, organizacji służb specjalnych w Polsce, ich kompetencji i zadań, a także służby w rodzimych służbach specjalnych oraz kontroli i nadzoru nad polskimi służbami specjalnymi.

W związku z powyższym w niniejszej pracy zostały określone następujące problemy badawcze:

1. Jaka jest geneza służb specjalnych w Polsce?
2. Jakie są podstawowe wyznaczniki służb specjalnych?
3. Jakie są cele, kompetencje i zadania służb specjalnych w Polsce?
4. Jaki jest model służb specjalnych w Polsce?
5. Jak zapewnić kontrolę i nadzór nad służbami specjalnymi by uniknąć ich autonomizacji i potencjalnych wynaturzeń?

6. Czy dobór etycznych, patriotycznych kadr ma wpływ na sprawne funkcjonowanie służb specjalnych?
7. Jaka jest współcześnie rola służb specjalnych w demokratycznym państwie prawnym?

Warstwa metodologiczna problemów związanych z statusem prawnym służb specjalnych w Polsce została przedstawiona głównie w ujęciu prawa administracyjnego, a pomocniczo z perspektywy prawa konstytucyjnego. Nacisk położony został na analizę i badania dogmatycznoprawne, w związku z czym w dysertacji zastosowano głównie dogmatycznoprawną metodę badawczą polegającą na egzegezie i interpretacji obowiązujących przepisów prawa dotyczących polskich służb specjalnych. Wykorzystano w tym celu wyłącznie jawne akty normatywne i także dokumenty. Ponadto zaprezentowano w tym zakresie poglądy doktryny prawa oraz orzecznictwo sądów i Trybunału Konstytucyjnego. Zastosowana została również metoda historyczna oraz w ograniczonym zakresie metoda komparatystyczna prezentująca bieżący model służb specjalnych w Rosji oraz Niemczech.

Na tle powyższych rozważań ujawnia się zatem cel opracowania, jakim jest teoretycznoprawna oraz dogmatycznoprawna analiza i charakterystyka statusu prawnego służb specjalnych w Polsce oraz modelu ich organizacji z perspektywy prawa administracyjnego. Analiza materiału normatywnego przeprowadzona w ramach tej monografii warunkuje wnioski *de lege lata*, natomiast studia nad materiałami źródłowymi dotyczącymi służb specjalnych w Polsce dają podstawę do sformułowania rekomendacji *de lege ferenda*.

W opracowaniu tym uwzględniono stan przepisów prawnych na dzień 1 listopada 2021 r.

I. KSZTAŁTOWANIE SIĘ IDEI SŁUŻB SPECJALNYCH

1.1. Starożytność

Podjmując rozważania dotyczące kształtowania się idei służb specjalnych już na wstępie należy zauważyć, iż pojawiła się ona niejako wraz z powstaniem pierwszych organizmów państwowych. Przekształcenie się wspólnot plemiennych w struktury państwowe spowodowane było przede wszystkim potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa, która ma charakter pierwotny i podstawowy w strukturze potrzeb człowieka, na co wskazuje A. Maslov. Bezpieczeństwo to początkowo koncentrowało się na przeciwdziałaniu zagrożeniom zewnętrznym, a następnie objęło zwalczanie zagrożeń wewnętrznych. Z tego też względu zaczęto zwracać uwagę na wagę informacji, które mogły przyczynić się do zapobieżenia napaściom wrogich państw, czy plemion, a także buntom bądź rebeliom. Trafnie więc stwierdza A. Żebrowski, iż procesowi budowania bezpieczeństwa państwa towarzyszy działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza, która rozwijała się wraz z rozwojem cywilizacyjnym państwa²¹.

Jak podkreśla R.M. Sheldon szpiegostwo jest więc tak stare, jak sama historia i zawsze będzie niezwykle ważne dla dowódców i przywódców politycznych²². Podobne stwierdza O. Kaługin, zdaniem którego szpiegowanie towarzyszy ludzkości od niepamiętnych czasów i stanowi „drugą najstarszą profesję”²³. Oczywiście trudno mówić, że w starożytności mieliśmy do czynienia z służbami specjalnymi we współczesnym tego słowa znaczeniu. Tym niemniej, gdy spojrzymy na działalność powołanych przez panujących lub dowodzących wojskami osób, które zajmowały się zbieraniem informacji i przeciwdziałaniem ich pozyskiwaniu przez przeciwnika, możemy stwierdzić, że realizowały one zarówno funkcje wywiadowcze, jak i kontrwywiadowcze dzisiejszych służb specjalnych²⁴.

---

²¹ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku*, Lublin 2010, s. 17.

²² R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, s. XIV.

²³ A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych w siłach zbrojnych. Wywiad i kontrwywiad*, Kraków 1999, s. 3.

²⁴ Por. A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych...*, s. 13 i n.

Pierwsze pisemne źródła dotyczące działalności szpiegowskiej pochodzą ze starożytnego Egiptu, a dotyczą one wojny Egipcjan z Hetytami i bitwy pod Kadesz, którą datuje się w przybliżeniu na rok 1274 p.n.e. Faraon Ramzes Wielki został wprowadzony w błąd przez króla Hetytów Muwatallisa II, który wysłał swych szpiegów jako rzekomych dezertków. Przekonali oni faraona, iż armia hetycka znajduje się daleko od jego sił, w związku z czym faraon wysłał część swych wojsk w stronę Kadesz, gdzie czekała skoncentrowana armia hetycka. Szczęściem dla Ramzesa złapano innych szpiegów hetyckich, którzy pod wpływem tortur wyznali, że wojsko egipskie zmierza prosto w zasadzkę. Dzięki tym informacjom Ramzes Wielki posłał do boju resztę armii, czym przesądził bitwę, a następnie wojnę na swoją stronę²⁵.

Szczególnie wyraziście kwestię działalności szpiegów, wywiadu i kontrwywiadu, możemy dostrzec w chińskim piśmiennictwie okresu starożytnego, którego czołowym przedstawicielem jest Sun Tzu – autor fundamentalnego w tym okresie dzieła *Sztuka wojny*. Tworzył on w VI w. p.n.e. Kwintesencję jego poglądów na wojnę i walkę możemy odnaleźć w stwierdzeniu, iż najwyższym osiągnięciem jest pokonać wroga bez walki. *Sztuka wojny* została podzielona na trzynaście rozdziałów, z czego dwa bezpośrednio dotyczą interesujących nas zagadnień, tj. wywiadu i kontrwywiadu. Są to rozdział I noszący tytuł *Rozpoznanie* oraz rozdział XIII zatytułowany *Użycie szpiegów*. Możemy tam odnaleźć stwierdzenia, które i dziś są aktualne. Dla przykładu w rozdziale I jest mowa o tym, że „Strategia wojny polega na przebiegłości i stwarzaniu złudzeń. Dlatego, jeśli jesteś do czegoś zdolny, udawaj niezręcznego, jeśli jesteś aktywny, stwarzaj pozory bierności. Jeśli jesteś blisko, stwórz pozory dużej odległości, jeśli uwierzą, że jesteś daleko, znajdź się niespodziewanie blisko. Staraj się wprowadzić wroga w błąd, stwórz dezorganizację w jego armii i dopiero wtedy uderzaj”²⁶. Natomiast w rozdziale XIII, niejako podsumowując rozważania na temat wywiadu i kontrwywiadu, Sun Tzu uznał, że „Armia pozbawiona tajnych agentów jest doprawdy jak człowiek ślepy lub głuchy”²⁷.

Z kolei Sun Bin tworzący w IV w. p.n.e. w swym dziele *Sztuka wojny* wg. Sun Bin stwierdzał, że jest pięć zasad prowadzących do zwycięstwa i pięć zasad prowadzących do porażki. Otóż jego zdaniem wygrywa ten: komu władca da wolną rękę, kto będzie miał

---

²⁵ T. Crowley, *Historia szpiegostwa i agentury*, Warszawa 2010, s. 19.

²⁶ Sun Tzu, *Sztuka wojny*,

https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0ahUKEwiX1v7PmuLRAhWEvhQKHbalCxYQFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.lazarski.pl%2Fpl%2Fpobierz%2F837%2F&usq=AFQjCNH1t9EbkxgRvcY2z_Fc8ct9L_xRA&sig2=saTmVXw7cKwS4AkHAMn8Rg&bvm=bv.145393125,bs.2,d.bGg&ca_d=rja, s. 11.

²⁷ Tamże, s. 83.

właściwe zasady, kto zdobędzie szerokie poparcie, kto będzie żył w zgodzie z adiutantami, kto pozna liczebność wroga i oszacuje niebezpieczeństwo. Z kolei porażka jest wynikiem: zbyt ścisłego nadzoru nad generałem, złych zasad, niezgody z generałem, niewykorzystania szpiegów oraz braku szerokiego poparcia²⁸. Chińska myśl promieniowała na sąsiadujące państwa, zwłaszcza Koreę i Japonię. W tej ostatniej dokonano tłumaczenia obszernych fragmentów *Sztuki wojny* Sun Tzu, w dziele *Shoku Nihongi* z 747 r.²⁹

Także Izraelici w trakcie wędrówki do Ziemi Obiecanej korzystali ze szpiegów. Jak czytamy w Biblii, Mojżesz wysłał 12 szpiegów do ziemi Kanaan nakazując im, by rozpoznali czy ludzie zamieszkujący tę ziemię są silni czy też nie, czy znajdują się tam fortyfikacje, czy ziemia jest urodzajna, itd³⁰. Wykorzystał ich także w walce z ludem Amorytów oraz w walkach przeciwko Ogowi, królowi Basanu³¹. Następca Mojżesza, Jozue również korzystał ze szpiegów, wysyłając ich do miasta Jerycho³². Gdy Jozue planował zdobyć Jerycho, potrzebował informacji o tym mieście. Wysłał więc do niego dwóch swoich szpiegów, celem zebrania potrzebnych wiadomości. Szpiedzy znaleźli nocleg u kobiety imieniem Rachab, jednakże król Jerycha, dysponując swoją siatką szpiegów dowiedział się o izraelskich agentach i wysłał strażę, by ich ujęły. Rachab zdołała jednak ich ukryć, a z nastaniem nocy pomogła im w ucieczce z miasta, opuszczając ich za pomocą powroza z muru miejskiego, który przylegał do jej domu. Rachab jest jedną z pierwszych agentek pracujących na rzecz Izraelitów, która znacząco przyczyniła się do upadku Jerycha³³.

Kolejne przejawy użycia przez Izraelitów szpiegów odnajdziemy w Biblii, która opisuje sojusz Jozuego z Gibeonem. Otóż, gdy Amoryci oblegli sprzymierzonych z Izraelczykami Gibenoitów, ci ostatni wysłał do Jozuego posłańca z prośbą o pomoc. Jozue postanowił jej udzielić, a dzięki zebranych przez agentów informacjom zaatakował Amorytów z zaskoczenia, dzięki czemu ich pokonał³⁴. Jak podkreśla R.M. Sheldon „Wybór celu ataku, użycie szpiegów i skutki akcji wywiadowczych wskazują, że działania zbrojne polegały w znacznym stopniu na wykorzystaniu szczegółowych informacji szpiegowskich oraz na szybkości, dzięki czemu Izraelici wykorzystywali element zaskoczenia decydujący o zwycięstwie³⁵”.

---

²⁸ Sun Tzu i inni. *Sztuka wojny i 36 chytrych sztuczek*, <http://tlumacz-literatury.pl/sztrakawojny.html>,

²⁹ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 59.

³⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Kraków 1962, s. 138 i 139.

³¹ Tamże, s. 148.

³² Tamże, s. 201.

³³ R.M. Sheldon, *Szpiedzy, wywiady i tajne służby*, Warszawa 2008, s. 49 - 51.

³⁴ Tamże, s. 57 i 58.

³⁵ Tamże, s. 65.

W poemacie hinduskim *Mahabharata* możemy przeczytać następujące zalecenia dla władcy dotyczące wywiadu i kontrwywiadu: „Król powinien wysyłać swych agentów do miast i prowincji wrogów konfiskując ich majątki, i ogłaszając publicznie, że są niegodziwcami płacącymi za swe własne występki, lecz po cichu powinien tych agentów obdarowywać³⁶. W innym miejscu zaś, iż „Na pochwałę zawsze zasługuje ten król, który potrafi dostrzec słabości wroga i nie zapominając o Prawie, Zysku i Przyjemności wysyła swych szpiegów, aby wykryli sekrety wroga i próbuje przekupić oficerów wroga”³⁷. W dalszej części *Mahabharaty* odnajdziemy stwierdzenie, iż „Król powinien mieć zaufanie tylko do własnej służby, choć nawet im nie powinien w pełni ufać. Zdrada ze strony królewskich doradców jest największą klęską króla”³⁸. Kwintesencja ówczesnych działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych wyraża się w stwierdzeniu: „Zatrudniani przez niego (króla – K.Ch.) szpiedzy powinni robić wrażenie głupców, ślepców lub głuchoniemych, choć faktycznie posiadają szpiegowskie umiejętności sprawdzone przez króla, są mądrzy i potrafią długo wytrzymać zarówno głód, jak i pragnienie. Szpiedzy nie powinni się znać nawzajem. Król powinien również szpiegować swych doradców, przyjaciół i synów, swe prowincje, miasta i tereny, które są pod jego zwierzchnictwem. Mając szpiegów w sklepach, miejscach zabaw i zgromadzeń, wśród żebraków i mędrców, na własnym dworze i w domach swych obywateli powinien być zdolny do rozpoznania szpiegów wroga”³⁹. Jak widać już wówczas dostrzegano potrzebę działalności nie tylko wywiadowczej, ale i kontrwywiadowczej, by zapewnić bezpieczeństwo panującemu i jego rodzinie. Dopuszczano więc prowokacje, dbano o anonimowość agentów władcy, co zwiększało efektywność ówczesnych odpowiedników służb specjalnych. Podobnie, cel działań szpiegów określa się w *Ramajanie* czyli *Dziejach Ramy*, eposie sanskryckim, w którym wskazuje się, iż „Nie powinno się zbyt pochopnie decydować na użycie siły wobec przeciwnika bez prób pojednania, przekupstwa i posiania niezgody wśród wrogów”⁴⁰.

Swoistą instrukcją działań służb specjalnych jest - powstała w IV w.p.n.e. - *Arthasàtra*, której autorstwo przypisuje się Kautilji. W dokumencie tym stwierdza się wprost, że król winien posiadać szpiegów, którzy są wyspecjalizowani w realizacji konkretnych zadań. Co więcej, zaleca się weryfikację przekazanych przez szpiegów informacji przed podjęciem

---

³⁶ *Mahabharata. Opowieść 126. O zasadach zwiększania szans na zwycięstwo.*
<http://tlvp.net/~b.mikolajewska/booknook/Mahabharata/Opow-126.htm>

³⁷ <http://tlvp.net/~b.mikolajewska/booknook/Mahabharata/PDF/Slimmed.n.Trimmed/MahabharataKs12a.pdf>, s. 127.

³⁸ Tamże, s. 128.

³⁹ Tamże, s. 167.

⁴⁰ *Ramajana*, adaptacja E. Walter, Warszawa 1993, s. 185.

jakichkolwiek działań⁴¹. Zarówno Asyryjczycy, jak i Babilończycy - już w drugim tysiącleciu przed naszą erą - mieli drogi wojskowe, system pocztowy, za pomocą którego przesyłali wiadomości, opracowany system sygnałów świetlnych (wykorzystywano ogień), a także służby specjalne. Persowie ich rozwiązania również przyjęli i udoskonalili je⁴².

W Mezopotamii Szamszi Adad - twórca pierwszego asyryjskiego imperium, był mistrzem propagandy, używał agentów do rozsiewania plotek i łamania morale nieprzyjacielskich żołnierzy, co doprowadziło do opuszczenia zajmowanych przez nich pozycji. Wykorzystał on również część mieszkańców Zalamaqum jako swoistą V kolumnę do zajęcia tegoż miasta. W liście jego syna możemy odnaleźć zdanie, w którym pojawia się pytanie, od czego zaczyna się rewolta wrogiej armii? oraz odpowiedź: od dwóch żołnierzy, którzy sięją strach i panikę⁴³.

Mordy polityczne i skrytobójcze zabójstwa władców kazały tym ostatnim wzmocnić dbałość o swe bezpieczeństwo. Jednemu z nich, a mianowicie Zimri Limowi władcy królestwa Mari, który panował w latach 1775 – 1761 p.n.e., zalecano, by nigdy nie poruszał się sam i aby wykorzystywał agentów do testowania lojalności swoich służących i urzędników⁴⁴.

Władca Babilonu Hammurabi w jednym ze swych listów oświadczył, iż „Nie wyślę wojsk tak długo, jak długo nie będę miał informacji dotyczących wroga. Hammurabi i inni władcy zbierali informacje wywiadowcze starali się jednak również utrzymywać swoje plany w sekrecie i chronić je przed wpadnięciem w ręce wroga. Tworzyli oni specjalne biura, które zajmowały się tłumaczeniem przechwyconych dokumentów. Stosowano także oznaczenia „tajne” względem szczególnie ważnych dokumentów. Na jednej z tabliczek możemy bowiem przeczytać – to jest sekretne, tajna, tabliczka⁴⁵.

W innym starożytnym imperium, tj. Persji, również korzystano z agentury. Zgodnie z przekazem greckiego historyka Ksenofonta jeden z władców Persji Cyrus II Wielki dysponował zorganizowaną siatką szpiegowską, członkowie której nazywani byli „oczami i uszami króla”. Co ciekawe, ich aktywność ukierunkowana była zarówno na zewnątrz państwa, jak i wewnątrz. Władca weryfikował otrzymanywane informacje opierając się na co najmniej dwóch źródłach osobowych i wiedzy, którą już dysponował. Również jego następcy

---

⁴¹ https://ia802703.us.archive.org/13/items/Arthashastra_English_Translation/Arthashastra_of_Chanakya_-_English.pdf s. 24 i n.

⁴² R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, s. 3.

⁴³ R.M. Sheldon, *Spying in Mesopotamia: The World's Oldest Classified Documents*, Studies in Intelligence, Vol. 33, No 1, 1989, s. 10 i 11.

⁴⁴ Tamże, s. 11.

⁴⁵ Tamże, s. 9 i 10.

Kambyzes II, w trakcie swych rządów, korzystał ze szpiegów. Wysłał bowiem swoich agentów do Etiopii pod płaszczykiem misji dyplomatycznej. Kolejny władca Persji Kserkses, zadufany w potęgę swej armii, zbagatelizował w pewnym stopniu działalność szpiegów. Złapanym greckim szpiegom, którzy liczyli stan armii perskiej zgromadzonej pod Sardes kazał darować życie, a co więcej, zaprezentował im dokładnie stan i liczebność swych wojsk, chcąc złamać morale Greków i ich wolę oporu. To mu się jednak nie udało. Gdy perska armia przybyła do Grecji, Grecy - chcąc powstrzymać inwazję - zagroździłi napastnikom drogę w wąwozie Termopile. Wówczas Kserkses wysłał szpiega, by ten zgromadził informacje o sile wojsk greckich, ich uzbrojeniu, morale i terenie przyszłej bitwy. Król Spartan Leonidas pozwolił mu na to, jednakże pokazał tylko część, wybranych przez siebie oddziałów. Kserkses został więc wprowadzony w błąd przez własnego agenta, co miało później doniosłe skutki w prowadzonej kampanii wojennej⁴⁶. Negatywne konsekwencje błędnego rozpoznania sił i zamiarów przeciwnika przez Kserksesa zostały w pewnym stopniu zminimalizowane wskutek zdrady Efialtesa, który wskazał Persom ścieżkę pozwalającą na obejście od tyłu pozycji grackich.

W historii zmagañ Greków z Persami mamy do czynienia także z wykorzystaniem agenta w celu dezinformacji przeciwnika. Temistokles polityk i wódz ateński, po przegranej przez Greków bitwie pod Termopilami, skoncentrował flotę greckich *polis* w zatoce salamińskiej, którą zablokowała flota perska. W tej sytuacji wysłał swojego zaufanego niewolnika Skinnosa do Kserksesa, który uwierzył w przekazane przez niego informacje o tym, jakoby morale Greków było niskie i zamierzali oni uciec. Kserkses wydał rozkaz do ataku i wpadł w greckie sidła, bitwa skończyła się całkowitym zwycięstwem Greków i praktycznie zniszczeniem floty perskiej⁴⁷. Z kolei niejako w kampanii odwetowej Greków przeciwko Persom, Ksenofont uczestniczący w tej wyprawie swoje przemyślenia zawarł w utworze *General kawalerii*, w którym zalecał sprawdzanie informacji przekazywanych przez szpiegów zwiadem jazdy, gdyż mogą one być nieprawdziwe, a oparcie na fałszywych wiadomościach planu bitwy może prowadzić do klęski. Zwracał także uwagę na trudności w przekazaniu raportów szpiegów na czas, a także na mającą niekiedy niemożność ich przekazania, co może utrudnić rozpoznanie sił i rozmieszczenia przeciwnika⁴⁸.

Grecy doceniali znaczenie informacji i agentury nie tylko w kontekście zmagañ z Persami. Platon mawiał, iż wśród Greków panuje tylko jeden stan, tj. stan wojny,

---

⁴⁶ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 28 - 30.

⁴⁷ J. A. Richmond, *Spies in Ancient Greece*, Greece & Rome, Vol. 45, No 1, Cambridge University Press, s. 10.

⁴⁸ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 30 i 31.

wypowiedzianej bądź niewypowiedzianej⁴⁹. Aeneas Tacticus, pisarz wojskowy tworzący w 4 w. p.n.e., autor kilku traktatów poświęconych sztuce wojny, obrazowo wyjaśnił znaczenie tego, co jest obecnie znane pod pojęciem wywiadu wojskowego. Był on zdania, że w wojnie obronnej należy atakować wroga wykorzystując znajomość terenu, dzięki której można osiągnąć przewagę nad nieprzyjacielem. Informacje o wrogu i jego sytuacji winny być uzyskiwane poprzez rozpoznanie, do czego przydatni mogą być agenci (szpiegzy)⁵⁰.

Oczywiście miał on świadomość, że szpiegów może użyć również strona przeciwna, dlatego wskazał kilka sposobów walki z obcą agenturą, znacząco upraszczając kilka zaleceń dotyczących zapewnienia osłony kontrwywiadowczej. Aeneas Tacticus np. zalecał, by korespondencję cudzoziemców zarówno przychodzącą, jak i wychodzącą poddawać cenzurze; by nikt nie żeglował za granicę bez ważnego paszportu; by każdy obcy był rozbijany natychmiast po przybyciu; by nagradzać własnych informatorów; by zakazać używania światła w nocy w celu uniemożliwienia przesyłania sygnałów. Od czasu do czasu wyrzucano z *polis* wszystkich obcych, traktując to jako swoisty prewencyjny środek bezpieczeństwa. Innym sposobem walki z infiltracją armii przez szpiegów było sprawdzanie tożsamości każdego żołnierza. Uczynił tak np. grecki generał Chares, dzięki czemu pozbył się ze swoich oddziałów szpiegów. Poza murami miast umieszczano psy, by wykrywały intruzów i szczekaniem alarmowały straż. Stosowano również rotację oficerów dowodzących, by nie mogli być łatwo namówieni do zdrady, zachowywano wstrzeźliwość w przyjmowaniu dezerterów⁵¹.

Zdaniem Plutarcha, greckiego pisarza, historyka, filozofa, gdy Aleksander Macedoński był chłopcem, już wtedy przepytывał perskiego ambasadora o drogach, miastach, warunkach pogodowych, rodzajach wojsk, sile i mocy Persji. Do zbierania informacji o imperium perskim wykorzystywano także kupców, greckiego ambasadora, jak również wracających do kraju, grackich najemników⁵². Aleksander Wielki w trakcie kampanii stosował swego rodzaju cenzurę korespondencji, z jednej strony pozwalał swym żołnierzom pisać listy do rodzin, z drugiej jednak zapoznawał się z ich treścią by uniknąć spisków, a tych, którzy narzekali odsyłał do domu, eliminując w ten sposób potencjalne źródło zdrady⁵³. Jak zatem widać zarówno Persowie, jak i Grecy korzystali z usług szpiegów, choć oczywiście trudno mówić o istnieniu ówczesnie służby wywiadowczej czy kontrwywiadowczej we

---

⁴⁹ J. A. Richmond, *Spies in Ancient...*, s. 1.

⁵⁰ Tamże, s. 2.

⁵¹ Tamże, s. 6 - 9.

⁵² Tamże, s. 3 i 4.

⁵³ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 31, R. Seth, *Tajni agenci*, Warszawa 1960, s. 34 i n.

współczesnym tego słowa znaczeniu. Także późniejsze imperia starożytnego świata tj. Kartagina i Rzym prowadziły działalność wywiadowczą i kontrwywiadowczą. Kartagiński admirał Himilco, w 396 r. p.n.e., chronił informacje o miejscu przeznaczenia floty w ten sposób, że dawał swym kapitanom zamknięte rozkazy, które mogli otworzyć dopiero, gdy będą na otwartym morzu⁵⁴.

Ze względu na zniszczenie Kartaginy, znamy tylko źródła rzymskie zmagają pomiędzy tymi ówczesnymi potęgami. Jednym z najistotniejszych jest dzieło Tytusa Liwiusza, *Dzieje Rzymu od założenia miasta*. Możemy w nim dowiedzieć się, że w czasie drugiej wojny punickiej Hannibal wysłał szpiegów do Italii, w tym do serca wrogiego imperium, tj. do Rzymu. Złapanego agenta kartagińskiego ukarano obcięciem rąk⁵⁵. W innym miejscu Tytus Liwiusz opisując zwycięstwo Marka Syllanusa w Hiszpanii nad Celtyberami wskazuje, iż rzymski wódz pozyskał lokalną agenturę, która wskazując mu drogę, umożliwiła zaskoczenie wroga i pokonanie go⁵⁶. W księdze XXX odnajdziemy natomiast informacje o tym, jak Publiusz Korneliusz Scypion (Afrykański) zniszczył dwa warowne obozy Kartagińczyków korzystając z informacji zdobytych przez szpiegów⁵⁷. Wreszcie punkt kulminacyjny zmagają kartagińsko – rzymskich czyli bitwa pod Zamą, jest również świadectwem wykorzystania szpiegów, albowiem wódz rzymski Scypion Afrykański dowiedziawszy się o złapaniu kartagińskich szpiegów puścił ich wolno uprzednio pozwoliwszy na zbadanie obozu rzymskiego. Uczynił to, gdyż do Rzymian nie przybyły do jeszcze posiłki jazdy i w ten sposób doprowadził do przeświadczenia Hannibala, iż ten ostatni ma przewagę w kawalerii⁵⁸. W rzeczywistości, gdy doszło do starcia obu armii, to Scypion Afrykański miał większą ilość

⁵⁴ J. A. Richmond, *Spies in Ancient...*, s. 10.

⁵⁵ T. Crowley, *Historia szpiegostwa...*, s. 42.

⁵⁶ <http://biblioteka.kijowski.pl/antyk%20rzymski/06.%20liwiusz%20tytus%20-%20dziecie%20rzyumu%20od%20za%20E5%82o%20E5%BEenia%20miasta%2028-34.pdf> Księga XXVIII.

⁵⁷ „Pomieszczenia zimowe Kartagińczyków zbudowane były z materiału zebranego naprędce z pól, niemal w całości z drewna. Szczególnie zaś Numidzi mieszkali w plecionkach z trzciny, pokrytych przeważnie słomianymi matami, w rozrzuconiu, bez jakiegokolwiek porządku, a niektórzy, zajmujący miejsca bez uwzględnienia rozkazu dowództwa, nawet poza rowem obozowym. Doniesiono o tym Scypionowi. Dało mu to nadzieję wyzyskania okazji i podpalenia obozu. Zaczął więc z jeżdżącymi do Syfaksa posłami wysłać w miejsce parobków do koni, ludzi pierwszych szeregów. o wypróbowanym męstwie i przezorności, w przebraniu niewolników. Ci podczas prowadzenia przez poselstwo rozmów wałęsali się po obozie nieprzyjaciela, ten tu, ten ówdzie, i śledzili wszystkie dojścia do obozu i wyjścia z niego, położenie i kształt całego obozu i jego części, gdzie stoją Punijczycy, gdzie Numidzi, jaka przestrzeń dzieli obóz Hazdrubala od obozu króla. Jednocześnie poznawali zwyczaj straży dziennych i nocnych, czy dogodniej zasadzie się na nich nocą czy dniem”. <http://biblioteka.kijowski.pl/antyk%20rzymski/06.%20liwiusz%20tytus%20-%20dziecie%20rzyumu%20od%20za%20E5%82o%20E5%BEenia%20miasta%2028-34.pdf> Księga XXX.

⁵⁸ „Stąd wysłał ludzi na zwiady. Ci jednak zostali przez straż rzymskie ujęci i odstawieni do Scypiona. Scypion przekazał ich trybunom wojskowym i kazał im bez obawy zobaczyć sobie wszystko w obozie, a trybunom polecił oprowadzić ich wszędzie, gdzie zechcą. Potem zapytał ich czy dość wygodnie wszystko wybadali, dał im dla ochrony ludzi i tak odesłał ich z powrotem do Hannibala”. <http://biblioteka.kijowski.pl/antyk%20rzymski/06.%20liwiusz%20tytus%20-%20dziecie%20rzyumu%20od%20za%20E5%82o%20E5%BEenia%20miasta%2028-34.pdf> Księga XXX.

kawalerii, co w znacznym stopniu przesądziło o wyniku bitwy, a w jej następstwie do zniszczenia Kartaginy.

Porównując społeczeństwo rzymskie, jak stwierdza R.M. Sheldon, do innych antycznych społeczeństw należy stwierdzić, że nie darzyło ono zbyt wielkim poważaniem działalności wywiadowczej, ponieważ strategia Rzymu nie polegała na szybkości i zaskoczeniu, lecz na sile i konsekwencji⁵⁹.

Z początkiem służb specjalnych w zorganizowanej strukturze mamy do czynienia w starożytnym Rzymie w I w.p.n.e., kiedy to Markus Licyniusz Krassus stworzył siatkę szpiegowską, która zajmowała się tym, co dziś określilibyśmy mianem wywiadu gospodarczego. Dzięki zdobytym informacjom mógł wyprzedzać konkurencję w decyzjach handlowych i w ten sposób pomnażać swój majątek. Wykorzystał go w walce politycznej, dzięki czemu uzyskał w 70 r. p.n.e. stanowisko konsula. Jego późniejszy partner, słynny Juliusz Cezar, docenił znaczenie dobrze działającej agentury, czemu dał wyraz w swoich kampaniach wojennych. To dzięki niemu, każdy legion walczący z Galami dysponował co najmniej dziesięcioma wywiadowcami zwanymi *speculatores*, którzy dzięki znajomości języka barbarzyńców, jak Rzymianie nazywali Galów, wykonywali misje szpiegowskie na rzecz dowodzonej przez Cezara armii. Stosując szyfry potrafili zapewnić tajemnicę przesyłanym informacjom, o wadze których świadczy chociażby fakt, że dowodzący *speculatores* mieli bezpośredni dostęp do Juliusza Cezara⁶⁰.

Następca Juliusza Cezara, Oktawian August, doceniając znaczenie informacji i jej przepływu, powołał do życia specjalną służbę, która zatrudniała kurierów zwanych *cursus publicus*. Zapewnili oni szybki przepływ informacji w ramach Imperium Rzymskiego, dając jego władcom możliwość reagowania i podejmowania stosownych decyzji na czas. Jak podkreśla R.M. Sheldon, obrona rzymskiego imperium zależała od zdolności komunikacji centrum z prowincjami. Temu właśnie służyła budowa dróg oraz powołanie powyższej służby kurierskiej⁶¹.

W wymiarze instytucjonalnym swoistą służbą bezpieczeństwa, która została powołana przez Cesarza Domicjana, stała się *frumentarii*. Była to służba, która początkowo zajmowała się zbieraniem podatków i regulowaniem dostaw zboża do Rzymu, później jednak przekształciła się w tajną policję, która była wykorzystywana do zwalczania wrogów

---

⁵⁹ R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, s. 4.

⁶⁰ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 45.

⁶¹ R.M. Sheldon, *Espionage in the Ancient World*, McFarland & Company, Inc., Publishers 2003, s.20.

wewnętrznych, nie tyle Rzymu, co panującego⁶². W epoce imperium rzymskiego dwie podstawowe potrzeby wszystkich państw były stale obecne, dotyczyły one sposobów uzyskiwania informacji na temat wroga za granicą oraz zapewnienia bezpieczeństwa własnego rządu. Innymi słowy, obejmowały one kwestie wywiadu zewnętrznego oraz zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego, w czym można upatrywać namiastek działalności kontrwywiadowczej⁶³.

Kolejną służbą specjalną starożytnego Rzymu byli *Agentes in rebus*, którzy zostali powołani prawdopodobnie za rządów cesarza Dioklecjana (284–305)⁶⁴. Służba ta zastąpiła *frumentarii* i wypełniała ich rolę, później jednak ich zadania uległy znacznemu poszerzeniu. *Agentes in rebus* przewozili urzędową korespondencję, sprawowali kontrolę nad pocztą publiczną (*cursus publicus*), nadzorowali statki przewożące ładunki państwowe, a także nadzór nad sprawami (*cura agendarum*). Nadzór nad sprawami obejmował kwestie związane z działalnością urzędników cywilnych i wojskowych oraz osób prywatnych mogącej stanowić zagrożenie dla władzy cesarskiej. *Agentes* zajmowali się również chwytanie szpiegów, a zatem korpus *agentes in rebus* można uznać za swego rodzaju służbę „kontrwywiadowczą”⁶⁵.

Jak podkreśla A. Dymowski „Owe przekształcenia instytucjonalne należy rozpatrywać w kontekście przemian w strukturach zarządzania państwem wprowadzanych przez wspomnianego cesarza-reformatora. Dzięki nim podczas swoich ponad dwudziestoletnich rządów Dioklecjan zdołał wyprowadzić cesarstwo z głębokiego kryzysu polityczno-ekonomicznego, w jakim znajdowało się ono w III wieku”⁶⁶.

Po rozpadzie Cesarstwa Rzymskiego *agentes in rebus* dalej funkcjonowali w cesarstwie bizantyjskim, ulegając przemianom pod względem organizacyjnym i kompetencyjnym, do początków VIII wieku przyjmując greckie nazwy *aggeliaforoi* lub *magistrianoi*⁶⁷. A. Dymowski konkluduje rozważania na temat *agentes* stwierdzając, iż „*Agentes in rebus*, jak wspomniano niezmiennie funkcjonowali w ramach struktury administracji cywilnej (tj. niewojskowej) używając jednocześnie „stopni wojskowych”. Zadania *agentes* również dotyczyły raczej sfery cywilnej niż wojskowej. W tym sensie korpus *agentes in rebus* można uznać za pierwsze „cywilne służby specjalne” w historii państw europejskich”⁶⁸. Cesarze

---

⁶² T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 46.

⁶³ R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, s. 4.

⁶⁴ *Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence. Volume one – two*, Edited by: R. P. Carlisle, Publisher: Routledge 2015, s. 33.

⁶⁵ A. Dymowski, *Agentes in rebus. Antyczny rodówód współczesnych służb specjalnych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 8 z 2013 r., s. 99 - 101.

⁶⁶ Tamże, s. 99.

⁶⁷ Tamże, s. 100.

⁶⁸ Tamże, s. 104.

bizantyjscy przykładali szczególną wagę do służb wywiadowczych. Zmuszała ich do tego poniekąd niepewna sytuacja na granicach państwa, które często były naruszane przez Saracenów i inne ludy.

W starożytności trudno odnaleźć służby specjalne w ujęciu instytucjonalnym, tym niemniej praktycznie każde ówczesne imperium rozumiało i doceniało znaczenie informacji i dezinformacji. Z tego też względu, to co stanowi do dziś przedmiot działalności służb specjalnych, tj. wywiad i kontrwywiad, mimo braku formalnych struktur organizacyjnych, było realizowane przez ówczesnych agentów. Gdy szpiegowi udało się uzyskać dostęp do wrogich sekretów stawał on w obliczu problemu przekazania informacji swym mocodawcom⁶⁹. W celu ukrycia prawdziwej informacji używano do pisania listów niewidzialnego atramentu, wszywano papirus w ubranie, golono głowy niewolników i tatuowano na nich wiadomości, a gdy włosy odrastały wysyłało ich do celu, stosowano także prymitywne szyfry, sygnały świetlne i flagi sygnałowe⁷⁰.

Jednym z kluczowych czynników decydujących o zwycięstwie lub porażce jest uzyskanie wiedzy o siłach i zamiarach wroga oraz utajnienie informacji o swoich siłach i planach. Oznacza to, że władca danego państwa - chcąc zapewnić sobie i swoim poddanym bezpieczeństwo - musiał dysponować namiastkami tego, co współcześnie określamy mianem służb specjalnych⁷¹. Jak podkreśla R.M. Sheldon, z punktu widzenia współczesnych standardów, wszystkie antyczne organizacje wywiadowcze są prymitywne⁷². Tym niemniej, pomimo tego, że metody wywiadowcze wraz z rozwojem technologicznym drastycznie się zmieniły, zasady prowadzenia działań wywiadowczych pozostały w zasadzie te same⁷³. Z tezą tą, zdaniem autora, należy się zgodzić.

---

⁶⁹ J. A. Richmond, *Spies in Ancient...*, s. 10.

⁷⁰ Tamże, s. 12.

⁷¹ Szerzej na ten temat patrz np.: W. Riepl, *Das Nachrichtenwesen des Altertums Mit besonderer Rücksicht auf die Römer*, Leipzig-Berlin: Teubner 1913, R.M. Sheldon, *A Guide to Intelligence from Antiquity to Rome*, The *Intelligencer*, Volume 18 Number 3, 2011, s. 49 i n. wraz ze wskazaną tam literaturą, R.M. Sheldon, *Espionage...*, R.M. Sheldon, *Spying in Mesopotamia...*, s. 7-12, R.M. Sheldon, *Spies of the Bible*, Publisher: Greenhill Books 2007, R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, D. Whitehead, *Aineias the Tactician. How to Survive Under Siege*, Publisher: Bristol Classical Press 2002, B. Campbell, *Greek and Roman Military Writers: Selected Readings* Published Routledge 2004, F. Dvornik, *The Origins of Intelligence Services*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 1974, T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, R.M. Sheldon, *Szpiedzy, wywiady...*, Ch. Herzog, M. Gichon, *Battles of the Bible: A Military History of Ancient Israel*, Greenhill 2005, N.B. Rankov, *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*, Published Routledge London 1998.

⁷² R.M. Sheldon, *Intelligence Activities...*, s. 3.

⁷³ Tamże, s. 5.

1.2. Średniowiecze

W średniowieczu, epoce trwającej od V do XV w. n.e., podobnie jak w starożytności władcy poszczególnych państw rozumieli potrzebę posiadania informacji o zagrożeniach zewnętrznych i wewnętrznych. Korzystali więc z różnych sposobów ich pozyskania, w tym oczywiście z agentury. Prowadzili za jej pośrednictwem działania wywiadowcze, jak i kontrwywiadowcze. Ze względu na sekretny charakter tej działalności źródła pisane z tej epoki nie są zbyt liczne, tym niemniej można podjąć próbę scharakteryzowania ówczesnych służb specjalnych.

W Bizancjum nasilający się konflikt religijny z wyznawcami islamu, również wymagał skutecznego rozpoznania zamiarów i sił wroga. Cesarz Maurycjusz przypisywał duże znaczenie do działalności szpiegowskiej. W swym podręczniku prowadzenia działań wojennych, a mianowicie *Strategiconie*, stwierdzał że rozpoznanie terenu, przywódców, sił i zamiarów wroga ma decydujące znaczenie dla przyszłego zwycięstwa. Należy więc wysyłać szpiegów i zwiadowców celem rozpoznania przeciwnika⁷⁴. Dla przykładu w VIII w.n.e. tylko dzięki dostarczonym przez wywiadowców informacjom o planowanym oblężeniu stolicy Cesarstwa Bizantyjskiego – Konstantynopola – jego obrona przez Cesarza Anastazjusza II zakończyła się sukcesem. Szczególnie wyraziście znaczenie działalności wywiadowczej widać w wydanej przez Cesarza Leona VI *Taktyce*, w której to zalecał stosować pułapki i wybiegi, by zniwelować przewagę liczebną nieprzyjaciela. Polecał np. korzystanie z negocjatorów, dyplomatów, którzy pod płaszczykiem rozmów szpiegowaliby wrogą armię. Podobnie na kwestię tę zapatrywał się Cesarz Nicefor II Fokas, który twierdził, że zawsze należy znaleźć czas dla człowieka, który przynosi informacje⁷⁵. Armia bizantyjska była dobrze zorganizowana, posiadała wysokie morale, zaś jej dowódcy zwracali uwagę zarówno na działania wywiadowcze względem przeciwnika, jak i zapewnienie osłony kontrwywiadowczej własnych planów i działań⁷⁶.

Także w świecie islamu doceniano znaczenie szpiegów. Otóż, gdy Mahomet starał się zdobyć Mekkę, co mu się ostatecznie udało w 630 r., umieścił w tymże mieście wielu swoich zwolenników, którzy zbierali dla niego informacje o nastrojach ludności, siłach wroga, itd. Można więc powiedzieć, że ludzie ci stanowili swoistą V kolumnę Mahometa i to im zawdzięcza w pewnym stopniu sukces w rozpowszechnianiu nowej religii, tj. islamu. Jeden z najbardziej uzdolnionych generałów, którzy przeszli na służbę Mahometa, Chalid Ibn al –

---

⁷⁴ H. Nickerson, *Warfare in the Roman Empire and the Middle Ages*, Publisher: Dover Publications, Inc. 2003, s. 77 i 78.

⁷⁵ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 49 i 50.

⁷⁶ H. Nickerson, *Warfare in the Roman Empire...*, s. 80.

Walid, dzięki wykorzystaniu szpiegów zdobył Damaszek a w późniejszych latach obronił Syrię przed armią bizantyjskiego cesarza Herakliusza I⁷⁷.

Prowadząc rozważania odnośnie wywiadu w świecie islamu w okresie średniowiecza nie sposób nie wspomnieć o Asasynach. Do dnia dzisiejszego nazwa ta jest rozpoznawalna i utożsamiana z terrorem oraz mordami skrytobójczymi. Założyciel tej sekty Hasan Ibn Sabbah zdobywszy twierdzę Klamut zdołał rozciągnąć swoje panowanie na pobliskie ziemie i założyć niewielkie państwo. To spotkało się z wrogą reakcją sułtana Sandżara, który zamierzał wypowiedzieć im wojnę, jednakże - gdy w swym łóżku znalazł sztylet pozostawiony przez jednego z asasynów - z zamiaru tego zrezygnował. Pomimo pewnych sukcesów, wkrótce asasyni zaczęli tracić stan posiadania na rzecz swych największych wrogów Seldżuków. Śmierć sułtana Muhammada Tapara była dla nich doprawdy zbawienna, Seldżycy przestali bowiem zagrażać dalszemu ich istnieniu. Wkrótce potem zetknęli się z Krzyżowcami, wśród których zasiali przerażenie. Kres ich działalności przyniosło starcie z Mongołami, którzy po próbie zabicia wielkiego chana Mongkego systematycznie zdobywali kolejne twierdze asasynów - ostateczną klęskę ponieśli w 1256 r⁷⁸.

Mongołowie w pełni rozumieli i doceniali znaczenie informacji, a co za tym idzie zarówno działalności natury wywiadowczej, jak i kontrwywiadowczej. Szeroko korzystali ze szpiegów tak przed, jak i w trakcie wypraw wojennych. Słynny Czyngis – chan przed podbiciem imperium chorezmijskiego wysłał do jego władcy szacha Allaha ad Dinowa Muhhamada karawanę 450 kupców oficjalnie celem wymiany handlowej. Wśród kupców tych znajdowało się wielu szpiegów, gubernator granicznego miasta Otraru, Inalczuk Chwadir – chan, kazał wszystkich stracić. W konsekwencji Czyngis – chan zaatakował Chorezm i zniszczył go, zaś gubernatora Otraru ukarał skazując go na śmierć (do oczu i uszu Inalczuka Chwadir – chana wlano roztopione srebro)⁷⁹. Również Tamerlan prowadził intensywne działania wywiadowcze za pomocą agentów przebranych za kupców. Dopiero po zdobyciu informacji, iż Indie są rozbite wewnętrznie, a ich władca nie cieszy się poparciem ludności Tamerlan zaatakował, zdobywając Delhi⁸⁰.

Mongołowie używali szpiegów także w zmaganiach z Mamelukami. Zresztą ci ostatni również z powodzeniem korzystali z agentury przeciwko nim⁸¹. Sułtanowie Mameluków jasno rozumieli powagę zagrożenia ze strony Mongołów, wiedzieli że chcą zniszczyć ich

---

⁷⁷ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 52 i 53.

⁷⁸ Tamże, s. 55 i 56.

⁷⁹ Tamże, s. 56.

⁸⁰ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 58.

⁸¹ Por. np.: J. Waterson, *Wojny mameluków. Władcy i rycerze islamu*, Warszawa 2008.

panowanie i królestwo. Dlatego też, niejako w odpowiedzi na to zagrożenie, wzmacniali armię, budowali i modernizowali fortyfikacje, zbudowali system szybkiego przekazywania informacji, dysponowali także mocno rozbudowaną siatką szpiegowską⁸². Zagadnienia te szczegółowo prezentuje R. Amitai – Preiss, w swej monografii *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*⁸³. Mongołowie, korzystając z agentury, przed uderzeniem na dany kraj dążyli do szczegółowego rozpoznania dróg, miast, garnizonów, siły i poziomu wyszkolenia przeciwnika, a nawet potencjalnych pastwisk dla konnych hord mongolskich. Posiadali np. dokładne mapy państw europejskich, które zamierzali wykorzystać w swej inwazji. Istotną rolę w przekazywaniu na czas zdobytych informacji odgrywał *yam*, tj. system konnych posłańców, którzy byli w stanie przebyć dziennie nawet 240 km⁸⁴. Mongołowie wykorzystywali mobilność swych wojsk, umieli także koordynować działania poszczególnych korpusów swej armii. Kluczem do skutecznej koordynacji był właśnie system *yam*⁸⁵.

Podstawowym aspektem strategii wywiadu mongolskiego jest to, że miał on zarówno ofensywny, jak i obronny charakter. Spectrum działania wywiadu mongolskiego było kompleksowe, co znajdowało swoje odzwierciedlenie w zrównoważonych staraniach aby informację pozyskać, zabezpieczyć i zapobiegać by obcy agenci przeniknęli do rodzimego systemu. Możemy także dostrzec pragmatyczną alokację zasobów. Mongołowie wiedzieli bowiem, że nadmierne nakłady na jeden aspekt działalności wywiadowczej negatywnie odbiją się na innych, co może mieć negatywne konsekwencje w określonej perspektywie czasu⁸⁶. Mongołowie nigdy nie rozpoczynali nowych kampanii bez dokładnego rozpoznania, do czego konieczny był wywiad. To właśnie działalność wywiadowcza jest uznawana za jeden z kluczowych czynników, które zadecydowały o ich dominacji w Azji⁸⁷. Wykorzystanie

---

⁸² R. Amitai – Preiss, *Mongol imperial ideology and the Ilkhanid war against the Mamluks*, [w:] *The Mongol empire and its legacy*, pod red. R. Amitai – Preiss, D.O. Morgan, Brill, Leiden, Boston, Köln 1999, s.60.

⁸³ Tamże, s.139 i n.

⁸⁴ T. Crowley, *Historia szpiegostwa...*, s. 57.

⁸⁵ J. King, *Intelligence Gathering of the Mongolian Empire*, s. 1. <http://etudeshistoriques.org/etudeshistorique/article/viewFile/7/7> data dostępu 13.03.2017.

⁸⁶ J.T. Grubas, *The Mongol Intelligence Apparatus The Triumphs of Genghis Khan's Spy Network*, International Association for Intelligence Education (2010), s. 11. http://c.ymcdn.com/sites/www.iafie.org/resource/resmgr/2010_essays/jgrubbs.pdf data dostępu 13.03.2017.

⁸⁷ J. King, *Intelligence Gathering...*, s. 1. <http://etudeshistoriques.org/etudeshistorique/article/viewFile/7/7> data dostępu 13.03.2017.

wywiadu pozwoliło Czyngis chanowi i jego spadkobiercom zbudować największe imperium w historii⁸⁸.

W średniowieczu krajem, w którym powszechnie korzystano ze szpiegów, była Japonia. Podstępny, zdrady, mordy skrytobójcze, zdobywanie informacji o wrogu, jego dezinformacja stanowiły codzienność. Feudalną Japonią nominalnie rządził Cesarz, którego ród według mniemania Japończyków pochodził wprost od Bogini Słońca Amaterasu. Faktycznie krajem tym władali wojskowi dyktatorzy – Szogunowie oraz panowie feudalni – Daimyō, którzy zarządzali wielkimi majątkami ziemskimi mając do dyspozycji prywatne armie składające się z wojowników – Samurajów. Każdy z nich dążył do powiększenia stanu posiadania kosztem innych feudałów, co prowadziło do wielu prywatnych wojen. Jak podkreśla T. Crowdy „Idea wywiadu wojskowego dotarła na wyspy za pośrednictwem dyplomaty Kibiego Makibiego (693 – 775), gdy po jakimś czasie powrócił z Chin”⁸⁹. To z Chin właśnie dotarła do kraju kwitnącej wiśni myśl Sun Tzu, czego efektem było przetłumaczenie obszernych fragmentów *Sztuki wojny* na język japoński⁹⁰. Od XIV w. zawodowi szpiedzy byli nazywani w Japonii *shinobi*, posługiwano się także określeniem *ninja* i pod tą nazwą przeszli do powszechnej świadomości.

Wykorzystanie *shinobi* zarówno przez Szogunów, jak i Daimyō pozwalało zdobywać bezcenne wręcz informacje, które niejednokrotnie decydowały o wynikach toczonych bitew, czy wręcz o przeżyciu rodów poszczególnych panów feudalnych. W roli szpiegów częstokroć wykorzystywano kobiety, które wykorzystując słabości mężczyzn wpływały na podejmowane decyzje polityczne i militarne. Szpiedzy często występowali jako kupcy, tancerze, muzycy, roninowie (samurajowie bez pana), kapłani czy też mnisi, chłopci bowiem nie mogli swobodnie przemieszczać się i podróżować. *Shinobi* realizowali złożone intrygi, w efekcie których doprowadzano do skazy na honorze i utraty twarzy przez Daimyō, skutkiem czego musieli popełnić rytualne samobójstwo, tj. seppuku. Źródła historyczne z okresu Sengoku wyróżniają następujące rodzaje agentów: *kancho* czyli klasycznych szpiegów działających we wrogich prowincjach w czasie pokoju, w czasie wojny zaś działali *teisatsu* czyli zwiadowcy, *kisho* agenci atakujący wroga z zaskoczenia oraz *koran* tj. agitatorów⁹¹.

---

⁸⁸ Szerzej na ten temat patrz np.: F. Dvornik, *The Origins of Intelligence...*, P. Jackson, *The Mongols and the Islamic World: From Conquest to Conversion*, Yale University Press, 2017, P. Kahn, *Secret History of the Mongols: The Origin of Chingis Khan*, Publisher: Cheng & Tsui 1998, T. May, *Najazdy Mongołów*, 2010.

⁸⁹ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 59.

⁹⁰ Miało to miejsce w dziele *Shoku Nihongi* (747 r.) uznanym za oficjalną historię Japonii.

⁹¹ S. Turnbull, *Ninja AD 1460 – 1650*, Osprey Publishing 2003, s. 9.

W czasie wojny Nanbokucho (1336 – 1392), czyli wojny pomiędzy dwoma gałęziami rodziny cesarskiej, wykorzystywani byli agenci do wykonywania szeregu zadań specjalnych. W *Taiheiki* historii Japonii napisanej pod koniec XIV w. możemy odnaleźć informacje, o tym jak *ninja* zostali wykorzystani do zniszczenia twierdzy Hachiman – yama. Otóż atak został przeprowadzony w nocy, pod osłoną deszczu i wiatru a *shinobi*, którzy przeniknęli do twierdzy podłożyli ogień, który ją strawił⁹². W innym miejscu możemy przeczytać o tym, jak Kumawaka zabił Homma Saburo, wzorując się na metodach *ninja*. pod osłoną nocy, ulewnego deszczu i wiatru, wykorzystując nieostrożność straży, które spały, wdarł się do pokoju Homma Saburo i go zabił, po czym uciekł⁹³. *Ninja* wielokrotnie zabijali dowódców wrogich armii, dzięki czemu zdobywano twierdze, które w innym przypadku byłyby nie do zdobycia. Tak było np. w przypadku inwazji Miyoshi Chokei na zamek Kasagi znajdujący się pod władztwem Kizawy Nagamasy. Zabójstwo przez *ninja* wrogiego przywódcę doprowadziło do jego szybkiego upadku⁹⁴.

Wykorzystanie agentów w działaniach zbrojnych było powszechne. Z *ninja* skorzystał chociażby Rokkaku Yoshikata, który dzięki temu, iż jego agenci przeniknęli do zamku Sawayama i podłożyli w nim ogień, wywołując panikę wśród załogi zamku, ostatecznie go zdobył w 1558 r. Podobnie rzecz się miała w przypadku podpalenia zamku Maibara w 1561 r., czy zamku Udono w 1562 r. z tą jednakże różnicą, iż w tym przypadku podstawowym celem *ninja* było nie tyle spalenie zamku, co wzięcie zakładników, co też się udało⁹⁵. Jak zatem widać różne rody feudalnej Japonii, w tym Szogunowie, wykorzystywali szpiegów zarówno w celach wywiadowczych, jak i kontrwywiadowczych. Intensyfikacja ich działań zawsze towarzyszyła zmaganiom zbrojnym, które niemal nieustannie toczyły się w tym czasie. Zbieranie informacji o wrogu, dezinformacja przeciwnika, akcje dywersyjne i sabotażowe, eliminacja wrogich przywódców, szerzenie propagandy to szerokie spectrum działalności ówczesnych szpiegów. Daimyō i Szogunowie w pełni rozumieli więc i doceniali znaczenie agentury w zmaganiach o władzę i rozciągnięcie swych rządów na całą Japonię⁹⁶.

W państwach europejskich epoki średniowiecza również korzystano ze szpiegów i prowadzono działalność wywiadowczą. Pomimo osłabienia roli państwa i słabości aparatu władzy istnieje szereg źródeł, które wskazują, iż działalność ta rzeczywiście miała miejsce.

---

⁹² Tamże, s. 7.

⁹³ Tamże, s. 7 i 8.

⁹⁴ Tamże, s. 28 i 29.

⁹⁵ Tamże, s. 43 i n.

⁹⁶ Szerzej na ten temat patrz np.: S. Turnbull, *Ninja: The True Story of Japan's Secret Warrior Cult*, Publisher: Firebird 1992, A. Cummins, *Samurai and Ninja: The Real Story Behind the Japanese Warrior Myth that Shatters the Bushido Mystique*, Tuttle Publishing, 2015, A. Cummins, Y. Minami, *The Secret Traditions of the Shinobi: Hattori Hanzo's Shinobi Hiden and Other Ninja Scrolls*, Publisher: Blue Snake Books 2012.

W Brytanii po wycofaniu się z niej legionów rzymskich rozpoczęła się krwawa walka o władzę pomiędzy władcami poszczególnych ziem, która trwała aż do jej podboju przez Normanów w 1066 r., Używano w niej szpiegów począwszy od władającego Kent króla Vortigerna po Kanuta Wielkiego⁹⁷. Szereg informacji o szpiegach możemy odnaleźć w Heimskringli, staronordyckim zbiorze opowieści o królach norweskich, który został spisany w Islandii około roku 1225 przez poetę i historyka Snorriego Sturlusona⁹⁸. Dla przykładu Alfred Wielki, król Wesseksu w 878 r., osobiście w przebraniu minstrela udał się do obozu Duńczyków, którzy najechali jego kraj, gdzie przez tydzień czasu lustrował ich wyposażenie, wyszkolenie i liczebność. Zauważył, że najeźdźcy nie dysponują wystarczającą ilością pożywienia i polegają na wypadach niewielkich oddziałów mających na celu zdobycie zaopatrzenia. Po powrocie wydał swoim wojskom rozkaz atakowania tych właśnie grup, co w dużej mierze przyczyniło się do osłabienia sił duńskich i ich ostatecznej przegranej. Również w okresie poprzedzającym inwazję Wilhelma I Zdobywcy na Brytanię ówczesny jej władca król Harold II wysłał szpiegów, by rozpoznali siły Normanów. Jeden z nich został złapany i odesłany z powrotem do króla Harolda II z wiadomością, że wkrótce do niego przybędzie i osobiście będzie mógł zobaczyć jego armię⁹⁹.

Król Anglii Edward I właśnie dzięki szpiegom złapał Williama Wallacea, on również w 1283 r., powołał w Londynie straż nocną, która dwa lata później działała już w całym kraju. Pełniła ona funkcje kontrwywiadowcze, strażnicy bowiem mieli prawo zatrzymać obcych, których odprowadzali do miejscowego Szeryfa celem przesłuchania. Blisko 150 lat później kardynał Henry Beaufort wprowadził instytucję państwowego informatora, co pozytywnie wpłynęło na skuteczność działań kontrwywiadowczych¹⁰⁰. Tym niemniej na wielu angielskich monarchów dokonano zamachów, co było elementem ówczesnych zmagania o przywództwo w państwie¹⁰¹.

Ze szpiegów korzystano również w okresie zmagania Anglii i Francji w trakcie tzw. wojny stuletniej, u podłoża której leżała kwestia sukcesji tronu Francji po wymarciu głównej linii dynastii Kapetyngów. Dla przykładu siatka szpiegowska Henryka V króla Anglii zbierała informacje o możliwościach finansowych korony francuskiej w zakresie rozbudowy armii i floty, z marnym jednak skutkiem¹⁰². Jednym z podstawowych problemów ówczesnego

---

⁹⁷ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 65.

⁹⁸ Tekst dostępny jest na stronie internetowej <http://pinkmonkey.com/dl/library1/digi424.pdf>

⁹⁹ T. Crowdy, *Historia szpiegostwa...*, s. 66.

¹⁰⁰ Tamże, s. 68 i 69.

¹⁰¹ *Encyclopedia of Intelligence...*, s. 44.

¹⁰² *The Fifteenth Century. Conflicts, Consequences and the Crown in the Late Middle Ages*, Edited by L. Clark, Publisher: The Boydell Press 2007, s. 34.

wywiadu wojskowego była wiarygodność przekazywanych informacji odnośnie planów działań i rzeczywistych przedsięwzięć przeciwnika. Ponadto trudności sprawiało przekazywanie na czas zdobytych informacji, które częstokroć docierały na tyle spóźnione, że niemożliwym było uczynienie z nich pożytku¹⁰³.

We Francji początki służb wywiadowczych w swym instytucjonalnym wymiarze sięgają czasów Ludwika XI, który po skonsolidowaniu władzy monarszej zaczął szeroko korzystać z działalności agentów. Z tego też m.in. powodu zyskał przezwisko „król pajak”. Co więcej, kolejni władcy Francji np. Franciszek I czy Henryk IV zaprzęgli do pracy wywiadowczej matematyków celem szyfrowania i deszyfrowania tajnych wiadomości, dzięki czemu skuteczniej chronili plany swych przedsięwzięć¹⁰⁴. Ze szpiegów korzystano również w czasie krucjat i czyniły to wszystkie strony konfliktu. Każda z nich odnotowała sukcesy i porażki na tym polu, które wpływały na przebieg działań zbrojnych¹⁰⁵.

Niezwykle interesująco przedstawiają się początki polskich służb specjalnych. Już Mieszko I pomimo tego, że znajdował się na peryferiach ówczesnego „cywilizowanego” świata wiedział, że skuteczne przeciwstawienie się wrogom zewnętrznym i konsolidowanie swej władzy w wymiarze wewnętrznym wymaga znajomości zamiarów wrogów. Winien więc posiadać stosowne źródła informacji. Ze względu na ówczesny stan techniki źródła te miały charakter osobowy. Zgodnie z kroniką *Res gestae saxonicae* - której autorem był Widukind z Korbei, mnich benedyktyński z klasztoru w Nowej Korbei - Mieszko I został poinformowany o zamiarach najechnania jego ziem przez komesa Wichmana II Młodszego wraz z Wioletami i Wolinianami. Dzięki temu mógł zebrać na czas swą drużynę i dodatkowo wzmocnić ją posiłkami składającymi się z jazdy czeskiej i stawić czoła nieprzyjacielskiej armii. 22 września 967 r. prawdopodobnie w okolicy grodu Santok doszło do bitwy, w wyniku której Mieszko I odniósł zdecydowane zwycięstwo, zaś sam Wichman zginął podczas ucieczki z pola bitwy.

Inny epizod, związany z działalnością tego, co współcześnie nazwalibyśmy wywiadem wojskowym Mieszka I, dotyczy bitwy pod Cedynią, która miała miejsce 24 czerwca 972 r. Otóż Margrabia Marchii Łużyckiej Hodo wspierany przez Zygfrйда von Walbeck

---

¹⁰³ Tamże, s. 24.

¹⁰⁴ *Handbook of European Intelligence Cultures*, Edited by: B. de Graaff, J. M. Nyce, Publisher: Rowman & Littlefield 2016, s. 135.

¹⁰⁵ Szerzej na ten temat patrz np.: S. B. Edgington, *Espionage and Military Intelligence during the First Crusade*, [w:] *Crusading and Warfare in the Middle Ages: Realities and Representations Essays in Honour of John France*, Edited by S. John, N. Morton, Published Routledge 2016, s. 75 i n., H. Nickerson, *Warfare in the Roman Empire...*, s. 131 i n.

przedsięwziął prywatną wyprawę na państwo Mieszka I celem utrwalenia swych wpływów na Pomorzu i przywrócenia niezależności Wolinian od Polski. Jak zapisał w swej kronice Thietmar, „Tymczasem dostojny margrabia Hodo, zebrawszy wojsko napadł z nim na Mieszka, który wierny Cesarzowi płacił trybut aż po rzekę Wartę”. Tym niemniej, dzięki skutecznemu rozpoznaniu zamiarów wroga, Mieszko I mógł nie tylko zebrać na czas swoje wojska, ale i przygotować na nieprzyjaciela zasadzkę. Bitwa zakończyła się kompletną klęską atakujących Niemców, zaś sam Hodo i Zygfryd niemal cudem uniknęli niewoli lub śmierci. Koncentracja pozostających do dyspozycji Mieszka I sił i przygotowanie skutecznej obrony nie byłaby możliwa bez zdobyciej i przekazanej na czas informacji o nadciągającej wyprawie wroga. Mieszko I dzięki swym szpiegom miał dobre rozeznanie w sytuacji politycznej panującej w Niemczech. Dzięki tej wiedzy mógł wspierać przeciwników politycznych zarówno Ottona I, jak i Ottona II, a poprzez to przeciwdziałać rzuceniu wszystkich sił Cesarstwa Niemieckiego przeciwko państwu Polan.

Następca Mieszka I i zarazem jego syn - Bolesław Chrobry również doceniał rolę informacji dla efektywnego sprawowania władzy i utrzymania spokoju w państwie. Świetnie wykorzystał propagandowo męczeńską śmierć biskupa praskiego Wojciecha Sławnikowica doprowadzając do Zjazdu Gnieźnieńskiego, w efekcie którego ówczesny Cesarz Niemiec Otton III dokonał znaczącego gestu politycznego, jakim było nałożenie na głowę Bolesława Chrobrego diademu i wręczenie mu kopii włóczni św. Maurycego. Co więcej, kościół w Polsce uniezależnił się od Niemiec, albowiem utworzono metropolię gnieźnieńską, która podlegała bezpośrednio Papieżowi. Wraz z arcybiskupstwem gnieźnieńskim utworzono wówczas trzy nowe biskupstwa (w Krakowie, Kołobrzegu, Wrocławiu), dzięki czemu Bolesław Chrobry ugruntował swoją pozycję w Europie jako chrześcijański władca.

Po śmierci Ottona III rozpoczęła się walka polityczna o władzę w Cesarstwie Niemieckim. Bolesław Chrobry wspierał przeciwników Henryka II przekazując im pomoc wojskową i znaczne środki finansowe. Musiał więc dysponować agenturą, która pośredniczyła w tym procesie i dostarczała mu aktualnych informacji o sytuacji w Rzeszy. Ostatecznie jednak Henryk II zdołał koronować się i objąć władzę, w czym pomocne okazało się skrytobójcze zamordowanie margrabiego miśnieńskiego Ekkeharda. Zleceniodawcą tego mordu był najprawdopodobniej właśnie Henryk II. Wkrótce potem rozpoczęła się wieloletnia wojna Bolesława Chrobrego i Henryka II, przerywana taktycznymi pokojami.

Bolesław Chrobry dysponował rozbudowaną siatką szpiegowską, dzięki której doskonale orientował się w zamiarach wroga. Jak podkreśla R. R. Rost „Gdy w 1007 r. król Niemiec - Bolesław - po tajnej naradzie zdecydował o zerwaniu pokoju z Polską. Jak píše

Thietmar król dowiedział się o tym „od pośredników” jeszcze zanim przybył na dwór polski oficjalny wysłannik z Niemiec”¹⁰⁶. Pozwoliło to zareagować na to posunięcie Henryka II. O skuteczności szpiegów polskiego władcy świadczy chociażby fakt, iż Henryk II zalecał swym poddanym, aby dbali o przekazywane im tajemnice i starali się wylapywać agentów Bolesława Chrobrego. Co więcej, będąc przekonany o zdradzie Bruncjona, a także Borysa i Wszemysła kazał ich powiesić, co sugeruje, iż dopuścili się oni zdrady. W tym czasie bowiem skazanie możnego na śmierć przez powieszenie było karą hańbiącą, przeznaczoną właśnie dla zdrajców.¹⁰⁷ Niemiecki kronikarz Thietmar wspomina o kapelanie biskupa Reinberna, który szpiegował dla Bolesława Chrobrego i ostrzegł go o wysłanych przez Henryka II wojskach mających za zadanie złapać lub zabić polskiego władcę, gdy ten przebywał w Pradze¹⁰⁸. Dzięki temu ostrzeżeniu plan Henryka II spalił na panewce.

O rosnącej frustracji Henryka II spowodowanej nieskutecznością osłony kontrwywiadowej świadczy fakt, iż zakazał on przyjmowania i wysyłania posłów do Bolesława Chrobrego. Swych szpiegów Bolesław Chrobry wykorzystywał również by przeszkodzić koronacji Henryka II na Cesarza Rzymskiego, a także by uwolnić jego syna, Mieszka II z rąk czeskich, a następnie niemieckich¹⁰⁹. Inną formą wykorzystania szpiegów przez Bolesława Chrobrego było przekupywanie przewodników i podsyłanie ich atakującej armii Henryka II przez co wydłużał się jej czas przemarszu, a to z kolei prowadziło do problemów z apro wizacją wojska¹¹⁰. Wykorzystywał również posłów wysyłanych do Henryka II by ci przekupywali stronników Cesarza i - jak możemy przeczytać w kronice Thietmara - siali zamęt¹¹¹.

Bolesław Chrobry niewątpliwie doceniał znaczenie szpiegów i zdobywanych przez nich informacji. Dzięki swojej przenikliwości mógł planować z wyprzedzeniem operacje militarne przeciwko swoim wrogom. Co więcej, dzięki działalności wywrotowej swoich agentów w Cesarstwie, uniemożliwił Henrykowi II koncentrację całości sił niemieckich i ich sojuszników

---

¹⁰⁶ <https://fundacijapoint.pl/2017/03/jak-ksiazce-mieszko-pierwsze-sluzby-przyszlej-polsce-budowal/> Patrz: <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/thietmar%20-%20kronika%20biskupa%20merseburskiego%20thietmara.pdf> Księga VI część 31

¹⁰⁷ <https://fundacijapoint.pl/2017/03/jak-ksiazce-mieszko-pierwsze-sluzby-przyszlej-polsce-budowal/> Patrz: <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/thietmar%20-%20kronika%20biskupa%20merseburskiego%20thietmara.pdf> Księga VI część 28

¹⁰⁸ <https://fundacijapoint.pl/2017/03/jak-ksiazce-mieszko-pierwsze-sluzby-przyszlej-polsce-budowal/> Patrz: <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/thietmar%20-%20kronika%20biskupa%20merseburskiego%20thietmara.pdf> Księga VI część 10 i 12.

¹⁰⁹ <https://fundacijapoint.pl/2017/03/jak-ksiazce-mieszko-pierwsze-sluzby-przyszlej-polsce-budowal/>
¹¹⁰ <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/thietmar%20-%20kronika%20biskupa%20merseburskiego%20thietmara.pdf> Księga VI część 22.

¹¹¹ <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/thietmar%20-%20kronika%20biskupa%20merseburskiego%20thietmara.pdf> Księga VII część 9.

przeciwko sobie. Potrafił również dostrzec jak ważna jest propaganda i należycie ją wykorzystać, w szczególności w kontekście męczeńskiej śmierci św. Wojciecha i mającego po niej miejsce Zjazdu Gnieźnieńskiego. Zdarzyło mu się jednak także zlekceważyć raporty szpiegów, za co zapłacił utratą Czech – więcej tego błędu już nie popełnił.

Pierwsi Piastowie prowadząc politykę ekspansywną siłą rzeczy wchodzili w konflikty z różnymi innymi państwami i plemionami. Musieli poruszać się niezwykle delikatnie i zręcznie na arenie dyplomatycznej wchodząc w rozmaite sojusze i dążąc do rozbicia tych, które były wymierzone przeciwko ich państwu. Do tego potrzebna była przekazana na czas i zweryfikowana informacja. Dostarczali jej agenci, którymi byli nie tylko kupcy, ale i najemni rycerze, a także przekupieni dworzanie i kapłani. Oczywiście nie można mówić, iż Mieszko I czy Bolesław Chrobry dysponowali służbami specjalnymi w wymiarze instytucjonalnym. Tym niemniej ich szpiegzy, w uproszczeniu prowadzili wywiad wojskowy, polityczny, a także kontrwywiad. Kolejni piastowscy władcy Polski w różnym stopniu korzystali z szpiegów, częstokroć przeciwko swoim rywalom do sprawowania władzy, a nie wrogom zewnętrznym. Takie jednak były czasy i taki sposób wykorzystania agentury w państwach europejskich był czymś normalnym.

Różne były koleje losów Polski za panowania dynastii piastowskiej, raz była podmiotem gry dyplomatycznej na arenie międzynarodowej, a raz jej przedmiotem. Pomimo to państwo trwało i tworzył się naród, którego tożsamość była spajana wspólnymi wartościami i przeżyta historią. To właśnie pozwoliło przetrwać trudne momenty, których nie brakowało w okresie piastowskim i przyczyniło się do rozkwitu Polski w czasie panowania dynastii Jagiellonów. Po objęciu tronu polskiego przez Władysława Jagiełłę głównym wrogiem Polski był Zakon Krzyżacki. Ze względu na przeciwstawne i wykluczające się wzajemnie cele polityczne i dążenia Polski oraz państwa krzyżackiego wybuch wojny był nieunikniony. Poprzedziła ją walka służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych obu stron konfliktu. Dużą rolę odegrała w niej walka na płaszczyźnie propagandowej. Z jednej strony Zakon Krzyżacki dążył do tego, by przedstawić Władysława Jagiełłę jako poganina, a Polskę jako państwo, które utrudnia, a nawet uniemożliwia szerzenie chrześcijaństwa na Żmudzi i Litwie. Z drugiej zaś Polska dążyła do tego, by wykreować wizerunek Zakonu Krzyżackiego jako agresora, który służy nie Bogu a mamonie. Strona krzyżacka często fałszowała podpisy i pieczęcie, przedstawiała fałszywych świadków, zwłaszcza w przypadku testamentów, na mocy których zyskiwała nowe ziemie i przywileje handlowe. Stosowano również szyfry, zamachy itp. działania.

Zarówno Zakon Krzyżacki, jak i Polska w mającej miejsce walce wywiadów odnosiły sukcesy oraz porażki. Dla przykładu komtur ostródzki w piśmie datowanym na 29 lipca 1409

r. informował Wielkiego Komtura, iż zdemaskował polskiego szpiega, który podawał się za księdza i lekarza. Wzięty na tortury szpieg wyznał, że zlecono mu zdobywanie informacji o armii zakonnej, ilości, składzie i miejscu pobytu oddziałów zaciężnych wspierających Zakon, zaopatrzeniu i możliwościach obronnych zamków i miast krzyżackich, itp. Ponadto szpieg ten wydał wielu innych polskich agentów działających w państwie zakonnym¹¹². 16 sierpnia 1409 wojska zakonne zaatakowały Polskę osiągając liczne sukcesy, łupiąc przygraniczne ziemie i zdobywając zarówno miasto Bydgoszcz, jak i znajdujący się tam zamek. Zdobywanie przez krzyżaków Bydgoszczy było możliwe dzięki temu, że udało im się pozyskać do współpracy mieszczan i urzędników królewskich, włącznie z burgrabią Bernardem¹¹³. Te zwycięstwa wojsk zakonnych nie byłyby możliwe bez starannego rozpoznania zarówno polskich sił, ale również dróg, mostów, kładek, brodów, itp. Zawdzięczano to właśnie pracy szpiegów krzyżackich.

Wśród najznakomitszych agentów zakonu znalazł się Tomasz z Węgleszyna, który ówczesnie był podczaszym krakowskim (1386-1407), kasztelanem sandomierskim (1407-1409), a jednocześnie starostą generalnym Wielkopolski (1389[1398]-1409), starostą inowrocławskim (1394) i starostą bydgoskim (1408-1409). Dowodzi tego list komtura ze Świecia do Wielkiego Mistrza, w którym przekazywał informacje uzyskane przez szpiegów działających w Poznaniu i Inowrocławiu i w którym informował, że do Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego przybędzie posłaniec z listami od wspomnianego Tomasza z Węgleszyna. Ten polski możny, jak donosi Jan Długosz, zmarł nagłą śmiercią w sierpniu 1409 r. wskutek choroby. Prawdopodobne jest jednak i to, że mógł zostać zlikwidowany bądź to przez stronę polską, bądź to przez krzyżacką. Możliwe jest również, iż popełnił samobójstwo¹¹⁴.

8 października 1409 r. zawarto rozejm, co jednak nie oznaczało przerwy w działaniach wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Strona polska dążyła do tego, by jak najdłużej utrzymać w tajemnicy koncentrację swoich sił i planowany główny kierunek uderzenia, a był nim Malbork – stolica państwa krzyżackiego. Tuż przed zerwaniem rozejmu strona polska zintensyfikowała działania wywiadowcze celem zdobycia informacji o siłach krzyżackich, a także prowadzenia dezinformacji i dywersji. Siłą rzeczy prowadziło to do większego ryzyka wykrycia polskich szpiegów, co rzeczywiście miało miejsce. Wykryto np. polskich agentów, którzy mieli podjąć próbę przekupienia mieszczan Torunia i wydania miasta stronie

---

¹¹² <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/polskokrzyzacka-walka-wywiadw-w-dobie-wojny-w-latach,1072/>

¹¹³ <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/polskokrzyzacka-walka-wywiadw-w-dobie-wojny-w-latach,1072/>

¹¹⁴ <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/polskokrzyzacka-walka-wywiadw-w-dobie-wojny-w-latach,1072/>

polskiej¹¹⁵. Zaplanowano również i przeprowadzono rajd w głąb Polski celem pochwylenia księcia litewskiego Witolda, brata Władysława Jagiełły. Wyprawą tą dowodził Wielki Marszałek Zakonu Krzyżackiego Fryderyk von Wallenrod i niewiele brakowało, by zakończyła się sukcesem. Witold bowiem zmuszony był ukryć się w lesie, by ująć prześladowcom.

Pomimo to polski wywiad zdołał osiągnąć sukces w wymiarze strategicznym, albowiem ukrył fakt połączenia się obu armii – polskiej i litewskiej, co w dużym stopniu wpłynęło na decyzje Wielkiego Mistrza o przyjęciu bitwy z wojskami polsko-litewskimi i w dalszej konsekwencji przegraną krzyżaków w bitwie pod Grunwaldem. Na sukces ten składało się utrzymanie w tajemnicy budowy i splawienia mostu, po którym armia polska przepłynęła przez Wisłę pod Czerwińskiem, czym strona polska zaskoczyła przeciwnika. Zwycięska bitwa pod Grunwaldem nie oznaczała jednak końca wojny. Przeciwnie, nieudane oblężenie Malborka oraz napływ posiłków dla Zakonu w znacznym stopniu zniwelowały owoce grunwaldzkiego zwycięstwa. Po raz kolejny jednak polski wywiad zdołał wywieść w pole dowódców krzyżackich. Gdy doszło do spotkania wojsk polskich i krzyżackich 10 października 1410 r. pod Koronowem Polacy wysłali swoich szpiegów, by rozpoznali siły przeciwnika, ci jednak zostali ujęci. Przepytani o stanie sił polskich wprowadzili Krzyżaków w błąd mówiąc iż, jak podaje Jan Długosz w swej kronice, że wojsko polskie składa się z pospolitego ruszenia i chłopów nieświadomych boju i łatwych do pokonania, gdyby tylko kto na nich uderzył. Przekonane o łatwym zwycięstwie wojska zakonne uderzyły i poniosły klęskę¹¹⁶.

Walka wywiadów Polski i Zakonu Krzyżackiego trwała pomimo zawarcia pokoju w 1411 r. Podobnie jak wcześniej obie strony notowały na swym koncie zarówno sukcesy, jak i porażki. Dla przykładu: niejaki N.S. Arman, którym był prawdopodobnie toruński kupiec Niclos Scharar, dostarczył Zakonowi kilka raportów, w których opisywał poglądy króla Kazimierza Jagiellończyka, arcybiskupów gnieźnieńskich, biskupów krakowskich, a ponadto skutki najazdów tatarskich na Polskę, czy o uciekinierach z Prus, którzy sprzeciwiali się władzy Zakonu¹¹⁷. Z kolei stronie polskiej udało się pozyskać jako szpiegów rycerzy z ziemi chełmińskiej, a mianowicie Hanusza Ryńskiego i Mikołaja Pilewskiego, którzy przekazywali informacje o siłach Zakonu¹¹⁸. Zmagania te trwały praktycznie do końca Państwa

---

¹¹⁵ <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/polskokrzyzacka-walka-wywiadw-w-dobie-wojny-w-latach.1072/>

¹¹⁶ <http://facet.interia.pl/historia/news-wojny-szpiegow-agenci-na-uslugach-wladcow.nfd.1498233>

¹¹⁷ <http://gam.rycerze.org/wiedza/17-szpiedzy-i-zamachowcy>

¹¹⁸ Szerzej na temat walki wywiadów Polski i Zakonu Krzyżackiego patrz: S. Józwiak, *Wywiad i kontrwywiad w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach: studium nad sposobami pozyskiwania i wykorzystywaniem poufnych*

Krzyżackiego, tj. do 1525 r., gdy na mocy traktatu krakowskiego zsekularyzowane Prusy Książęce stały się dziedzicznym lennem Królestwa Polskiego pozostając w rękach dynastii Hohenzollernów.

Na podstawie powyższych uwag można stwierdzić, że źródeł służb specjalnych można doszukiwać się już w czasach starożytnych. Ich działalność ukierunkowana była przede wszystkim na zdobywanie informacji militarnych o przeciwniku. Przypomina to więc, w pewnym stopniu, działalność współczesnego wywiadu wojskowego. Można jednak także zauważyć w niektórych ówczesnych państwach pewne elementy wywiadu gospodarczego, a także kontrwywiadu. Służby specjalne (oczywiście mowa tu o służbach specjalnych w dużym uproszczeniu) miały zapewnić bezpieczeństwo władcy, dlatego też zajmowały się nie tylko wrogami zewnętrznymi, ale i wewnętrznymi. Szczególnie wyraziście widać to na przykładzie Imperium Rzymskiego i formacji zwanej *frumentarii*, która stała się swoistą tajną policją polityczną. Działalność służb specjalnych tak w starożytności, jak i w średniowieczu, można dostrzec praktycznie w każdym ówczesnym imperium. Zdobycie informacji o przeciwniku i jego zamiarach, przekazanie mu fałszywych informacji o sobie czyli dezinformacja, wykrywanie obcych agentów, skrytobójcze mordy przywódców politycznych i wojskowych, szerzenie propagandy, rozpoznanie terytorium przeciwnika, zwalczanie opozycji politycznej realnej i potencjalnej – to było właśnie spectrum działań dawnych służb specjalnych. Również i dziś są one podejmowane przez służby specjalne, przy czym wpływ na nie ma nie tyle wola panującego, co normy obowiązującego prawa i racja stanu.

1.3. Czasy nowożytne

Z upływem czasu działalność agenturalna zaczęła przybierać coraz bardziej zorganizowane i sformalizowane ramy. Wzmocnienie aparatu wykonawczego państwa, odchodzenie od postrzegania państwa jako własności panującego, a ludzi w nim mieszkających jako poddanych na rzecz obywateli, rozwój dyplomacji, rewolucja przemysłowa, pojawienie się nowych technologii, wszystko to sprawiło że w zasadzie w każdym państwie zostały powołane do życia służby specjalne. Styl ich działania zależy od reżimu politycznego panującego w danym państwie oraz jego sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej, a także obowiązującego prawa.

---

informacji w późnym średniowieczu, Malbork 2004, S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409 – 1411*, Malbork 2010.

W Rosji na początku XIX w. utworzono służbę specjalną działającą pod nazwą III Oddział Kancelarii Osobistej Jego Cesarskiej Mości, która funkcjonowała od 1826 r. do 1880 r. Był to najwyższy organ tajnej Policji w Rosji carskiej, do kompetencji którego należało zbieranie informacji o tajnych stowarzyszeniach, inwigilacja osób podejrzanych, śledzenie cudzoziemców odwiedzających Rosję, obserwacja działalności sekt religijnych, fałszowanie monet i nadzór nad twierdzami Pietropawłowską i Szlisselburg. Na jego czele stanął Aleksander von Benckendorff, generał kawalerii, który rozbudował siatkę agenturalną aby zapewnić stabilność i trwałość rządów cara Mikołaja I. Kwestia ta była szczególnie istotna w kontekście powstania dekabrystów i ruchów społecznych domagających się reformy ustroju carskiej Rosji. Początkowe sukcesy Oddziału III uświadomiły jego czujność. Uznano bowiem, że jakiegokolwiek wyrotowe idee nie przenikają i nie zakorzeniają się w Carskiej Rosji. Nie było to prawdą, czego dowodzi chociażby fakt wybuchu powstania listopadowego nocy z 29/30 listopada 1830 r., które zaskoczyło władzę carską¹¹⁹.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej Oddziału III należy wspomnieć, że dzielił się on na następujące ekspedycje:

- I – policji (przestępstwa polityczne przeciwko caratowi);
- II – fałszerstwa, sekty religijne, morderstwa, pańszczyzna;
- III – cudzoziemcy;
- IV – wypadki, sprawy służbowe;
- V – cenzura przedstawień teatralnych, która została utworzona w 1842.

Formacją terenową III Oddziału Kancelarii Osobistej Jego Cesarskiej Mości był Samodzielny Korpus Żandarmów. Wykonywał on część zadań Oddziału III, w szczególności prowadzili śledztwa i przesłuchania. III Oddział Kancelarii Osobistej Jego Cesarskiej Mości istniał do 1880 r., kiedy to po próbie zamachu na cesarza Aleksandra II wraz z Oddzielnym Korpusem Żandarmów został podporządkowany Najwyższej Komisji Zarządzającej, a wkrótce potem został całkiem zniesiony. Z kolei Samodzielny Korpus Żandarmów od 1881 r. został podporządkowany nowej służbie specjalnej, tj. carskiej Ochronie.

Następną rosyjską służbą specjalną była Ochra – utworzona w 1881 r. na mocy ukazu Aleksandra III z 14 sierpnia tegoż roku, a rozwiązana wraz z Samodzielnym Korpusem Żandarmów w marcu 1917 r. na mocy dekretu Rządu Tymczasowego. Przyczyną utworzenia Ochry (Oddziału ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego) była nieskuteczność Oddziału III w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego Rosji, czego

---

¹¹⁹ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów. Encyklopedia*, Warszawa 2000, s. 483.

najdobitniejszym wyrazem było zabójstwo cara Aleksandra II. Podstawowym zadaniem Ochrony była identyfikacja i izolacja przeciwników władzy. Ta tajna policja polityczna, by móc skutecznie realizować to zadanie, posiadała licznych funkcjonariuszy, płatnych informatorów, oraz tajnych agentów. Ochrona korzystała z rozbudowanej sieci tajnych agentów, która w 1915 r. liczyła około 300 tysięcy osób. Często stosowała również prowokacje, celem identyfikacji organizacji i środowisk wrogich caratowi, ich infiltracji i rozbijania oraz zatrzymywania ich członków. Co ciekawe, Ochrona miała odrębny system łączności i własne szyfry, odrębne od służby dyplomatycznej i wojska¹²⁰.

Pod względem organizacyjnym Ochrona podlegała poprzez Wydział Specjalny dyrektorowi Departamentu Policji, który z kolei znajdował się w strukturach ministerstwa spraw wewnętrznych. W Cesarstwie Rosyjskim działało siedem wyodrębnionych zarządów ochrony, m.in. w Warszawie, a także 19 terytorialnych, m.in. w Białymstoku, Łodzi i Wilnie. Ochrona miała także agenturę za granicą z centralą w Paryżu, której podlegały placówki w Genewie, Londynie, Berlinie, a także w Galicji i na Bałkanach¹²¹. Jej niewielka skuteczność w zwalczaniu przeciwników caratu przyczyniała się do tragicznego końca dynastii Romanowów i upadku carskiej Rosji.

Następną tajną służbą, tym razem już Rosji bolszewickiej, była Czeka, CzK, WCzk – policja polityczna¹²². Jak widać jej nazwa ulegała pewnym zmianom, które jednak nie obejmowały istoty jej działalności. Można powiedzieć, że zmieniała się jedynie etykieta i nic poza tym. Powstała ona 20 października 1917 r. a na jej czele stanął Feliks Dzierżyński, który stosując terror zarówno wobec cywili, jak i wojskowych zagwarantował totalną kontrolę bolszewików nad społeczeństwem¹²³.

Podstawowe zadania tej służby wyznaczyła Rada Komisarzy Ludowych, a było to:

- ściganie i likwidowanie akcji kontrrewolucyjnych i sabotażowych, na obszarze całej Rosji;
- oddawanie pod sąd Trybunału Rewolucyjnego sabotażystów i kontrrewolucjonistów;
- przeprowadzanie wstępnych dochodzeń, jeśli są one konieczne do zachowania bezpieczeństwa¹²⁴.

Niestety praktyka działania tej służby pokazała, iż uzurpowała ona sobie wszelkie kompetencje w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Co więcej, występowała w

---

¹²⁰ Tamże, s. 416.

¹²¹ Tamże, s. 417.

¹²² Por. R. Butler, *Stalin's Secret Police: A history of the CHEKA, OGPU, NKVD, SMERSH & KGB: 1917–1991*, Amber Books 2017.

¹²³ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 484 i 613.

¹²⁴ Tamże, s. 613.

roli tak oskarżyciela, jak i sądu, czy w końcu kata.¹²⁵ Czeka przeprowadzała wysiedlenia i konfiskaty mienia, ściagała przestępstwa pospolite, walczyła ze spekulacją, pełniła funkcję cenzora prasy i wydawnictw, zajmowała się bezpośrednią ochroną rządu i partii. Same utworzenie bolszewickiego aparatu bezpieczeństwa nie wystarczało. Włodzimierz Lenin i Feliks Dzierżyński wiedzieli, że musi być to nie tylko aparat bezpieczeństwa, lecz przede wszystkim aparat terroru działający bez jakichkolwiek skrupułów i na niespotykaną do tej pory skalę.¹²⁶

Organizacja Czeki w początkowym okresie jej funkcjonowania była płynna i często ulegała zmianom. Organem kierowniczym był Przewodniczący Czeka, którym został Feliks Dzierżyński, zastępca Przewodniczącego, Sekretarz, Kolegium Komisji, Prezydium Komisji, Sztab Wojskowy, Specjalny Trybunał Rewolucyjny, Kancelaria Ogólna.

Następnie w strukturze organizacyjnej znajdowało się szereg wyspecjalizowanych komórek występujących pod nazwą oddziałów. Były to:

- Oddział Organizacyjny – utworzony 20 grudnia 1917 roku, odpowiadał m.in. za metody i użycie środków do prowadzenia walki. W marcu 1918 roku nazwa została zmieniona na Oddział Terenowy. W grudniu 1918 r. nastąpiła kolejna zmiana nazwy na Oddział Instruktorski;
- Oddział do walki z Kонтrewolucją i Sabotażem – utworzony 20 grudnia 1917 roku do zwalczania elementów antypaństwowych i antyrewolucyjnych, od 9 kwietnia 1918 roku zajmował się także kontrwywiadem w Armii Czerwonej. W lutym 1919 zmieniono nazwę na Oddział Tajny;
- Oddział Informacyjny – utworzony 20 grudnia 1917 roku do zbierania informacji o przeciwnikach nowej władzy bolszewickiej, kонтrewolucjonistach i sabotażystach;
- Oddział do Walki ze Spekulacją – utworzony 11 lub 24 grudnia 1917 roku;
- Oddział Gospodarczy – utworzony w grudniu 1917 roku;
- Komendantura – utworzona w grudniu 1917 roku, była odpowiedzialna m.in. za wykonywanie wyroków śmierci - później zajmowały się tym komendantury więzienne;
- Oddział Taboru Samochodowego – utworzony w grudniu 1917 roku;
- Oddział Więzienny – utworzony w grudniu 1917 roku;
- Oddział Łączności - utworzony w grudniu 1917 roku;

---

¹²⁵ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia wywiadu i kontrwywiadu na świecie*, Warszawa 2006, s. 425 i n.

¹²⁶ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Czeka>

- Biuro Kontrwywiadowcze WCzK – utworzone 12 stycznia 1918 roku, odpowiedzialne za zwalczanie szpiegostwa. Od maja 1918 roku działało jako *Wydział do Walki ze Szpiegostwem* w ramach Oddziału do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem pod kierownictwem Jakowa Blumkina. Wydział istniał tylko do 6 lipca, potem walkę ze szpiegostwem przejął nowo utworzony *Pododdział Wojskowy*, w grudniu 1918 przemianowany na Oddział Wojskowy;
- Oddział do Walki z Nadużyciami Władzy – utworzony 20 stycznia 1918 głównym zadaniem oddziału było zwalczanie korupcji;
- Biuro Informacji – utworzone w marcu 1918 roku, zaraz potem zmieniono nazwę na Biuro Informacji i Skarg;
- Korpus Wojsk WCzK – istniejący od 15 lipca 1918 roku;
- Oddział Kolejowy, następnie Oddział Transportowy – utworzony 7 sierpnia 1918 roku do zapewnienia bezpieczeństwa na kolei, 10 października 1919 roku przemianowany na Oddział Kolejowy, potem transportowy, przeznaczony do walki z dywersją, sabotażem i bandytyzmem w transporcie kolejowym i wodnym;
- Oddział Rejestracyjno-Sprawozdawczy – utworzony 1 września 1918 roku, odpowiedzialny za kartotekę, gromadzenie informacji od innych komórek CzeKa i odpowiednie wykorzystanie ów informacji. Na początku lat 20 – tych, przemianowany na Oddział Rejestracyjno-Statystyczny;
- Oddział Śledczy – utworzony 22 listopada 1918 roku, przejął on zadania od wydziałów, sekcji śledczych przy poszczególnych oddziałach. Zorganizowany ponownie już 26 czerwca 1919 roku z takimi samymi zadaniami, czyli odciążenie innych komórek CzeKi od pracy śledczej;
- Oddział Wojskowy – odpowiedzialny za kontrwywiad wojskowy został zorganizowany 20 grudnia 1918 roku. Powstał on z połączenia Oddziału I Zarządu Rejestracyjnego Sztabu Polowego i Pododdziału Wojskowego Oddziału do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem. Na początku stycznia 1919 roku został zaś przemianowany na Oddział Specjalny. Dzień 20 grudnia (utworzenie Oddziału Wojskowego) jest do tej pory obchodzony w rosyjskich służbach specjalnych jako święto kontrwywiadu wojskowego;
- Oddział Operacyjny – utworzony 23 grudnia 1918 roku z zadaniami przeprowadzania rewizji, aresztowań oraz dokonywania obserwacji zewnętrznej;
- Oddział Specjalny – utworzony 1 stycznia 1919 roku z Oddziału Wojskowego. Miał za zadanie prowadzenie kontrwywiadu wojskowego i ogólnego, zwalczaniem

kontrewolucji i szpiegostwa w szeregach Armii Czerwonej urzędach wojskowych. Prowadził także działania inwigilacyjne wobec wyższych dowódców RKKA, badanie nastrojów w szeregach wojska oraz, od końca 1920, zajmował się ochroną i kontrwywiadowczym zabezpieczeniem granic. Od lutego 1919 roku naczelnik Oddziału Specjalnego Czeka stał się jednocześnie szefem tzw. Zarządu Oddziałów Specjalnych (*Uprawlenija Osobogo Otdiela*), w skład którego wchodziły i któremu podlegały ponadto: Oddziały Specjalne gubernialnych jednostek WCzK, oddziały specjalne frontów i armii oraz wszelkie inne wydziały i placówki specjalne;

- Oddział Instruktorski – utworzony w styczniu 1919 roku Oddział Instruktorski do kontaktów z terenowymi jednostkami CzK;
- Oddział Tajny – utworzony 24 lutego 1919 roku na bazie byłego *Otdiela po bor'bie s kontrriewolucyjej*. Oddział Tajny zwalczał jakiegokolwiek odchylenia kontrewolucyjne wśród drobnej burżuazji oraz inteligencji i duchowieństwa. Nazwa tej komórki była często zmieniana – już w czerwcu 1919 roku nazwa została zmieniona na Oddział Tajno-Operacyjny, a od stycznia 1921 ponownie na Oddział Tajny, lecz z dodatkowymi zadaniami – walka z antyradzieckimi partiami, organizacjami i ugrupowaniami politycznymi;
- Oddział do Walki z Międzynarodowym Szpiegostwem – reaktywowany w maju 1919 roku;
- Oddział Ekonomiczny – utworzony 30 września 1919 roku, odpowiedzialny za walkę z kontrewolucją, aktami dywersji i sabotażu oraz szpiegostwem w sektorze przemysłowym. Zorganizowany był w 15 wydziałów specjalnych i 5 innych jednostek operacyjnych;
- Zarząd Obozów – utworzony 5 września 1919 roku, nadzorował powstające obozy pracy przymusowej w Rosji bolszewickiej;
- Biuro Prawne – utworzone 6 kwietnia 1920 roku;
- Zarząd Organizacyjny – utworzony 13 września 1920 roku z połączenia byłych oddziałów, m.in. taboru samochodowego, więziennego, ogólnego, statystycznego, łączności, gospodarczego oraz komendantury i medycznego;
- Oddział Administracyjno-Organizacyjny – utworzony 21 września 1920 roku, składał się z dwóch oddziałów; administracyjnego i organizacyjnego, 1 grudnia 1920 roku, po włączeniu do niego wydziałów administracyjnych Oddziałów Specjalnego i Transportowego, przemianowany na Zarząd Administracyjno-Organizacyjny;
- Oddział Zagraniczny – powstał na bazie Sekcji Wywiadowczej Oddziału Specjalnego.

Po uporaniu się z wojskami „białych” tj. oddziałami kontrrewolucyjnymi byłych carskich oficerów, którzy dążyli do obalenia reżimu komunistycznego w Rosji i względnym unormowaniu sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej, Czeka w latach 1921 – 1922 została poddana dalszym zmianom organizacyjnym. Od początku 1921 roku zaczął postępować proces konsolidacji centralnych i terenowych struktur organizacyjnych Komisji wyrażający się koncentracją tworzonych do tej pory jednostek w większe, jednolite zgrupowania funkcjonalne, które przetrwały do końca istnienia WCzK. Kierownictwo pozostawiono bez zmian, te bowiem, polegały na utworzeniu potężnych zarządów operacyjnych z oddziałami w ich strukturach oraz mniejszych zarządów organizacyjno-administracyjnych. W ten sposób ukształtowano nową strukturę organizacyjną radzieckiej tajnej policji, która w odniesieniu do jednostek niższego szczebla, przedstawiała się następująco:

- Zarząd Tajno-Operacyjny WCzK – jeden z najważniejszych i największych Zarządów w końcowej organizacji WCzK, można stwierdzić, że jego kontynuacją był Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego NKWD. Utworzony został 14 stycznia 1921 roku, a jego podstawowym zadaniem było koordynowanie i nadzorowanie działań najważniejszych jednostek (oddziałów i wydziałów) operacyjnych w strukturze WCzK;
- Zarząd Ekonomiczny – utworzony 25 stycznia 1921 roku na bazie Oddziału Ekonomicznego wykonywał zadania, jakimi zajmowały się poprzednio *Oddział do Walki z Nadużyciami Władzy* oraz *Oddział do Walki ze Spekulacją*. Obejmowały one walkę z sabotażem, spekulacją, korupcją oraz później zabezpieczenie sektora ekonomicznego;
- Zarząd Organizacyjny – utworzony 13 września 1920 roku;
- Zarząd Administracyjno-Organizacyjny;
- Zarząd Wojsk WCzK – utworzony 13 kwietnia 1921 roku. W skład Zarządu weszły m.in. istniejący od 15 lipca 1918 roku *Korpus Wojsk WCzK* oraz Oddział Straży Granicznej;
- Oddział Specjalny (Kryptologiczny) – utworzony 28 stycznia 1921 roku. Do jego zadań należały m.in. kryptografia i szyfry;
- Oddział Transportowy;
- Oddział Zaopatrzenia;
- Oddział Śledczy;
- Wydział Specjalny (Ochrony) którego zadaniem była ochrona władz, kierownictwa partii i rządu.

Wyjątkową pozycję w WCzK zajmował Zarząd Tajno – Operacyjny, który był swoista kwintesencją radzieckich służb specjalnych tego okresu. W jego skład wchodziły:

- Oddział Specjalny – kontrwywiad w Armii Czerwonej i Marynarce Wojennej, zwalczał obce szpiegostwo i bandytyzm polityczny, nadzorował cenzurę wojskową;
- Wydział Kontrwywiadowczy – utworzony w 1921 roku i jak sama nazwa wskazuje zajmował się zwalczaniem szpiegostwa wobec Rosji Radzieckiej;
- Oddział Tajny – zadania Oddziału Tajnego były typowe dla Policji politycznej, odpowiadał za walkę z antyradzieckimi partiami, organizacjami i ugrupowaniami politycznymi, duchowieństwem;
- Oddział Zagraniczny – powstał on na początku grudnia 1921 roku, a jego zadaniem było zorganizowanie nielegalnego wywiadu;
- Oddział Operacyjny – zorganizowany był w 14 Wydziałów, które odpowiedzialne były za m.in. obserwacje zewnętrzne, przeprowadzanie aresztowań, technikę operacyjną, kartotekę, archiwum, analizę i opracowanie informacji, statystykę, prasę;
- Oddział Informacyjny – zajmował się opracowywaniem informacji i zbiorczych analiz dla kierownictwa partyjno-rządowego, od sierpnia 1921 także zajmował się cenzurą wojskową.

Odnośnie CzeKa, CzK, WCzK należy zauważyć bardzo dynamiczny wzrost stanu osobowego tej służby. Początkowo liczyła kilkadziesiąt osób, by w 1920 r. osiągnąć stan 27 tysięcy ludzi, a w roku 1921 kilkaset tysięcy osób. Szacuje się, że było to 310 tysięcy funkcjonariuszy cywilnych, 137 tysięcy żołnierzy wojsk wewnętrznych oraz 94 tysiące żołnierzy w jednostkach liniowych.

Ze względu na bezmiar krzywd i niesprawiedliwości wyrządzonych społeczeństwu, CzeKa była postrzegana jako bezduszna, krwawa maszyna do jego terroryzowania. Ten obraz siłą rzeczy rzutował na postrzeganie władzy radzieckiej, dlatego też na IX Wszechrosyjskim Zjeździe Rad 28 grudnia 1921 ogłoszono decyzję o rozwiązaniu Nadzwyczajnej Komisji do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem, a w miejsce CzeKa powołano nową instytucję o tym samym zakresie działań pod nazwą Państwowy Zarząd Polityczny (GPU) i podporządkowaną ją Ludowemu Komisariatowi Spraw Wewnętrznych (NKWD) RFSRR. Oczywiście utworzenie GPU miało jedynie charakter propagandowy i nie zmieniło niczego w praktyce funkcjonowania radzieckich służb specjalnych. Nową służbą stał się Państwowy Zarząd Polityczny przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, który powszechnie określano w skrócie GPU. GPU zachował kompetencje i zadania CzeKa, przejął również jej personel. Państwowy Zarząd

Polityczny przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej NKWD RFSRR – był policją polityczną utworzoną 6 lutego 1922 roku z przekształconej Czeki¹²⁷. GPU przy NKWD RFSRR odpowiedzialny był za: wykrywanie i zwalczanie działań kontrrewolucyjnych i bandytyzmu; walkę ze szpiegostwem; ochronę kolei i dróg wodnych; zabezpieczenie granicy RFSRR; walkę z kontrabandą. GPU miało swoje placówki terenie, działały one w republikach autonomicznych, guberniach i większych miastach RFSRR.

Po utworzeniu 30 grudnia 1922 ZSRR, w listopadzie 1923 r., przeprowadzono reorganizację GPU i przekształcono ją w OGPU tj. Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny, którego oddziały w poszczególnych republikach ZSRR, nosiły nazwę GPU. Organem kierowniczym OGPU było Kolegium na czele z Przewodniczącym, który dysponował uprawnieniami komisarza ludowego (ministra). Przewodniczącego kolegium OGPU powoływał Centralny Komitet Wykonawczy. W skład kolegium OGPU oprócz Przewodniczącego, wchodziło dwóch zastępców oraz 13 naczelników Zarządu Głównego OGPU. OGPU, pomimo swego usytuowania w ramach NKWD RFSRR, zachowała dużą samodzielność działania. Otrzymało m.in. prawo wydawania i wykonywania wyroków, w tym wyroków śmierci. Ponadto zajmowało się kontrolą tajnej korespondencji. W tym czasie bowiem NKWD realizował zasadniczo funkcje związane z utrzymaniem porządku i ładu publicznego oraz gospodarczo – administracyjne, zaś funkcje związane z wywiadem i kontrwywiadem realizowało właśnie OGPU. Kluczowym zadaniem OGPU było zwalczanie szpiegostwa i działalności kontrrewolucyjnej na terenie Rosji bolszewickiej i za jej granicami. Co więcej, OGPU podlegały więzienia i łagry, dopóki nie przeszły w 1929 r. do systemu GUŁAG.

Dekretem z 9 lutego 1922 r. określono zadania OGPU, do których zaliczano:

- ochronę ustroju polityczno-gospodarczego ZSRR;
- walkę ze szpiegostwem i bandytyzmem;
- zwalczanie powstań i buntów skierowanych przeciwko władzy radzieckiej;
- zdobywanie informacji o sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej w innych państwach;
- penetrację działających na emigracji opozycyjnych organizacji i partii politycznych;
- kontrolę własnego personelu dyplomatycznego;
- ochronę celną granic;

---

¹²⁷ B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 614.

- zabezpieczenie linii komunikacyjnych kolejowych i wodnych.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej OGPU z początku lat trzydziestych XX w. należy zauważyć, że w jej ramach funkcjonowały dwa pioniry komórek, tj. pion cywilny – polityczny oraz pion wojskowy. Struktura tej radzieckiej służby specjalnej przedstawiała się więc następująco:

- Oddział Informacyjno-Rejestracyjny do zadań którego należało zbieranie informacji dotyczących nastrojów wśród obywateli ZSRR, cenzura korespondencji, utworów literackich i teatralnych, rozpracowywanie osób podejrzanych, np. byłych oficerów i urzędników carskich, popów, anarchistów, gromadzenie danych;
- Oddział Kontrwywiadowy zajmujący się rozpracowywaniem placówek wywiadowczo-informacyjnych innych państw działających w ZSRR, kontrwywiad ofensywny na terenie obcym, kontakt z wywiadem Sztabu Generalnego Armii Czerwonej, nadzór nad instytucjami takimi jak hotele, lokale rozrywkowe, kina itp.;
- Oddział Specjalny którego zadaniem była ochrona tajemnicy państwowej, szyfry, nadzór nad więzzeniami i aresztami;
- Oddział Ochrony Linii Kolejowych i Transportu, jak sama nazwa wskazuje jego zadaniem było sprawowanie nadzoru i ochrony budynków państwowych związanych z administracją transportową, penetracja pracowników, np. kolejarzy i ludności zamieszkałej w pobliżu obiektów kolejowych;
- Oddział Ekonomiczny nadzorował instytucje przemysłowe, walczył ze szpiegostwem ekonomicznym w instytucjach państwowych, a także z sabotażem w zakładach produkcyjnych. Ponadto rozpracowywał mieszkańców posiadających obcą walutę;
- Oddział Specjalny zajmował się pracą operacyjną;
- Oddział Tajny walczył z działalnością antyradziecką, organizacjami antysowieckimi, obywatelami wyrażającymi antysowieckie poglądy i prawosławnym duchowieństwem;
- Oddział Wschodni zajmował się wywiadem w republikach wschodnich ZSRR;
- Oddział Pograniczny sprawował nadzór nad wojskami pełniącymi służbę graniczną, walczył z przemytem, kontrolował ruch graniczny;
- Oddział Zagraniczny podejmował działania w placówkach wywiadowczych odbywające się pod przykrywką poselstw sowieckich i przedstawicielstw gospodarczych, kierował nielegalami, infiltrował emigrację rosyjską;

- Oddział Tajno-Operacyjny inwigilował za pomocą agentury, dokonywał aresztowań i wykonywał egzekucje;
- Oddział Kurierów, który zabezpieczał i dostarczał pocztę do urzędów;
- Oddział Administracyjny sprawował nadzór nad więzieniami, a od 1929 r. zajmował się również zabójstwami przeciwników politycznych za granicą ZSRR.

OGPU było podzielone terytorialnie na 12 okręgów, każdy z nich podlegał kontroli Centrali Moskwy, a kierowany był przez Rady Komisarzy Ludowych poszczególnych republik związkowych. W 1934 r. OGPU zostało poddane szeregom zmian, które gruntownie zmodyfikowały tę służbę. 10 lipca 1934 r. przekształciło się w Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR i zostało włączone do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych.

GUGB NKWD kontynuowało działalność OGPU, która ukierunkowana była na zapewnienie bezpieczeństwa państwowego ZSRR w okresie od 1934 r. do 1941 r. Podstawowe zadania GUGB w 1935 roku to:

- ochrona działaczy partii i rządu szczebla centralnego i terenowego oraz Józefa Stalina;
- nadzór nad polityczną "prawomyślnością" społeczeństwa radzieckiego;
- penetracja i likwidacja partii antysowieckich i organizacji kontrrewolucyjnych za pomocą takich działań jak rewizje, zatrzymania i inne działania, używanie techniki operacyjnej jak podsłuchy telefoniczne i inne;
- osłona kontrwywiadowcza Armii Czerwonej i wojskowych instytucji centralnych oraz związków taktycznych;
- walka ze szpiegostwem, dywersją i aktami terrorystycznymi organizowanymi przez obce służby specjalne na terenie ZSRR;
- prowadzenie pracy wywiadowczej za granicą ZSRR;
- zabezpieczenie łączności szyfrowej oraz prace badawcze w dziedzinie kryptografii i kryptoanalizy, tworzenie własnych i łamanie obcych szyfrów;
- zabezpieczenie i prowadzenie systemu więziennego oraz transportu drogowego i wodnego, prowadzenie ewidencji kadrowej LKSW;
- przeprowadzanie śledztw specjalnych na zlecenie sekretariatu naczelnika GZBP i prowadzenie śledztw w przypadkach wykroczeń dyscyplinarnych lub kryminalnych funkcjonariuszy GZBP.

Odnosząc się do struktury GUGB była ona początkowo zbliżona do struktur byłego OGPU. 1 stycznia 1935 r. na czele GUGB stał Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych NKWD, zaś jego I zastępca sprawował nadzór nad GUGB. Kolejne jednostki organizacyjne w ramach struktury GUGB były następujące:

- Wydział Operacyjny zajmował się ochroną kierownictwa partyjnego i rządowego, przeprowadzał aresztowania, rewizje, sprawował nadzór ogólny;
- Wydział Specjalny - do jego kompetencji należał szyfraż i deszyfraż, a także ochrona tajemnicy w instytucjach centralnych;
- Wydział Ekonomiczny prowadził walkę z dywersją i sabotażem w gospodarce;
- Wydział Specjalny zajmował się kontrwywiadem i walką z wrogimi działaniami w armii i flocie;
- Tajny Wydział Polityczny - jego zadaniem była walka z wrogimi partiami i elementami antyradzieckimi;
- Wydział Zagraniczny prowadził wywiad zagraniczny;
- Wydział Transportowy zwalczał dywersję i sabotaż w transporcie;
- Wydział Ewidencyjno-Statystyczny prowadził ewidencję operacyjną, statystykę, archiwa;
- Wydział Kadr;
- Jednostka Śledcza.

Struktura ta była bardzo dynamiczna i często ulegała zmianom, by 1 stycznia 1938 r., przybrać następującą postać:

- Wydział 1 Ochrony Przywódców Partii i Rządu;
- Wydział 2 Operacyjny;
- Wydział 3 Kontrwywiadowczy;
- Wydział 4 Tajny Polityczny;
- Wydział 5 Specjalny;
- Wydział 6 Transportowy;
- Wydział 7 Zagraniczny;
- Wydział 8 Ewidencji i Rejestracji;
- Wydział 9 Specjalny;
- Wydział 10 Więzienny;
- Wydział 11 Transportu Wodnego;
- Wydział 12 Techniki Operacyjnej.

Jedną z kluczowych zmian, która dotknęła GUGB w marcu 1938r. była likwidacja Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego i powołaniu trzech odrębnych Zarządów, a mianowicie:

- I Zarząd NKWD ZSRR ds. Bezpieczeństwa Państwowego (Zarządem Bezpieczeństwa Państwowego);
- II Zarząd Oddziałów Specjalnych NKWD ZSRR ds. kontrwywiadu wojskowego;
- III Zarząd NKWD ZSRR ds. Transportu i Łączności.

Ta nowa struktura została wprowadzona na mocy zarządzenia Biura Politycznego Komitetu Centralnego WKP(b) nr P60/7 z dnia 28 marca 1938 roku oraz rozkazem NKWD nr 00362 z dnia 9 kwietnia 1938 roku. Wkrótce jednak decyzją Biura Politycznego KC WKP(b) z dnia 23 września 1938 ponownie powołano Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego. Jego struktura na dzień 1 stycznia 1939 r. przedstawiała się następująco:

- Wydział 1 Ochrony Przywódców Partii i Rządu;
- Wydział 2 Tajny Polityczny;
- Wydział 3 Kontrwywiadowczy;
- Wydział 4 Specjalny;
- Wydział 5 Zagraniczny;
- Wydział 7 Specjalny.

Na czele Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego stał Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych.

NKWD ZSRR, czyli Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR był centralnym organem państwowym wchodzącym w skład Rady Komisarzy Ludowych – rządu ZSRR, istniejący pod tą nazwą w latach 1917-1946. NKWD nie od razu można było przypisać status służby specjalnej, początkowo bowiem zajmowała się sprawami administracyjno-porządkowymi. Jednakże od 1934 r. jego rola stopniowo rosła, a gdy wcielono w jego struktury OGPU stała się główną służbą specjalną ZSRR. Z upływem czasu w rękach NKWD znalazł się cały aparat bezpieczeństwa państwa, począwszy od milicji kryminalnej poprzez wywiad i kontrwywiad, wojska ochrony pogranicza, administracyjne sądownictwo doraźne do system obozów koncentracyjnych i pracy przymusowej Gułagu. W gestii NKWD leżało również sprawowanie nadzoru nad lokalnymi instytucjami rządowymi. Jedynie wywiad wojskowy znalazł się w rękach Głównego Zarządu Wywiadu Armii Czerwonej – GRU.¹²⁸

---

¹²⁸ Tamże, s. 408 i n.

Od lipca 1934 do lutego 1941 r. w skład NKWD wchodziło siedem zarządów. Były to:

- GUGB tj. Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego;
- GURKM tj. Główny Zarząd Milicji Robotniczo-Chłopskiej;
- GUPWO tj. Główny Zarząd Ochrony Pogranicznej i Wewnętrznej;
- GUPO tj. Główny Zarząd Ochrony Przeciwożarowej;
- Gułag tj. Zarząd Główny Wychowawczych Obozów Pracy i Osiedli Pracy;
- ACHU tj. Zarząd Administracyjno-Gospodarczy;
- OAGS tj. Wydział Aktów Stanu Cywilnego.

NKWD działało zarówno bezpośrednio, jak i przez komisariaty spraw wewnętrznych poszczególnych republik, które były jego lokalnymi filiami. Kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej NKWD miały miejsce na przestrzeni 1941 – 1943 r. Wyodrębniono pionierstwa kierownicze, sądownicze, operacyjne, administracji obozowej, wojskowe, gospodarczo – administracyjne, pomocnicze.

NKWD stała się synonimem zbrodni i terroru władz radzieckich, które za jego pośrednictwem represjonowało zarówno własnych obywateli, jak i narody tych państw. Szczególnie represje te dotknęły Polskę oraz tzw. państwa nadbałtyckie tj. Litwę, Łotwę i Estonię. O stopniu okrucieństwa świadczy m.in. fakt wymordowania rękoma funkcjonariuszy NKWD oficerów polskich, wziętych w 1939 r. do niewoli przez Sowieców. Nadmienić jeszcze trzeba, iż NKWD w latach 1938 – 1941 współpracowało z Gestapo odnośnie likwidacji podziemia niepodległościowego i opozycji politycznej, a także inteligencji na terenach okupowanych.

Po zakończeniu II Wojny Światowej, na rozkaz przywódcy ZSRR Józefa Stalina, dokonano ponownej transformacji aparatu bezpieczeństwa ZSRR. W 1946 r. NKWD zostało przemianowane na Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ZSRR - MWD. Do jego kompetencji należało m.in. utrzymanie bezpieczeństwa i porządku publicznego, dlatego też podlegała mu milicja, straż pożarna, więziennictwo, obozy pracy przymusowej, czyli GUŁag, wojska ochrony pogranicza i wojska wewnętrzne MSW. Ponadto Minister Spraw Wewnętrznych nadzorował terenowe instytucje rządowe w republikach, krajach i obwodach całego Związku Radzieckiego¹²⁹.

Do pewnego stopnia służbą konkurencyjną względem NKWD był Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR - NKGB, który istniał od lutego do lipca 1941 r., a także od kwietnia 1943 r. do marca 1946 r. NKGB realizował przede wszystkim zadania związane z

---

¹²⁹ Tamże, s. 411.

wywiadem i kontrwywiadem. W pierwszym okresie NKGB przejął wyłączone z NKWD te właśnie struktury, zaś w tym czasie NKWD, zajmowało się sprawami policyjnymi i wielkimi budowami socjalizmu.

NKGB w momencie powstania przyjął następującą strukturę:

- Ludowy Komisarz Bezpieczeństwa Państwowego;
- Pierwszy Zastępca Ludowego Komisarza Bezpieczeństwa Państwowego;
- dwóch zastępców Ludowego Komisarza Bezpieczeństwa Państwowego;
- Sekretariat LKBP;
- Zarząd I, który zajmował się wywiadem zagranicznym;
- Zarząd II, który prowadził kontrwywiad;
- Zarząd III, był zarządem tajno-politycznym;
- Służba Śledcza;
- Zarząd Komendanta Moskiewskiego Kremla;
- Wydział I, zajmował się ochroną rządu;
- Wydział II ewidencyjno-statystyczny;
- Wydział III, zajmował się przeprowadzaniem rewizji, zatrzymywaniem oraz inwigilacją;
- Wydział IV, przedmiotem jego działania była technika operacyjna;
- Wydział V zajmował się szyframi;
- Wydział Kadry;
- Wydział Administracyjno-Gospodarczo-Finansowy.

Powyższa struktura organizacyjna nie przetrwała długo. W związku z agresją Niemiec na ZSRR w lipcu tego samego roku struktury NKGB zostały wchłonięte przez NKWD, jednakże były one samodzielnymi jednostkami w randze zarządów. Ponowny rozdział NKWD i NKGB nastąpił pod wpływem sukcesów armii czerwonej i odzyskania przez nią inicjatywy strategicznej w wojnie z państwami Osi. Postanowieniem Biura Politycznego KC WKP(b) z 14 kwietnia 1943 r. NKGB ponownie wyodrębniono z NKWD, co trwało do 1946 r. W 1946 r. dokonano reorganizacji służb specjalnych w ZSRR, w tym czasie bowiem przekształcono komisariaty ludowe w ministerstwa, w związku czym powstały niezależne od siebie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – MWD oraz Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego - MGB.

SMIERSZ to kolejna służba specjalna ZSRR działająca w okresie od 1943 – do 1946 r., która ukierunkowana była na działalność kontrwywiadowczą i fizyczną eliminację szpiegów i zdrajców. SMIERSZ został utworzony 19 czerwca 1943 r. na mocy uchwały Rady Komisarzy

Ludowych ZSRR Nr 415-138ss z 19 czerwca 1943 roku jako Główny Zarząd Kontrwywiadu SMIERSZ przy Ludowym Komisariacie Obrony ZSRR jako zjednoczona struktura kontrwywiadu wojskowego ZSRR. Zaznaczyć należy zatem, iż SMIERSZ nie był samodzielną instytucją. Oprócz działalności kontrwywiadowczej SMIERSZ dbał o utrzymanie dyscypliny wojskowej, przestrzeganie tajemnicy wojskowej, zwalczał defetyzm, likwidował zdrajców i maruderów w szeregach Armii Czerwonej, Floty Czerwonej. Ponadto ujawniał i likwidował agenturę przeciwnika na terenach zdobywanych przez Armię Czerwoną. SMIERSZ szukał również i pozyskiwał niemieckie technologie oraz naukowców je tworzących¹³⁰.

Odnosząc się do struktury SMIERSZ była ona następująca: na czele GUKR SMIERSZ stał naczelnik, którym miał do pomocy swych zastępców (czterech), a także pomocników (szesnastu). SMIERSZ dzielił się na pięć zarządów:

- I Zarząd - informacyjny, służba agenturalna w siłach zbrojnych od poziomu kompanii, w celu stałego śledzenia oficerów i żołnierzy;
- II Zarząd – operacyjny;
- III Zarząd - archiwalno-dokumentacyjny;
- IV Zarząd – śledczy;
- V Zarząd - sędowniczy, organizacja specjalnych trybunałów wojskowych, „trójek sędowniczych”¹³¹.

Można stwierdzić, że struktura ta składała się z dwóch podstawowych pionów, tj. pionu operacyjnego i pionu administracyjno – wspierającego.

W związku z zakończeniem II Wojny Światowej i utrwaleniem wpływów ZSRR w Europie środkowej i wschodniej 4 maja 1946 roku, Decyzją Biura Politycznego KC WKP(b) nr P. 51/IV, SMIERSZ zlikwidowano. Znaczną część jego zasobów osobowych i rzeczowych włączono do utworzonego Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR czyli MGB jako III Zarząd Główny, który zajmował się, podobnie jak SMIERSZ, kontrwywiadem wojskowym.

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego - MGB powstało na fali przeobrażeń Ludowych Komisariatów w ministerstwa, która miała miejsce w 1946 r. Dotychczas istniejący NKGB został w marcu 1946 r. przekształcony właśnie w MGB., które istniało do 1953 r. Do jego podstawowych zadań zaliczono:

---

¹³⁰ Tamże, s. 527.

¹³¹ Tamże, s. 527.

- wywiad zagraniczny, legalny przy ambasadach i konsulatach oraz nielegalny przy np. misjach handlowych;
- kontrwywiad krajowy;
- zwalczanie elementów nacjonalistycznych;
- kontrwywiad wojskowy, działający podczas wojny pod nazwą Smiersz;
- organizację terroru i dywersji na tyłach przeciwnika;
- policję polityczną w oparciu o strukturę byłego Zarządu Tajno-Politycznego;
- bezpieczeństwo i kontrwywiad w transporcie;
- bezpieczeństwo i kontrwywiadowcze zabezpieczenie administracji, gospodarki i przemysłu;
- ochronę władz państwowych, w tym odrębny zarząd dla ochrony Józefa Stalina;
- zapewnienie bezpiecznej łączności dla głównych instytucji państwowych oraz ochronę urzędzeń komunikacyjnych;
- od 1947 wojska wewnętrzne;
- od 1949 ochronę granic państwowych;
- od 1949 milicję, straż sądową i inne formacje uzbrojone;
- administrację więzienną;
- mobilizację społeczeństwa w razie groźby konfliktu.

Jak widać, zakres zadań realizowanych przez MGB był bardzo szeroki i zróżnicowany, a co więcej, obejmował aktywność służb zarówno wewnątrz ZSRR jak i na zewnątrz.

Struktura organizacyjna MGB przedstawiała się następująco: kierownictwo, piony operacyjne, piony zmilitaryzowane.

Do kierownictwa zaliczano następujące komórki:

- Ministra Bezpieczeństwa Państwowego;
- I zastępcę Ministra Bezpieczeństwa Państwowego;
- zastępcę Ministra Bezpieczeństwa Państwowego;
- Sekretariat MGB;
- Grupę Kontrolną Ministra MGB;
- Biuro Prawne MGB;
- Biuro Specjalne Ministra MGB;
- Specjalny Komitet Doradczy Ministra;
- Kolegium MGB.

Struktura w ramach pionów operacyjnych MGB wyglądało następująco:

- Pierwszy Zarząd Główny zajmujący się wywiadem zagranicznym. Składał się on przede wszystkim z dwóch Zarządów, a mianowicie Zarządu „1-A” który prowadził wywiad dyplomatyczny oraz Zarząd „1-B”, który prowadził wywiad nielegalny;
- Drugi Zarząd Główny zajmował się szeroko pojętym kontrwywiadem;
- Trzeci Zarząd zajmował się kontrwywiadem wojskowym;
- Czwarty Zarząd tzw. Poszukiwawczy, zajmował się poszukiwaniami obcej agencji pozostawionej w ZSRR przez obce wywiady po wojnie i innych wrogich elementów;
- Piąty Zarząd Operacyjny, dokonywał rewizji i aresztowań, zajmował się obserwacją zewnętrzną, podejmował ustalenia;
- Szósty Zarząd powołany był do szyfrów i dekryptażu;
- Siódmy Zarząd Operacyjny;
- Zarząd Transportu zajmował się operacyjnym zabezpieczeniem komunikacji;
- Zarząd Ochrony Nr 1 zajmował się osobistą ochroną Przywódcy ZSRR J. Stalina;
- Zarząd Ochrony Nr 2 zajmował się ochroną pozostałych członków kierownictwa Partii i Rządu;
- Zarząd Komendanta Moskiewskiego Kremla. 25 grudnia 1946 r. te trzy zarządy ochrony, zostały połączone w jeden, tj. Zarząd Główny Ochrony.

Oprócz Zarządów w pionie operacyjnym znajdowały się również wyspecjalizowane oddziały i biura.

W skład pionów zmilitaryzowanych MGB wchodziły:

- Główny Zarząd Wojsk Wewnętrznych w maju 1951 roku został połączony z wojskami łączności rządowej i przekształcony w Zarząd Główny Ochrony Zewnętrznej;
- Główny Zarząd Wojsk Ochrony Szczególnie ważnych Obiektów Przemysłowych i Kolei;
- Główny Zarząd Wojsk Ochrony Pogranicza.

MGB w dużym stopniu było strukturą konkurencyjną względem MWD. To dublowanie się kompetencji i zadań poszczególnych służb specjalnych, było celowym zabiegiem J. Stalina, który dzięki temu mógł skutecznie je kontrolować i eliminować konkurentów do władzy. Można więc powiedzieć, iż działał on w myśl rzymskiej zasady *divide et impera*, co udawało mu się nadspodziewanie dobrze. Po śmierci J. Stalina w ciągu 24 godzin od tego zdarzenia, zarówno MWD jak i MGB znalazły się pod kontrolą jednego człowieka, tj. Ł. Berii. Podjął on decyzję, by MGB włączyć w struktury MWD, tworząc potężny resort, w którym znalazł się praktycznie cały aparat bezpieczeństwa, jemu właśnie podporządkowany.

To m.in. ta koncentracja władzy w ręku Ł. Berii przeraziła sowiecką elitę władzy i doprowadziła do jego aresztowania, a następnie jego rozstrzelania.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ZSRR czyli MWD - był to urząd centralny administracji rządowej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich odpowiedzialny za utrzymywanie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Sprawy bezpieczeństwa państwowego leżały w gestii MGB. MWD powstało na kanwie NKWD poprzez przekształcenie tego ostatniego w 1946 r. MWD stało się zatem resortem typowym dla spraw wewnętrznych, a więc policyjnym. W 1954 r. z MWD wyodrębniono administrację bezpieczeństwa – Komitet Bezpieczeństwa Państwowego, czyli późniejsze KGB.

Po przejęciu władzy przez N. Chruszczowa nastąpiły zmiany w strukturze aparatu bezpieczeństwa. W styczniu 1960 r. MWD zostało rozwiązane, a jego kompetencje zostały przekazane ministerstwom spraw wewnętrznych republik związkowych. W 1962 r. ministerstwa spraw wewnętrznych republik związkowych otrzymały nową nazwę, a mianowicie Ministerstwo Ochrony Porządku Publicznego.

Kolejny etap zmian związany był z utworzeniem w 1966 r. centralnego urzędu związkowego – Ministerstwo Ochrony Porządku Publicznego ZSRR oraz z likwidacją MOOP RSFRR. W pozostałych republikach związkowych MOOP nie zostały zlikwidowane. Ostatecznie w 1968 r. historia zatoczyła niejako koło, gdyż powrócono do poprzedniej nazwy – MWD ZSRR.

Komitet Informacji – KI, został utworzony na podstawie decyzji Rady Ministrów ZSRR nr 1789/470ss z 30 maja 1947 r., aby usprawnić proces gromadzenia informacji i dostosować go do potrzeb polityki zagranicznej państwa. W skład KI weszły komórki wywiadu cywilnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (MGB) i wywiadu wojskowego Drugiego Zarządu Sztabu Generalnego Armia Radziecka (GRU) oraz pionierzy wywiadowcze i informacyjne KC WKP(b), Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Handlu Zagranicznego.

Do podstawowych zadań KI należało:

- prowadzenie wywiadu polityczno-militarny poza granicami Związku Radzieckiego;
- wykonywanie operacji rozpoznawczo-sabotażowych skierowanych przeciwko wrogim organizacjom i ugrupowaniom poza granicami Związku Radzieckiego;
- chronienie placówek dyplomatyczno-handlowych, delegacji i misji zagranicznych oraz poszczególnych obywateli ZSRR;
- prowadzenie operacji wywiadowczych w krajach znajdujących się pod wpływem ZSRR.

Komitet Informacji miał być sowiecką odpowiedzią na utworzoną w USA Centralną Agencję Wywiadowczą, która w ocenie władz ZSRR stanowiła dla ZSRR duże zagrożenie. KI formalnie usytuowany był przy Radzie Ministrów ZSRR i to jemu podlegał, jednak faktycznie podporządkowany był Ministrowi Spraw Zagranicznych - W. Mołotowowi. KI posiadał swoje ośrodki terenowe, tzw. rezydentury w państwach trzecich, które wykorzystując placówki dyplomatyczne jako swoistą przykrywkę, prowadziły działalność wywiadowczą.

Struktura organizacyjna KI wyglądała następująco:

- Zarząd 1 - wywiad polityczny i wojskowy - zagadnienia anglo-amerykańskie;
- Zarząd 2 - wywiad polityczny i wojskowy - zagadnienia europejskie;
- Zarząd 3 - wywiad polityczny i wojskowy - sprawy Bliskiego i Dalekiego Wschodu;
- Zarząd 4 - wywiad z pozycji nielegalnych;
- Zarząd 5 - wywiad naukowo-techniczny;
- Zarząd 7 – informacyjny;
- Zarząd Doradców w Krajach Demokracji Ludowej;
- Samodzielna komórka ds. emigracji;
- Samodzielna komórka ds. skupisk radzieckich za granicą;
- Oddział „D” - dezinformacja;
- Wyższa Szkoła Wywiadu przy KI;
- 6 oddziałów funkcjonalnych - techniki operacyjnej, łączności itp.;
- Instytut Głównych Rezydentów - typowanie i mianowanie szefów zagranicznych placówek wywiadowczych.

Komitet Informacji nie działał długo. Podstawowym powodem jego likwidacji była mała skuteczność podejmowanych działań, co przekładało się na niewywiązywanie się KI z przypisanych mu zadań. Brak profesjonalizmu kadry kierowniczej, zwłaszcza w rezydenturach spowodował ujawnienie licznych sowieckich agentów, co przyspieszyło decyzję o rozwiązaniu KI w listopadzie 1951 r.

Kolejnym etapem transformacji radzieckich służb specjalnych było utworzenie Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR – KGB ZSRR. Po śmierci J. Stalina w marcu 1953 r. MGB rozwiązano, włączając jego struktury do MWD. Następnie większość dawnych struktur MGB i niektóre komórki MWD weszły w skład utworzonego w marcu 1954 r. Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego, czyli właśnie KGB.¹³² Na jego czele stanął I. Sierow, który podlegał bezpośrednio Premierowi, zaś sam

---

¹³² Szerzej na ten temat patrz np.: Ch. Andrew, O. Gordijewski, *KGB*, Warszawa 1999. A Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991 – 1998*, Warszawa 1998, s. 5 – 21.

KGB funkcjonował na prawach ministerstwa. KGB uznawano za spadkobierców w prostej linii Czeka i NKWD, zaś przywódcy polityczni ZSRR traktowali go jako tarczę i miecz partii komunistycznej. KGB istniało od marca 1954 r. do października 1991 r., a główną przyczyną jego likwidacji było bankructwo ustroju socjalistycznego i rozpad ZSRR. Pomimo to podstawowe struktury organizacyjne KGB stały się samodzielnymi instytucjami Federacji Rosyjskiej, mowa tu np. o Służbie Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (SWR RF), Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB RF), czy Federalnej Służby Ochrony Federacji Rosyjskiej (FSO RF).¹³³

Do podstawowych zadań KGB należało:

- gromadzenie informacji wywiadowczych poza granicami Związku Radzieckiego;
- ochrona kontrwywiadowcza armii, marynarki wojennej i lotnictwa oraz samego Komitetu;
- ochrona granic państwowych ZSRR;
- nadzór nad obiektami nuklearnymi i większymi ośrodkami przemysłowymi tego kraju;
- ochrona budynków rządowych oraz dostojników partyjnych w kraju i poza jego granicami, w tym ambasad i konsulatów.

Struktura organizacyjna KGB w latach 80 – tych XX w. wyglądała następująco:

- Pierwszy Zarząd Główny Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego – zajmował się wywiadem zagranicznym¹³⁴;
- Drugi Zarząd Główny Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego – zajmował się bezpieczeństwem wewnętrznym i kontrwywiadem na obszarze kraju;
- Trzeci Zarząd Główny – zajmował się kontrwywiadem wojskowym i utrzymaniem dyscypliny w siłach zbrojnych ZSRR;
- Czwarty Zarząd – odpowiadał za transport i bezpieczeństwo ambasad;
- Piąty Zarząd Główny – zajmował się walką ideologiczną, zwalczał dysydentów, chronił porządek konstytucyjny ZSRR;
- Szósty Zarząd Główny – przedmiotem jego działania był kontrwywiad gospodarczy i ekonomiczny oraz ochrona obiektów przemysłowych;
- Siódmy Zarząd Główny – zajmował się inwigilacją;

---

¹³³ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 294 i n.

¹³⁴ Szerzej na ten temat patrz np.: L. Pawlikowicz, *Aparat centralny I Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954 – 1991*, Warszawa 2013.

- Ósmy Zarząd Główny – prowadził wywiad elektroniczny, zajmował się również szyframi;
- Dziewiąty Zarząd Główny – zajmował się ochroną kierownictwa partyjno-państwowego i urzędzeń o szczególnym znaczeniu¹³⁵.

Ponadto w ramach KGB istniały oddziały skrytobójców, tzw. *mokryje diela*. Z upływem czasu ilość Zarządów KGB rosła, by pod koniec istnienia tej służby osiągnąć ilość około 30 – tu, którym podlegało kilkaset wydziałów i oddziałów.

KGB było potężną instytucją, która realizowała zadania wywiadu i kontrwywiadu cywilnego oraz kontrwywiadu wojskowego. Ponadto zajmowała się ochroną osób wchodzących w skład ówczesnej elity politycznej ZSRR, a także ochroną obiektów specjalnych, zwłaszcza związanych z przemysłem zbrojeniowym, kosmicznym i jądrowym. Zajmowała się także łącznością i telekomunikacją, szyframi oraz kryptologią. KGB pełniło również funkcję tajnej policji politycznej. Co ciekawe, KGB posiadała własne jednostki wojskowe i to wielkości dywizji. Pod koniec swego istnienia KGB liczyła około 500 tys. funkcjonariuszy i kilkaset tysięcy tajnych współpracowników zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Większość spośród tych ostatnich, została przejęta przez FSB¹³⁶.

Konkurencyjną względem KGB służbą specjalną ZSRR był Główny Zarząd Wywiadowczy – GRU. Rozpoczęła ona swoją działalność jeszcze w czasach Rosji Radzieckiej i funkcjonuje do dnia dzisiejszego w Federacji Rosyjskiej¹³⁷. W 2004 r. na fali reform Sztabu Generalnego Federacji Rosyjskiej, GRU został przekształcony w Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (GRU GSz WS RF).

Źródeł sowieckiego wywiadu wojskowego należy upatrywać w Zarządzie Rejestracyjnym Sztabu Polowego Riewojensowietu – Registup, utworzonym 21 października 1918 r. dekretem W. Lenina na wniosek komisarza wojny L. Trockiego. Kilka lat później, a mianowicie w kwietniu 1921 r. Registupr przekształcono w Razwiedupr – czyli Zarząd Wywiadu Sztabu RKKK. Oficjalnie po raz pierwszy nazwa GRU pojawiła się 16 lutego 1942 r., kiedy to Razwiedupr przekształcono w Główny Zarząd Wywiadu Sztabu Generalnego RKKK. GRU miało pełnić funkcję koordynującą działalność istniejących służb wywiadowczych zajmujących się wywiadem wojskowym. GRU miało zdobywać i analizować dane rozpoznania głębokiego i płytkiego, a także wywiadem gospodarczym, w

¹³⁵ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 295.

¹³⁶ Tamże, s. 296.

¹³⁷ Szerzej na ten temat patrz P. de Villemarest, *GRU. Sowietki super wywiad*, Warszawa 1998. Historię i metody działania GRU prezentuje były jego członek W. B. Rezun występujący pod pseudonimem W. Suworow. W. Suworow, *GRU. Radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 2010.

szczególności dotyczącym przemysłu zbrojeniowego. Znamienne jest to, iż GRU mogło działać wyłącznie poza granicami ZSRR. Zasada ta została jednak złamana w 1953 r., kiedy to posłużono się GRU celem eliminacji Ł. Berii i ograniczenia wpływów MWD. GRU oraz inne sowieckie służby specjalne częstokroć dublowały swoje kompetencje i zadania, co z jednej strony kłóciło się z normami natury prakseologicznej, z drugiej jednakże wpływało na skuteczniejszą kontrolę tychże służb, w tym GRU¹³⁸.

GRU w trakcie swej działalności odnotowała szereg spektakularnych sukcesów. Rozpoznało np. kierunek agresji Japonii w trakcie II Wojny Światowej, przewidziało zamiar napaści Niemiec na ZSRR, wykradło USA tajemnice atomowe, zdobyło szereg technologii cywilnych i wojskowych dla ZSRR i Federacji Rosyjskiej, itd.¹³⁹.

GRU na przestrzeni lat wielokrotnie ulegało przekształceniom. 22 listopada 1942 r. GRU podzielono na: wywiad zagraniczny i na terenach okupowanych (GRU RKKA) i podporządkowano Ludowemu Komisariatowi Obrony oraz wywiad wojskowy w postaci Zarządu Wywiadu Wojskowego Sztabu Generalnego RKKA. Kolejna zmiana miała miejsce 18 kwietnia 1943 r., kiedy to Zarząd Wywiadu Wojskowego Sztabu Generalnego RKKA przekształcono w Zarząd Wywiadu i włączono do niego wywiad na terenach okupowanych. Następną zmianą miała miejsce w czerwcu 1945 r., wówczas bowiem Zarząd Wywiadu Wojskowego Sztabu Generalnego Armii Czerwonej i wywiad zagraniczny połączono w GRU Sztabu Generalnego RKKA, a od 3 lipca 1946 r. GRU Sztab Generalny Sił Zbrojnych. Blisko dwa lata później tj. 30 maja 1947 r. z I Zarządu Głównego MGB i GRU Sztabu Generalnego utworzono nową służbę, a mianowicie Komitet Informacji przy Radzie Ministrów ZSRR. W tym samym czasie utworzono Służbę Dywersyjno-Wywiadowczą Sztabu Generalnego. Dalsze zmiany miały miejsce w styczniu 1949 r., kiedy to na bazie Szóstego Zarządu KI i Służby Dywersyjno-Wywiadowczej Sztabu Generalnego utworzono Drugi Zarząd Główny Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych. W październiku 1950 r. powołano do życia SPECNAZ, formację sił specjalnych o charakterze dywersyjnym, która podlegała GRU¹⁴⁰. W 1953 r. Drugi Zarząd Główny Sztabu Generalnego Armii Sowieckiej przemianowano ponownie na GRU. W 1991 r. GRU otrzymało nazwę Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej.

---

¹³⁸ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 224 i n.

¹³⁹ Tamże, s. 227.

¹⁴⁰ Specjalne jednostki dywersyjne organizowano w ZSRR już w okresie międzywojennym. Po raz pierwszy użyto ich podczas hiszpańskiej wojny domowej, używano ich następnie w każdej wojnie, którą prowadził ZSRR i Federacja Rosyjska. T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 533 i 534.

GRU u schyłku ZSRR liczył około 100.000 funkcjonariuszy, nie licząc tajnej agentury. Po upadku ZSRR wywiad wojskowy uniknął głębszych przeobrażeń związanych z tym faktem i w do dnia dzisiejszego funkcjonuje pod nazwą Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej¹⁴¹.

Obecnie GRU składa się z następujących jednostek organizacyjnych:

- I Zarząd – Europa (z wyjątkiem Wielkiej Brytanii);
- II Zarząd – Ameryka Północna i Południowa, Wielka Brytania, Australia, Nowa Zelandia;
- III Zarząd – Azja;
- IV Zarząd – Afryka;
- V Zarząd – zarząd wywiadu operacyjnego;
- VI Zarząd – zarząd rozpoznania elektromagnetycznego;
- VII Zarząd – NATO;
- VIII Zarząd – Sabotaż (Specnaz);
- IX Zarząd – zarząd techniki wojskowej;
- X Zarząd – zarząd gospodarki wojskowej;
- XI Zarząd – zarząd strategicznych doktryn i uzbrojenia;
- XII bis Zarząd – wojna informacyjna.

Ponadto, w skład GRU wchodzi:

- Zarząd Wywiadu Kosmicznego - rozpoznanie obrazowe, rozpoznanie satelitarne;
- Zarząd Kadr;
- Zarząd Operacyjno-Techniczny;
- Zarząd Administracyjno-Techniczny;
- Zarząd Stosunków Zewnętrznych;
- Oddział Archiwalny;
- Służba informacyjna.

GRU obecnie prowadzi działania wywiadowcze praktycznie na całym świecie (również w Polsce), które koncentrują się na pozyskaniu informacji i technologii o znaczeniu wojskowym. Prowadzone są również działania dywersyjne i przeciwpartyzanckie, zbrojne ramię GRU, czyli jednostki SPECNAZ-u są aktywne zwłaszcza w Gruzji, Dagestanie, Czeczenii, Syrii i na Ukrainie, gdzie utrwalają i poszerzają wpływy Federacji Rosyjskiej¹⁴².

---

¹⁴¹ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 228.

¹⁴² Tamże, s. 228. Szerzej na temat SPECNAZU patrz np. W. Suworow, *Specnaz. Historia sił specjalnych Armii Czerwonej*, Warszawa 2011.

Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej – SWR to kolejna rosyjska służba specjalna zajmująca się, jak sama nazwa wskazuje, wywiadem zagranicznym¹⁴³. Została ona utworzona 18 grudnia 1991 dekretem Nr 293 jako Służba Wywiadu Zagranicznego RSFRR niejako w odpowiedzi na rozpad ZSRR i rozwiązanie KGB ZSRR. Przejęła w znacznym stopniu agenturę i zadania byłego KGB. Podlegała ona Ministrowi Bezpieczeństwa, którego urząd i aparat pomocniczy powstał w grudniu 1991 r. Wiodącym celem jej działalności jest zdobywanie i dostarczanie Prezydentowi i Rządowi Federacji Rosyjskiej informacji politycznych, ekonomicznych, technicznych, naukowych i innych, które mają polityczne znaczenie dla władz Federacji Rosyjskiej¹⁴⁴.

Początkowo struktura organizacyjna SWR wyglądała następująco:

- Dyrekcja S – zajmowała się prowadzeniem wywiadu przez tzw. nielegalów;
- Dyrekcja T – była odpowiedzialna za wywiad naukowo-techniczny;
- Dyrekcja K – zajmująca się penetracją obcych służb specjalnych i ochroną obywateli Federacji Rosyjskiej za granicą.

Każda z dyrekcji posiadała swoje komórki w 11 wydziałach zagranicznych, ponadto działały trzy Biura, a mianowicie:

- I – ds. analizy i dystrybucji zdobytych informacji;
- A – ds. planowania działań;
- R – ds. szkoleń.

Struktura organizacyjna SWR ulegała zmianom na przestrzeni lat. Przyjmuje się, iż obecnie SWR dzieli się na trzy główne departamenty. Są to:

- Departament I – Operacyjny, który obejmuje: bezpieczeństwo wewnętrzne, wywiad naukowo-techniczny, wywiad agenturalny (tzw. "nielegaly"), planowanie operacyjne, kwestie dotyczące broni masowej zagłady, kwestie dotyczące przestępczości zorganizowanej, terroryzmu, narkotyków, wywiad ekonomiczny, sporządzanie analiz;
- Departament II – Regionalny, który swą działalnością obejmuje następujące obszary: Amerykę Północną, Amerykę Południową, Europę – wschodnią, północną i centralną, Europę południową, Azję i Australię, Środkowy Wschód i północną Afrykę, centralną i południową Afrykę, kraje Wspólnoty Niepodległych Państw;

---

¹⁴³ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 487.

¹⁴⁴ Por. A. Grajewski, *Tarcza i miecz...*, s. 191 - 227.

- Departament III – Zaopatrzenie, który zajmuje się: operacyjnym planowaniem i analizą, wsparciem technicznym, koordynacją z innymi służbami, administracją, komunikacją radiową, finansami, archiwami.

Ponadto w skład SWR wchodzi inne struktury pomocnicze. SWR jako jedna ze służb specjalnych Federacji Rosyjskiej ukierunkowana jest na zdobywanie informacji potrzebnych do kształtowania polityki przez władze Federacji Rosyjskiej, a w szczególności jej Prezydenta.

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej – FSB to kolejna służba specjalna Federacji Rosyjskiej, utworzona 3 kwietnia 1995 r. wskutek przekształcenia na mocy ustawy o organach Federalnej Służby Bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej, Federalnej Służby Kontrwywiadowczej w nową strukturę, czyli właśnie FSB. Przejęła ona w przeważającym stopniu funkcjonariuszy i agenturę dawnego KGB i po krótkim okresie pewnego chaosu stała się bardzo skutecznym instrumentem służącym utrwaleniu i poszerzeniu władzy Kremla¹⁴⁵.

Na mocy w/w ustawy na czele FSB stanął Szef FSB, który zyskał status ministra i jednocześnie stopień generała armii. Regulacja ta pozwoliła ponadto na przeprowadzanie operacji wywiadowczych i ochrony obywateli i przedsiębiorstw rosyjskich za granicą, dokonywania bez nakazu sądowego aresztowań i wstępu na teren prywatny „jeśli istnieją wystarczające dowody na fakt popełnienia przestępstwa”, stworzenie jednostek specjalnych, stosowanie broni palnej oraz szkolenie personelu ochrony w przedsiębiorstwach prywatnych. Co zrozumiałe, nakazywała również informowanie prezydenta i premiera o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego.

Ustawa o organach Federalnej Służby Bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej została dopełniona dekretem nr 633 Prezydenta Federacji Rosyjskiej B. Jelcyna z dnia 23 czerwca 1995 r. Precyzował on zadania FSB i jej Szefa, a także dawał legitymację do prowadzenia prac kryptograficznych przez FSB. Zadania FSB ukierunkowane są na zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i koncentrują się na działalności kontrwywiadowczej oraz na zwalczaniu przestępczości zorganizowanej, terroryzmu, przemytu narkotyków, korupcji, a także zwalczaniu opozycji politycznej, wolnych mediów i niezależnych od władzy organizacji społecznych. W praktyce jednak można dostrzec liczne przykłady, iż FSB prowadzi działania również poza granicami Federacji Rosyjskiej. W sferze wywiadowczych zadań FSB jest cały

---

¹⁴⁵ Szerzej na ten temat patrz np.: M. Berliński, R. Zulczyk, *Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2016, M. Minkina, *FSB. Gwardia Kremla*, Warszawa 2016.

obszar byłego ZSRR, a prawdopodobnie również pozostałe kraje wchodzące w skład tzw. bloku wschodniego.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej FSB, przedstawia się ona następująco:

- Departament Kontrwywiadu;
- Departament Antyterrorystyczny;
- Departament Analiz, Prognoz i Planowania Strategicznego;
- Departament ds. Personelu i Zarządzania;
- Departament Wsparcia Operacyjnego;
- Zarząd Kontrwywiadu Wojskowego;
- Zarząd ds. Analizowania i Powstrzymywania Działań Grup Przystępczych;
- Zarząd Śledczy;
- Zarząd Operacyjno-Poszukiwawczy;
- Zarząd ds. Środków Operacyjno-Technicznych;
- Zarząd Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
- Zarząd Administracyjny;
- Centrum Specjalnego Przeznaczenia;
- Zarząd A – do uwalniania zakładników;
- Zarząd W – wielozadaniowa formacja specjalna;
- Akademia Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji.

Wraz z odzyskiwaniem przez Federację Rosyjską swojej mocarstwowej pozycji rozwijają się jej służby specjalne, w tym FSB. W 1997 r. liczba pracowników FSB wynosiła 80 000, obecnie szacuje się, że w skład FSB wchodzi od 200 do 350 tys. funkcjonariuszy i tajnych współpracowników.

Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej - FSO jest służbą specjalną w Federacji Rosyjskiej odpowiedzialną za ochronę wyższych urzędników państwowych, w tym Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz części budynków państwowych. FSO powstała w 1996 r. na podstawie rozformowanego Głównego Zarządu Ochrony Federacji Rosyjskiej, który z kolei został utworzony na bazie IX Zarządu Głównego KGB. Elementami FSO FR są m.in. Prezydencki Pułk Służby Komendanta Kremla Moskiewskiego, Służba Bezpieczeństwa Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz Służba Łączności Specjalnej i Informacji. Na czele FSO FR stoi Dyrektor FSO FR, a w jej skład wchodzi ok. 30.000 funkcjonariuszy, żołnierzy oraz kilka tysięcy pracowników cywilnych.

Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej – to organ śledczy Federacji Rosyjskiej podlegający Prezydentowi Rosji powstały z przekształcenia w Komitetu Śledczego przy

Prokuraturze Generalnej Federacji Rosyjskiej na mocy Dekretu Prezydenta Rosji z dnia 27 września 2010 roku i Dekretu Prezydenta Rosji z 14 stycznia 2011 roku. Komitet Śledczy zatrudnia przeszło 20.000 osób.

W przypadku Niemiec doby nowożytny namiastek współczesnych służb specjalnych należy doszukiwać się w pruskiej Polowej Policji Bezpieczeństwa (Feldsicherheitspolizei), na czele której stanął doradca kanclerza Otto von Bismarcka, Wilhelm Johann Carl Eduard Stieber. W późniejszych latach to właśnie on tworzył i szefował niemieckiemu wywiadowi. Na bazie Polowej Policji Bezpieczeństwa Wilhelm Stieber utworzył w 1866 r. rządowe Centralne Biuro Wywiadowcze (Central-Nachrichten-Bureau), które to prowadziło, jak sama nazwa wskazuje, działalność wywiadowczą na rzecz Królestwa Prus, a następnie Rzeszy Niemieckiej. Centralne Biuro Wywiadowcze na szeroką skalę stosowało inwigilację oraz prowokację, co było w tamtych czasach swoistą nowością. Działalność ta miała na celu nie tylko zbierać informacje wywiadowcze, ale również neutralizować potencjalnych lub realnych wrogów państwa. Organem pomocniczym Centralnego Biura Wywiadowczego była Tajna Policja wojskowa (Geheime Feldpolizei), która miała za zadanie zabezpieczanie strefy tyłowej działań wojennych. Można powiedzieć, że zajmowała się ona zwalczaniem działań dywersyjnych i partyzanckich na zapleczu frontu. To w znacznej mierze dzięki Wilhelmowi Stieberowi prowadzenie wywiadu oraz kontrwywiadu stało się jedną z funkcji niemieckiego sztabu generalnego¹⁴⁶.

Centralne Biuro Wywiadowcze przeszło reorganizację w wyniku której, w 1889 r. utworzono Oddział IIIb Sztabu Generalnego (Abteilung IIIb). Przedmiotem jego działalności było przeciwdziałanie działalności szpiegowskiej w Niemczech i zwalczanie obcej agentury, a także zbieranie i dostarczanie domowi panującemu Hohenzollernów informacji mających znaczenie z punktu widzenia ładu i porządku wewnętrznego. Ponadto Oddział IIIb Sztabu Generalnego prowadził działalność propagandowo – ideologiczną, która miała na celu przekonanie ogółu społeczeństwa o słuszności prowadzonej polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Oprócz szeroko rozumianej działalności kontrwywiadowczej prowadził on działalność wywiadowczą, w szczególności wobec potencjalnych wrogów Cesarstwa Niemieckiego, tj. Anglii, Francji i Rosji. Uwaga Oddziału IIIb Sztabu Generalnego, w tym przypadku koncentrowała się na planach mobilizacyjnych, wywiadzie technicznym, prototypach nowych broni, szlakach komunikacyjnych, twierdzach, portach itp.

---

¹⁴⁶ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 402 i n.

W 1901 r. powołano odrębną służbę wywiadowczą Cesarskiej Marynarki Wojennej, tzw. oddział „N”, który w zakresie szeroko rozumianych spraw morskich konkurował z Oddziałem IIIb Sztabu Generalnego. Wydział Wywiadu Cesarskiej Niemieckiej Marynarki Wojennej prowadził rozpoznanie m.in. za pomocą środków łączności, w tym celu wzdłuż wybrzeży Niemiec założono 24 stacje nasłuchowe i stacje namiaru kierunkowego na źródło emisji fal wielkiej częstotliwości¹⁴⁷. Działalność wywiadowczą prowadziły również służby podległe Ministrowi Spraw Zagranicznych.

Wraz z wybuchem I Wojny Światowej zakres zadań Abteilung IIIb ulegał poszerzeniu np. o cenzurę poczty, czy propagandę wojenną. Na czele Abteilung IIIb w tym czasie stanął Walter Nicolai, który poddał dalszej modernizacji niemiecki wywiad i kontrwywiad wojskowy. Oprócz klasycznych osobowych źródeł informacji (agentury) zorganizował przesłuchania jeńców wojennych, wprowadził maskowanie i dezinformację do spectrum działania niemieckiego wywiadu, wprowadzał nowe technologie, np. zwiad powietrzny i fotografię lotniczą¹⁴⁸. Oddział IIIb Sztabu Generalnego podzielił los Cesarstwa Niemieckiego, które w wyniku przegranej I Wojny Światowej upadło, zaś sam Abteilung IIIb uległ rozwiązaniu 20 października 1918 r.

Abteilung Fremde Heere (Oddział Obce Armie) – to wywodząca się z Abteilung IIIb wojskowa służba wywiadowcza Niemiec. Początkowo stanowiła ona jego część, a następnie funkcjonowała jako wydzielony oddział Sztabu Generalnego Wehrmachtu (Oberkommando des Heeres (OKH) i Oberkommando der Wehrmacht (OKW)) w strukturze dowodzenia armii niemieckiej. W czasie I Wojny Światowej Abteilung Fremde Heere składała się z oficerów wywiadu i kontrwywiadu przydzielonych do jednostek frontowych, którzy byli podporządkowani Oddziałowi IIIb. Prowadzili oni tzw. wywiad płytki, przesłuchiwali jeńców, itp.

Po klęsce Cesarstwa Niemieckiego w I Wojnie Światowej, na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego Abteilung Fremde Heere, podobnie jak Abteilung IIIb, uległ oficjalnie rozwiązaniu. Rzeczywistość była jednak odmienna, albowiem Oddział Obce Armie faktycznie dalej działał w strukturach Reichswery, choć pod inną nazwą, a mianowicie *Abteilung T 3 der Heeresstatistischen Abteilung des Truppenamtes der Reichswehr* (Oddział T 3 Wydziału Statystyki Sił Zbrojnych Zarządu Reichswehry), co było pewną formą konspiracji i ukrycia tejże służby przed aliantami. W związku z dążeniami rewizji Traktatu

---

¹⁴⁷ Tamże, s. 403.

¹⁴⁸ J. Adams, *Historical Dictionary of German Intelligence*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, UK 2009. s. 1 i 2.

Wersalskiego przez Niemcy w 1931 r. powrócono do starej nazwy tj. Abteilung Fremde Heere, a co więcej oficjalnie umocowano tę służbę prawnie. Było to poważne naruszenie wspomnianego traktatu pokojowego i samo w sobie mogło być *casus belli*, co jednak nie spotkało się z poważniejszą reakcją zwycięskich mocarstw.

W 1938 r. służba ta została zreorganizowana – podzielono ją bowiem na dwa odrębne wydziały Sztabu Generalnego. Były to:

- *Fremde Heere West* (Obce Armie Zachód) – prowadził on wywiad na Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię (*3 Abteilung des Wehrmachtführungsstabs des Oberkommandos der Wehrmacht – III Wydział Sztabu Operacyjnego Wehrmachtu OKW*);
- *Fremde Heere Ost* (Obce Armie Wschód) – prowadził on wywiad na ZSRR (*12 Abteilung des Generalstabs – XII Wydział Sztabu Generalnego przy OKH*).

Oba te wydziały gromadziły i opracowywały materiały i dane wywiadowcze uzyskane zarówno ze źródeł osobowych (agentura), jak i rozpoznania powietrznego, nasłuchu radiowego, zeznań jeńców, raportów obserwatorów wojskowych, itp.¹⁴⁹. Zarówno *Fremde Heere West*, jak i *Fremde Heere Ost* formalnie znajdowały się poza strukturami Abwehry i wchodziły bezpośrednio w skład OKW i OKH. Miało to swoje konsekwencje m.in. w tej postaci, że nie zostały one rozwiązane wraz z rozwiązaniem Abwehry, którą taki los spotkał w lutym 1944 r. (Jej struktury i funkcjonariuszy włączono do Sicherheitsdienst). Rozwiązano je w momencie kapitulacji III Rzeszy 8 maja 1945 r. i likwidacji jej jako państwa.

Warto zauważyć, iż część funkcjonariuszy i agentów *Fremde Heere Ost* stało się kośćcem Organisation Gehlen – organizacji wywiadowczej utworzonej przez gen. Reinharda Gehlena, która zajmowała się zbieraniem danych wywiadowczych o ZSRR i krajach Europy Środkowo – Wschodniej zajętych przez Armię Czerwoną. Organisation Gehlen została utworzona po uzyskaniu zgody władz strefy okupacyjnej USA. Zebrane materiały i informacje wywiadowcze Organisation Gehlen przekazywała amerykańskim służbom specjalnym. To właśnie Organisation Gehlen stało się fundamentem i załączkiem przyszłych służb specjalnych RFN, a w szczególności powstałej w 1956 r. Bundesnachrichtendienst

Abwehra to niemiecka służba specjalna, która zajmowała się zarówno wywiadem, jak i kontrwywiadem wojskowym. Działała w latach 1921 – 1944, zaś za oficjalną datę jej powstania uznaje się dzień 1 stycznia 1921 r. Nazwa Abwehra wywodzi się z niemieckiego słowa abwehren, co oznacza parować cios, bronić się. Jej przyjęcie stanowiło wyraz

---

¹⁴⁹ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 415.

spełnienia żądań zwycięskich aliantów i postanowień Traktatu Wersalskiego, którzy domagali się, by działalność niemieckich służb specjalnych miała charakter wyłącznie obronny, a zatem winna koncentrować się na kontrwywiadzie. Abwehra powstała jako departament *Reichswehrministerium* w 1921, a na jej czele stanął mjr Friedrich Gempp - w czasie I wojny światowej zastępca szefa wywiadu niemieckiego, płk. Walthera Nicolaia¹⁵⁰. Zwalczała ona obce szpiegostwo, sabotaż, a także chroniła wojsko przed próbami zamachów i agitacją wywrotową. Ponadto prowadziła wywiad ofensywny przeciwko Polsce i Czechosłowacji.

W połowie lat dwudziestych Abwehra jako departament ministerstwa wojny dzieliła się na trzy wydziały:

- I – Rozpoznanie;
- II – Szyfry i nasłuch radiowy;
- III – Kontrwywiad.

Wzrost znaczenia Abwehry i rozrost jej struktur związany jest z osobą kontradmirała W. Canarisa, który to w 1935 r. objął stanowisko Szefa tej służby. To dzięki niemu Abwehra stała się potężną i sprawną organizacją wywiadowczą, która zatrudniała ok. 30 tys. stałych pracowników (nie licząc agentów, konfidentów i informatorów).

4 lutego 1938 roku A. Hitler zlikwidował Ministerstwo Wojny, które zostało zastąpione przez Oberkommando der Wehrmacht (OKW). W związku z tym Abwehra stała się departamentem wywiadu OKW, zachowując jednak znaczny margines niezależności. Tegoż samego roku W. Canaris dokonał głębokiej reorganizacji struktury Abwehry, które przetrwały praktycznie do końca jej istnienia w niezmiennym stanie. Wyodrębnił stosowne wydziały, a każdy z wydziałów składał się, w zależności od realizowanych zadań i terenów objętych działalnością wywiadowczą, z grup, podgrup i referatów. W 1939 r. Abwehra stała się niezależnym Urzędem ds. Wywiadu.

Struktura organizacyjna Abwehry po tych zmianach wyglądała następująco:

- Wydział Ogólny (Centralny) *Abteilung Z: Personal- und Finanzverwaltung*, był to swoisty sztab tej służby. Prowadził sprawy administracyjne, ewidencję i kartoteki osób o poglądach opozycyjnych i lewicowych oraz kartotekę dla obywateli państw obcych, którzy narazili się rządowi niemieckiemu, rozstrzygał zagadnienia prawne, zajmował się zarządzaniem i finansami;
- Wydział Zagraniczny *Abteilung Ausland*, zajmował się nadzorem nad placówkami dyplomatycznymi za granicą Niemiec i obcych w Niemczech; informował o

---

¹⁵⁰ Tamże, s. 5.

sprawach wojskowych i politycznych w zagranicznych mediach, zwłaszcza w prasie; opracowywał problemy zagraniczne, którymi interesowało się dowództwo Wehrmachtu; prowadził sekcję zajmującą się zaopatrywaniem niemieckich okrętów na pełnym morzu; prowadził biuro problemów prawa międzynarodowego związanych z wojskowością, które zajmowało się korzystnym dla Niemiec interpretowaniem międzynarodowych konwencji. Ponadto utrzymywał łączność między Naczelnym Dowództwem Wehrmachtu (OKW) a Ministerstwem Spraw Zagranicznych;

- Wydział I Wywiad *Geheimer Meldedienst*, był to najważniejszy wydział Abwehry. Dostarczał on szeregu materiałów wywiadowczych, które pozwalały dowództwu niemieckiemu, lepiej planować działania wojenne. W ramach tego wydziału m.in. tworzone i kierowano siatkami szpiegowskimi, gromadzono, przetwarzano i przekazywano informacje potrzebne sztabom, sporządzano analizy militarne i gospodarcze innych państw, rozpoznawano wojska obcych państw, ich wyposażenie, wyszkolenie, a także morale żołnierzy, stan przemysłu zbrojeniowego i jego rozmieszczenie w innych państwach.

Wydział ten posiadał następujące sekcje:

- *I H (Heer)* – zajmowała się rozpoznaniem wojsk lądowych obcych armii. Dzieliła się na:
  - *I H West*
  - *I H Ost*
- *I L (Luft)* – zajmowała się rozpoznaniem sił powietrznych, lotnisk i obrony przeciwlotniczej;
- *I T (Technik)* – rozpoznanie techniki bojowej, broni i sprzętu;
- *I LT (Lufttechnik)* – rozpoznanie techniki lotniczej, przemysłu samolotowego i jego zasobów surowcowych;
- *I M (Marine)* – marynarka wojenna, bazy morskie, porty, przemysł okrętowy;
- *I Wi (Wirtschaft)* – gospodarka i przemysł zbrojeniowy innych krajów;
- *I G* – produkcja fałszywych dokumentów;
- *I Ht* – łączność radiowa z agentami za granicą;
- *Referat I P* – biały wywiad
- *Referat I i* – nasłuch radiowy.
- Wydział II Sabotaż i zadania specjalne *Sabotage und Sonderaufgaben*, do jego zadań należało:

- dywersja i sabotaż na tyłach wroga;
- zakłócanie łączności i komunikacji;
- dezorganizowanie oporu;
- wywoływanie walk wewnętrznych i powstań;
- tworzenie i wspieranie działań V kolumny;
- zamachy na przywódców politycznych;
- wojna psychologiczna.

Wydziałowi temu podlegały oddział specjalny „Brandenburg”.

- Wydział III Kontrwywiad i zwalczanie szpiegostwa *Spionageabwehr und Gegenspionage*, jak sama nazwa wskazuje zajmował się przede wszystkim kontrwywiadem, zapobieganiem sabotażowi i podsłuchem radiowym. Dzielił się na następujące sekcje:
  - *III W (Wehrmacht)* – zwalczała szpiegostwo i sabotaże w wojsku, sianie defetyzmu i niewiary w zwycięstwo;
  - *III Z* – zwalczała szpiegostwo i sabotaż w sektorze cywilnym, współpracowała z Gestapo i SD; posiadała własny organ wykonawczy – *Geheime Feldpolizei*;
  - *III Wi (Wirtschaft)* – działała w przemyśle, głównie zbrojeniowym, nadzorując pracowników niemieckich i obcokrajowców – robotników przymusowych;
  - *III Kgf (Kriegsgefangenen)* – działała w obozach jenieckich.

W związku z postawą Szefa Abwehry, W. Canarisa, który sabotował wysiłki innych niemieckich służb specjalnych, a także jego zaangażowaniem w ruch antyhitlerowski, 18 lutego 1944 r. A. Hitler wydał dekret powołujący do życia jednolitą niemiecką służbę wywiadowczą, podporządkowaną Reichsführerowi-SS, Heinrichowi Himmlerowi. Wywiad wojskowy został wcielony do Sicherheitsdienst (SD).¹⁵¹

GFP *Geheime Feldpolizei*, Tajna Policja Polowa, była to formacja policyjna Wehrmachtu w trakcie II Wojny Światowej, która została utworzona 21 lipca 1939 r. Została podporządkowana Abwehrze, a zajmowała się przeciwdziałaniem obcemu szpiegostwu w niemieckich siłach zbrojnych, zapobieganiu sabotażom i wrogiej propagandzie. Ponadto GFP sprawowało ochronę kontrwywiadowczą sztabów i wyższej kadry oficerskiej, kontrolowało wojskową korespondencję oraz łączność pocztową, telegraficzną i telefoniczną, wykonywało wszelkie działania związane z bezpieczeństwem wojsk na okupowanych terenach (ochrona linii komunikacyjnych i instalacji militarnych,

¹⁵¹ J. Adams, *Historical Dictionary of German...*, s. 4.

zwalczanie partyzantki). Funkcjonariusze prowadzili przesłuchania schwytych członków ruchu oporu, partyzantów i obcych szpiegów, a także jeńców wojennych, nierzadko stosując tortury. Ochroniali wysokich oficerów sił zbrojnych. Mieli w zasadzie nieograniczony dostęp do wszelkich obiektów militarnych i zamkniętych stref wojskowych. Wykonując obowiązki służbowe mieli prawo wstępu do wszystkich obiektów państwowych¹⁵².

SS - drużyny ochronne *Schutzstaffeln*, początkowo była to jednostka ochrony osobistej A. Hitlera i innych partyjnych przywódców NSDAP. Została utworzona w kwietniu 1925 r. i z upływem czasu rozrastała się, by w 1930 r. osiągnąć stan liczebny około 3000 członków. W 1933 r. SS liczyła już 52 tysiące osób i przekształciła się z formacji ochronnej w organizację, która szerzyła ideologię nazistowską oraz zwalczała wrogów partii i Rzeszy. Mająca miejsce od połowy lat 30 – tych XX wieku militaryzacja życia społecznego i politycznego w III Rzeszy sprawiła, że w 1936 r. SS podporządkowało sobie policję i aparat bezpieczeństwa w Niemczech¹⁵³.

Tuż przed II wojną światową dzieliło się na:

- Allgemeine SS (paramilitarna część licząca około 240 tysięcy członków),
- SS Verfügungstruppen (zmilitaryzowane jednostki dyspozycyjne, liczące około 18 tysięcy członków),
- SS Totenkopf Verbände (tzw. Oddziały Trupich Główek, był to personel obozów koncentracyjnych)
- SD (służba bezpieczeństwa)¹⁵⁴.

Z upływem lat SS zaczęło uzurpować sobie kompetencje innych organów państwa, w tym tych, które zajmowały się szeroko pojmowanym bezpieczeństwem, stając się swoistym państwem w państwie. Doszło więc do dublowania funkcji urzędów państwowych, co było sprzeczne nie tylko z ideą państwa prawnego, ale i z zasadami organizacji skutecznego aparatu administracyjnego. Z chwilą rozpoczęcia II Wojny Światowej to właśnie SS przypisuje się masowe akcje eksterminacji ludności cywilnej, w szczególności pochodzenia żydowskiego. Zajmowały się tym specjalne oddziały operacyjne SS Einsatzgruppen, które wymordowały przeszło 2 miliony osób. Z kolei jednostki SS-Verfügungstruppen przekształciły się w elitarne i fanatyczne oddziały bojowe Waffen SS. Natomiast SS Totenkopf Verbände kierowało i nadzorowało sieć obozów koncentracyjnych, które rozsięły na całym obszarze okupowanym przez Niemcy.

---

¹⁵² https://pl.wikipedia.org/wiki/Geheime_Feldpolizei_wehrmacht.de/Gliederungen/Ordnungstruppen/GFP-R.htm

¹⁵³ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 537.

¹⁵⁴ Tamże, s. 537.

patrz także <http://www.lexikon-der->

Z chwilą powołania Waffen SS struktura organizacyjna SS uległa podziałowi na dwie zasadnicze części, tj. ogólną i wojskową. Część ogólna Allgemeine SS stanowiła rezerwuar kadr dla SS, natomiast część wojskowa Waffen SS stanowiła ramię zbrojne nie tyle Wermachtu, co samego A. Hitlera.

W 1944 r. działalność SS realizowana była przez 12 głównych urzędów. Były to:

- Główny Sztab Personalny Reichsführera SS *Hauptamt Persönlicher Stab Reichsführer-SS*;
- Główny Urząd (administracja) SS *SS-Hauptamt*;
- Główny Urząd Dowodzenia i Administracji Allgemeine-SS i Waffen-SS *SS-Führungshauptamt*;
- Główny Sąd SS *Hauptamt SS-Gericht*;
- Główny Urząd Rasy i Osadnictwa SS RuSHA *SS-Rasse und Siedlungshauptamt*;
- Główny Urząd Personalny SS *SS-Personalhauptamt*;
- Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy RSHA *Reichssicherheitshauptamt*;
- Główny Urząd Policji Porządkowej *Hauptamt Ordnungspolizei*;
- Główny Urząd Gospodarczo-Administracyjny WVHA *Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt*;
- Główny Urząd Szkolenia SS *Hauptamt Dienststelle Heissmeyer*;
- Główny Urząd ds. Niemców Etnicznych, który zarządzał m.in. tzw. piątą kolumną VOMI *Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle*;
- Komisariat Rzeszy ds. Umacniania Niemczyzny *Reichskommissariat für die Festigung des deutschen Volkstums*.

Najistotniejszą rolę z punktu widzenia działalności służb specjalnych w ramach SS pełnił Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy RSHA *Reichssicherheitshauptamt*. W ramach tego urzędu SS działały następujące departamenty:

- Departament I – personalny;
- Departament II – administracja i prawo;
- Departament III – Sicherheitsdienst (SD) – służba bezpieczeństwa;
- Departament IV – tajna policja państwowa (Gestapo);
- Departament V – policja kryminalna (Kripo);
- Departament VI – wywiad zagraniczny SD;
- Departament VII – ideologiczny.

RSHA podporządkowane były także tzw. Einsatzgruppen.

SS uległo likwidacji wskutek bezwarunkowej kapitulacji III Rzeszy 8 maja 1945 r. W związku z ogromem zbrodni popełnionych przez jej członków w czasie II Wojny Światowej zostało uznane przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze za organizację zbrodniczą¹⁵⁵.

Gestapo *Geheime Staats-Polizei* Niemiecka Tajna Policja Państwowa zwalczała próby sprzeciwu i opozycji względem władzy. Źródeł Gestapo należy doszukiwać się w założonej w 1933 r. przez H. Göringa w Prusach *Geheimes Staatspolizeiamt – Gestapa* czyli Urzędzie Tajnej Policji Państwowej. W 1936 r. Gestapa objęło swym działaniem całe Niemcy i zmieniło nazwę na Gestapo¹⁵⁶. W tym samym roku połączono Gestapo z policją kryminalną (Kripo) w jedną organizację - Policję Bezpieczeństwa (*Sicherheitspolizei - Sipo*), która była z kolei podległa Służbie Bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst -SD*), na czele której stał R. Heydrich¹⁵⁷.

Struktura organizacyjna Gestapo wyglądała początkowo następująco:

- Gruppe „IV A” – zwalczanie ruchu oporu;
- Gruppe „IV B” – opozycja;
- Gruppe „IV C” – kartoteka i areszty;
- Gruppe „IV D” – wielkoniemiecka strefa wpływów;
- Gruppe „IV E” – kontrwywiad;
- Gruppe „IV F” – służba graniczna, cudzoziemcy, paszporty.

Nieco później powstały Gruppe „IV-N” służba łączności Gestapo, potem jako tzw. służba informacyjna (kartoteka całej agentury i kontrola efektywności agenturalnego zdobywania informacji) oraz Gruppe „IV S” – zwalczanie ruchów partyzanckich.

W latach 1939- 1945 Gestapo wchodziło w skład Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA), jako jego IV Urząd. Struktura Gestapo ewoluowała i na początku 1944 r. wyglądała następująco: Amt IV RSHA Gestapo badanie i zwalczanie nieprzyjaciela, w ramach którego wyróżniano referaty specjalistyczne IV A – Fachreferaten oraz referaty terytorialne kontrwywiadu IV B Länderreferaten. W ramach IV A – Fachreferaten referatów specjalistycznych funkcjonowały następujące komórki organizacyjne:

- IV A1: zwalczanie opozycji;

---

¹⁵⁵ Tamże, s. 538.

¹⁵⁶ Tamże, s. 214.

¹⁵⁷ Szerzej na ten temat patrz np.: Philip St. C. Walton-Kerr, *Gestapo: The History of the German Secret Service*, Bracken Books, 1996, J. Delarue, *The Gestapo: History of Horror*, New York 2008, czy R. Butler, *The Gestapo: A History of Hitler's Secret Police 1933–45*, Amber Books 2010.

- 1a – komunizm, marksizm i podobnego charakteru organizacje, wroga propaganda, działania partyzanckie w Niemczech, niemieccy jeńcy w obozach radzieckich;
- 1b – ruchy reakcyjne [działania opozycyjne, monarchizm, pacyfizm, defetyzm itp];
- IV A2: sabotaż;
- 2a – wykrywanie i zwalczanie aktów sabotażu, zabójstwa polityczne, terroryzm;
- 2b – agenci-spadochroniarze, wykrywanie tajnych radiostacji;
- IV A3: kontrwywiad;
- 3a – zwalczanie obcego szpiegostwa politycznego i ujawniania tajemnicy państwowej;
- 3b – zwalczanie szpiegostwa gospodarczego, śledzenie sytuacji w Szwajcarii, nielegalny handel walutą;
- 3c – obserwacja wydarzeń na i za granicami kraju, działania kontrwywiadowcze, nielegalne poruszanie się środkami transportu;
- IV A4: opozycja ideologiczna;
- 4a – katolicy, protestanci, organizacje religijne sekty, masoni;
- 4b – Żydzi, emigranci, pozbawianie obywatelstwa niemieckiego i inne;
- IV A5: sprawy specjalne;
- 5a – ochrona kierownictwa partii i rządu, zadania specjalne i inne;
- 5b – sprawy partii i prasy;
- IV A6: służba rejestracyjna i poszukiwania;
- 6a – rejestry osób poszukiwanych, kartoteka fotograficzna, informacja;
- 6b – areszty zapobiegawcze;
- 6c – robotnicy cudzoziemcy i jeńcy wojenni (obozy koncentracyjne i obozy pracy).

Z kolei w ramach IV B Länderreferaten, czyli referatów terytorialnych kontrwywiadu wyróżniano następujące jednostki organizacyjne:

- IV B1: terytoria zachodnie;
- 1a – Francja, Belgia;
- 1b – Holandia, Anglia, USA, Kanada;
- 1c – kraje skandynawskie;
- IV B2: terytoria wschodnie;
- 2a – tereny wschodnie i Związek Radziecki;
- 2b – Polska;
- 2c – Protektorat Czech i Moraw, Słowacja;
- IV B3: terytoria Europy Południowo-Zachodniej, Afryka i Ameryka Południowa;

- 3a – kraje bałkańskie, Turcja, Bliski Wschód;
- 3b – Szwajcaria Włochy, Hiszpania, Portugalia, Afryka, Ameryka Południowa;
- IV B4: paszporty i dowody osobiste;
- 4a – paszporty;
- 4b – dokumenty tożsamości, rejestracja i kontrola obcokrajowców;
- 4c – wydawanie wiz;
- IV B/A Arbeit – praca, dostarczanie siły roboczej;
- IV B/G Grenzpolizei – Policja Graniczna oraz wchodzący w skład referatu: Zollgrenzschutz – Urząd Celny – inspekcja graniczna, ochrona i rewizje.

Gestapo działało na terenie państwa niemieckiego oraz we wszystkich okupowanych przez III Rzeszę państwach europejskich. Jego ofiary wysyłano do obozów koncentracyjnych bądź torturowano i mordowano. Działania Gestapo nie podlegały żadnej kontroli ani zaskarżeniu przed sądem. Współpracownik Himmlera, dr Werner Best, ujął tę zasadę następująco: „Dopóki policja wykonuje polecenia przywództwa, działa legalnie”¹⁵⁸. Do podstawowych funkcji Gestapo jako organu defensywnego struktur bezpieczeństwa III Rzeszy należy zaliczyć:

- inwigilację i zwalczanie przeciwników reżimu w granicach III Rzeszy i na obszarach okupowanych;
- prowadzenie działań kontrwywiadowczych;
- przeciwdziałanie dywersji;
- egzekutywę policyjną.

Warto zauważyć, iż w latach 1938–1941 Gestapo ściśle współpracowało z NKWD w zakresie likwidacji podziemia i opozycji politycznej na terenach okupowanych przez ZSRR i III Rzeszę, w szczególności na ziemiach państwa polskiego. W 1946 Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał Gestapo za organizację przestępczą.

KRIPO *Kriminalpolizei* niemiecka policja kryminalna była w okresie III Rzeszy jednym z departamentów Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy RSHA. Do 1936 r. KRIPO wchodziło w struktury administracji bezpieczeństwa landów, jednakże po przeprowadzeniu centralizacji niemieckiej policji przez H. Himmlera, policja kryminalna wszystkich landów włączona została do pruskiej policji kryminalnej. W 1937 r. powstało Biuro Policji Kryminalnej Rzeszy (*Reichskriminalpolizei*amt). KRIPO wraz Gestapo (hitlerowską policją

---

¹⁵⁸ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 214.

polityczną) weszły w skład Głównego Urzędu Policji Bezpieczeństwa Rzeszy (*Hauptamt Sicherheitspolizei*, Sipo). Następnie w 1939 r., po utworzeniu RSHA - KRIPO, Gestapo oraz SD weszły w skład RSHA. Kripo stało się Departamentem V Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy.

KRIPO formalnie zajmowała się głównie sprawami kryminalnymi, pozostawiając Gestapo sprawy polityczne i organizowanie terroru. Często jednak w praktyce KRIPO ściśle współpracowało z Gestapo w walce z politycznymi przeciwnikami III Rzeszy i w eksterminacji Żydów. Ponadto KRIPO uczestniczyło w umieszczaniu ludności Niemiec i krajów okupowanych w obozach koncentracyjnych oraz przeprowadzaniu zbrodniczych eksperymentów medycznych na więźniach tych obozów (dostarczało „królików doświadczalnych”). W skład KRIPO wchodziła również Polska Policja Kryminalna. SIPO *Sicherheitspolizei* Policja Bezpieczeństwa – w ten sposób określano połączone wspólnym kierownictwem R. Heydricha służby bezpieczeństwa III Rzeszy, tj. KRIPO oraz GESTAPO. Powstanie RSHA w 1939 r. przyniosło koniec działalności SIPO.

ORDO *Ordnungspolizei* Policja Porządkowa formacja istniejąca w III Rzeszy w latach 1936-1945 podporządkowana bezpośrednio H. Himmlerowi, zwierzchnikowi policji w Niemczech. Na czele ORDO stał komendant główny, zaś centralą ORDO był Główny Urząd Policji Porządkowej. ORDO stanowiła jeden z dwóch wiodących filarów struktury policyjnej III Rzeszy. Drugim była Policja Bezpieczeństwa SIPO wraz ze Służbą Bezpieczeństwa SD.

SD *Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS* Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS - był to organ wywiadu, kontrwywiadu i służby bezpieczeństwa SS, działający w III Rzeszy w latach 1931–1945. SD wywodzi się z Wydziału IC, który działał wewnątrz partii nazistowskiej NSDAP a pełnił funkcję służby bezpieczeństwa. Utworzona została w 1931 r. przez R. Heydricha, który rok później został jej szefem. Pierwotnie zadaniem SD było oczyszczanie NSDAP z elementów wrogich nazizmowi i przeciwdziałanie ich dalszej penetracji wśród nazistów. SD miało więc za zadanie „demaskowanie wrogów idei narodowosocjalistycznej”. Następnie SD zajęła się również inwigilacją organizacji społecznych i partii politycznych działających na terenie całego kraju. R. Heydrich z upływem czasu rozszerzał stopniowo zakres działalności informacyjno-wywiadowczej. W momencie, gdy R. Heydrich został szefem Policji Bezpieczeństwa SIPO pod kontrolą SD znalazła się policja państwowa zarówno polityczna Gestapo, jak i kryminalna KRIPO. Taki stan rzeczy spowodował liczne konflikty kompetencyjne pomiędzy SD a Abwehrą. W 1939 r. SD została włączona do Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy – Reichssicherheitshauptamt RSHA, na czele którego stanął R. Heydrich.

Od momentu powołania do życia RSHA, SD jako jego część prowadziła trzy departamenty:

- Departament I – działalność wewnątrz kraju
- Departament II – działalność za granicą
- Departament III – badania światopoglądowe.

SD szybko zwiększała stan osobowy zarówno jeśli chodzi o funkcjonariuszy, jak i informatorów (przyjmuje się, iż pod koniec lat trzydziestych było to około 3000 funkcjonariuszy oraz około 100.000 informatorów). Prowadziła inwigilację społeczeństwa niemieckiego oraz społeczeństw krajów okupowanych, a także zwalczała ruch oporu wobec nazistowskiego państwa. SD zajmowała się także różnymi innymi zadaniami dotyczącymi bezpieczeństwa Rzeszy Niemieckiej i jej władzy na podbitych terytoriach, w tym w eksterminacji ludności żydowskiej w Polsce i ZSRR oraz polskiej inteligencji. Kierowane przez oficerów SD oddziały Einsatzgruppen w latach 1941–1943 zgładziły ponad 1,5 mln. ludzi. Istotną zmianą w funkcjonowaniu SD było przejście przez nią w lutym 1944 r., Abwehry, czyli do tej pory niezależnym od SS wywiadem i kontrwywiadem wojskowym. Koniec SD związany jest z końcem III Rzeszy i jej bezwarunkową kapitulacją. Zaznaczyć jeszcze należy, iż Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał SD za organizację zbrodniczą.

RSHA *Reichssicherheitshauptamt* Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy - była to kierowana przez R. Heydricha centrala państwowej policji bezpieczeństwa. Utworzona 27 września 1939 r. połączyła ze sobą SIPO oraz SD, stając się głównym organem państwowym odpowiedzialnym za bezpieczeństwo III Rzeszy. RSHA stanowiła jeden z dwunastu wiodących urzędów SS. RSHA początkowo dzieliło się na sześć, a następnie na siedem urzędów. RSHA nadzorował także Einsatzgruppen, oddziały specjalne, które dopuściły się masowych morderstw w krajach okupowanych, zwłaszcza w Polsce i ZSRR¹⁵⁹.

RSHA składał się z następujących departamentów:

- Departament I: Administracja i prawo;
- Departament II: Sprawy organizacyjno-finansowe;
- Departament III – Sicherheitsdienst, sprawy wewnętrzne, Partia;
- Departament IV – Tajna Policja Państwowa – Gestapo. Służba czynna o uprawnieniach wykonawczych (prawo aresztowania) w sprawach politycznych.

---

¹⁵⁹ Tamże, s. 216 i 217.

Główne zadania: poszukiwanie wrogów systemu i represjonowanie ich. Departament ten podzielony był na 6 wydziałów;

- *Referat N*: utworzona w roku 1941 niezależna grupa nadzorująca centralizację wszystkich wywiadów;
- Departament V – Państwowa Policja Kryminalna – Kripo. Służba czynna o uprawnieniach wykonawczych w sprawach przestępczości kryminalnej.
- Departament VI – Sicherheitsdienst (SD). Wywiad zagraniczny. Podzielony początkowo na 6, a później na 8 wydziałów;
- *Sekcja S*: przygotowująca i prowadząca „sabotaż materialny, moralny, polityczny”;
- Departament VII – Dokumentacja pisemna. Zagadnienia światopoglądowe i ideologiczne wśród wrogów systemu – masonów, Żydów, duchownych, liberałów, marksistów.

RSHA uległa likwidacji wraz z kapitulacją III Rzeszy.

Po kapitulacji III Rzeszy zwycięscy alianci podzielili Niemcy na cztery strefy okupacyjne, tj.: amerykańską, brytyjską, francuską i radziecką. Z pierwszych trzech utworzono Republikę Federalną Niemiec, natomiast ze strefy znajdującej się pod zwierzchnictwem ZSRR utworzono Niemiecką Republikę Demokratyczną. W każdej ze stref zarówno państwa zachodnie, jak i ZSRR prowadziły niezależne od siebie operacje wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Amerykanie i Brytyjczycy kontynuowali współpracę rozpoczętą w czasie wojny w przeciwieństwie do Francuzów, którzy nie chcieli kooperować. Przeciwności interesy bloku zachodniego i wschodniego doprowadziły do rywalizacji służb specjalnych na płaszczyźnie wywiadowczej i kontrwywiadowczej.

Wkrótce Niemcy Zachodnie zaczęły być postrzegane i traktowane nie jako wróg, lecz sprzymierzeniec w walce z ZSRR. Wówczas Amerykanie i Anglicy uzmysłowili sobie konieczność stworzenia w tym kraju suwerennego państwowego systemu służb wywiadowczych, będącego skuteczną przeciwwagą dla Stasi służby specjalnej NRD. Funkcjonariusze amerykańskich i brytyjskich agencji wywiadowczych brali udział w organizacji zarówno BND, jak i Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji (Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV). Fundamentem suwerennych służb specjalnych RFN była Organizacja Gehlena kierowana przez gen. bryg. Gehlena, byłego szefa Wydziału Obce Armie Wschód. Organizacja Gehlena formalnie była autonomiczną strukturą działającą poza systemem agencji bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, w rzeczywistości jednak jej działalność była ściśle skoordynowana z operacjami CIA w Niemczech Zachodnich. Gehlenowi udało się dokonać głębokiej penetracji struktur rządowych i administracyjnych

NRD, w pewnym momencie miał agentów nawet w rządzie Niemiec Wschodnich. Pomimo tych sukcesów, w ogólnym rozrachunku, w wojnie szpiegów trwającej przez cały okres zimnej wojny, stroną zwycięską okazała się służba specjalna NRD, Stasi¹⁶⁰.

BND *Bundesnachrichtendienst* Federalna Służba Informacyjna została utworzona w 1956 r. na bazie Organizacji Gehlena jako suwerenna agencja wywiadowcza Republiki Federalnej Niemiec¹⁶¹. W historii tak BND jak i BfV można wyróżnić dwa okresy, tj. do zjednoczenia Niemiec oraz po zjednoczeniu obu państw niemieckich. Do 1990 r. BND identyfikowano z postacią Gehlena, którego pozyskanie przez przedstawicieli wywiadu amerykańskiego było uznawane za jeden z ważnych sukcesów z okresu zimnej wojny. To dzięki niemu ponownie uruchomiono nazistowską siatkę wywiadowczą szpiegującą ZSRR, choć tym razem służyła ona RFN oraz USA¹⁶².

Połączenie obu państw niemieckich, tj. RFN i NRD spowodowało, że trwająca wojna wywiadów obu tych państw zakończyła się. W związku z tym przed BND stanęło nowe wyzwanie, a mianowicie potrzeba reorientacji kierunków działania, celów i zadań tej służby specjalnej¹⁶³. W chwili obecnej do podstawowych zadań BND należy pozyskiwanie i analiza informacji wywiadowczych, rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom suwerenności i interesów Republiki Federalnej Niemiec, walka z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia i technologii do jej produkcji oraz technologii o podwójnym zastosowaniu.

Na czele BND stoi Dyrektor, który ma do pomocy trzech wicedyrektorów oraz Radę pracowników. Gros zadań realizowanych jest w ramach dwunastu istniejących zarządów BND, tj.:

- Centrum Sytuacji i Specjalistycznych Usług Wspierających (GU)
- Zarząd Wsparcia Operacyjnego i Łączności (OL);
- Zarząd Technicznego Przekazywania Sygnałów Wywiadowczych (TA)
- Zarząd LA zbiera i na bieżąco opracowuje i analizuje informacje polityczne, gospodarcze i wojskowe w regionie A;

---

¹⁶⁰ Tamże, s. 406.

¹⁶¹ Odnosnie powstania i historii BND patrz np.: K. Schiel, *Inside Germany s BND: The Federal Intelligence Service*, New York 2003.

¹⁶² Patrz na temat zmagania BND z sowiecką agenturą np.: A. Wagner, M. Uhl, *BND contra Sowjetarmee: westdeutsche Militärsplionage in der DDR*, Berlin 2008, R. Heidenreich, *Die DDR-Splionage des BND: Von den Anfängen bis zum Mauerbau*, Berlin 2019.

¹⁶³ Szerzej na ten temat patrz np.: J. Gawryszewski, *Służby specjalne w Republice Federalnej Niemiec*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 6/2012, s. 11 i n., czy D. Pożaroszczyk, *Federalny Urząd Ochrony Konstytucji – zadania i charakterystyka zwalczanych zagrożeń*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 8/2013, s. 161 i n.

- Zarząd LB zbiera i na bieżąco opracowuje i analizuje informacje polityczne, gospodarcze i wojskowe w regionie B;
- Zarząd ds. zwalczania międzynarodowego terroryzmu i przestępczości zorganizowanej (TE);
- Zarząd ds. Technologii Wojskowych (TW);
- Zarząd Bezpieczeństwa (SI);
- Zarząd Technologii Informacyjnych (IT);
- Zarząd Centralny Usług (Administracji), który zajmuje się rozwojem organizacyjnym, zarządzaniem personelem, obsługą personelu, sprawami finansowymi i prawnymi(ZY);
- Zarząd Usług Wewnętrznych (ID);
- Zarząd Relokacji (UM)¹⁶⁴.

BND prowadzi działalność wywiadowczą w ponad stu państwach, jak zatem widać jest służbą specjalną o zasięgu globalnym.

Federalny Urząd Ochrony Konstytucji *Bundesamt für Verfassungsschutz – BfV*, to agencja kontrwywiadu cywilnego, której struktura i kompetencje zbliżone są do brytyjskiego MI5. Podobnie jak MI5, BfV nie ma na przykład prawa dokonywania aresztowań (§ 2 ustawy *Bundesverfassungsschutzgesetz*), pełni rolę jedynie informacyjną. BfV została utworzona w RFN 7 listopada 1950 r. na podstawie ustawy *Bundesverfassungsschutzgesetz (BVerfSchG)*, a na jej czele stanął dr Otto John. Początkowo ukierunkowana była na eliminację zagrożeń ze strony wywiadów państw bloku komunistycznego, a zwłaszcza MfS, czyli niesławnej STASI -służby specjalnej NRD. Po zjednoczeniu Niemiec BfV zajęła się kontrwywiadem i ochroną tajemnicy państwowej w całych Niemczech¹⁶⁵. Obecnie zadania realizowane przez BfV koncentrują się na: zbieraniu informacji, wiadomości i przekazów o osobach, które podejmują działania skierowane przeciwko demokratycznemu porządkowi, bytowi i bezpieczeństwu zarówno całego kraju (przez który należy rozumieć państwo niemieckie jako całość), jak i poszczególnych landów; zbieraniu informacji o osobach zmierzających do bezprawnego utrudniania funkcjonowania konstytucyjnych organów Niemiec oraz osobach, których celem są członkowie tych organów; zbieraniu informacji o działalności obcych sił oraz o ruchach i ugrupowaniach, które planują posłużyć się przemocą w celu zmiany konstytucyjnego porządku, a także zagrażają międzynarodowej pozycji Niemiec; zbieranie informacji o

¹⁶⁴ http://www.bnd.bund.de/EN/About_us/Operational_Structure/Operational_Structure_node.html

¹⁶⁵ Szerzej na ten temat patrz: C. Heymann, *Bundesamt für Verfassungsschutz: 50 Jahre im Dienst der inneren Sicherheit*, Köln 2000.

dążeniach skierowanych przeciwko ideom i postanowieniom traktatów międzynarodowych, dotyczących zwłaszcza pokojowego współistnienia narodów; sprawdzaniu osób, którym ze względu na interes publiczny zostaną powierzone obowiązki, z którymi jest związany dostęp do tajemnicy państwowej; ochronie bezpieczeństwa przemysłowego i przeciwdziałaniu szpiegostwu i sabotażowi gospodarczemu – co wynika § 3 BVerfSchG. Ponadto BfV zapobiega proliferacji broni masowego rażenia¹⁶⁶.

Jak wskazuje D. Pożaroszczyk „Kluczowym słowem użytym w § 3 ustawy jest termin „Bestrebungen”, który należy przetłumaczyć jako „dążenia”. Używając tego określenia, ustawodawca niemiecki wskazuje, że BfV nie jest uprawniony do podejmowania działań przeciwko osobom wyrażającym własne, nawet niepopularne poglądy. Reakcji BfV nie może uruchomić niechęć danego obywatela do wartości wyrażonych w niemieckiej ustawie zasadniczej. Podstawą podjęcia określonych kroków przez BfV mogą być dopiero rzeczywiste i realne działania sprzeczne z porządkiem prawnym”¹⁶⁷.

Początkowo w skład BfV wchodził również byli członkowie służb specjalnych III Rzeszy (naziści), mowa tu m.in. o funkcjonariuszach Służby Bezpieczeństwa (SD), Tajnej Policji Państwowej (Gestapo) oraz niemieckiego kontrwywiadu wojskowego (Abwehry). Oczywiście możliwe to było wyłącznie za zgodą władz USA oraz Wielkiej Brytanii, które w obliczu zagrożenia ze strony ZSRR zaczęły traktować dawnego wroga jako sojusznika. Z tego też względu kwestie związane z odpowiedzialnością za zbrodnie III Rzeszy jej funkcjonariuszy, ustąpiły tzw. wymogom chwili.

Po zjednoczeniu Niemiec w 1990 r. BfV realizuje działania kontrwywiadowcze na terenie całego kraju¹⁶⁸. Jego struktura organizacyjna oddaje szerokie spectrum aktywności tej służby. Na czele agencji stoi Szef, który ma do pomocy swego Zastępcę. W skład agencji wchodzi 8 departamentów, tj.:

- Departament Usług Centralnych (Z);
- Departament Technologii Informacyjnej i Techniki Operacyjnej (IT)
- Departament 1 Podstawowe zagadnienia;
- Departament 2 Prawicowy ekstremizm / terroryzm;
- Departament 3 Centralne Wsparcie Operacyjne;

---

¹⁶⁶ <https://www.verfassungsschutz.de/en/about-the-bfv/tasks/what-exactly-are-the-tasks-of-the-domestic-intelligence-services>

¹⁶⁷ D. Pożaroszczyk, *Federalny Urząd Ochrony Konstytucji...*, s. 163.

¹⁶⁸ Patrz również P. Burczaniuk, M. Kamiński, M. Nowiński, M. Wierczyca, *Analiza rozwiązań prawnych w zakresie funkcjonowania służb specjalnych w wybranych państwach*, Warszawa 2017, s. 38 i n.

- Dział 4 Kontrwywiad, bezpieczeństwo personalne / fizyczne, kontr-sabotaż i ochrona przed szpiegostwem przemysłowym;
- Departament 5 Ekstremizm cudzoziemców i lewicowy ekstremizm;
- Departament 6 Islamizm i terroryzm islamski¹⁶⁹.

Znamienne jest, iż w związku z federacyjną naturą państwa niemieckiego oprócz BfV, który posiada kompetencje ogólnokrajowe w Niemczech funkcjonują także Krajowe Urzędy Ochrony Konstytucji (Landesbehörden für Verfassungsschutz – LfV), działające na poziomie landów. LfV nie są podporządkowane organizacyjnie ani kompetencyjnie BfV.¹⁷⁰

Trzecią ze służb specjalnych współczesnych Niemiec obok BND i BfV jest *Amt für den militärischen Abschirmdienst*, czyli Urząd Kontrwywiadu Wojskowego Bundeswehry (MAD). Do 31 grudnia 2007 r. funkcje wywiadu wojskowego w Niemczech pełniło również *Zentrum für Nachrichtenwesen der Bundeswehr* (Centrala Wywiadowcza Bundeswehry), które z powyższym dniem zostało zlikwidowane.

MAD zostało utworzone w 1956 r. jako *Amt für Sicherheit der Bundeswehr* (ASBw), czyli Urząd Bezpieczeństwa Bundeswehry. Aktualną nazwę otrzymał w 1984 r. Podstawowym zadaniem MAD jest ochrona niemieckich sił zbrojnych (Bundeswehry) przed działalnością obcych służb wywiadowczych oraz ruchami wyrotowymi i ekstremistycznymi w wojsku. Właściwość MAD jest więc ograniczona do obszaru sił zbrojnych. Znamienne jest to, iż w związku z aktywnością międzynarodową Bundeswehry, od 14 kwietnia 2005 r. MAD może podejmować w ograniczonym zakresie aktywność także za granicą, aby chronić armię¹⁷¹.

Struktura organizacyjna MAD przedstawia się następująco: na czele MAD stoi Szef Urzędu Kontrwywiadu Wojskowego, któremu podlega 6 wydziałów, a mianowicie:

- Wydział administracyjny;
- Wydział I odpowiadający za pracę centrali MAD;
- Wydział II odpowiadający za zwalczanie ekstremizmu;
- Wydział III odpowiadający za kontrwywiad;
- Wydział IV odpowiadający za ochrona tajemnic (personalnych i materiałowych);
- Wydział V odpowiadający za sprawy techniczne¹⁷².

MAD podlega niemieckiemu Federalnemu Ministerstwu Obrony.

¹⁶⁹ <https://www.verfassungsschutz.de/en/about-the-bfv/tasks/the-organisation-of-the-bfv-is-not-a-secret>

¹⁷⁰ D. Pożaroszczyk, *Federalny Urząd Ochrony Konstytucji...*, s. 161.

¹⁷¹ <http://www.secupedia.info/wiki/MAD>

¹⁷² <http://www.geheimdienste.org/mad.html>

W państwie wschodnioniemieckim, czyli w NRD, głównym przeciwnikiem służb specjalnych RFN było Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (*Ministerium für Staatssicherheit*) MfS, powszechnie określane mianem Stasi, którym kierował wyszkolony przez ZSRR, Markus Wolf¹⁷³. O skali działań Stasi świadczy m.in. fakt, iż w liczących 18 milionów mieszkańców Niemczech Wschodnich Stasi miało 500 tysięcy stałych informatorów, 85 tysięcy etatowych agentów i prowadziło teczki 6 milionów obywateli¹⁷⁴.

Tworząc MfS korzystano z radzieckich wzorców, w szczególności na MGB, NKGB i NKWD. MfS powstało w wyniku połączenia kilku instytucji wywiadowczych, wspomagających radzieckie służby bezpieczeństwa w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec 8 lutego 1950 r. MfS było naczelnym organem bezpieczeństwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej, które odpowiadało za bezpieczeństwo wewnętrzne, wywiad wewnętrzny i zagraniczny oraz kontrwywiad NRD. Stasi zmieniało wielokrotnie nazwę, pozostawiając jednakże te same metody i formy działania, a przede wszystkim cele swego istnienia¹⁷⁵.

Kolejne nazwy Stasi to:

- *Ministerium für Staatssicherheit* (1950–1953)
- *Staatssekretariat für Staatssicherheit* (1953–1955)
- *Ministerium für Staatssicherheit* (1955–1989)
- *Amt für Nationale Sicherheit* (1989–1990)¹⁷⁶.

MfS rozpoczynając swą działalność składało się z trzech pionów, tj.:

- pionu wywiadu wojskowego i gospodarczego *Hauptabteilung I (HA I)*;
- pionu akcji sabotażowych i agitacyjnych w RFN *Hauptabteilung II (HA II)*;
- pionu kontrwywiadu krajowego *Hauptabteilung III (HA III)*.

Z upływem czasu struktura MfS/Stasi ulegała dalszym przeobrażeniom, które polegały na jej rozbudowie. Wkrótce liczba wydziałów MfS wzrosła do 7, a pod koniec swego istnienia do aż przeszło 20 – tu¹⁷⁷. Pod koniec lat 80. XX wieku struktura organizacyjna MfS obejmowała komórki oparte na głównych wydziałach, wydziałach i grupach roboczych, podporządkowanych bezpośrednio Ministrowi Bezpieczeństwa Państwowego lub

---

¹⁷³ Szerzej na ten temat patrz np. J. Gieseke, *The History of the Stasi: East Germany's Secret Police, 1945-1990*, New York, Oxford 2014, czy Ch. River, *The Stasi: The History and Legacy of East Germany's Secret Police Agency*, CreateSpace Independent Publishing Platform 2018.

¹⁷⁴ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 405.

¹⁷⁵ Szerzej na ten temat patrz np.: D. Childs, R. Popplewell, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, Springer 2016.

¹⁷⁶

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ministerstwo_Bezpiecze%C5%84stwa_Pa%C5%84stwowego_NRD#Organizacja_MfS.2FStasi

¹⁷⁷ M. Dennis, N. Laporte, *The Stasi: Myth and Reality*, London and New York 2014, s. 50 i n.

odpowiednim jego zastępcom. Działalność Stasi miała niejako dwa podstawowe aspekty, tj. wewnętrzny polegający na utrwaleniu władzy komunistów za pomocą represji i terroru oraz zewnętrzny, którego istota wyrażała się w szpiegowaniu tzw. państw zachodnich, a w szczególności RFN. MfS jest oceniana jako najbardziej efektywna służba specjalna państw bloku socjalistycznego, ustępując miejsca tylko służbom specjalnym ZSRR¹⁷⁸.

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego zostało rozwiązane w listopadzie 1989 r. W jego miejsce powołano Urząd Bezpieczeństwa Narodowego (*Amt für Nationale Sicherheit*), który przetrwał do końca marca 1990 r. 3 października 1990 r. doszło do formalnego połączenia obydwu państw niemieckich, co postawiło przed władzami Niemiec problem, co zrobić z byłymi funkcjonariuszami Stasi oraz czy jest możliwe pociągnięcie ich do odpowiedzialności karnej. Decydujące znaczenie w tej kwestii miało orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Niemiec, który stwierdził 23 maja 1995, że byli pracownicy Stasi nie mogą być ścigani sądowo za działalność szpiegowską przeciwko Zachodowi w okresie zimnej wojny. Orzeczenie to stało się dla tych funkcjonariuszy swoistym aktem amnestii¹⁷⁹.

Wnioski

Na podstawie powyższych uwag można - zdaniem autora - stwierdzić, że idea służb specjalnych ma swoje korzenie już w starożytności, kiedy to powstawały pierwsze organizmy państwowe, a następnie regionalne mocarstwa, czy imperia. W znacznym stopniu o ich potęgę, bezpieczeństwie władców i wewnętrznej stabilności decydowały właśnie formacje, które dziś określilibyśmy mianem służb specjalnych. Podzielić należy więc pogląd Z. Grzegorowskiego, iż „Geneza służb specjalnych sięga czasów starożytnych, związanych z początkami powstawania państw. Ich działalność nie miała charakteru sformalizowanego i usytuowania instytucjonalno-prawnego w państwie, a tajni agenci byli najczęściej zatrudniani przez osoby posiadające władzę lub zamożne”¹⁸⁰.

Zarówno w starożytności, jak i średniowieczu, a także w czasach nowożytnych i współcześnie, służby specjalne odgrywały i odgrywają znaczącą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa. Na przestrzeni wieków zmieniał się jednak sposób rozumienia bezpieczeństwa państwa. Początkowo personifikacją państwa była osoba panującego, a zatem bezpieczeństwo państwa było pojmowane przede wszystkim jako bezpieczeństwo władcy i jego rodziny. Dziś bezpieczeństwo państwa pojmowane jest

---

¹⁷⁸ Por. A. C. Vilasi, *The History of the Stasi*, AuthorHouse, 2015, D. Childs, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service, 1917-89*, NYU Press 1996, czy D. Childs, R. Popplewell, *The Stasi...*

¹⁷⁹ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 372.

¹⁸⁰ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 7.

znacznie szerzej. Nie wdając się w szczegółowe rozważania należy przyjąć, że jest nim niezakłócone funkcjonowanie organów i instytucji państwa, trwałość ustroju, jego integralność terytorialna, niezależność wewnętrzna i zewnętrzna, a także spokojne, pozbawione zagrożeń, życie ludzi znajdujących się pod władztwem tegoż państwa.

W zależności od stopnia rozwoju cywilizacyjnego państwa przybierały różne formy od monarchii absolutnej i republiki arystokratycznej na monarchii demokratycznej i republice demokratycznej skończywszy. Były to państwa zarówno unitarne, jak i federalne, a także konfederacje. Istotną rolę odgrywał również panujący w nich reżim polityczny, od reżimu demokratycznego począwszy, poprzez reżim autokratyczny, na reżimie totalitarnym skończywszy. Wszystkie te czynniki związane z formą państw, odgrywały istotną rolę i wpływały na sposób działania, cele i zadania, oraz miejsce służb specjalnych w państwie.

Wraz z rosnącą rolą państwa w przestrzeni publicznej i obejmowaniem przez nie swą działalnością coraz to nowych obszarów życia społecznego rosła rola i znaczenie organów administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym służb specjalnych. Można zauważyć, że zwiększono ich kompetencje, ilość zadań przed nimi stawianych, rozbudowie ulegały struktury, rosła ilość ich funkcjonariuszy. Sformalizowanie ich działalności i ujęcie jej w ramy prawne nastąpiło dopiero pod koniec XIX i na początku XX w., przy czym, w zależności od formy państwa, przebiegało odmiennie. O tym, jak dalece były one sformalizowane przesądzały, zdaniem Z. Grzegorowskiego, cele - jakie stawiało przed nimi państwo.¹⁸¹ Cele te wynikały z przyjętej formy państwa oraz jego sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej.

Pojawienie się nowych wynalazków i związana z tym rewolucja przemysłowa oraz mająca miejsce obecnie rewolucja teleinformatyczna przyniosły społeczeństwom nie tylko nowe perspektywy rozwoju, ale także nowe zagrożenia. Siłą rzeczy znalazło to swoje odzwierciedlenie w celach i metodach działania służb specjalnych. Obowiązujące dziś modele służb specjalnych na świecie są więc wypadkową różnych czynników tak natury społecznej, jak i gospodarczej, politycznej i technicznej.

Idea służb specjalnych towarzyszyła państwu i podobnie jak ono ulegała zmianom. Jej narodziny związane są z rosnącą rolą państwa tak w życiu zbiorowym, jak i w życiu jednostki. Przemiany zachodzące w państwie, jego rozwój czy regres cywilizacyjny rzutują na sposób pojmowania idei służb specjalnych. Niezależnie jednak od różnic dotyczących pojmowania idei służb specjalnych zawsze u jej źródeł leży potrzeba zapewnienia

---

¹⁸¹ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 10.

bezpieczeństwa tak wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Już w świecie starożytnym rozumiano, że istotny wpływ na jego zapewnienie ma informacja o potencjalnych i realnych zagrożeniach wewnętrznych i zewnętrznych. Stąd też wykrystalizowały się niejako dwa podstawowe obszary działania tych struktur i osób je tworzących, które dziś określilibyśmy mianem służb specjalnych. Mowa tu o wywiadzie i kontrwywiadzie.

Uzyskanie informacji o grożącym niebezpieczeństwie, jej opracowanie i przekazanie na czas decydującym, by mogli reagować na mające miejsce zagrożenia, to podstawowe zadanie służb specjalnych. Równie istotna jest osłona własnych informacji, planów i zamierzeń przed ich poznaniem przez przeciwnika, tudzież dostarczenie mu fałszywych informacji, tj. dezinformacja. Współcześnie do tych klasycznych obszarów działania służb specjalnych dołączyły m.in. te, które obejmują: zwalczanie przestępczości zorganizowanej (zwłaszcza międzynarodowej), zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia, zwalczanie terroryzmu (w tym cyberterroryzmu), kontrola obrotu gospodarczego w zakresie technologii o podwójnym zastosowaniu, zwalczanie jednostek i grup dążących do obalenia przemocą obowiązującego ładu ustrojowego, zwalczanie ekstremizmów, kryptologia, zabezpieczanie łączności rządowej, itp.

Czynniki mające wpływ na ewolucję służb specjalnych są więc liczne i zróżnicowane. Możemy przyporządkować je do następujących kategorii: polityczne, kulturowe, społeczne, gospodarcze, prawne. To one właśnie wpłynęły na proces transformacji służb specjalnych i nadały mu określony bieg.

Zamierzeniem autora nie jest prezentacja historii służb specjalnych, a jedynie wykazanie, iż współczesne służby specjalne mają swoje korzenie w starożytności i średniowieczu. Podstawowe formy ich aktywności były znane i podejmowane już wieki temu. Oczywiście rozwój cywilizacyjny wymusił ewolucję służb specjalnych, które zaczęły przybierać coraz bardziej sformalizowane kształty, krystalizowała się ich struktura organizacyjna, zmieniały kompetencje, a co za tym idzie również zadania. Ponadto ich działalność była ujmowana w ramy prawne. Zawsze jednak służby specjalne dbały o bezpieczeństwo państwa (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne), nawet jeśli personifikacją państwa była osoba panującego. Namiastki służb specjalnych, jak zostało to wskazane powyżej, pojawiły się wraz z powstaniem pierwszych państw i tak, jak państwo ulegały zmianom na przestrzeni wieków. Zarówno dawniej, jak i dziś wiodącą rolę służb specjalnych jest zapewnienie bezpieczeństwa, które współcześnie określilibyśmy mianem bezpieczeństwa publicznego.

II. GENEZA SŁUŻB SPECJALNYCH W POLSCE

2.1. Służby Specjalne w II RP

Początki służb specjalnych II RP siłą rzeczy związane są z faktem odzyskania przez Polskę, po 123 latach niewoli, niepodległości. Klęska Państw Centralnych w I Wojnie Światowej oraz wybuch rewolucji bolszewickiej w Rosji stworzyły dogodne warunki do restytucji polskiej państwowości. Jak wskazuje A. Misiuk „Na przełomie października i listopada 1918 r. nastąpiło ostateczne załamanie władzy okupacyjnej państw zaborczych na ziemiach polskich. Stanowiło to zasadniczą przesłankę odbudowy państwowości polskiej. Załączki tej państwowości pojawiły się już podczas trwania I wojny światowej, jak skonstatowano w poprzedniej części pracy, jednakże podziały polityczne i zaborcze wpłynęły na wielość koncepcji odbudowy struktur państwowych. Dlatego też w okresie przejściowym uformowało się kilka niezależnych i konkurencyjnych wobec siebie ośrodków władzy centralnej. Należy przyznać, iż mimo dość głębokiego rozbitcia politycznego społeczeństwa, ten etap trwał krótko. Po kilku miesiącach uzyskano trwały konsensus polityczny i utworzono jednolitą, na razie tymczasową władzę państwową w kraju”¹⁸².

Początki wojskowych służb specjalnych II RP związane są z utworzeniem w październiku 1918 r. Wydziału Informacyjnego w ramach Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Katalog zadań tej komórki był następujący: „studium armii obcych i ich literatury wojskowej. Służba wywiadowcza ofensywna i defensywna. Oddziały polskie za granicami. Biuletyny mocarstw obcych. Podawanie do wiadomości kompetentnych władz informacji wojskowych i politycznych o ościennych państwach. Attaches wojskowi. Szyfry”. W końcu listopada

1918 r. Wydział Informacyjny przekształcił się w Oddział VI Informacyjny SG z następującą wewnętrzną strukturą: sekcja IIa – wywiad na Zachodzie, sekcja IIb – wywiad na Wschodzie, sekcja IIc – kontrwywiad, sekcja IId – informowanie kompetentnych władz o ważnych problemach wojskowych i politycznych ościennych państw. W sierpniu 1921 r. podjęto decyzję o likwidacji Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich. Jego poszczególne komórki zostały wchłonięte przez Ścisłą Radę Wojenną, Sztab Generalny oraz Ministerstwo Spraw Wojskowych. Oddział II ND WP został przejęty przez Sztab Generalny.¹⁸³

---

¹⁸² A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Szczytno 2012, s. 159.

¹⁸³ A. Misiuk, *Tworzenie się systemu wojskowych służb specjalnych w Polsce w latach 1918–1922*, [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX w.*, pod red. W. Skóry, P. Skubisza, Szczecin 2016, s. 18 i n.

W odmienny sposób kształtowała się organizacja wojskowej służby kontrwywiadowczej na terenie pozafrontowym. W czerwcu 1919 r. z ND WP do Ministerstwa Spraw Wojskowych przekazano dwie sekcje – polityczną i wojskowo-policyjną i na ich podstawie stworzono w lipcu tegoż roku Departament Informacyjny w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Departament ten składał się z sekcji politycznej oraz Wydziału Kontroli Korespondencji Zagranicznej, Telefonicznej i Telegraficznej. W lutym 1920 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych zostało zreorganizowane - stworzono Sztab Ministerstwa Spraw Wojskowych, w którym zamiast zlikwidowanych departamentów utworzono oddziały. Sprawy kontrwywiadowcze znalazły się w Oddziale II Informacyjnym Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych. Tworzyły go początkowo trzy sekcje: ogólno-organizacyjna, defensywne oraz informacyjna. W lipcu 1920 r. powstała sekcja plebiscytowa¹⁸⁴.

Można więc powtórzyć za A. Misiukiem, iż „W październiku 1919 r. w tymczasowych przepisach o prowadzeniu służby wywiadowczej WP określono zasadę, że całością spraw wywiadowczych kieruje Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP). Zadania kontrwywiadowcze (defensywne) zostały natomiast rozdzielone między NDWP (zadania na obszarze frontowym) oraz Ministerstwo Spraw Wojskowych — MSWojsk. (zadania na terenie kraju)”.¹⁸⁵

Równoległe do wojskowych służb specjalnych powstały i rozwijały się cywilne służby specjalne. Swą aktywność koncentrowały na sprawach politycznych i społecznych prowadząc kontrwywiad polityczny. Proces tworzenia cywilnych służb specjalnych II RP przedstawia A. Misiuk, zdaniem którego „Cywilne służby specjalne były tworzone równoległe do wojskowych formacji, a można przyjąć, że powstały nawet trochę wcześniej, bo już za czasów Rady Regencyjnej. Minister Spraw Wewnętrznych Jan Stecki rozpoczął formowanie policji politycznej — Biura Wywiadowczego MSW, kierowanego przez Mariana Skrudlika. W związku z tym, że niektórzy pracownicy byli zamieszani w różnego rodzaju afery polityczne i kryminalne, biuro zostało zlikwidowane w marcu 1919 r. W jego miejsce utworzono w MSW Wydział Informacyjny będący centralą służby informacyjnej na cały kraj. W wydziale zorganizowano wyspecjalizowane komórki, które zajmowały się prowadzeniem podsłuchu oraz niejawnym przeglądem prywatnej korespondencji. Wydział Informacyjny MSW dzielił się na referaty, jeden z nich wyłącznie zwalczał tzw. organizacje skrajne, czyli

---

¹⁸⁴ Tamże, s. 25 i n.

¹⁸⁵ A. Misiuk, *System służb specjalnych w II RP*, [w:] *Śekretna wojna 2. Z dziejów kontrwywiadu II RP(1914) 1918 – 1945 (1948)*, pod red. Z. Nawrockiego, Emów 2015. http://cyfroteka.pl/ebooki/Sekretna_wojna_2_Z_dziejow_kontrwywiadu_II_RP-ebook/p0406509i040 data dostępu 06.06.2017.

komunistyczne. Oprócz MSW w okresie 1918–1919 akcjami defensywnymi zajmowały się także: Oddział Wywiadowczy Dowództwa Milicji Ludowej, Warszawskie Biuro Korespondencyjne oraz Inspektorat Defensywy Politycznej funkcjonujący w ramach Naczelnej Inspekcji Policji Komunalnej¹⁸⁶.

Z chwilą utworzenia Policji Państwowej w lipcu 1919 r. rozpoczęto w jej ramach tworzenie policji politycznej. Nie sposób jednoznacznie określić momentu jej powstania, pomocny jest jednak okólnik KG PP z 16 października 1919 r., w którym stwierdzono, że *sprawy natury politycznej należeć będą do kompetencji Inspektoratu Defensywy Politycznej. Wszystkie sprawy kierowane do Wydziału V i IC należy kierować do KG PP do inspektoratu DP*. Jak stwierdza A. Misiuk, „Z tej lakonicznej wzmianki wynika, że już wcześniej, przed 16 października, zagadnienia polityczne mieściły się w zakresie kompetencji pewnych organów PP. Prawdopodobnie zajmowały się nimi wydziały V i Ic, lecz brakuje bliższych danych dotyczących zakresu działania i struktury tych komórek policyjnych. Dlatego nie można się zgodzić ze stwierdzeniem, że powołanie Inspektoratu Defensywy Politycznej było początkiem funkcjonowania policji politycznej w ramach PP. Trudno jest także ustalić, czy wydziały V i Ic działały kolejno po sobie, czy równocześnie”¹⁸⁷.

W marcu 1921 r. zadania z zakresu „defensywy politycznej” znalazły się w kompetencji organów Policji Państwowej, kontrwywiad wojskowy natomiast wraz z oddziałami żandarmerii (organ wykonawczy) zajął się *zabezpieczeniem interesów siły zbrojnej Państwa przed wywiadem państw obcych i przed propagandą wywrotową*¹⁸⁸.

Kolejne zmiany w zakresie funkcjonowania cywilnych służb specjalnych związane były z reformą Defensywy Politycznej. W dniu 26 kwietnia 1923 r. Premier i Minister Spraw Wewnętrznych W. Sikorski wydał przepisy dotyczące organizacji nowej formacji policyjnej, a mianowicie Służby Informacyjnej w miejsce Defensywy Politycznej. Ekspozytury Wydziału IV-D przemianowano na Oddziały Informacyjne, które weszły w skład wydziałów bezpieczeństwa publicznego urzędów wojewódzkich. Natomiast Agencji Wydziału IV-D przyporządkowano do starostw powiatowych jako Agencji Wojewódzkiego Oddziału Informacyjnego. Służba Informacyjna koncentrowała się na realizacji zadań informacyjno – inwigilacyjnych, a nie jak to wcześniej miało miejsce w przypadku DP, zadań represyjnych.

---

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Tamże.

Korpus Służby Informacyjnej składał się z funkcjonariuszy działającego wcześniej pionu IV-D, a zatem niejako automatycznie zostali oni przeniesieni do nowej służby¹⁸⁹.

Służba Informacyjna pomimo znaczących nakładów na nią poczynionych nie spełniała pokładanych w niej nadziei. Przyczyną tego stanu rzeczy było m.in. to, że odsunięto organy Policji Państwowej od faktycznego udziału w prowadzeniu działań defensywnych oraz to, iż administracja polityczna nie była należycie przygotowana do prowadzenia wywiadu politycznego. W dniu 16 czerwca 1924 r. zlikwidowano więc Służbę Informacyjną, powołując na jej miejsce pion Policji Politycznej. Kadry oraz kompetencje Oddziału Informacyjnego MSW przejął w Warszawie Wydział V Komendy Głównej PP w Warszawie. Na szczeblu województwa zadania Wojewódzkich Oddziałów Informacyjnych przejęły Okręgowe Urzędy Policji Politycznej (OUPP) utworzone przy okręgowych komendach PP. Natomiast na szczeblu powiatu, funkcjonariusze Agencji Informacyjnych delegowani zostali do tworzonych Ekspozytur Policji Politycznej¹⁹⁰.

Nowe zasady funkcjonowania Policji Politycznej nie spełniły założeń leżących u podstaw reformy SI. Autonomizacja Policji Politycznej, a także niechęć względem niej policji mundurowej i władz administracji politycznej sprawiły, że władze centralne zmuszone były zlikwidować ten pion służby policyjnej. Likwidacja tego pionu Policji została przeprowadzona w kilku etapach. Pierwszy z nich został przeprowadzony na podstawie Okólnika MSW nr 32 z 17 marca 1926 r., na mocy którego z dniem 1 kwietnia uległy likwidacji wszystkie Ekspozyтуры Policji Politycznej, a ich pracowników i kompetencje przejęły komendy powiatowe lub miejskie Policji Państwowej. W komendach utworzono specjalne referaty mające za zadanie zwalczanie akcji antypaństwowych. Kolejny etap likwidacji Policji Politycznej związany jest z wydaniem w dniu 14 lipca 1926 r. zarządzenia likwidującego Wydział V w KG PP w Warszawie, którego kompetencje przejęły inne jednostki organizacyjne, a mianowicie służbę informacyjną przekazano do Departamentu Bezpieczeństwa MSW, sprawy organizacyjne i wyszklenia przekazano do Wydziału I KG PP, sprawy gospodarcze przekazano do Wydziału II KG PP, sprawy personalne przekazano do Wydziału III KG PP, natomiast cały dział przestępczości został wchłonięty przez Wydział IV KG PP.¹⁹¹

Następny etap związany jest ze zniesieniem okręgowych urzędów Policji Politycznej, których kompetencje przejęły: wydziały bezpieczeństwa urzędów wojewódzkich, komendy

---

¹⁸⁹ A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s.164 – 166.

¹⁹⁰ Tamże, s. 166 – 167.

¹⁹¹ Tamże, s. 173.

wojewódzkie oraz urzędy śledcze. Stało się to na podstawie rozporządzenia MSW z 8 października 1926 r., w efekcie czego została zniesiona odrębna organizacja Policji Politycznej¹⁹².

Kolejne zmiany przyniosło rozporządzenie MSW z dnia 21 lipca 1926 r., na mocy którego przy komendach powiatowych, miejskich, komisariatach i innych jednostkach wykonawczych policji państwowej utworzono urzędy śledcze. W zasadzie ostatni etap zmian związany był z reorganizacją Policji przeprowadzoną w 1927 r., w wyniku czego policja kryminalna przyjęła kształt, który z drobnymi jedynie zmianami obowiązywał do wybuchu II WŚ. Na mocy rozporządzenia MSW z dnia 8 kwietnia 1927 r. Wydział IV KG PP zmienił nazwę na Centrala Służby Śledczej. Miała się ona zajmować: nadzorem nad działalnością Policji Państwowej w zakresie służby śledczej, współdziałaniem w profesjonalnym szkoleniu funkcjonariuszy Policji Państwowej, prowadzeniem centralnej rejestracji daktyloskopijnej, gromadzeniem informacji o przestępczości na obszarze kraju, wydawaniem opinii i wniosków w sprawach personalnych policji śledczej, zarządzaniem pościgu. Ówczesna centrala kryminalna została podzielona na trzy komórki tj. ogólną, polityczną, daktyloskopijno – rozpoznawczą¹⁹³. Tak ukształtowana struktura cywilnych służb specjalnych II RP przetrwała z niewielkimi zmianami do momentu napaści Niemiec na Polskę i wybuchu II Wojny Światowej.

Względne uspokojenie sytuacji międzynarodowej Polski i zabezpieczenie jej granic spowodowało, że 23 marca 1921 r. minister spraw wojskowych gen. K. Sosnkowski określił zakres działania w czasie pokoju organów kontrwywiadu i wywiadu wojskowego, wskutek czego doszło do przekazania pewnych kompetencji w zakresie służby informacyjno-defensywnej instytucjom cywilnym (policji i administracji politycznej). W 1922 r. wydano ściśle tajny okólnik MSW nr 12 ustalający zasady współpracy Oddziału II SG WP z Policją Państwową. Na jego mocy Oddział II SG wraz z ekspozyturami terenowymi ograniczył swoje zainteresowania do spraw ściśle związanych z wojskowością i obronnością państwa, natomiast defensywa policyjna stała się głównym i podstawowym podmiotem w walce z działalnością antypaństwową na terenie całego kraju¹⁹⁴.

U źródeł powyższych zmian leżały postanowienia dekretu z 7 stycznia 1921 r. Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, który wprowadził nową organizację najwyższych władz wojskowych w czasie pokoju. W myśl tegoż dekretu Oddział II SG miał zajmować się

---

¹⁹² Tamże, s. 173.

¹⁹³ Tamże, s. 174.

¹⁹⁴ A. Misiuk, *Tworzenie się systemu...*, s. 33. Szerzej na ten temat patrz także A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych...*, s. 44 i n.

sprawami dotyczącymi informacji defensywnej oraz — zgodnie z potrzebami i wytycznymi Ścisłej Rady Wojennej — informacji ofensywnej, a także sprawami organizacji i działalności wojskowych przedstawicielstw zagranicznych i armii obcych. Kilka miesięcy później, w dniu 22 czerwca 1921 r., minister spraw wojskowych gen. K. Sosnkowski wydał rozkaz regulujący organizację wojskowych służb informacyjnych na czas pokoju.

Jak wskazuje A. Misiuk, „Cała służba informacyjno-wywiadowcza (ofensywna i defensywna) została scentralizowana w Oddziale II SG WP. Tylko część zadań dotyczących kontrwywiadu politycznego przekazano Samodzielnym Referatom Informacyjnym (SRI) Dowództw Okręgów Korpusów (DOK) I–X i Policji Państwowej. Służby zajmujące się ochroną granic, tj. utworzony w 1924 r. dla ochrony granicy wschodniej Korpus Ochrony Pogranicza (KOP) i powołana w 1928 r. Straż Graniczna posiadały własne służby informacyjne, ale odgrywały one wobec Oddziału II Sztabu Generalnego WP rolę pomocniczo-uzupełniającą”¹⁹⁵.

W czasie II Wojny Światowej, po klęsce wrześniowej, Oddział II, działający w czasie wojny przy Sztabie Naczelnego Wodza, ewakuował się i kontynuował swą działalność we Francji. Pogłębił wówczas współpracę z wywiadem francuskim i brytyjskim, a wymiernym efektem tej współpracy było to, że grupa polskich kryptologów, kierowana przez ppłk. Gwidona Langnera (Ekspozytura „300”, „Ekipa Z”), zdołała ponownie złamać udoskonalone szyfry Enigmy, co miało ogromne znaczenie dla przyszłego zwycięstwa aliantów. W uzyskiwaniu informacji wywiadowczych znaczącą rolę odegrały zbudowane przed wybuchem wojny siatki szpiegowskie działające na terenie Rzeszy, państw ościennych oraz samej okupowanej Polski. Po klęsce Francji Oddział II ewakuował się do Wielkiej Brytanii, gdzie nawiązano ścisłą współpracę z Kierownictwem Operacji Specjalnych (Special Operations Executive - SOE) i MI 6, a następnie także z amerykańskim Biurem Służb Strategicznych (Office of Strategic Services - OSS)¹⁹⁶.

Największe sukcesy wywiadu polskiego przypadły w udziale Oddziałowi II Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej. Jego agentura rozpracowywała zarówno front wschodni, jak i okupowane ziemie polskie oraz terytorium Niemiec. Przeniknęła do tajnego doświadczalnego ośrodka raketowego w Peenemünde i przesłała stosowny raport do Londynu. Rozwój broni raketowej w Niemczech budził zaniepokojenie aliantów i na tym właśnie polu, wywiad Armii Krajowej odnotował kolejny sukces, gdyż nie tylko rozpoznał miejsce prób pocisków V – 2 ale również zdobył elementy

---

¹⁹⁵ A. Misiuk, *System służb specjalnych w II RP...*

¹⁹⁶ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 667.

tegoż pocisku, które natychmiast wysłano drogą lotniczą do Londynu gdzie poddano je szczegółowym badaniom. Ponadto trafnie rozpoznano i przewidziano rejony koncentracji sił niemieckich i zamiar uderzenia przez A. Hitlera na ZSRR. Informacja ta, pomimo jej przekazania przez Wielką Brytanię władzom ZSRR, nie znalazła uznania J. Stalina i kierownictwa komunistycznego. W efekcie nie dania wiary tej informacji uderzenie wojsk niemieckich zdruzgotało I rzut strategiczny Armii Czerwonej i sprawiło, że ZSRR znalazł się na krawędzi klęski¹⁹⁷.

Znaczące zasługi polskiego wywiadu dla zwycięstwa aliantów w II Wojnie Światowej nie wpłynęły na los Polski, jej legalnych władz i sił zbrojnych, w ramach których funkcjonował wywiad. Armia polska na zachodzie została zdemobilizowana, co dotknęło również tę jej część, która zajmowała się wywiadem. Polska znalazła się w orbicie wpływów ZSRR, który zainstalował w kraju przy pomocy Armii Czerwonej marionetkowe władze wierne Moskwie. Aparat bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (zwanej w skrócie PRL) ukierunkowany został na zwalczanie podziemia zbrojnego oraz opozycji i jej represjonowanie. Celem tych działań było podporządkowanie sobie społeczeństwa i jego sterroryzowanie, a poprzez to utrwalenie tzw. władzy ludowej.

2.2. Służby Specjalne w PRL

Służby specjalne z okresu PRL-u, podobnie jak i władza polityczna z tego okresu, zostały niejako zainstalowane w Polsce wbrew woli większości społeczeństwa pod osłoną bagnatów Armii Czerwonej. Nie dziwi więc, że jednym z ich podstawowych działań było zwalczanie opozycyjnego względem ówczesnej władzy podziemia niepodległościowego i utrwalanie zdobyczy tzw. władzy ludowej. Jak trafnie podnosi A. Misiuk „W okresie władzy komunistycznej w Polsce zakres działania administracji bezpieczeństwa wewnętrznego państwa pojmowano w sposób odmienny od tradycji międzywojennych administracji spraw wewnętrznych. Skupiał się on przede wszystkim na realizacji funkcji policyjnych i ochrony porządku prawno-politycznego państwa”¹⁹⁸. Państwa, którego ustrój został społeczeństwu siłą narzucony. Wiodącą rolę w tym zakresie odgrywał Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, a

---

¹⁹⁷ Tamże, s. 668.

¹⁹⁸ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 257.

następnie Służba Bezpieczeństwa – obie te formacje niechlubnie zapisały się na kartach naszej historii¹⁹⁹.

Źródeł komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w Polsce można się doszukiwać już w akcie z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, w którym określono wstępną strukturę organizacyjną administracji państwowej. W ramach tej struktury funkcjonował resort bezpieczeństwa publicznego²⁰⁰. Resort zajmował się przede wszystkim walką z opozycją polityczną i z tego względu przez dłuższy czas nie ujęto zakresu i sposobu jego działania w ramy prawne, by mógł on w sposób nieskrępowany zwalczać przeciwników politycznych ustroju socjalistycznego. „Można sądzić, że względy praktyczne i taktyczne przemawiały za tym, aby resort bezpieczeństwa publicznego miał jak największą swobodę działania i nie był ograniczony żadną kontrolą. Dla władz komunistycznych jego działalność miała priorytetowe znaczenie”²⁰¹.

Z kolei Z. Grzegorowski uznaje że początków aparatu bezpieczeństwa PRL można upatrywać w momencie rozpoczęcia przez grupę około 120 Polaków kursu w szkole NKWD w Kujbyszewie, w marcu 1944 r.²⁰². Jak zatem widać, już wówczas kierujący ZSRR J. Stalin dążył do tego, by Polska po jej wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej, znalazła się w orbicie wpływów ZSRR i aby jej rząd podporządkowany ZSRR dysponował aparatem represji, którego kośćcem byłyby kadry szkolone na wzór komunistyczny.

We wrześniu 1944 r. wydziały bezpieczeństwa przy wojewódzkich i powiatowych radach narodowych zostały przekształcone w wojewódzkie i powiatowe urzędy bezpieczeństwa publicznego, zyskując samodzielność organizacyjną²⁰³. Miało to zwiększyć efektywność aparatu bezpieczeństwa w zwalczaniu podziemia niepodległościowego i opozycji politycznej oraz pacyfikowaniu niechętnych władzy komunistycznej postaw ludności. Resort bezpieczeństwa publicznego, od samego początku swego istnienia, nastawiony był nie tyle na zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, ile na rozszerzenie i utrwalenie władzy komunistycznej w Polsce umocowanej nie w suwerennej decyzji narodu, lecz na ostrzach bagnatów armii czerwonej.

---

¹⁹⁹ Szerzej na ten temat patrz np.: L. Buller, *Służby specjalne w Polsce po 1989 roku. Od UOP do ABW* [w:] *Administracja publiczna w III RP. Dwie dekady doświadczeń*, red. M. Mazuryk, S. Jaśkiewicz, Warszawa–Siedlce 2011; A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków 2005, s. 290 i n.; R. Pieja, *Przewodnik po cywilnych służbach specjalnych od UB do ABW*, Mikołów 2011, s. 27 i n.; R. Leśkiewicz, *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*, „Dzieje Najnowsze” 2016, R. XLVIII, nr 1.

²⁰⁰ Ustawa z 21 lipca 1944 r., o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego Dz.U. z 1944 r., Nr 1 poz. 1.

²⁰¹ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 259.

²⁰² Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 45 i 46.

²⁰³ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 286.

31 grudnia 1944 r. powołano Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej, który zastąpił PKWN²⁰⁴. Zamiast kierowników resortów powołano ministrów, w tym Ministra Bezpieczeństwa Publicznego kierującego stosownym ministerstwem jako aparatem pomocniczym. Charakterystyczne w funkcjonowaniu elementów systemu bezpieczeństwa publicznego w początkowym okresie PRL-u, tj. do połowy lat 50 XX w., jest to, że co do zasady nie działały one na podstawie aktów rangi ustawowej. Zauważa to w swych rozważaniach m.in. A. Misiuk stwierdzając, iż do połowy lat pięćdziesiątych nie uchwalono w Polsce generalnego aktu prawnego, który by określał kompetencje i zadania działu administracji zajmującego się sprawami bezpieczeństwa i porządku publicznego²⁰⁵. Zauważa on następnie, że „Jedynie zasady działania, kompetencje oraz organizację Milicji Obywatelskiej określał akt o charakterze generalnym, natomiast organy bezpieczeństwa publicznego funkcjonowały swobodnie, pozbawione ustawowych podstaw prawnych”²⁰⁶. Pozostawienie organów bezpieczeństwa publicznego niejako poza ramami prawnymi nie pozwalało poddać ich działalności kontroli, co zdaniem A. Misiuka, było zamierzeniem ówczesnych władz²⁰⁷. Jak zatem widać niemożność kontroli dotyczyła nie tylko kontroli społecznej, ale i sądowej, co stanowiło pogwałcenie wszelkich reguł obowiązujących w demokratycznym państwie prawnym.

Odnosząc się natomiast do wojskowych służb specjalnych należy zauważyć, że rodowód komunistycznych wojskowych służb specjalnych sięga czasów formowania w ZSRR I Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Wówczas to, na modłę radziecką, przy sztabie dywizji utworzono kompanię rozpoznawczą, która miała prowadzić tzw. płytkie rozpoznanie. Wraz z rozbudową i wzrostem liczby jednostek Ludowego Wojska Polskiego powstawały kolejne jednostki rozpoznawcze. W szczególności funkcje wywiadowczo – rozpoznawcze spełniał powołany w październiku 1943 r. Polski Samodzielny Batalion Specjalny, zorganizowany i szkolony na wzór jednostek NKWD. Oprócz rozpoznawania sił i środków wojsk niemieckich i prowadzenia akcji dywersyjnych na cele strategiczne zajmował się on rozpoznawaniem dyslokacji i struktur niekomunistycznej partyzantki polskiej, w szczególności Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych. Jak widać, już wówczas szkolony był i dowodzony przez oficerów z NKWD, a jego działalność ukierunkowana była m.in. na zwalczanie podziemia niepodległościowego. Jak wskazuje S. Cenkiewicz komórki

---

²⁰⁴ Ustawa z 31 grudnia 1944 r., o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej Dz.U. z 1944 r., Nr 19, poz. 99.

²⁰⁵ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 260.

²⁰⁶ Tamże, s. 261.

²⁰⁷ Tamże, s. 261.

wywiadu tworzone były wyłącznie przez Sowietów, którzy podlegali swoim przełożonym z GRU i NKWD realizowali więc oni zadania przypisywane im przez służby specjalne ZSRR i działali na jego rzecz²⁰⁸.

Kolejny etap rozwoju komunistycznych wojskowych służb specjalnych w Polsce związany jest z powołaniem do życia, w ramach struktur Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Oddziału II – Wywiadowczego²⁰⁹. Do jego zadań należało zbieranie i analiza informacji militarnych o państwach Europy Zachodniej, które postrzegano jako wrogie względem ZSRR i państw, w których władzę zdobyli komuniści. W okresie od 17 lipca 1947 r. do 5 czerwca 1950 r. Oddział II Sztabu Generalnego WP był połączony z Departamentem VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Ponowne zmiany miały miejsce 15 listopada 1951 r., kiedy to rozkazem organizacyjnym nr 0088 Ministra Obrony Narodowej, Marszałka Polski Konstantego Rokossowskiego Oddział II przekształcono w Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego.

Tak zwana *Informacja Wojskowa* to kolejna z wojskowych służb specjalnych PRL. Wywodziła się ona z powołanego we wrześniu 1944 r. Zarządu Informacji Naczelnego Dowództwa WP. Na jego bazie, 30 listopada 1944 r., Rozkazem nr 95 Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego utworzono Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego, który początkowo funkcjonował pod nazwą Kierownictwo Informacji Sztabu Głównego WP. Następnie 30 listopada 1950 r. zmieniono jego nazwę na Główny Zarząd Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej²¹⁰.

Kolejne zmiany związane były z powołaniem do życia Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, któremu podporządkowano *Informację wojskową*. Stało się to na mocy Uchwały Rady Ministrów nr 683 z 3 września 1955 r. Wówczas to, nazwa uległa kolejnej metamorfozie na: Główny Zarząd Informacji Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Następnie, gdy zniesiono Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, na mocy Zarządzenia nr 347 Prezesa Rady Ministrów z 28 listopada 1956 r. organy Informacji Wojskowej zostały wcielone do MON, a organ Informacji Wojsk Wewnętrznych (tj. Wojska Ochrony Pogranicza i Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego) do MSW. Likwidacja *Informacji Wojskowej* nastąpiła na mocy Zarządzenia nr 01 Ministra Obrony Narodowej z

---

²⁰⁸ S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943-1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011, s. 51 i 52.

²⁰⁹ Oddział II Sztabu Generalnego WP powołano do życia na mocy rozkazu organizacyjnego nr 00177 naczelnego dowódcy WP o organizacji Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 18 lipca 1945 r.

²¹⁰ Szerzej na ten temat patrz np. W. Tkaczew, *Organa informacji wojska polskiego 1943 – 1956. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 2007.

dnia 10 stycznia 1957 r. o powołaniu Wojskowej Służby Wewnętrznej, która przejęła zadania zlikwidowanej *Informacji Wojskowej*.

Od samego początku swego istnienia *Informacja Wojskowa* stanowiła narzędzie Kremla do utrwalania swoich wpływów w Polsce i dbania o należytą realizację poleceń płynących ze strony przywódców ZSRR, w szczególności w Ludowym Wojsku Polskim. Główne stanowiska kierownicze obsadzali oficerowie radzieccy i to oni faktycznie kierowali *Informacją Wojskową*. Jak wykazał S. Cenckiewicz skład wydziałów informacji Wojska Polskiego był kompletowany ze składu osobowego Zarządu "SMIERSZ" Ludowego Komisarjatu Obrony ZSRR, który kierował jego działalnością²¹¹.

Do głównych zadań *Informacji Wojskowej* należało: walka ze szpiegostwem, dywersją terrorystyczną i inną destrukcyjną działalnością zagranicznych wywiadów w jednostkach i urzędach Wojska Polskiego; walka z członkami antypaństwowych partii, którzy przedostają się do jednostek i urzędów Wojska Polskiego, by prowadzić destrukcyjną działalność przeciw Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego; organizacja niezbędnych agenturalno-operacyjnych i innych przedsięwzięć, w celu stworzenia na froncie warunków wykluczających możliwość bezkarnego przejścia agentury przeciwnika przez linię frontu, stworzenia linii frontu nie do przebycia dla szpiegowskich i innych przestępczych elementów; walka ze zdradą stanu w jednostkach i urzędach Wojska Polskiego (przejście na stronę wroga, ukrywanie szpiegów i okazywanie pomocy w pracy przestępczego elementu).

Informacja Wojskowa brała czynny udział w zwalczaniu zbrojnego podziemia i opozycji politycznej, czym zapisała się czarnymi kartami w powojennej historii Polski. Szacuje się, że do 1957 roku Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego aresztował ok. 17 tys. osób cywilnych i wojskowych, częstokroć zupełnie niewinnych, bądź takich, których jedyną winną było marzenie o wolnej Polsce.

Kolejną wojskową służbą specjalną PRL była Wojskowa Służba Wewnętrzna powołana do życia na mocy Zarządzenia nr 01 Ministra Obrony Narodowej z dnia 10 stycznia 1957 r. o powołaniu Wojskowej Służby Wewnętrznej. Zastąpiła ona Główny Zarząd Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej. WSW działała w okresie od 1957 r. do 1990 r. Pełniła ona rolę instytucji kontrwywiadowczej kontrwywiadu wojskowego oraz służby zabezpieczającej bezpieczeństwo Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a także utrzymanie dyscypliny wojskowej. WSW podlegała Ministrowi Obrony Narodowej, była więc służbą resortową.

---

²¹¹ S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 50 i 51.

Podstawowym zadaniem Wojskowej Służby Wewnętrznej było zwalczanie szpiegostwa przeciwko Siłom Zbrojnym PRL i przemysłowi zbrojeniowemu, zwalczanie dywersji politycznej (utrzymywanie leninizmu w wojsku), terroru, sabotażu, zapobieganie tworzenia nielegalnych związków wewnątrz Sił Zbrojnych PRL, zwalczanie przestępczości pospolitej wśród żołnierzy, utrzymywanie dyscypliny wojskowej, werbowanie obcokrajowców, w tym dyplomatów mogących mieć informacje ważne dla PRL i jej sił zbrojnych. Ponadto WSW wspierała działania sił zbrojnych Układu Warszawskiego i innych sojuszników.

Jak wskazuje P. Piotrowski „Struktura organizacyjna WSW została ukształtowana zarządzeniem Szefa SG WP z 21 stycznia 1957 r. Nakazywało ono sformować Szefostwo WSW w Warszawie (w kompleksie budynków u zbiegu ulic Chałubińskiego i Oczki, zajmowanych dotychczas przez Informację Wojskową), Zarządy WSW Okręgów Wojskowych: Warszawskiego, Pomorskiego i Śląskiego, Oddział WSW Marynarki Wojennej, 18 terenowych wydziałów WSW, 25 delegatur oraz 7 posterunków. Szef WSW zarządzeniem z 11 marca 1957 r. podporządkował oddziały i stworzył wydziały terenowe, stanowiące etatowo mniejsze jednostki od oddziałów. Zarządowi WSW Warszawskiego Okręgu Wojskowego podlegały 4 oddziały (Modlin, Dęblin, Giżycko, Kraków) oraz 4 wydziały (Lublin, Rzeszów, Elk, Olsztyn), Zarządowi WSW Pomorskiego Okręgu Wojskowego podporządkowano 5 oddziałów (Wałcz, Koszalin, Elbląg, Bydgoszcz, Szczecin), 3 wydziały (Grudziądz, Szczecinek, Gdańsk), natomiast Zarząd WSW Śląskiego Okręgu Wojskowego miał 7 oddziałów (Katowice, Wrocław, Krosno Odrzańskie, Poznań, Łódź, Opole, Żagań). Oddział WSW Marynarki Wojennej (funkcjonujący na prawach zarządu) miał oddział na Oksywiu oraz 4 wydziały w Gdańsku, Helu, Ustce i Świnoujściu. Bezpośrednio Szefostwu WSW podlegał Oddział WSW Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawy²¹².

Struktura organizacyjna Szefostwa WSW w 1957 r. obejmowała pion operacyjny (kontrywiadu) oraz pion porządkowo – dochodzeniowy (służby porządkowej). W ich ramach funkcjonowały „Zarząd I (pełniący funkcję aparatu wykonawczego Szefostwa WSW w zakresie organizacji i kontroli pracy kontrywiadowniczej w jednostkach – instytucjach i zakładach – wojskowych. W tych ramach między innymi organizował i kontrolował wykonanie wytycznych w zakresie pracy kontrywiadowniczej, bezpośrednio prowadził rozpracowania wymagające większych kwalifikacji operacyjnych, organizował i prowadził prace kontrywiadownicze za granicą, kontrolował przebieg i udzielał pomocy w rozpracowaniach prowadzonych bezpośrednio przez Zarządy i samodzielne Oddziały WSW,

---

²¹² P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna*, http://polska1918-89.pl/pdf/wojskowa-sluzba-wewnetrzna-1957%E2%80%931989_5924.pdf data dostępu 05.06.2017

współpracował z Zarządem II SG oraz organami wywiadu i kontrwywiadu MSW), Zarząd II (obejmujący całokształt działań związanych z organizacją i kontrolą służby porządkowej), Oddział III (wykonujący zadania służby kontrwywiadowczej, organizujący szkolenie pracowników tajnych i oficerów służby operacyjnej, dysponujący funduszem operacyjnym), Oddział IV (zajmujący się sprawami ogólnymi, w tym łącznością kodowaną i szyfrowaną, prowadzeniem ewidencji operacyjnej i archiwum, opracowywaniem dokumentów mobilizacyjnych, załatwianiem dokumentów legalizacyjnych na potrzeby WSW i MSW), Wydział Kadr, Oddział Polityczny²¹³.

Na czele WSW stał Szef WSW, który swoje zadania realizował przy pomocy dwóch zastępców nadzorujących wspomniane powyżej pioniry WSW. Tak określona struktura ewoluowała, co było wynikiem zmian struktur sił zbrojnych PRL oraz wprowadzaniem nowych środków prowadzenia walki. Dla przykładu można wspomnieć, iż w sierpniu 1961 roku, zarządzeniem Nr 790/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 sierpnia 1961 roku, utworzono stanowisko Zastępcy Szefa WSW do spraw politycznych.

Jak wskazuje H. Dominiczak, struktura WSW w 1990 r. tj. w roku jej likwidacji, przedstawiała się następująco:

- Szefostwo WSW składające się z: Zarządu I (kontrwywiadowcza ochrona instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej); Zarządu II (dochodzeniowo-prewencyjny, w zarządach Okręgów Wojskowych i Rodzajów Sił Zbrojnych oddziały II, w oddziałach terenowych wydziały II, delegatury WSW); Zarządu III (kontrwywiadowczy, w zarządach Okręgów Wojskowych i Rodzajów Sił Zbrojnych oddziały III, w oddziałach terenowych wydziały III); Zarządu IV (obserwacji i techniki operacyjnej, w zarządach Okręgów Wojskowych i Rodzajów Sił Zbrojnych oddziały IV); Zarządu V (administracja, szkolenie, w oddziałach terenowych wydziały V); Oddziału Kadr; Oddziału Finansów; Oddziału Zabezpieczenia.
- Jednostek terenowych: na szczeblu Okręgów Wojskowych (OW): Zarządy WSW Warszawskiego, Śląskiego i Pomorskiego OW; na szczeblu Rodzajów Sił Zbrojnych: Zarządy WSW Marynarki Wojennej i Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej oraz Oddział WSW Warszawa. Zarządom były podporządkowane: Oddziały i Wydziały WSW, których zadaniem była kontrwywiadowcza ochrona korpusów, dywizji,

---

²¹³ Tamże.

pułków, samodzielnych batalionów (kompanii) i innych obiektów o specjalnym przeznaczeniu²¹⁴.

Trafnie działalność WSW podsumowuje P. Piotrowski, zdaniem którego „Wojskowa Służba Wewnętrzna zastąpiła w strukturach sił zbrojnych budzącą lęk i nienawiść Informację Wojskową. Znacznie ograniczono jej możliwości w stosunku do poprzedniczki. Formalnie WSW miała odgrywać jedynie rolę prewencyjną i informacyjną. Założenia te nosiły jednak piętno systemu totalitarnego, ponieważ oprócz zadań właściwych każdej służbie kontrwywiadowczej funkcjonującej w armii, na WSW nałożono zadania kontrolne dotyczące sfery życia prywatnego, na przykład informowanie o przejawach religijności czy szczególnie w latach osiemdziesiątych zwalczanie opozycji politycznej i prowadzenie działalności operacyjnej w środowiskach cywilnych. Fakty te miały decydujące znaczenie dla podjęcia decyzji o rozwiązaniu WSW”²¹⁵. Odnośnie prawnych uwarunkowań działalności WSW zwraca uwagę to, iż jej umocowanie prawne nie było oparte na ustawie lecz jedynie na rozkazie powołującym służbę tę do życia oraz jej statucie wprowadzonym w drodze zarządzenia²¹⁶. *Lex interna* było źródłem działań WSW, co kłóci się z ideą demokratycznego państwa prawnego, w szczególności w kontekście praw człowieka i obywatela oraz władczej ingerencji w nie, ze strony organów państwa. Taka była jednak rzeczywistość PRL-u.

WSW została zlikwidowana rozkazem Ministra Obrony Narodowej z 18 kwietnia 1990 r., jednakże ze zlikwidowanej WSW wyodrębniono pion porządkowo-dochodzeniowy i utworzono Żandarmerię Wojskową, zaś pion kontrwywiadowczy przyłączono do działającego wywiadu wojskowego Zarządu II SG - tej nowej instytucji wojska nadano nazwę Służby Wywiadu i Kontrwywiadu Zarządu II SG WP. Służbę Wywiadu i Kontrwywiadu Zarządu II SG WP w 1991 roku przeformowano w Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych MON. Jak podkreśla A. Dudek „Zmiany te miały głównie organizacyjny charakter i nie doprowadziły do głębszej merytorycznej i kadrowej reformy tej służby”²¹⁷. W efekcie WSI również zostały rozwiązane 30 września 2006 r., a w ich miejsce utworzono dwie służby specjalne podległe Ministrowi Obrony Narodowej, a mianowicie Służbę Wywiadu Wojskowego oraz Służbę Kontrwywiadu Wojskowego.

---

²¹⁴ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944 – 1990, Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW* Warszawa 1997, s. 125 i n.

²¹⁵ P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna...*

²¹⁶ B. Kapuściak, *Umocowania prawne działalności Wojskowej Służby Wewnętrznej (1957 – 1990)*, „Zeszyty Historyczne Win-u, Nr 31/2009, s. 162.

http://www.academia.edu/20295330/Umocowania_prawne_dzia%C5%82alno%C5%9Bci_Wojskowej_S%C5%82u%C5%BCby_Wewn%C4%99trzej_1957-1990, data dostępu 05.06.2017.

²¹⁷ <https://www.wprost.pl/95972/Wojskowe-Sluzby-Imperium> data dostępu 05.06.2017.

Do 24 lutego 1949 r., czyli do dnia powołania Komisji Biura Politycznego KC PZPR do spraw bezpieczeństwa publicznego, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego jako aparat pomocniczy ministra, podzielone było na osiem departamentów spośród których pięć prowadziło działalność operacyjną, a trzy działalność wspomagającą. Do pierwszej grupy zaliczyć należy: Departament I – zajmował się kontrwywiadem, Departament III – zajmował się walką z opozycją, Departament IV – zajmował się ochroną gospodarki, Departament V – zajmował się przeciwdziałaniem infiltracji wroga w partiach i organizacjach, a także zwalczaniem kościoła, Departament VII – zajmował się wywiadem. Do drugiej grupy zaliczyć należy: Departament II – zajmował się operacjami technicznymi i technologią, Departament VI – zajmował się obserwacją, ostatnim z departamentów był Departament śledczy²¹⁸. Podkreślić należy, że stosunkowo szybko komunistycznemu aparatowi bezpieczeństwa udało się rozbić i w zasadzie zlikwidować opozycję stosując terror, tortury i represje, włącznie z zabójstwami. Gdy władza komunistyczna ugruntowała swą pozycję w kraju rozpoczął się nowy etap zmagania, tym razem wewnątrz różnych frakcji PZPR. Siłą rzeczy miał w nich udział również Minister Bezpieczeństwa Publicznego i podległe mu służby.

Z chwilą powołania Komisji Biura Politycznego KC PZPR do spraw bezpieczeństwa publicznego, temu właśnie ciału kolegialnemu przyznano kompetencje nadzorcze względem aparatu bezpieczeństwa publicznego. To ona właśnie z ramienia PZPR miała dbać o tzw. czystość ideologiczną wyższych członków partii, ich rodzin i przyjaciół. Wkrótce potem, 2 marca 1950 r., powstało Biuro Specjalne, które w listopadzie 1951 r. zostało przekształcone w Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Jego głównym zadaniem było inicjowanie czystek w szeregach partyjnych, wzorem swoich radzieckich popleczników. Jak podkreśla J. Topyło „Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego został powołany w strukturach aparatu bezpieczeństwa w Polsce w celu „dbania o czystość” szeregów partyjnych. Stworzono go do walki przeciwko wszelkim odchyleniom w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, zwłaszcza tzw. grupom prawicowo - nacjonalistycznym i trockistowskim, zarządzeniem organizacyjnym nr 0168 MBP z dnia 30 listopada 1951 roku. Powstał on na bazie trzech komórek bezpieczeństwa, które zajmowały się sprawami partyjnymi: Wydziału VII Departamentu V MBP, Sekcji VII (które funkcjonowały w

---

²¹⁸ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 288. Ewolucję struktur bezpieczeństwa publicznego w PRL-u przedstawiono w opracowaniu Instytutu Pamięci Narodowej. http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=2019 data dostępu 11.05.2017.

strukturach wszystkich departamentów MBP) oraz Grupy Specjalnej”²¹⁹. Struktury Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ulegały dalszej rozbudowie, powołano do życia Departament VIII – zajmował się ochroną transportu lądowego, lotniczego i morskiego, Departament IX – zajmował się ochroną przemysłu ciężkiego i specjalnego, Departament XI – zajmował się sprawami Kościoła katolickiego i związków wyznaniowych. Ponadto utworzono szereg jednostek logistycznych oraz tych, które wspierały działalność operacyjną²²⁰.

Początek lat pięćdziesiątych XX w., jak trafnie stwierdza A. Misiuk, to nowy etap w funkcjonowaniu służ porządkowych i bezpieczeństwa PRL. Przeszła istnieć pozycja tak legalna, jak i podziemna, a zatem wroga rozpoczęto szukać wewnątrz aparatu partyjnego. Rozpętano terror stosując na szeroką skalę represję do czego został włączony resort bezpieczeństwa i MO²²¹.

Kolejne zmiany w funkcjonowaniu aparatu bezpieczeństwa, a co za tym idzie również służb specjalnych, w PRL-u nastąpiły po śmierci przywódcy ZSRR Józefa Stalina oraz przywódcy PRL-u Bolesława Bieruta. Śmierć tych dwóch tyranów rozluźniła represyjność systemu socjalistycznego względem jego oponentów, a co więcej spowodowała zmiany w aparacie bezpieczeństwa publicznego. Jak słusznie stwierdza A. Misiuk „Przedmiotem gwałtownej krytyki stały się instytucje odpowiedzialne za bezpieczeństwo w państwie. Wszelkie zło okresu stalinowskiego identyfikowano z działaniem organów bezpieczeństwa publicznego”²²². Krytyka ta doprowadziła do likwidacji urzędu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego i powołania w jego miejsce urzędu Ministra Spraw Wewnętrznych oraz ciała kolegialnego w postaci Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, który działał przy Radzie Ministrów²²³.

Jak wskazuje Z. Grzegorowski „Podstawowe założenia reformy polskich organów bezpieczeństwa były podobne do rozwiązań przyjętych w marcu 1954 r. w Związku Radzieckim, gdzie także oddzielono ministerialny nadzór nad znajdującymi się dotychczas w jednym resorcie jednostkami policyjno – ochronnymi i wojskami wewnętrznymi od nadzoru

---

²¹⁹ J. Topyło, *Departament X MBP w latach 1949 – 1954. Rekonesans badawczy: geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, http://www.glaukopis.pl/images/artykuly-polskojezyczne/Jacek-Topylo-Departament_X_MBP_w_latach_1949.pdf data dostępu 12.05.2017. Zobacz również przytoczona w tym artykule literatura.

²²⁰ Szerzej na ten temat patrz np. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL...*, s. 26 i n.

²²¹ A. Misiuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2012, s. 28 i 29.

²²² A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 261.

²²³ Dekret z 7 grudnia 1954 r., o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego Dz.U. z 1954 r., Nr 54, poz. 269.

nad strukturą służb specjalnych”²²⁴. Znalazły one swoje odzwierciedlenie w uchwalanych aktach prawnych. Dekret z 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego, na mocy art. 1 utworzył urząd Ministra Spraw Wewnętrznych, zaś na mocy art. 5 utworzono Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów. Rozdzielono więc kompetencje w obszarze bezpieczeństwa publicznego pomiędzy oba powyższe organy.

Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego został powołany, aby chronić ustroj ludowo – demokratyczny ustalony w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 6 ust. 2 w/w dekretu), a prowadził on w myśl art. 6 ust. 3 wspomnianego dekretu, na podstawie praw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, walkę z wszelką działalnością wymierzoną przeciw ustrojowi ludowo-demokratycznemu. Tryb pracy, szczegółowy zakres działania oraz organizację Komitetu określić miała Rada Ministrów. W dniu 7 grudnia 1945 r. Rada Ministrów podjęła stosowną uchwałę nr 830 (nie publikowaną) o zakresie działania i organizacji Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego.

Uchwała ta stanowiła, że „Zakres działania Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego obejmuje należące do właściwości ministra bezpieczeństwa publicznego sprawy: a) walki z działalnością obcego wywiadu, uprawianego przez państwa kapitalistyczne i związane z nim wywiady reakcyjnych ugrupowań emigracyjnych, b) walki z wrogą działalnością polityczną i terrorystyczną, c) walki z wrogą działalnością niemieckich elementów rewizjonistycznych, d) walki z dywersją, sabotażem i szkodnictwem uprawianym przez wroga na odcinku gospodarki narodowej, e) prowadzenie wywiadu przeciw działalności wywiadu państw kapitalistycznych i związanych z nim ośrodków reakcyjnej emigracji działających przeciwko PRL, jak również prowadzenie działalności dla zdobycia niezbędnych informacji z dziedziny politycznej, ekonomicznej i naukowo-technicznej”²²⁵.

Trafnie jednak wskazuje A. Misiuk, że rzeczywista rola tego komitetu była znacznie poważniejsza. Eksponując funkcję kontrwywiadowczą ukryto jednocześnie funkcję wywiadowczą przeciwko krajom zachodnim i rodzimej emigracji, a także podziemia opozycyjnego²²⁶. Komitet przejął bowiem wszystkie departamenty operacyjne, śledstwa, ewidencję operacyjną i archiwum, ochronę rządu, obserwacje oraz technikę operacyjną, włącznie z kontrolą korespondencji upodabniając się do radzieckiego KGB. Na mocy uchwały Rady Ministrów nr 683 z dnia 3 września 1955 r. Komitetowi do Spraw

²²⁴ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 48.

²²⁵ http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=3919&id_pz=9722 data dostępu 3.5.2017.

²²⁶ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 264.

Bezpieczeństwa Publicznego podporządkowano struktury Informacji Wojskowej, tj. Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego. Ponadto we wszystkich województwach powołano wojewódzkie urzędy do spraw bezpieczeństwa publicznego, zaś w powiatach – powiatowe urzędy do spraw bezpieczeństwa publicznego.

Nowo utworzone ministerstwo spraw wewnętrznych pochłonęło wchodzące w skład dotychczasowego ministerstwa bezpieczeństwa publicznego: Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Milicję Obywatelską, Ochotniczą Rezerwę Milicji Obywatelskiej, Wojska Ochrony Pogranicza oraz Straż Przemysłową i Straż/Ślužbę Więzienną. Zakres działania Ministra Spraw Wewnętrznych, zgodnie z art. 2 dekretu, obejmował: kierownictwo działalnością Milicji Obywatelskiej; nadzór nad prowadzeniem akt stanu cywilnego i innych spraw z dziedziny administracji wewnętrznej; sprawy ewidencji ludności i paszportowe; nadzór nad orzecznictwem karno – administracyjnym; ochronę przeciwpożarową; terenową obronę przeciwlotniczą; więziennictwo; kierownictwo działalnością Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego; kierownictwo działalnością Wojsk Ochrony Pogranicza.

Kolejne zmiany miały miejsce już rok później, albowiem 13 listopada 1956 r. uchwalono ustawę o zmianie organizacji naczelných organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, na mocy której rozwiązano Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego²²⁷. Ich przyczyną była przede wszystkim krytyka kultu jednostki Józefa Stalina przez Nikitę Chruszczowa, ujawnienie niektórych zbrodni stalinowskiego aparatu bezpieczeństwa i przypadków nadużywania władzy. Pociągnęło to za sobą przemiany społeczne i polityczne również w PRL. Sprawy z zakresu ochrony ustroju ludowo – demokratycznego ustalonego w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i interesów Państwa przed wrogą działalnością szpiegowską i terrorystyczną przeszły do zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych. W strukturze MSW nie znalazł się jednak Główny Zarząd Informacji, który przeszedł do struktur MON. Można więc powiedzieć, że sprawy ochrony ustroju i porządku społeczno-politycznego państwa, a także dziedzinę kontrwywiadu i wywiadu politycznego przekazano z likwidowanego Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego do resortu administracji spraw wewnętrznych²²⁸. Należy więc powtórzyć za Z. Grzegorowskim, iż „Istota reorganizacji polegała na ponownym połączeniu

---

²²⁷ Ustawa z 13 listopada 1956 r., o zmianie organizacji naczelných organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego Dz.U. z 1956 r., Nr 54, poz. 241.

²²⁸ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 264.

tajnych służb Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego z formacjami dotychczasowego MSW”²²⁹.

Już po miesiącu, tj. 13 grudnia 1956 r., na mocy uchwały Rady Ministrów nr 781/56 w sprawie statutu organizacyjnego MSW (uchwała niepublikowana, ściśle tajna) - w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych - wyodrębniono pion służbowy w postaci Służby Bezpieczeństwa. Jak wskazuje A. Misiuk „W ramach ministerstwa (MSW-K.Ch.) utworzono trzy operacyjne departamenty (wywiadu, kontrwywiadu i walki z działalnością antypaństwową) oraz wiele komórek wspomagających. Istotą tej reorganizacji była formalna integracja Służby Bezpieczeństwa z Milicją Obywatelską na wszystkich szczeblach organizacyjnych. W praktyce zachowano wiele odrębności, jednak główną ideą zmian miało być całkowite ukrycie organów bezpieczeństwa przed społeczeństwem”²³⁰.

W ten właśnie sposób ukształtował się kościec służb specjalnych PRL-u, który z niewielkimi zmianami przetrwał do wprowadzenia stanu wojennego, czyli do początku lat osiemdziesiątych. Ich podstawową rolą było zwalczanie opozycji niepodległościowej i utrwalanie władzy ludowej w PRL. Wybuchy społecznego niezadowolenia, zwłaszcza w grudniu 1970 r. spowodowały iż resort spraw wewnętrznych w świadomości elit rządowych i partyjnych jawił się jako zbrojne ramię partii i władzy ludowej w stosunku do przeciwników politycznych, na co zwraca uwagę A. Misiuk²³¹.

Rosnące niezadowolenie społeczne z sytuacji ekonomicznej i politycznej w kraju doprowadziło do narodzin Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, który stał się wyrazicielem społecznej potrzeby zmian ustrojowych. Doszło do szeregu strajków i wystąpień społecznych, na które ówczesna władza odpowiedziała wprowadzeniem 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego i pacyfikacją opozycji oraz internowaniem czołowych jej działaczy. Nowa sytuacja legła u podstaw uchwalenia nowej ustawy z 14 lipca 1983 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów²³².

W art. 1 ust. 1 w/w. ustawy uznano Ministra Spraw Wewnętrznych za naczelny organ administracji państwowej w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, a także ochrony przed bezprawnymi zamachami na życie i zdrowie ludzkie oraz dorobek materialny i kulturalny społeczeństwa. Kolejny przepis zawarty w art. 1 ust. 2

---

²²⁹ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 49.

²³⁰ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 265.

²³¹ Tamże, s. 266.

²³² Ustawa z 14 lipca 1983 r., o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów Dz.U. z 1983 r., Nr 38, poz. 172.

przedmiotowej ustawy stawiał Ministra Spraw Wewnętrznych na straży praworządności ludowej i nakładał na niego obowiązek współdziałania z innymi organami państwowymi w zakresie ochrony praw i wolności obywatelskich. Jak wskazuje A. Misiuk „Przyznanie tego rodzaju kompetencji ministrowi spraw wewnętrznych świadczyło o chęci zmiany społecznego wizerunku resortu i próbie usytuowania tego organu w systemie organów ochrony prawnej, tj. obok prokuratury, sądów, itd.”²³³.

Zakres działania Ministra Spraw Wewnętrznych określały kolejne przepisy wspomnianej ustawy. Na mocy jej art. 2 ust. 1 do zakresu działania rzeczonego ministra należały sprawy: ochrony bezpieczeństwa państwa, w tym zwalczanie szpiegostwa, terroryzmu, dywersji i sabotażu oraz innych czynów godzących w konstytucyjne zasady ustrojowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jak również koordynowanie działań w zakresie ochrony tajemnicy państwowej i służbowej oraz kontrola ruchu międzynarodowego; ochrona życia, zdrowia i mienia obywateli oraz mienia społecznego przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra; ochrony porządku publicznego, w tym ochrony ładu i spokoju w miejscach publicznych oraz środkach komunikacji publicznej, a także bezpieczeństwa w ruchu drogowym; zwalczania innych przestępstw i wykroczeń, inicjowania i organizowania działań mających na celu zapobieganie przyczynom i warunkom sprzyjającym popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz współdziałania w tym zakresie z zainteresowanymi organami państwowymi, organizacjami spółdzielczymi i społecznymi; ochrony granic państwowych, w tym organizowanie kontroli ruchu granicznego, zabezpieczanie nienaruszalności znaków i urzędzeń granicznych; społeczno – administracyjne określone w odrębnych przepisach; organizacyjno – mobilizacyjne i obronne resortu spraw wewnętrznych oraz wykonywanie innych zadań z zakresu obronności, wynikających z przepisów o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Ponadto do zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, zgodnie z art. 2 ust. 2 komentowanej ustawy, należało: sprawowanie zwierzchniego nadzoru nad ochroną przeciwpożarową oraz współdziałanie w usuwaniu skutków klęsk żywiołowych i innych niebezpiecznych zdarzeń; nadzór nad kolegiami do spraw wykroczeń oraz udzielanie wytycznych co do polityki orzecznictwa w sprawach o wykroczenia; nadzór nad Ochotniczą Rezerwą Milicji Obywatelskiej oraz Strażą Przemysłową i innymi uzbrojonymi specjalistycznymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach.

---

²³³ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 269.

Swoje zadania Minister Spraw Wewnętrznych wykonywał poprzez Służbę Bezpieczeństwa, Milicję Obywatelską, podległe jednostki wojskowe i straż pożarną (art. 5 ust. 1 w/w ustawy). Podstawowym zadaniem zarówno Służby Bezpieczeństwa, jak i Milicji Obywatelskiej była ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego. Nie byłoby w tym nic złego, gdyby nie to, że bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny wówczas utożsamiany był z niezakłóconym sprawowaniem władzy przez PZPR i trwaniem niedemokratycznego ustroju w Polsce. Zakres działania Ministra Spraw Wewnętrznych był więc dość szeroki i ukierunkowany na utrwalenie władzy komunistycznej w Polsce. Jak trafnie stwierdza A. Misiuk „Można stwierdzić, iż aktywność MSW koncentrowała się w kilku obszarach: wywiad i kontrwywiad oraz związana z tym ochrona granic i kontrola ruchu granicznego, funkcje policji politycznej, prewencyjnej i kryminalnej oraz funkcje z zakresu administracji wewnętrznej”²³⁴.

Strukturę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w tym okresie szczegółowo przedstawił A. Żebrowski. Wyglądała ona następująco: Służba Wywiadu i Kontrwywiadu MSW, na czele szef w randze podsekretarza stanu (skład: Departamenty I i II, Biuro Paszportów, Biuro „A”, RKW – radiokontrwywiad), – Służba Bezpieczeństwa MSW, na czele szef w randze podsekretarza stanu (skład: Departamenty: III, IV, V, VI, Biuro Śledcze), – Służba Zabezpieczenia Operacyjnego MSW, na czele szef w randze dyrektora generalnego (Departament Techniki, Departament PESEL, Biura „B”, „C”, „W”, Zarząd Łączności), – Służba Polityczno-Wychowawcza MSW, – Służba Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW, – Służba Zabezpieczenia Materiałowego MSW, – Szefostwo Wojsk MSW (m.in. Zarząd Zwiadu WOP, Zarząd WSW Jednostek Nadwiślańskich MSW), – Komenda Główna MO. – Wymienione jednostki organizacyjne posiadały swoje odpowiedniki w jednostkach terenowych na poziomie województwa: – Departament I realizował zadania o charakterze wywiadowczym, w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych (WUSW) jego przedstawicielem był Inspektor I WUSW, – Departament II realizował zadania o charakterze kontrwywiadowczym w WUSW Wydziały II, – Departament III rozpoznanie opozycji, w WUSW Wydziały III, – Departament IV rozpoznanie Kościoła i związków wyznaniowych, w WUSW Wydziały IV, – Departament V ochrona gospodarki, w WUSW Wydziały V, – Departament VI ochrona rolnictwa, w WUSW Wydziały VI, – Departament Techniki, w WUSW Wydziały „T”, – Departament PESEL (PESEL – Państwowy Elektroniczny System Ewidencji Ludności, CBD – Centralne Biuro Danych, TBD – Terenowa Baza Danych), –

---

²³⁴ Tamże, s. 270.

Biuro Paszportów, w WUSW Wydziały Paszportów, – Biuro Śledcze, w WUSW Wydziały Śledcze, – Biuro „A” system łączności tajnej, szyfry itp., w WUSW Sekcje „A”, – Biuro „B” inwigilacja, w WUSW Wydziały „B”, – Biuro „C” ewidencja operacyjna i archiwum, w WUSW Wydziały „C”, – Biuro „W” perlustracja korespondencji, w WUSW Wydziały „W” (realizowały także zadania dla wojskowych służb specjalnych), – Zarząd Łączności, – Zarząd Zwiadu WOP, – Zarząd Wojskowej Służby Wewnętrznej Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych MSW, – Radiokontrywiad²³⁵.

Wykonując delegację ustawową do wydania rozporządzenia w sprawie określenia szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych Rada Ministrów wydała rozporządzenie, które zakres działania ministra Spraw Wewnętrznych podzieliło na 8 dziedzin, przyporządkowując każdej z nich poszczególne rodzaje spraw²³⁶. Do kluczowych dziedzin, tradycyjnie przyporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych zaliczano dwie, a mianowicie bezpieczeństwo państwa oraz porządek publiczny.

W ramach bezpieczeństwa państwa do zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych należało: rozpoznawanie, ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie szpiegowskiej, dywersyjnej i innej szkodliwej działalności prowadzonej przez służby wywiadowcze i kontrywywiadowcze państw obcych i inne ośrodki zagraniczne przeciwko Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i jej obywatelom oraz działalności antypaństwowej podejmowanej w kraju – w celu zapewnienia ochrony podstawowych interesów politycznych i gospodarczych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i państw sojusznicznych, a zwłaszcza ochrona organów i instytucji państwowych, obiektów gospodarki uspołecznionej, organizacji społecznych i innych form życia społecznego; ochrona organów i instytucji państwowych, instytucji naukowo – badawczych, oświatowych, wychowawczych i kulturalnych, obiektów gospodarki uspołecznionej i użyteczności publicznej, organizacji, środowisk społecznych i grup zawodowych oraz obywateli przed działalnością terrorystyczną, sabotażową i dywersyjną oraz innymi przestępstwami i szkodliwymi działaniami godzącymi w konstytucyjne zasady ustrojowe oraz w podstawowe interesy polityczne i gospodarcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; ochrona naczelných organów władzy i administracji państwowej oraz centralnych władz organizacji politycznych i społecznych; realizacja zadań w dziedzinie polityki paszportowej i wizowej we współdziałaniu z właściwymi ministrami i kierownikami urzędów centralnych oraz kontrola międzynarodowego ruchu osobowego na granicach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej;

²³⁵ A. Żebrowski, *Polskie służby specjalne w latach 1983 – 1996. Wybrane zagadnienia*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica X” 2013 r., s. 217 i 218.

²³⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r., w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. z 1983 r., Nr 48, poz. 216.

ochrona personelu i siedzib obcych przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych oraz innych misji zagranicznych korzystających z przywilejów i immunitetów na mocy ustaw oraz umów i zwyczajów międzynarodowych; koordynowanie organizacji ochrony tajemnicy państwowej i służbowej na zasadach określonych w odrębnych przepisach; przygotowanie mobilizacyjno-obronne sił i środków resortu spraw wewnętrznych w razie zagrożenia bezpieczeństwa lub obronności państwa; opracowywanie i doskonalenie metod działań rozpoznawczych i ochronnych podejmowanych w celu zapobiegania i zwalczania czynów oraz zjawisk godzących w bezpieczeństwo państwa²³⁷.

Z kolei w ramach dziedziny ochrona porządku publicznego do zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych należało: zapobieganie zakłóceniom porządku publicznego; przywracanie zakłóconego porządku publicznego; współudział w zapewnieniu porządku publicznego podczas wieców, pochodów i demonstracji; zapewnianie ładu i spokoju w miejscach publicznych i środkach komunikacji publicznej; współudział w zapewnieniu bezpieczeństwa powszechnego w ruchu na drogach publicznych; współudział w ochronie bezpieczeństwa w komunikacji lotniczej, kolejowej i wodnej; współudział w prowadzeniu działań porządkowo – ochronnych oraz czynności ratowniczych w razie klęsk żywiołowych i innych niebezpiecznych zdarzeń; nadzór nad wykonywaniem przepisów porządkowych organów władzy i administracji państwowej na zasadach określonych w odrębnych przepisach²³⁸.

W 1983 roku utrwalił się podział obszaru działania resortu spraw wewnętrznych na specjalistyczne pionos (służby). Były to służby: kontrwywiadu i wywiadu; bezpieczeństwa wewnętrznego; zabezpieczenia materiałowego; polityczno-wychowawczą²³⁹. Znamienne jest, iż -jak podnosi A. Misiuk - „Dla resortu spraw wewnętrznych okresu Polski Ludowej cezury końcowej nie stanowiły wybory parlamentarne 4 czerwca 1989 r. ani utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego. Był nią 21 czerwca 1990 r. data ustąpienia Czesława Kiszczaka ze stanowiska ministra spraw wewnętrznych i wicepremiera oraz powierzenie funkcji ministra spraw wewnętrznych przedstawicielowi niedawnej opozycji Krzysztofowi Kozłowskiemu”²⁴⁰.

Jak słusznie podkreśla Z. Grzegorowski „Do 1989 r. służby specjalne w Polsce były umiejscowione w resortach spraw wewnętrznych i obrony narodowej, co miało zasadniczy

²³⁷ § 1 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r., w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. z 1983 r., Nr 48, poz. 216.

²³⁸ § 1 pkt 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r., w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. z 1983 r., Nr 48, poz. 216.

²³⁹ A. Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 270 i 271.

²⁴⁰ Tamże, s. 271.

wpływ na sposoby kierowania, koordynację (szczególnie w obszarze wymiany informacji) i ich współpracę. Milicja Obywatelska (późniejsza Policja) Wojska Ochrony Pogranicza (późniejsza Straż Graniczna) stanowiły integralną część Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (następnie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji). Wywiad wojskowy, znajdujący się w strukturach Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, kontrwywiad wojskowy i prewencja (późniejsza Żandarmeria Wojskowa) posiadały uprawnienia do wykonywania czynności procesowych określonych w Kodeksie postępowania karnego i były bezpośrednio podporządkowane ministrowi obrony narodowej²⁴¹.

Służby te realizowały szereg zadań związanych z utrzymaniem monopolu władzy przez PZPR, częstokroć łamiąc prawa człowieka i obywatela, działając wbrew woli społeczeństwa. Zwalczanie opozycji politycznej, kościoła katolickiego i dążeń narodu do wyzwolenia się spod wpływów ZSRR to niestety część niechlubnej historii służb specjalnych PRL-u. Pod znakiem zapytania stoi więc realizacja przez ówczesne służby podstawowego celu służb specjalnych, jakim jest zapewnienie bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. W przypadku służb specjalnych działających w okresie PRL-u celem tym była przede wszystkim ochrona komunistycznych elit rządzących.

2.3. Służby Specjalne w III RP

Żałowanie się systemu socjalistycznego w Polsce, który obowiązywał od 1945 r. do 1989 r, postawiło przed nowymi demokratycznie wybranymi władzami szereg nowych wyzwań i zadań. Związane one były z organizacją życia społecznego, gospodarczego, politycznego, a także potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa. Z tego też względu polski rząd, na czele którego stanął T. Mazowiecki, rozpoczął prace nad stworzeniem i uchwaleniem tzw. ustaw policyjnych, które miały na celu powołanie do życia nowych służb zajmujących się zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego. Rozwiązano Milicję Obywatelską, a w jej miejsce utworzono Policję, zlikwidowano zniechęconą przez społeczeństwo Służbę Bezpieczeństwa, zastąpiono Departament I i Departament II Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (wywiad, kontrwywiad) nowo powołaną służbą specjalną, a mianowicie Urzędem Ochrony Państwa, na czele której stanął K. Kozłowski²⁴².

---

²⁴¹ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 7.

²⁴² Szerzej na ten temat patrz np. S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011, s. 16, P. Pochodyła, „Zeszyty Naukowe WSEI seria: ADMINISTRACJA 1/2012, s. 95 i n., R. Leśkiewicz, *Od Służby Bezpieczeństwa...*, s. 165 i n., A. Zybortowicz, *Urząd Ochrony Państwa jako podmiot gry politycznej*, Wrocław 1999, K. Mordaszewski, *Proces kształtowania służb specjalnych w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej*,

Zmiany dotknęły również wojskowe służby specjalne, albowiem Wojskową Służbę Wewnętrzną istniejącą od 1957 r., która zajmowała się kontrwywiadem wojskowym oraz Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, który zajmował się wywiadem wojskowym, przekształcono. Zarząd ten otrzymał nową nazwę, tj. Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a ponadto w jego skład weszła część struktur likwidowanej WSW (mowa tu Zarządzie I, III i IV Szefostwa WSW). Natomiast pozostała część WSW, a mianowicie Zarząd II Szefostwa WSW wraz z terenowymi komórkami przekształcono w Żandarmerię Wojskową. Kolejne zmiany, które dotknęły Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego Wojska Polskiego związane były z powołaniem do życia Wojskowych Służb Informacyjnych, co nastąpiło 22 lipca 1991 r. Zostały one bowiem wyodrębnione ze struktury organizacyjnej Sztabu Generalnego.

Jak wskazuje A. Żebrowski zasadnicza zmiana wojskowych służb specjalnych po 1989 r. polegała więc na tym, że połączono wywiad i kontrwywiad wojskowy w jedną centralną instytucję, jaką były WSI²⁴³. Znamienne jest, iż zarówno wywiad, jak i kontrwywiad wojskowy do 2003 r. nie posiadały ustawowych podstaw działania, a ich zadania, uprawnienia i zakres działań były regulowane rozkazami, zarządzeniami i dyrektywami wydawanymi przez ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego i samych szefów tych struktur²⁴⁴. W ten sposób rozmontowano służby specjalne działające w PRL – u, mające swoje prawne i ideologiczne umocowanie w ówczesnym systemie. Służby te, ze względu na głębokie zmiany ustrojowe, nie przystawały do nowego modelu państwa tj. demokratycznego państwa prawnego²⁴⁵.

Odrębną kwestią są zasoby osobowe składające się na PRL – owski aparat bezpieczeństwa. Jak podkreśla K. Mordaszewski „Z dniem 31 lipca 1990 r. z mocy prawa zwolniono około 20 tysięcy funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Wcześniej Rada

---

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009 s. 16 i n., S. Hoc, *Organizacja polskich służb specjalnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 3, S. Zalewski, *Ewolucja modelu polskich służb specjalnych 1990–2002*, Warszawa 2002, S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2005, *Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, A. Żebrowski, *Kontrola cywilna...*, A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, Z. Siemiątkowski, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy w PRL*, Warszawa 2009, A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Warszawa 2014, R. Pieja, *Przewodnik po cywilnych...*, A. Misiuk, *Ewolucja cywilnych służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20-lecie UOP/ABW”, J. Dmowski, J. Jabłońska – Bonca, *Ochrona, pomoc i obsługa prawna*, Koszalin 2000, s. 135 i n., S. Galij – Skarbińska, *Model zmiany cywilnych służb specjalnych w Polsce w latach 1989–1990. Powstanie Urzędu Ochrony Państwa*, Toruń 2019, s. 409 i n.

²⁴³ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 296.

²⁴⁴ E. Koj, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP (schemat funkcjonowania w latach 1981 – 1990)*, s. 80. <http://polska1918-89.pl/pdf/zarzad-ii-sztabu-generalnego-wp,5397.pdf> (data dostępu 28.05.2017 r.).

²⁴⁵ Por. R. Jastrzębski, *Kontrola i nadzór nad cywilnymi służbami specjalnymi w państwie polskim w latach 1990 – 2016*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2018 nr 4, s. 28 i n.

Ministrów ustaliła tryb i warunki przyjmowania byłych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa do służby w Urzędzie Ochrony Państwa i w innych jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Po przeprowadzeniu procesy weryfikacji i kwalifikacji do nowych służb UOP przyjęto kilka tysięcy osób, jednocześnie rozpoczynając intensywną rekrutację i szkolenie nowych kadr²⁴⁶.

Urząd Ochrony Państwa (zwany dalej w skrócie UOP) został powołany do życia na mocy ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa²⁴⁷. Na jego czele stanął Szef UOP, który zgodnie z art. 1 ust. 1 uop otrzymał status centralnego organu administracji rządowej właściwego w sprawach bezpieczeństwa państwa i ochrony jego porządku konstytucyjnego. Podstawowe jego zadania określone zostały w art. 1 ust. 2 uop, zgodnie z którym do zadań Szefa UOP należało:

- rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom godzącym w bezpieczeństwo, obronność, niezależność, całość i międzynarodową pozycję państwa;
- zapobieganie i wykrywanie przestępstw szpiegostwa i terroryzmu oraz innych przestępstw godzących w bezpieczeństwo państwa oraz ściganie ich sprawców;
- zapobieganie i wykrywanie przestępstw godzących w podstawy ekonomiczne państwa i ściganie ich sprawców;
- zapobieganie i wykrywanie przestępstw o charakterze lub zasięgu międzynarodowym, w tym nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi, psychotropowymi lub materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi oraz ściganie ich sprawców;
- rozpoznawanie i przeciwdziałanie naruszeniom tajemnicy państwowej;
- przygotowywanie dla najwyższych organów władzy i administracji państwowej informacji i analiz istotnych dla bezpieczeństwa państwa;
- kryptograficzna ochrona wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową, przekazywanych przez techniczne środki łączności na potrzeby organów administracji państwowej i państwowych instytucji finansowych i gospodarczych.

Wszystkie te zadania związane były z potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, przy czym dotyczyły nie tylko tradycyjnego obszaru działania służb specjalnych, jakim jest wywiad i kontrwywiad, ale i zwalczania najpoważniejszych przestępstw ekonomicznych, narkotykowych i tych, które związane są z proliferacją broni masowego rażenia w wymiarze międzynarodowym. Ustawodawca dostrzegł wówczas, iż jednym z najistotniejszych zagrożeń

---

²⁴⁶ K. Mordaszewski, *Proces kształtowania służb...*, s. 19.

²⁴⁷ Tekst jednolity Dz.U. Nr 51 poz. 526 z 1999 r.

bezpieczeństwa publicznego jest działalność zorganizowanych grup przestępczych o charakterze międzynarodowym i z tego względu zwalczanie tego rodzaju przestępczości uznał za jedno z zadań UOP. Swoje zadania Szef UOP realizował za pomocą Urzędu Ochrony Państwa. Zarówno UOP, jak i WSI zobowiązane były do współdziałania przy zapobieganiu i zwalczaniu zbrodni szpiegostwa oraz innych przestępstw godzących w potencjał obrony państwa (art. 2 ust. 1 uop). Z Szefem UOP obowiązały współdziałać organy administracji rządowej w sprawach należących do jego zakresu działania (art. 2 ust. 2 uop). Organizację wewnętrzną UOP określono jako jednostopniową uznając, że jednostkami organizacyjnymi UOP są zarządy, biura i delegatury, którymi kierują dyrektorzy (art. 3 ust. 1 uop).

Nadzór nad działalnością Szefa UOP sprawował Premier, jemu też bezpośrednio podlegał Szef UOP (początkowo był to jednak Minister Spraw Wewnętrznych, dopiero w późniejszym okresie w wyniku nowelizacji przedmiotowej ustawy poddany został bezpośredniej podległości PRM), co wynikało z art. 4 ust. 1 uop. Warto zwrócić uwagę, że celem programowania, nadzoru i koordynowania działań UOP i WSI oraz podejmowanych dla ochrony bezpieczeństwa państwa działań Policji, Straży Granicznej i Żandarmerii Wojskowej powołano do życia organ opiniodawczo – doradczy w postaci Kolegium do Spraw Służb Specjalnych (art. 4 ust. 2 uop). Szefa UOP powoływał i odwoływał Premier po zasięgnięciu opinii Prezydenta RP, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych (art. 4a ust. 1 uop). Jego zastępców zaś powoływał i odwoływał Prezes Rady Ministrów na wniosek Szefa UOP (art. 4 a ust. 4 uop).

UOP wykonywał czynności operacyjno-rozpoznawcze i dochodzeniowo-śledcze w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, a także czynności operacyjno-rozpoznawcze w celu uzyskania informacji istotnych dla ochrony bezpieczeństwa państwa w granicach określonych zakresem zadań ustawowo mu przypisanych (art. 6 ust. 1 uop). Ponadto UOP wykonywał czynności na polecenie sądu lub prokuratora w zakresie określonym w Kodeksie Postępowania Karnego (art. 6 ust. 2 uop). UOP mógł również, w celu realizacji ustawowych zadań, zbierać także niejawnie dane osobowe, a także korzystać z danych o osobie, uzyskanych przez organy, służby i instytucje państwowe w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz przetwarzać je - w rozumieniu ustawy o ochronie danych osobowych - bez wiedzy i zgody osoby, której dane te dotyczą (art. 6a ust. 1 uop).

Oczywiście ustawa o Urzędzie Ochrony Państwa sporo uwagi poświęcała funkcjonariuszom urzędu. Służbę w UOP mógł pełnić obywatel polski, który wykazywał się

nieskazitelną postawą moralną i patriotyczną, korzystał z pełni praw publicznych, posiadał co najmniej średnie wykształcenie i określone kwalifikacje zawodowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do służby w formacjach uzbrojonych, podległych szczególnej dyscyplinie służbowej, której gotów jest się podporządkować. Jak widać na równi stawiano predyspozycje fizyczne i psychiczne, posiadane umiejętności i kompetencje oraz wiedzę z moralnością, etyką, patriotyzmem, odpowiedzialnością i chęcią służby. Świadczyło to o zrozumieniu przez twórców nowych służb specjalnych w Polsce potrzeby właściwego doboru kadr, które - wolne od ideologii socjalistycznej - będą w stanie służyć demokratycznemu państwu i społeczeństwu (art. 15 uop). Znalazło to również swój wyraz w uznaniu, że stosunek służbowy funkcjonariusza UOP powstaje w drodze mianowania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do służby (art. 18 ust. 1 uop).

Funkcjonariusze UOP realizując czynności operacyjno-rozpoznawcze i dochodzeniowo-śledcze w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, a także czynności operacyjno-rozpoznawcze, w celu uzyskania informacji istotnych dla ochrony bezpieczeństwa państwa, a także czynności na polecenie sądu lub prokuratora w zakresie określonym w Kpk, mieli prawo: legitymowania osób w celu ustalenia tożsamości; zatrzymywania osób w trybie i w wypadkach określonych w przepisach Kpk; przeszukania osób i pomieszczeń w trybie i w wypadkach określonych w przepisach Kpk i innych ustawach; dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży i sprawdzania ładunku w portach i na dworcach w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego w razie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary; żądania niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz jednostek gospodarczych prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej; wymienione instytucje, organy i jednostki obowiązane są, w zakresie swojego działania do udzielenia tej pomocy w zakresie obowiązujących przepisów prawa; zwracania się o niezbędną pomoc do innych jednostek gospodarczych i organizacji społecznych, jak również zwracania się w nagłych wypadkach do każdej osoby o udzielenie doraźnej pomocy, w ramach obowiązujących przepisów prawa (art. 7 ust. 1 uop).

Jeżeli dana osoba nie podporządkowała się wydanym na podstawie prawa poleceniom funkcjonariuszy, mogli oni stosować fizyczne, techniczne i chemiczne środki przymusu bezpośredniego, służące do obezwładniania, bądź konwojowania osób oraz do zatrzymywania pojazdów (art. 8 ust. 1 uop). Funkcjonariusz UOP mógł także użyć broni palnej, jeżeli środki przymusu bezpośredniego wymienione powyżej okazały się niewystarczające lub ich użycie ze względu na okoliczności danego zdarzenia nie było możliwe (art. 9 ust. 1 uop). Nie bez

znaczenia było również to, że UOP przy wykonywaniu swych zadań mógł korzystać z pomocy osób nie będących jego funkcjonariuszami, którym mogło być przyznane wynagrodzenie wypłacane z funduszu operacyjnego (art. 13 uop).

Warto pamiętać, iż w celu zapobieżenia krzyżowaniu się kompetencji cywilnych i wojskowych służb specjalnych, tj. UOP oraz WSI, w dniu 19 września 1997 r., Rada Ministrów wydała rozporządzenie w sprawie podziału kompetencji pomiędzy nimi²⁴⁸. Kompetencje UOP w zakresie ochrony gospodarki narodowej zostały określone w § 4 ust. 1, zaś kompetencje WSI w § 4 ust. 2 powyższego rozporządzenia. UOP zapewniał ochronę gospodarki narodowej w szczególności w odniesieniu do podmiotów gospodarczych, jednostek badawczo – rozwojowych i innych placówek naukowo – badawczych. Natomiast WSI zapewniało ochronę gospodarki narodowej w odniesieniu do: nadzorowanej przez Ministra Obrony Narodowej produkcji i usług wykonywanych na potrzeby obronności państwa; nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej badań, produkcji i usług dotyczących broni, amunicji, materiałów wybuchowych i sprzętu wojskowego, wykonywanych przez jednostki badawczo – rozwojowe i inne placówki naukowo – badawcze na potrzeby obronności państwa; nadzorowanego przez Ministra Obrony Narodowej obrotu, związanego z dziedziną obronności państwa, bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi oraz innymi wyrobami, a także licencjami i technologiami, w tym realizowanego w ramach wykonywania zamówień rządowych; przestrzegania ochrony tajemnicy państwowej i służbowej związanej z zakupem licencji i technologii o przeznaczeniu wojskowym, do której jest zobowiązany Minister Obrony Narodowej na mocy umów i porozumień międzynarodowych.

Skonkretyzowano także zakres i formy współdziałania pomiędzy tymi służbami specjalnymi (§ 5 wspomnianego rozporządzenia). Współpraca ta (pomiędzy UOP a WSI) polegała zasadniczo na wymianie analiz i prognoz oraz innych informacji dotyczących zagrożeń obronności i bezpieczeństwa państwa, koordynacji czynności operacyjno – rozpoznawczych, przeciwdziałaniu działalności obcych służb specjalnych. Zwraca uwagę fakt, iż zarówno UOP, jak i WSI koncentrowały swą aktywność na realizacji funkcji kontrwywiadowczych.

Po kilkunastu latach istnienia UOP został rozwiązany, a w jego miejsce utworzono Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencję Wywiadu, które zostały powołane do

---

²⁴⁸ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 1997 r., w sprawie ustalenia szczegółowego rozdziału kompetencji oraz zasad współdziałania w zakresie ochrony gospodarki narodowej między Urzędem Ochrony Państwa a Wojskowymi Służbami Informacyjnymi (Dz.U. z 1997 r., Nr 116, poz. 744).

życia na mocy ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu²⁴⁹. Obie agencje utworzone zostały na podstawie już istniejących struktur Urzędu Ochrony Państwa, który jednocześnie wraz z ich powstaniem uległ rozwiązaniu. Jak trafnie podnosi B. Hołyst reforma służb specjalnych, która miała miejsce w 2002 r., pozwoliła na wyodrębnienie dwóch podstawowych segmentów, tj. wywiadowczego i kontrwywiadowczego. Pierwszy z nich zorientowany jest na zdobywanie informacji poza granicami kraju, drugi zaś ma za zadanie zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa²⁵⁰. W zamierzeniu twórców reformy to rozdzielenie miało na celu podniesienie efektywności działania cywilnych służb specjalnych w Polsce. Trudno jednak jest jednoznacznie ocenić, czy cel ten udało się w pełni zrealizować i czy reforma ta była rzeczywiście konieczna.

Proces zmian objął również WSI, które zostały utworzone 22 lipca 1991 r. i do czasu uchwalenia ustawy 9 lipca ustawy o Wojskowych Służbach Informacyjnych²⁵¹, działały generalnie na podstawie znowelizowanej ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z 21 listopada 1967, której art. 15 stanowił, że WSI wykonują zadania związane z rozpoznawaniem i przeciwdziałaniem zagrożeniom godzącym w obronność Państwa oraz naruszeniom tajemnicy państwowej w zakresie obronności, jak również przygotowują dla organów państwowych informacje i analizy istotne dla obronności Państwa. Od momentu utworzenia do 1994 r. WSI podlegały bezpośrednio MON i były osadzone strukturalnie w jego ministerstwie pod nazwą Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych. W 1994 r. powołano Biuro Ministra Obrony Narodowej do Spraw Służb Informacyjnych, podporządkowując WSI Szefowi Sztabu Generalnego WP. Pod koniec 1995 WSI ponownie powróciły pod kontrolę cywilną MON, stan ten pozostał już bez zmian aż do likwidacji WSI²⁵².

Na podstawie ustawy o Wojskowych Służbach Informacyjnych służba ta była zarówno służbą specjalną, jak i służbą ochrony państwa właściwą w sprawach obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, a jej działalność podlegała kontroli Sejmu (art. 1 ust. 2 i 3 uws). Podstawowe zadania WSI zostały określone a art. 3 ust. 1 uws, a należało do nich: rozpoznawanie, zapobieganie oraz zwalczanie zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń godzących w niepodległość państwa i niepodzielność jego

---

²⁴⁹ Dz.U. Nr 74, poz. 676 z 2002 r.

²⁵⁰ B. Hołyst, *Terroryzm. Tom II*, Warszawa 2009, s. 1117.

²⁵¹ Dz.U. Nr 139, poz. 1326, z 2003 r.

²⁵² Szerzej na temat WSI patrz np. I. Szostak, *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie Wojskowych Służb Informacyjnych*, „Zeszyt Problematyczny” nr 3 (71), Warszawa 2012.

terytorium, bezpieczeństwo i nienaruszalność jego granic oraz w obronność państwa i bezpieczeństwo Sił Zbrojnych; rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie, podlegających orzecznictwu sądów wojskowych, wskazanych w przedmiotowej ustawie przestępstw; realizowanie - w granicach swojej właściwości - zadań służby ochrony państwa oraz zadań związanych z pełnieniem przez Szefa WSI funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa, w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych, dotyczących spraw obronności państwa; uzyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie, analizowanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla obronności państwa oraz zdolności bojowej i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych; rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, kryzysów i konfliktów międzynarodowych, mających wpływ na obronność państwa oraz podejmowanie działań w celu eliminowania tych zagrożeń; ochrona bezpieczeństwa jednostek wojskowych, a także żołnierzy wykonujących zadania służbowe oraz pełniących służbę poza granicami państwa; prowadzenie wywiadu i kontrwywiadu radioelektronicznego oraz kryptoanaliza i kryptografia; realizowanie przedsięwzięć wynikających z sojuszy i układów wojskowych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska; uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia; współdziałanie w organizowaniu polskich przedstawicielstw wojskowych za granicą oraz utrzymywanie kontaktów z członkami wojskowego korpusu dyplomatycznego akredytowanymi w Rzeczypospolitej Polskiej; podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych.

Praktycznie wszystkie powyżej wskazane zadania realizowane były wyłącznie na rzecz lub w interesie Sił Zbrojnych w związku z ich działalnością na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i poza jej granicami. Wyjątek dotyczył zadań służby ochrony państwa oraz zadań związanych z pełnieniem przez Szefa WSI funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych, dotyczących spraw obronności państwa (art. 3 ust. 2 uws).

Na WSI nałożony był obowiązek współdziałania: ze Sztabem Generalnym Wojska Polskiego i innymi komórkami organizacyjnymi Ministerstwa Obrony Narodowej oraz dowódcami rodzajów Sił Zbrojnych, okręgów wojskowych, garnizonów wojskowych i jednostek wojskowych; z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych; z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych; z odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw

finansów publicznych; z innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych (art. 5 ust. 2 uws).i).

Z WSI obowiązane były do współdziałania i pomocy w realizacji ich zadań instytucje państwowe, organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego, dowódcy (szefowie) jednostek (instytucji) wojskowych oraz przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie użyteczności publicznej (art. 7 uws).i). W zakresie swoich zadań WSI mogły uzyskiwać informacje, w tym także niejawnie, gromadzić je, przechowywać, sprawdzać, analizować, przetwarzać i przekazywać (art. 32 ust. 1 uws).i).

Szef WSI, w celu realizacji zadań WSI, mógł po uzyskaniu zgody MON podejmować współdziałanie i zawierać porozumienia z właściwymi organami, służbami i instytucjami krajowymi oraz zagranicznymi (art. 6 uws).i). Szefa WSI wyznaczał na stanowisko służbowe i zwalniał z niego MON, po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Prezesa Rady Ministrów, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych i sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych (art. 8 ust. 1 uws).i). Jego zastępców wyznaczał na stanowiska służbowe i zwalniał z nich MON, na wniosek Szefa WSI, po zasięgnięciu opinii sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych (art. 8 ust. 2 uws).i). Szef WSI podlegał bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej i był przełożonym wszystkich żołnierzy WSI (art. 9 ust. 1 i 2 uws).i). On też kierował WSI bezpośrednio lub przez swoich zastępców (art. 9 ust. 3 uws).i).

Działalność WSI finansowana była z budżetu państwa (art. 12 ust. 1 uws).i). Jej strukturę tworzyły następujące pionory funkcjonalne: analityczno-informacyjny; wywiadu wojskowego; kontrwywiadu wojskowego; ochrony informacji niejawnych; zabezpieczenia; przedstawicielstw wojskowych; dowódczo-sztabowy (art. 10 uws).i).

Żołnierze WSI - w granicach zadań, o których mowa w art. 3 ust. 1 uws).i) - wykonywali czynności: analityczno-informacyjne, operacyjno-rozpoznawcze, wynikające z przepisów o ochronie informacji niejawnych, inne – służbowe, wynikające z przepisów o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (art. 17 uws).i). Żołnierze WSI, wykonując czynności operacyjno-rozpoznawcze, mieli prawo do: wydawania poleceń określonego zachowania się; legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości; dokonywania kontroli osobistej, przeglądania zawartości bagażu osobistego, a także sprawdzania ładunku w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego, z wyjątkiem środków transportu przewożących znaki pieniężne, w razie powzięcia uzasadnionego podejrzenia co do popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary; monitorowania i rejestrowania, przy użyciu środków technicznych: obrazu zdarzeń związanych z zakresem działania WSI w miejscach publicznych dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom; żądania niezbędnej pomocy od

instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, dowódców (szefów) jednostek (instytucji) wojskowych oraz przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej; wymienione instytucje, organy i przedsiębiorcy są obowiązani, w zakresie swojego działania, do udzielania nieodpłatnie tej pomocy w ramach obowiązujących przepisów prawa; zwracania się o niezbędną pomoc do innych podmiotów niż wyżej wymienione, jak również zwracania się w nagłych przypadkach do każdej osoby o udzielenie doraźnej pomocy; wymienione podmioty i osoby są obowiązane do udzielenia nieodpłatnie tej pomocy w ramach obowiązujących przepisów prawa (art. 20 ust. 1 uws).

Ponadto, żołnierze WSI w przypadkach niecierpiących zwłoki mogli dokonać zatrzymania osób oraz przeszukania osób, pomieszczeń i innych miejsc w trybie i w przypadkach określonych w przepisach Kpk, jeżeli okoliczności zdarzenia uniemożliwiają przeprowadzenie tych czynności przez Żandarmerię Wojskową lub inny uprawniony organ (art. 20 ust. 2 uws). Żołnierze WSI mogli także stosować, wobec osób niepodporządkowujących się ich poleceniom wydanym na podstawie przepisów prawa oraz wobec osób uniemożliwiających im wykonanie czynności służbowych, środki przymusu bezpośredniego (art. 21 ust. 1 uws). Jeżeli środki przymusu bezpośredniego okazały się niewystarczające lub jeżeli ich użycie - ze względu na okoliczności zdarzenia nie było możliwe - żołnierze WSI mieli prawo użycia broni palnej (art. 22 ust. 1 uws). WSI przy wykonywaniu swoich zadań mogły korzystać z pomocy osób niebędących ich żołnierzami (art. 35 ust. 1 uws). Osobom tym, za udzielenie pomocy WSI, można było przyznać wynagrodzenie wypłacane z funduszu operacyjnego WSI (art. 35 ust. 3 uws).

W związku z licznymi sygnałami o nieprawidłowościach w funkcjonowaniu WSI (dotyczyły one m.in. inwigilacji WSI przez wywiad Federacji Rosyjskiej, zaniechań działań kontrwywiadowczych względem rosyjskich służb specjalnych, a także popełniania przez funkcjonariuszy WSI przestępstw gospodarczych i uzyskiwania nielegalnych wpływów w mediach publicznych) w 2006 r. Sejm podjął decyzję o likwidacji WSI, a ich likwidatorem został A. Macierewicz. Powołano do życia Komisję Weryfikacyjną, na czele której stanął A. Macierewicz. Owocem prac Komisji był Raport o działaniach żołnierzy i pracowników WSI oraz wojskowych jednostek organizacyjnych realizujących zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego przed wejściem w życie ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych w zakresie określonym w art. 67. ust. 1 pkt 1 – 10 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. „Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego oraz ustawę o służbie funkcjonariuszy

Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego” oraz o innych działaniach wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

W dokumencie tym przedstawiono informacje o działalności żołnierzy i pracowników wojskowych służb specjalnych (oraz osób współdziałających z nimi) dotyczące: ujawniania lub wykorzystywania informacji stanowiących tajemnicę państwową lub służbową; zaniechań powiadamiania organów ścigania o czynach przestępczych; utrudniania i udaremniania prowadzenia postępowań karnych; stosowania przemocy i bezprawnych gróźb; bezprawnego wpływania na podejmowanie rozstrzygnięć przez władze publiczne; prowadzenia tajnej współpracy z przedsiębiorcami oraz osobami działającymi w sferze mediów publicznych; fałszowania informacji w celu prowadzenia przeciwko określonym osobom postępowań karnych lub ich poszerzania; osiągania ze wskazanych wyżej działań korzyści majątkowych lub osobistych; a także innych działań wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej²⁵³. Co prawda z raportu komisji weryfikacyjnej nie wynikało, zdaniem Z. Grzegorowskiego, iż WSI kontrolowały politykę, media i gospodarkę, tym niemniej pokazuje on szereg nadużyć kompetencji i środków, jakie zostały im przyznane²⁵⁴.

W efekcie prac Komisji Weryfikacyjnej skierowano do Prokuratury doniesienia o popełnieniu przestępstwa w następujących sprawach: w sprawie penetracji rosyjskiej Wojskowych Służb Informacyjnych i zaniechania podjęcia stosowanych działań zmierzających do neutralizacji zagrożenia; w sprawie przekroczenia uprawnień oraz przejścia majątku państwowego w celu nielegalnego zdobycia środków na finansowanie służb specjalnych; w sprawie nielegalnego handlu bronią, a także ukrywania dokumentów; w sprawie działania na szkodę Skarbu Państwa oraz bezpieczeństwa państwa poprzez uprzywilejowanie firmy Siltec w przetargach organizowanych dla WP; w sprawie stworzenia rezydentury, której funkcjonariusze podejmowali nielegalne działania przy współudziale byłych, nie zweryfikowanych pracowników Służby Bezpieczeństwa; w sprawie nieprawidłowości związanych z gospodarowaniem funduszem operacyjnym w krakowskim oddziale WSI oraz przywłaszczania lokali operacyjnych; w sprawie wprowadzenia w błąd polskich organów państwowych przez udzielanie fałszywych wiadomości mających istotne znaczenie dla Rzeczypospolitej Polskiej oraz niedopełnienia obowiązków; w sprawie

---

²⁵³ http://web.archive.org/web/20070221161711/http://www.raport.it.pl/Raport_jawny_16022007.pdf data dostępu 24.04.2017. s. 3.

²⁵⁴ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 12.

nieprawidłowości związanych z przetargiem na Kołowy Transporter Opancerzony; w sprawie nielegalnej inwigilacji partii politycznych; w sprawie prowadzenia działalności szpiegowskiej przeciwko interesom obronności Rzeczypospolitej Polskiej i jej Siłom Zbrojnym; w sprawie ujawniania w zamian za korzyści majątkowe poufnych informacji przez pracowników polskich ministerstw oraz nie przekazania przez WSI informacji o zagrożeniu energetycznym państwa właściwym organom; w sprawie ujawnienia tajemnicy państwowej oraz stosowania bezprawnych gróźb²⁵⁵.

Ostatecznie WSI zostały zlikwidowane 30 września 2006 r., a w ich miejsce powołano Służbę Kontrwywiadu Wojskowego i Służbę Wywiadu Wojskowego. Działania te w znacznym stopniu przyczyniły się do oczyszczenia atmosfery wokół wojskowych służb specjalnych, choć krytycy upublicznienia Raportu Komisji Weryfikacyjnej podnoszą, że poprzez publikację wspomnianego Raportu ujawniono agenturę WSI oraz to, iż niektóre osoby będące żołnierzami WSI zostały oczernione i naruszono ich dobra osobiste. Tym niemniej, wydaje się, iż likwidacja WSI była krokiem w dobrym kierunku w perspektywie funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego i jego ochrony oraz przezwyciężenia wpływów postkomunistycznych w wojskowych służbach specjalnych III RP.

Jak wskazuje Z. Grzegorowski „Likwidacja UOP oraz WSI miała na celu usprawnienie wykonywania przez te służby podstawowych funkcji w państwie. Starano się dokonać takich zabiegów organizacyjnych, które spowodowałyby oddzielenie funkcji informacyjnej od procesowej, rozgraniczenie organizacyjne służb wywiadu od kontrwywiadu oraz usprawnienie metod koordynacji ich działań i cywilnej kontroli”²⁵⁶. Zamierzenia te udały się tylko w pewnym stopniu, czego przyczyną wydaje się być brak spójnej wizji polityków o miejscu i roli służb specjalnych w demokratycznym państwie prawnym.

Ze względu na toczącą życie publiczne i gospodarcze III RP chorobę zwaną korupcją, zaistniała potrzeba powołania do życia kolejnej służby specjalnej, która została ukierunkowana na jej zwalczanie. Mowa tu o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Jak sama nazwa wskazuje jego podstawowym zadaniem jest zwalczanie korupcji, a także działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa. Ustawę o Centralnym Biurze Korupcyjnym uchwalono 12 maja 2006, a weszła ona w życie 24 lipca 2006 r. i z tą właśnie chwilą rozpoczęła ona swą działalność. Tym samym proces transformacji i tworzenia nowych służb

---

²⁵⁵ http://web.archive.org/web/20070221161711/http://www.raport.it.pl/Raport_jawny_16022007.pdf data dostępu 24.04.2017. s. 10.

²⁵⁶ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 12 i 13.

specjalnych w kraju zakończył się, choć oczywiście nie można wykluczyć, iż w przyszłości ustawodawca zdecyduje się na dokonanie kolejnych zmian.

Aktualnie więc, mamy do czynienia w Polsce z dwoma rodzajami służb specjalnych, a mianowicie cywilnymi oraz wojskowymi. Do cywilnych zalicza się ABW, AW i CBA, natomiast do wojskowych SKW i SWW²⁵⁷. Szczegółowa ich analiza zostanie przedstawiona w dalszych częściach niniejszej pracy.

Wnioski

Państwo polskie na każdym etapie jego współczesnego istnienia rozumiało potrzebę posiadania służb specjalnych. W okresie II RP, kiedy to po 123 latach zaborów rozpoczęto wielkie dzieło odbudowy i modernizacji państwa, napotkano na szereg przeszkód w tym procesie. Część z nich miała charakter wewnętrzny, część zaś zewnętrzny – jednak w obu tych zakresach polskie służby specjalne były pomocne w ich przezwyciężeniu. Oczywiście zawsze pozostaje pytanie na ile były one skuteczne i w jakim stopniu ówcześni decydenci polityczni potrafili wykorzystać przekazywane przez służby specjalne informacje. Dwudziestolecie międzywojenne było bowiem okresem walki z niemieckimi i sowieckimi służbami a także ukraińską irredentą. Efekty tych zmagania były różne, odnoszono zwycięstwa, ale i porażki. Tym niemniej biorąc pod uwagę dysproporcję zasobów finansowych i osobowych w porównaniu z dwoma totalitarnymi systemami, tj. nazistowskimi Niemcami i komunistycznym Związkiem Radzieckim, należy stwierdzić, że rodzime służby specjalne pozytywnie wpłynęły na stan bezpieczeństwa II RP.

Następstwa II Wojny Światowej sprawiły, że w Polsce władzę przejęli komuniści przy wydatnym wsparciu Armii Czerwonej i służb specjalnych Kremla. Proces ten dotknął wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej. Służby specjalne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dbały nie tyle o bezpieczeństwo państwa, co o bezpieczeństwo partii rządzącej, tj. PZPR i jej członków. Co więcej, były również wykorzystywane jako swoiste substytuty radzieckich służb specjalnych pozostając nie tylko pod ich kontrolą lecz wręcz kierownictwem. „Owoce” ich działalności były pożytkowane przez władze ZSRR, co wynikało z faktu, że cele i zadania dla polskich służb specjalnych zarówno cywilnych, jak i wojskowych były przez nie określane za pośrednictwem radzieckich służb specjalnych. Można wręcz postawić tezę, że działały w interesie nie tyle narodu polskiego, co ZSRR. Powyższy stan był patologiczny, albowiem służby specjalne jako element administracji

---

²⁵⁷ Por. A. Hernacka, *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa ze szczególnym uwzględnieniem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problematyki*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego” 2015, t. 7.

publicznej (państwowej) winny służyć państwu i jego obywatelom, a nie danej partii politycznej i jej zagranicznym zwierzchnikom.

Kolejny etap funkcjonowania polskich służb specjalnych rozpoczął się po upadku komunizmu i trwa do dnia dzisiejszego. Powrót Polski do rodziny państw demokratycznych o gospodarce wolnorynkowej sprawił, że dotychczas istniejące służby specjalne musiały zostać zreformowane, by czynić zadość zmienionym realiom ustrojowym. Rozwiązano zniechęconą społecznie Służbę Bezpieczeństwa, powołując w to miejsce Urząd Ochrony Państwa jako cywilny wywiad i kontrwywiad. Zmiany dotknęły również wojskowe służby specjalne, gdzie wiodącą rolę zaczęły odgrywać Wojskowe Służby Informacyjne. Następane przeobrażenia miały miejsce wskutek przyjęcia nowej formuły funkcjonowania służb specjalnych w państwie demokratycznym. Ze względów politycznych ale i prakseologicznych uznano, że w miejsce UOP należy powołać dwie odrębne cywilne służby specjalne, a mianowicie ABW - cywilny kontrwywiad oraz AW - cywilny wywiad²⁵⁸. Powołano także, celem skuteczniejszego przeciwdziałania i zwalczania korupcji w życiu publicznym, nową służbę specjalną w postaci Centralnego Biura Antykorupcyjnego. W odniesieniu do wojskowych służb specjalnych wiele krytycznych głosów co do ich funkcjonowania sprawiło, że WSI uległy rozwiązaniu. Zamiast nich powołano do życia Służbę Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbę Wywiadu Wojskowego, będące odpowiednio wojskowym kontrwywiadem i wojskowym wywiadem.

Model służb specjalnych, ich kompetencje i zadania w przemożnym stopniu determinuje ustrój polityczny danego państwa. W przypadku państw o ustroju totalitarnym działalność służb specjalnych w pierwszym rządzie ukierunkowana jest na zapewnienie władzy i bezpieczeństwa partii rządzącej. Na dalszym planie znajduje się bezpieczeństwo państwa i jego obywateli. Natomiast w odniesieniu do państw o ustroju demokratycznym, ich służby specjalne koncentrują się na zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego, a zmiana będącej u władzy partii politycznej jest naturalnym procesem nie wywołującym ich przeciwdziałań. Z wyjątkiem w tej materii możemy mieć do czynienia wówczas, gdy prawidłowy przebieg procesu wyborczego jest zakłócony lub zaburzony. W takiej sytuacji jego tok może być poddany analizie przez służby specjalne, a ustalenia przekazane właściwym organom władzy publicznej.

---

²⁵⁸ Por. P. Swoboda, *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989 – 2007)*, Kraków 2016.

III. ISTOTA I PODSTAWOWE WYZNACZNIKI SŁUŻB SPECJALNYCH

Na podstawie uwag przedstawionych we wcześniejszych rozdziałach niniejszej monografii można stwierdzić, że służby specjalne w mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanej formie towarzyszyły państwu od początku jego istnienia i wraz z nim ulegały ewolucji. W związku z tym pojawia się pytanie, jaka jest istota służb specjalnych? To zaś prowadzi do kolejnego pytania czym się różnią służby specjalne od innych służb państwa i jakie są podstawowe wyznaczniki służb specjalnych?

3.1. Pojęcie służba specjalna w prawie polskim

Istotą służb specjalnych jest prowadzenie działalności wywiadowczej oraz niejako jej przeciwieństwa, tj. działalności kontrwywiadowczej. Najczęściej jednak mianem tym określa się wywiad danego państwa²⁵⁹. Jak wskazuje Z. Grzegorowski współcześnie, w rodzimym porządku prawnym, służby specjalne to instytucje państwowe i ich organy, które prowadzą niejawną działalność oraz podejmują działania operacyjno-rozpoznawcze²⁶⁰. Z poglądem tym koresponduje wypowiedź S. Zalewskiego, zdaniem którego działania służb specjalnych to

---

²⁵⁹ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 578.

²⁶⁰ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 15 i 16.

generalnie czynności podejmowane przez wywiad i kontrwywiad²⁶¹. Podobny pogląd prezentują A. Żebrowski, M. Żmigrodzki oraz J. Babula stwierdzając, że „Terminem *szługi specjalne* określa się wywiad i kontrwywiad”²⁶². Służby specjalne, jak podnosi K. Haftarczyk, to ogólna nazwa instytucji, która prowadzi działania operacyjno-rozpoznawcze o charakterze niejawnym - tym mianem określa się więc wywiad i kontrwywiad²⁶³.

Warto przytoczyć także uwagi sformułowane przez S. Hoc. Jego zdaniem nazwa służby specjalne to zbiorcze określenie wszystkich służb wywiadowczych cywilnych i wojskowych oraz innych służb bezpieczeństwa, których działalność odbiega od praktyki policyjnej. Do tych służb należą wywiady, kontrwywiady cywilne i wojskowe, specjalne jednostki antyterrorystyczne oraz służby bezpieczeństwa zajmujące się ochroną przedstawicieli państw obcych, ważnych budynków itp.²⁶⁴. Pogląd ten nieco odbiega od powyższych, uwzględnia bowiem oddziały specjalne i wyspecjalizowane służby bezpieczeństwa takie jak np. Grom, Formoza, BOA, Służba Ochrony Państwa, itd. Co ciekawe, pomimo zakorzenienia w powszechnej świadomości pojęcia służby specjalne nie doczekało się ono legalnej definicji. Żaden z rodzimych aktów normatywnych nie czyni tego, wskazuje się jedynie, które służby państwowe to służby specjalne. W wielu państwach, na co wskazuje Z. Galicki, nie tylko nie definiuje się służb specjalnych, ale wręcz unika takiego jednoznacznego ich określenia²⁶⁵.

Jak zatem widać, w ramach obowiązującego w Polsce porządku prawnego, pojęcie służby specjalne nie budzi wątpliwości wyłącznie w aspekcie podmiotowym²⁶⁶. Pojawiają się one natomiast w przypadku przedmiotowego ujęcia służb specjalnych, na co wskazuje M. Bożek. Jego zdaniem wątpliwości te biorą się stąd, że termin służby specjalne używany jest w ustawodawstwie na określenie statusu tylko niektórych służb państwowych, spośród grupy organów państwowych, stanowiących ten fragment administracji rządowej, który ma za zadanie chronić interesy Skarbu Państwa, zapewniać bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny, a także zapewniać bezpieczeństwo zewnętrzne państwa. Stąd też wynika podział tych organów na dwie grupy, tj.: służby specjalne oraz służby nie mające tego statusu, nazywane ogólnie służbami policyjnymi²⁶⁷.

---

²⁶¹ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 11.

²⁶² A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych...*, s. 8.

²⁶³ K. Haftarczyk, *Służby specjalne jako element bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” Nr 3/2011, s. 197.

²⁶⁴ S. Hoc, *Sytuacja organizacyjno-prawna polskich służb specjalnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” Nr 3/2002 s. 42.

²⁶⁵ Z. Galicki, *Status prawny służb specjalnych w wybranych państwach zachodnich*, Warszawa 1996, s. 3.

²⁶⁶ Pogląd ten podzielają również B. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 10.

²⁶⁷ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 16.

Kierując się wykładnią językową (podobnie jak czyni to M. Bożek) należy więc przyjąć, że służbami specjalnymi są te służby z pionu administracji bezpieczeństwa publicznego, które wprost zostały tak nazwane przez ustawodawcę. Te zaś, które nie zostały w ten sposób nazwane pomimo tego, że są upoważnione do prowadzenia czynności operacyjno – rozpoznawczych, nie mogą być traktowane jako służby specjalne. Podzielić należy więc tezę M. Bożka, iż „Nazywanie służbami specjalnymi organów państwowych (służb państwowych), które nie są określane tym mianem w aktach prawnych, jest co najmniej przykładem stosowanie niedopuszczalnej wykładni rozszerzającej w odniesieniu do tzw. przepisów kompetencyjnych. Zaliczanie natomiast do tej kategorii organów państwowych wszystkich służb (formacji) państwowych funkcjonujących w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa obarczone jest istotnym błędem metodologicznym”²⁶⁸.

Jak już wspomniano służby specjalne utożsamiane są z wywiadem i kontrwywiadem. Podobnie kwestie tę ujmuje S. Zalewski twierdząc że, termin służby specjalne nie odnosi się do wszystkich tego typu służb a tylko do tych, które tradycyjnie wykonują zadania wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Stwierdza następnie, że można jednak na pojęcie służby specjalne patrzeć poprzez pryzmat prawnie określonych uprawnień do podejmowania działań operacyjno – rozpoznawczych, co jednak skutkuje tym, iż zatarciu ulegają różnice pomiędzy specjalnym charakterem wywiadu i kontrwywiadu a służbami policyjnymi²⁶⁹. Wywiad i kontrwywiad, zdaniem A. Żebrowskiego, to podstawowe narzędzia walki informacyjnej, gdzie wywiad jest wyspecjalizowaną i odpowiednio zorganizowaną służbą państwa, której podstawowym zadaniem jest zbieranie informacji o przeciwniku i prowadzenie walki informacyjnej. Kontrwywiad natomiast - to służba państwowa powołana do obrony przed powyższymi działaniami²⁷⁰.

W tym miejscu zaznaczyć trzeba, iż współcześnie zarówno w przypadku wywiadu, jak i kontrwywiadu, możemy wyróżnić wywiad i kontrwywiad cywilny oraz wywiad i kontrwywiad wojskowy. Oczywiście nie oznacza to, że w każdym państwie są wyodrębnione poszczególne rodzaje służb specjalnych, jednak praktycznie w każdym przypadku ich aktywność obejmuje wszystkie wskazane powyżej obszary działalności służb specjalnych. Cenne uwagi, odnośnie istoty służb specjalnych, przedstawia M. Bożek, zdaniem którego zawężanie działalności służb specjalnych wyłącznie do realizacji zadań wywiadowczych i kontrwywiadowczych jest w pewnym stopniu błędne, gdyż jak wynika zarówno z

---

²⁶⁸ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 17.

²⁶⁹ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 13.

²⁷⁰ A. Żebrowski *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 160.

ustawodawstwa, jak i praktyki służb specjalnych, wywiad i kontrwywiad nie są jedynymi obszarami działania tych służb²⁷¹. Obecnie dochodzą do tego np. obszary dotyczące zwalczania przestępstw godzących w interesy Skarbu Państwa (przestępstw ekonomicznych), zwalczania przestępczości zorganizowanej oraz korupcji, a także zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia oraz technologii o tzw. podwójnym zastosowaniu.

Nazwa służby specjalne przypisywana jest także tym służbom które mogą, mając prawne umocowanie, podejmować działania operacyjno-rozpoznawcze²⁷². Na pewne mankamenty tego rozwiązania zwraca uwagę m.in. S. Zalewski oraz właśnie M. Bożek. Natomiast

Z. Grzegorowski uznaje, że „Służby specjalne obejmują wszystkie instytucje zajmujące się gromadzeniem informacji o charakterze niejawnym oraz ich dalszą analizą w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa, jego ważnych obszarów funkcjonowania bądź też osiągnięcia przewagi nad innym krajem”²⁷³. Związane są one przede wszystkim z tym, iż czynności, o których mowa powyżej, mogą podejmować szeroko rozumiane służby policyjne, a nie tylko i wyłącznie służby specjalne. Co ciekawe, katalog uprawnień operacyjnych służb policyjnych nie jest wbrew pozorom węższy względem służb specjalnych²⁷⁴. Zdaniem M. Karpiuka, którego pogląd - w przekonaniu autora - należy podzielić „Cechą charakterystyczną odróżniającą służby specjalne od innych ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, zwanych również służbami policyjnymi, jest podmiot ochrony. Celem działania służb specjalnych jest ochrona państwa, ściślej mówiąc, aparatu państwowego, natomiast celem działania służb policyjnych jest ochrona ludzi”²⁷⁵. Oczywiście służby specjalne chroniąc aparat państwa, pośrednio chronią też i ludzi, nie można więc podmiotu ochrony służb specjalnych i służb policyjnych całkowicie od siebie separować.

Ze wskazanych powyżej względów należy przyjąć, że obecnie w Polsce mamy do czynienia z pięcioma służbami specjalnymi, a mianowicie: Centralnym Biurem Antykorupcyjnym, Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencją Wywiadu, Służbą Kontrwywiadu Wojskowego, Służbą Wywiadu Wojskowego. Zostały one tak *expressis verbis*

---

²⁷¹ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 15.

²⁷² Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 16. Podobnie wypowiada się Z. Długosz, zdaniem którego, „W szerszym znaczeniu służbami specjalnymi pozostają wszystkie organy, które uprawnione są do wykorzystywania metod pracy operacyjnej w celu ochrony bezpieczeństwa państwa, np. Policja, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa oraz inne organy”. Z. Długosz, *Służby specjalne w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Organy i korporacje ochrony prawa*, pod red. S. Sagana, V. Serzhanovej, Warszawa 2008, s. 173.

²⁷³ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 37.

²⁷⁴ Szerzej na ten temat patrz: M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 21 i n.

²⁷⁵ *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Komentarz*, pod red. M. Karpiuka, Olsztyn 2017, s. 24.

określone przez ustawodawcę w ustawie: o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Co więcej, art. 11 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu stanowi, iż przy Radzie Ministrów działa Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, zwane dalej „Kolegium”, jako organ opiniotawczo-doradczy w sprawach programowania, nadzorowania i koordynowania działalności ABW, AW, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego, zwanych dalej „służbami specjalnymi”. Oznacza to, że wolą ustawodawcy jest, żeby tylko te służby cieszyły się statusem służb specjalnych, przynajmniej w aspekcie formalno-prawnym.

Z treścią art. 11 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu koresponduje art. 142. ust. 2 Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, w myśl którego służbami specjalnymi są: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego oraz Centralne Biuro Antykorupcyjne, co zdaje się potwierdzać powyższy wniosek.

Jak zatem widać, zdefiniowanie pojęcia służby specjalne, a co za tym idzie określenie ich istoty, nastęrcza pewnych kłopotów. O ile nie ma wątpliwości czym są służby specjalne w aspekcie podmiotowym, to cały ich szereg pojawia się w przypadku strony przedmiotowej omawianego zagadnienia. Wydaje się, że kwintesencją służb specjalnych i ich istotą jest prowadzenie działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej, a także realizacja innych ustawowo określonych zadań, leżących w sferze bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Prowadząc rozważania dotyczące istoty służb specjalnych oraz i ich funkcji warto przytoczyć poglądy M. Karpiuka, który stwierdza że służby te, tak cywilne, jak i wojskowe, powołane zostały do tego aby zapewnić bezpieczeństwo państwa w różnych jego aspektach, a także bezpieczeństwo jego obywateli. Służby, o których mowa jego zdaniem realizują trzy podstawowe funkcje, a mianowicie: funkcję informacyjną, funkcję policyjną i w końcu funkcję ochronno-kontrolną, przy czym nie wszystkie z nich muszą być realizowane przez daną służbę specjalną²⁷⁶. Wiodącą spośród nich jest funkcja informacyjna, ściśle wiąże się ona bowiem z działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą tych służb. Jak podkreśla Z. Grzegorowski „Istota funkcjonowania służb specjalnych, rozumianych w węższym zakresie w kategoriach tradycyjnego wywiadu i kontrwywiadu, nie uległa w procesie dziejowym istotnym zmianom”²⁷⁷. Istotą służb specjalnych jest więc przede wszystkim, choć nie

---

²⁷⁶ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 63.

²⁷⁷ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 89.

wyłącznie, działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza obejmująca zarówno ich aspekt cywilny, jak i wojskowy.

Trafnie więc odnośnie istoty służb specjalnych wypowiada się M. Minkina, zdaniem którego „Każde państwo utrzymuje służby wywiadowcze (służby specjalne – K.Ch.) ze względu na ich istotne znaczenie dla bezpieczeństwa kraju. Są one powołane do zbierania oraz analizowania informacji o zagrożeniach, a także wspierają proces podejmowania decyzji władzy wykonawczej”²⁷⁸. Podobne stanowisko zajmuje K. Jałoszyński, uznając że bezpieczeństwo państwa zależy w dużym stopniu od skuteczności pozyskiwania przez służby specjalne istotnych z punktu widzenia państwa informacji²⁷⁹. Czynią to zarówno w sposób jawny, jak i tajny. Tajność działania jest więc składową istotą działania służb specjalnych.

3.2. Działalność wywiadowcza

Istotne dla dalszych rozważań jest wyjaśnienie czym jest działalność wywiadowcza oraz kontrwywiadowcza²⁸⁰. Otóż, pod pojęciem działalności wywiadowczej, zgodnie z Słownikiem języka polskiego, należy rozumieć działalność mającą na celu przekazywanie tajnych informacji²⁸¹. Natomiast kontrwywiad to działalność mająca na celu zwalczanie obcego wywiadu²⁸².

Działalność wywiadowcza to różne rodzaje aktywności, które polegają na dowiedzeniu się o czymś, co jest ważne dla bezpieczeństwa narodowego współczesnego państwa²⁸³. Natomiast działalność kontrwywiadowcza, to działalność ukierunkowana na zwalczanie wszystkich wrogich działań wywiadowczych oraz innych wrogich aktywności podmiotów zagranicznych, przed którymi należy chronić państwo poprzez formy pasywne i aktywne²⁸⁴. Zbieżny pogląd prezentują A. Żebrowski, M. Żmigrodzki i J. Babuła, uznają oni bowiem, że „Generalnie do zadań wywiadu należy pozyskiwanie informacji o świecie zewnętrznym, otoczeniu państwa, nie zawsze mu przyjaznym, rywalizującym z nim na różnych płaszczyznach w tym politycznej, ideologicznej i militarnej. (...) Z kolei zadaniem

---

²⁷⁸ M. Minkina, *Wywiad w państwie współczesnym*, Warszawa 2011, s. 5.

²⁷⁹ K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, Warszawa 2008, s. 113.

²⁸⁰ Przegląd definicji wywiadu i kontrwywiadu w literaturze brytyjskiej i amerykańskiej prezentuje S. Galij – Skarbińska. *Model zmiany cywilnych służb specjalnych...*, Toruń 2019.

²⁸¹ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wywiad.html>

²⁸² <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kontrwywiad.html>

²⁸³ M. Minkina, *Wywiad w państwie...*, s. 7. Odnośnie różnych sposobów definiowania wywiadu i działalności wywiadowczej zobacz zwłaszcza M. Minkina, *Wywiad w państwie...*, s. 18 i n.

²⁸⁴ M. Minkina, *Wywiad w państwie...*, s. 349. Odnośnie różnych sposobów definiowania kontrwywiadu i działalności kontrwywiadowczej zobacz zwłaszcza M. Minkina, *Wywiad w państwie...*, s. 349 i n.

kontrywiadu jest ochrona organizmu państwowego przed penetracją obcych służb specjalnych²⁸⁵.

Działalność wywiadowcza koncentruje się na dowiedzeniu się o tym, co nas otacza, co stanowi wstęp do podjęcia decyzji i stosownego działania przez uprawnione do tego organy²⁸⁶. Chodzi więc o zbieranie, analizowanie i przekazywanie decydom informacji o działalności zagrażającej bezpieczeństwu państwa, mającej miejsce tak w kraju, jak i poza jego granicami, a także o sytuacji politycznej, społecznej, ekonomicznej i militarnej na świecie²⁸⁷. W swojej najprostszej formie wywiad dotyczy informacji. W czasach bardziej współczesnych wywiad to pewien proces pozyskiwania, analizowania i przekazywania informacji, a także organizacje, które są częścią tego procesu²⁸⁸.

Proces ten tradycyjnie tłumaczy się przez odwołanie się do koncepcji cyklu wywiadu, który zwykle obejmuje pięć etapów, a mianowicie: planowanie i określanie kierunków działania w kontekście pozyskiwania informacji, zbieranie informacji, przetwarzanie informacji, analiza informacji i sporządzanie raportów i sprawozdań, przekazanie opracowanych informacji decydom²⁸⁹. Cykl wywiadowczy jest w podobny sposób określony w standardach natowskich, zgodnie z którymi cykl ten, to działania polegające na pozyskiwaniu informacji, łączeniu ich i przetwarzaniu oraz udostępnianiu użytkownikom. Działania te obejmują następujące fazy: a. Kierowanie - określenie wymagań wywiadu, planowanie nakładu sił na pozyskiwanie informacji, wydanie rozkazów i zapotrzebowań agenturom oraz utrzymywanie ciągłej kontroli nad pracą tych agentur; b. Pozyskiwanie - wykorzystywanie przez agentury źródeł informacji i dostarczenie jej do właściwej jednostki opracowującej dane w celu ich wykorzystania w wytwarzanej informacji wywiadowczej; c. Przetwarzanie - przetwarzanie informacji przez porównywanie, ocenę, analizę, integrację i interpretację; d. Rozpowszechnianie - przekazywanie informacji wywiadowczej w odpowiednim czasie, we właściwej formie i przez odpowiednie środki do tych, którym jest ona potrzebna²⁹⁰.

---

²⁸⁵ A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych...*, s. 9.

²⁸⁶ Patrz np. M. Herman, *Potęga wywiadu*, Warszawa 2002.

²⁸⁷ *Handbook of Intelligence Studies*, Edited by L.K. Johnson, Routledge 2007.

²⁸⁸ J. R. Clark, *Intelligence and National Security: A Reference Handbook*, London 2007, s. 1. Patrz również np. M. Warner, *Wanted: A definition of Intelligence*, [w:] *Secret Intelligence: A Reader*, edited by Ch. Andrew, R. J. Aldrich, W. K. Wark, London, New York 2009, s. 3 i n., J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007, s. 737.

²⁸⁹ P. Gill, M. Phytian, *Intelligence in an Insecure World*, Cambridge 2012.

²⁹⁰ *Słownik terminów i definicji NATO AAP – 6*, http://wcni.jk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf, s. 218.

Podobnie istotę działalności wywiadowczej definiuje D. Tucker twierdząc, że choć działalność wywiadowcza może wydawać się skomplikowana, to w istocie sprowadza się ona do tego, że jeden człowiek stara się pozyskać drugiego, by wymieniał informacje, które pierwszy chce poznać, a drugi nie powinien ujawniać²⁹¹. Zbieżnie - na zagadnienie to - zapytuje się D. Kahn, zdaniem którego wywiad w szerokim tego słowa znaczeniu, to informacja²⁹². Natomiast jeden z największych rodzimych autorytetów w tej dziedzinie, tj. M. Minkina wprost stwierdza, że „Elementem wspólnym dla różnych aspektów ujęcia wywiadu jest informacja”²⁹³.

Jak podkreśla jeden z najwybitniejszych amerykańskich uczonych, podejmujących problematykę służb specjalnych, w szczególności tych, które zajmują się wywiadem S. Kent, wywiad to wiedza, którą państwo musi posiadać w odniesieniu do innych państw. Oczywiście zwraca on również uwagę, że wywiad to zarówno pewna organizacja, jak i działanie, jednakże sensem istnienia każdej organizacji wywiadowczej oraz działalności wywiadowczej jest właśnie zdobycie wiedzy (informacji) o tym, co danemu państwu zagraża, przede wszystkim ze strony innych, nieprzyjaźnie do niego nastawionych państw²⁹⁴. Wywiad, jak podkreśla

M. Minkina stanowi istotny czynnik podejmowania decyzji w sprawach polityki zagranicznej, polityki wewnętrznej, bezpieczeństwa międzynarodowego, obrony i gospodarki²⁹⁵. Może stanowić on więc narzędzie, które będzie wspomagało decydentów w procesie decyzyjnym. Oczywiście o jego skuteczności będzie decydować nie tylko jakość zebranych informacji, ale i umiejętność ich wykorzystania przez rządzących.

Sukces działalności wywiadowczej zależy wprost od jakości i aktualności zebranych informacji oraz przekazania ich na czas kierownictwu państwa, by mogło podjąć adekwatne do zagrożeń czynności, mające im zapobiec, bądź usunąć skutki tych, które się ziściły²⁹⁶.

3.3. Działalność kontrwywiadowcza

Działalność kontrwywiadowcza to działalność mająca na celu neutralizowanie lub pozyskanie dla własnej działalności wywiadowczej, obcych służb wywiadowczych, a także penetrację obcego wywiadu przez „kreta”, jak też działania mające na celu ochronę przed

---

²⁹¹ D. Tucker, *The End of Intelligence: Espionage and State Power in the Information Age*, Stanford 2014, s. 45.

²⁹² D. Kahn, *An historical theory of intelligence*, [w:] *Intelligence Theory: Key Questions and Debates*, edited by P. Gill, S. Marrin, M. Phythian, New York 2009, s. 4.

²⁹³ M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 35.

²⁹⁴ S. Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton 2015, s. 3 i n.

²⁹⁵ M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 37.

²⁹⁶ Podobnie P. Todd, J. Bloch, *Global Intelligence. The World's Secret Services Today*, Zed Books 2003, s. 35.

szpiegostwem, sabotażem i innymi działaniami obcego wywiadu²⁹⁷. Podobnie kwestię tę ujmuje J.R. Clark, zdaniem którego ochrona naszych operacji wywiadowczych i innych tajemnic przed tymi, którzy chcą je poznać, bądź je zdradzić, to właśnie jest działalność kontrwywiadowcza²⁹⁸.

Dodanie przedrostka *kontr*, czyni ze słowa podstawowego jego przeciwieństwo. Kontrwywiad - w przeciwieństwie do wywiadu, który ma zdobyć potrzebne informacje - chroni je i dba o ich bezpieczeństwo²⁹⁹. Działalność kontrwywiadowcza to swoiste *alter ego* działalności wywiadowczej. Koncentruje się ona na ochronie własnych zasobów informacyjnych, istotnych z punktu widzenia interesów państwa, które podejmuje działania kontrwywiadowcze. Ma ona charakter zarówno prewencyjny, jak i następczy, a przejawia się odpowiednio w zapobieganiu ujawnienia informacji oraz wykrywaniu źródeł ich wpływu na zewnątrz³⁰⁰. Podobnie kontrwywiad jest definiowany w ramach NATO, albowiem pod tym pojęciem rozumie się przedsięwzięcia związane z identyfikacją i przeciwdziałaniem zagrożeniu bezpieczeństwa ze strony wrogich agencji i organizacji wywiadowczych lub osób zaangażowanych w szpiegostwo, sabotaż, dywersje lub terroryzm³⁰¹.

Działalność ta ma na celu zaburzenie lub najlepiej przerwanie cyklu wywiadowczego obcego państwa, którego przedmiotem jest państwo realizujące szeroko pojmowaną osłonę kontrwywiadowczą. Jak wskazuje M. Minkina kontrwywiad ma uniemożliwić obcym służbom wywiadowczym lub zagranicznym ruchom i ugrupowaniom, często inspirowanym i wspieranym przez służby wywiadowcze, dostępu do informacji stanowiących tajemnicę państwową³⁰². Z kolei B. Piasecki, dokonując przeglądu szeregu definicji kontrwywiadu, trafnie zwraca uwagę na fakt, iż „kontrwywiad to ciągłe i dogłębne studiowanie konkretnych obcych służb specjalnych”³⁰³. Autor ten łączy więc w tym przypadku wątki kontrwywiadu defensywnego oraz kontrwywiadu ofensywnego, dążąc tym samym do jego kompleksowego ujęcia.

---

²⁹⁷ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga szpiegów...*, s. 305.

²⁹⁸ J. R. Clark, *Intelligence and National Security...*, s. 1. Patrz także J. Larecki, *Wielki leksykon...*, s. 319.

²⁹⁹ Warto jednak pamiętać, że kontrwywiad to nie tylko defensywna forma działania, występuje również kontrwywiad ofensywny. Jego celem, jak wskazuje B. Piasecki, jest kontrolowanie działań przeciwnika, manipulowanie nimi i wpływanie na nie, zdobywanie informacji na temat *modus operandi* przeciwnika, jego kontaktów, zainteresowań, celów, stanu wiedzy. B. Piasecki, *Kontrwywiad ofensywny jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 10/2014, s. 262.

³⁰⁰ Por. S. Zalewski, *Kontrwywiad w państwie epoki informacyjnej. Syndrom relatywizacji informacji niejawnych*, [w:] *Służby specjalne we współczesnym państwie*, pod red. Z. Siemiątkowskiego, A. Zięby, Warszawa 2016, s. 48 i n.

³⁰¹ *Słownik terminów i definicji NATO AAP – 6*, http://wcnjk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf, s. 118.

³⁰² M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 45.

³⁰³ B. Piasecki, *Kontrwywiad. Atak i obrona*, Łomianki 2021, s. 44.

Różne ujęcia działalności kontrwywiadowczej przedstawia P. J. Redmond, który wskazuje, że w USA przyjmuje się, iż działalność ta polega na gromadzeniu informacji i podejmowaniu działań w celu zidentyfikowania, oszukania, wykorzystania, zakłócenia lub ochrony przed szpiegostwem, inną działalnością wywiadowczą, sabotażem lub zabójstwem prowadzonym w imieniu obcych mocarstw lub ich przedstawicieli, a także międzynarodowych organizacji terrorystycznych. Dodaje on następnie, że są to specjalne działania organizacji bezpieczeństwa (służb specjalnych – K.Ch.), które są upoważnione i zarządzane przez rząd w celu ochrony państwa i jego obywateli przed szpiegostwem, sabotażem i terroryzmem. Z kolei w ZSRR i następnie Rosji działalność kontrwywiadowcza - to działalność podejmowana przez służby specjalne, na podstawie specjalnych uprawnień, polegająca na zwalczaniu służb wywiadowczych innych państw oraz działalności wyrotowej organizacji i osób prywatnych wykorzystywanych przez te służby. W rosyjskim kręgu kulturowym kontrwywiad uznaje się za jeden z instrumentów władzy politycznej państw. Natomiast w Wielkiej Brytanii działalność kontrwywiadowcza to ochrona bezpieczeństwa narodowego przed zagrożeniami wynikającymi ze szpiegostwa, terroryzmu i sabotażu oraz przed działaniami mającymi na celu obalenie lub zniszczenie demokracji parlamentarnej³⁰⁴.

Działalność kontrwywiadowczą, z amerykańskiego punktu widzenia, stanowi według L. K. Johnsona udaremnianie wrogich operacji skierowanych przeciwko własnym służbom specjalnym i państwu ze strony obcych służb specjalnych lub organizacji terrorystycznych³⁰⁵. Jej ostatecznym celem jest przejęcie kontroli nad operacjami służb specjalnych przeciwnika i manipulowanie jego działaniami na swoją korzyść³⁰⁶. W podręczniku amerykańskiej piechoty morskiej poświęconym zagadnieniu kontrwywiadu przyjmuje się, iż kontrwywiad obejmuje czynne i bierne środki, aby uniemożliwić wrogowi zdobycie cennych informacji o własnej sytuacji. Stwierdza się w nim następnie, że kontrwywiad obejmuje działania związane ze zwalczaniem wrogiego szpiegostwa, działalności wyrotowej i terroryzmu. Działalność kontrwywiadowcza polega na zbieraniu informacji i podejmowaniu działań prowadzonych w celu ochrony przed szpiegostwem, innymi działaniami wywiadowczymi, sabotażami lub

---

³⁰⁴ P. J. Redmond, *The Challenges of Counterintelligence*, [w:] *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, edited by L. K. Johnson, Oxford New York, 2010. Patrz także M. Słoń, S. Wójcik, *Tajemnice wywiadu wewnętrznego*, Warszawa 2020, s. 239 i n.

³⁰⁵ L. K. Johnson, *National Security Intelligence*, [w:] *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, edited by L. K. Johnson, Oxford New York, 2010.

³⁰⁶ N. West, *Historical Dictionary of Cold War Counterintelligence*, Plymouth 2007, s. XXI.

zabójstwami prowadzonymi przez lub w imieniu zagranicznych rządów, organizacji zagranicznych lub osób z zagranicy lub międzynarodowych organizacji terrorystycznych³⁰⁷.

Z kolei L. E. Sullivan jest zdania, że działania kontrwywiadowcze obejmują dochodzenia w sprawach dotyczących szpiegostwa, terroryzmu, sabotażu technologii, infiltracji komputerowej i inne specjalistyczne operacje kontrwywiadowcze³⁰⁸. Działania kontrwywiadowcze są więc ukierunkowane na wykrywanie i zapobieganie wewnętrznym oraz zewnętrznym zagrożeniom państwa³⁰⁹. Jak podkreśla V. Mitrokhin wskutek działalności kontrwywiadowczej można z wyprzedzeniem podejmować kroki, aby zapobiec wrogim działaniom, które są wymierzone w bezpieczeństwo państwa³¹⁰.

Wąskie ujęcie działalności kontrwywiadowczej prezentuje H. Prunckun, zdaniem którego działalność ta polega na tym, że uniemożliwia się wrogowi poznanie tego, co się robi, by zbierać informacje na jego temat. Działalność kontrwywiadowcza koncentruje się więc na ochronie własnych służb specjalnych i operacji przez nich prowadzonych³¹¹. To wąskie ujęcie działalności kontrwywiadowczej może budzić pewne wątpliwości, albowiem służby specjalne realizujące zadania z zakresu kontrwywiadu chronią nie tylko same służby specjalne ale przede wszystkim państwo, w imieniu którego działają. Celem kontrwywiadu, jak stwierdza M. Minkina jest wykrywanie działalności obcych służb wywiadowczych, uniemożliwienie im funkcjonowania oraz niszczenie lub neutralizacja rezultatów pracy obcego wywiadu. Kontrwywiad obejmuje więc zwalczanie wszystkich wrogich działań wywiadowczych oraz innych wrogich aktywności podmiotów zagranicznych, przed którymi należy chronić państwo, stosując metody pasywne i aktywne³¹².

W przypadku działalności wywiadowczej, zdaniem Z. Grzegorowskiego można wyróżnić niejako dwa jej obszary, tj. pozyskiwanie informacji (pierwszy obszar) oraz opracowanie informacji w celu ich wykorzystania przez kierownictwo państwa (drugi obszar)³¹³. Z kolei w przypadku działalności kontrwywiadowczej, według S. Zalewskiego wyróżnia się cztery wiodące obszary, a mianowicie: organizacje wywiadowcze obcych państw; skrajne organizacje nielegalne (ekstremistyczne), prowadzące działalność we

---

³⁰⁷ *Counterintelligence*, Edited by U.S. Marine Corps, New York 2007, s. 1 – 1.

³⁰⁸ L. E. Sullivan, *Encyclopedia of Law Enforcement*, Vol. 1, s. 858, London 2005.

³⁰⁹ U. Ibp, *Ukraine Intelligence & Security Activities and Operations Handbook*, Washington 2006. Patrz również G. Coletta, *Defining Counterintelligence. CI, Security and non-governmental actors*, GRIN Verlag 2017.

³¹⁰ V. Mitrokhin, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officers Handbook*, London 2002.

³¹¹ H. Prunckun, *Counterintelligence Theory and Practice*, Plymouth 2012, s. IX i XVII.

³¹² M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 367.

³¹³ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 34.

własnym kraju; zagraniczne i krajowe organizacje terrorystyczne; działania ekonomiczne zagrażające bezpieczeństwu lub funkcjonowaniu państwa³¹⁴.

Podejmowana przez służby specjalne działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza, jak trafnie stwierdza A. Żebrowski, przyczynia się do budowania i przeciwdziałania politycznym, militarnym i pozamilitarnym zagrożeniom, w tym obrony terytorium państwa przed agresją militarną i naruszeniem jego granic. Rzutuje także na ochronę organów państwowych i instytucji politycznych oraz ciągłość ich sprawnego funkcjonowania³¹⁵. Różnice pomiędzy pojęciami *wywiad* oraz *kontrwywiad* wynikają z specyfiki realizowanych zadań wykonywanych odpowiednio przez służby wywiadowcze oraz kontrwywiadowcze, a także ich usytuowania jako instytucji państw dbających o własne bezpieczeństwo³¹⁶. Wywiad, jak wskazuje M. Karpiuk, zajmuje się zdobywaniem informacji dotyczących politycznej, gospodarczej, finansowej czy militarnej sfery działalności obcego państwa. Kontrwywiad zaś ma zabezpieczać przed niepożądaną ingerencją podmiotów zewnętrznych wewnątrz państwa³¹⁷. Obrazowo można stwierdzić, że wywiad i kontrwywiad to dwie strony tej samej monety, albo innymi słowy, wywiad to miecz państwa, zaś kontrwywiad jest jego tarczą. Oba są jednak ważne dla sprawnego funkcjonowania państwa w szczególności w obszarze bezpieczeństwa i porządku publicznego³¹⁸.

Jak już zasygnalizowano powyżej, na istotę służb specjalnych składa się działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza. Działalność ta, jak podnosi M. Karpiuk, winna zapewniać bezpieczeństwo państwa zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym³¹⁹. Służby specjalne, jak wskazuje A. Żebrowski, prowadzą również działania dezinformujące i dezintegrujące, które są ukierunkowane na wprowadzenie przeciwnika w błąd, utrzymanie go w stałej niepewności co do rzeczywistych planów kierownictwa politycznego i wojskowego, a także przedsięwzięć realizowanych przez służby specjalne³²⁰. Nie jest to jednak pełne spektrum działania służb specjalnych. Współcześnie ich aktywność obejmuje również przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia, technologii o podwójnym zastosowaniu, zwalczanie terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, w tym międzynarodowej, czy zwalczanie korupcji.

---

³¹⁴ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 15.

³¹⁵ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 160.

³¹⁶ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 37.

³¹⁷ *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 25.

³¹⁸ Por. M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 100.

³¹⁹ M. Karpiuk, *Podstawy normatywne funkcjonowania cywilnych służb specjalnych w Polsce*, OSwSG 2010, nr 6, s. 77.

³²⁰ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 112.

3.4. Tajność działania

Jednym z elementów określających istotę służb specjalnych jest tajność ich działania³²¹. Stanowi ona istotną składową kulturę tych organizacji, implikuje jednakże szereg problemów praktycznych, związanych z potrzebą zapewnienia ich kontroli w realiach demokratycznego państwa prawnego. Zagrożenie wynaturzenia służb specjalnych i realizacji przez nie swych własnych, partykularnych interesów jest powszechnie dostrzegane, stąd też tajność działania nie oznacza braku mechanizmów kontrolnych, stosowanych względem w/w służb. Dobrym przykładem jest chociażby rodzima stała komisja sejmowa, a mianowicie Komisja do Spraw Służb specjalnych, w skład której wchodzi przedstawiciele zarówno partii rządzącej, jak i partii opozycyjnych.

Tajność działania służb specjalnych podyktowana jest względami bezpieczeństwa i prakseologicznymi. Jak wskazuje N. West nie jest zaskakujące, że organizacja wywiadowca woli prowadzić działania z dala od blasku reklamy, a w niektórych krajach dołożyła dużo starań, aby uniknąć oficjalnego uznania³²². Ujawnienie prowadzonych operacji, tożsamości funkcjonariuszy i współpracowników służb specjalnych, w tym agentury spowodowałoby stosowną reakcję podmiotów, wobec których działania są prowadzone. To z kolei zapewne negatywnie odbiłoby się na skuteczności służb specjalnych³²³. Za tajnością działania służb specjalnych przemawia również potrzeba ochrony nie tylko interesu publicznego, ale i interesu jednostki. Służby specjalne bowiem wykonując przypisane im zadania, częstokroć wchodzi w posiadanie informacji, których ujawnienie mogłoby spowodować utratę dobrej opinii, jaka wśród danej społeczności cieszy się jednostka.

Co więcej, niekiedy zdarza się że. służby specjalne, w szczególności te, które zajmują się wywiadem, prowadzą tzw. tajne działania (covert action), mające na celu wpływanie na inne rządy. Trafnie M. Minkina wskazuje, że „Zakres takich tajnych działań jest bardzo szeroki, ale można je określić jako wybór opcji pośredniej między oddziaływaniami dyplomatycznymi a interwencją zbrojną, określanej również jako cicha dyplomacja lub tajna dyplomacja”³²⁴. Współcześnie działania takie można zaobserwować chociażby ze strony USA oraz Izraela względem krajów Bliskiego Wschodu, czy też Chin względem państw Afryki Środkowej i Południowej. Szczególnie wyraziście zjawisko to można zaobserwować w działaniach Rosji wobec Ukrainy po obaleniu przez społeczeństwo ukraińskie Prezydenta W.

---

³²¹ Patrz np.: S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 21, J. Gryz, *Teoretyczne aspekty funkcjonowania służb specjalnych RP*, „Realia i co dalej” Nr 1/2012, s. 77.

³²² N. West, *Historical Dictionary of International Intelligence*, Oxford 2006, s. xix.

³²³ Szerzej na ten temat, patrz np. M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 209 i n., wraz z przytoczona tam literaturą.

³²⁴ M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s.94, wraz z cytowana tam literaturą.

Janukowicza. Niemożność stawienia przez ukraińską armię oporu tzw. zielonym ludzikom³²⁵ to efekt m.in. tajnych akcji podejmowanych przez rosyjski wywiad tak SWR, jak i GRU.

M. Minkina stwierdza ponadto, że „Służba wywiadu (podobnie jak i innych służb specjalnych – K.Ch.) jest tajna ze swojej definicji, ale praca operacyjna stanowi jej najtajniejszą część. Kult tajności jest kształtowany od pierwszego momentu rekrutacji do służby. Przestrzeganie jej oraz umiejętność dochowania tajemnicy jest jednym z kryteriów określających przydatność do dalszej pracy. Utrzymywanie tajemnicy jest ważne z punktu zapewnienia własnego bezpieczeństwa, ale także bezpieczeństwa i ochrony źródeł oraz metod pracy wywiadu”³²⁶.

Jak zatem widać, tajność działania służb specjalnych jest jednym z elementów stanowiących o ich istocie. Pełna ich transparentność dla ogółu społeczeństwa spowodowałaby szereg dysfunkcji i postawiła pod znakiem zapytania skuteczność i sens ich funkcjonowania. Podkreślić jednak należy, że tajność nie oznacza, iż służby specjalne działają obok społeczeństwa i państwa, w sposób niemalże autonomiczny. Podlegają bowiem nadzorowi naczelnych organów administracji rządowej, a co ważniejsze, również kontroli parlamentarnej oraz kontroli sądowej. Tajność ta więc ma swoje ograniczenia, wynikające z osadzenia służb specjalnych w rzeczywistości demokratycznego państwa prawnego.

Wnioski

Współcześnie, niemal w każdym państwie działają służby specjalne, które są powołane do tego, by dbać o bezpieczeństwo publiczne. Zasadnie więc podnoszą L. Pawlikowicz i R. Zaparta iż „Służby wywiadowcze są zatem niezbędnym elementem systemu gwarantującego wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo państwa, a ich siła i prestiż jest pochodną siły i prestiżu tworzącego je suwerena”³²⁷. Zbieżny pogląd prezentuje M. Minkina uznając, że „Wszystkie rządy świata potrzebują wywiadu. Bez tej instytucji nie są w stanie, w sposób skuteczny, zapewnić bezpieczeństwa państwa, czyli pełnić funkcje związane z przetrwaniem narodu, zachowaniem terytorium i suwerennej władzy oraz ładu wewnętrznego i porządku prawnego”³²⁸. Służby te są więc współkreatorsami tego stanu (stanu bezpieczeństwa

---

³²⁵ Okazali się nimi żołnierze rosyjskich sił specjalnych, zwłaszcza oddziałów uderzeniowych GRU, tj. Specnazu, co przyznał w jednym z wywiadów Prezydent Rosji W. Putin.

³²⁶ M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 118.

³²⁷ *Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, pod red. L. Pawlikowicza, R. Zaparta, Rzeszów 2014, s. 11.

³²⁸ M. Minkina, *Nieuchronność zaskoczenia i porażki wywiadu*, [w:] *Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, pod red. L. Pawlikowicza, R. Zaparta, Rzeszów 2014, s. 103.

publicznego) i ważnym ogniwem w łańcuchu podmiotów stojących na straży bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Mowa tu o bezpieczeństwie zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Warto zaznaczyć, że w XXI wieku działalność służb specjalnych ma swoje prawne umocowanie najczęściej w przepisach rangi ustawowej. Ujęcie funkcjonowania służb w ramy prawne chroni społeczeństwo przed dowolnością i samowolą zarówno samych służb, jak również ich funkcjonariuszy.

Potrzeba bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, do zaspokojenia której w przestrzeni publicznej zobligowane jest państwo. Istotną rolę w procesie jej realizacji pełnią właśnie służby specjalne albowiem przewidują, rozpoznają i usuwają one źródła zagrożeń bezpieczeństwa publicznego. Gromadzą wiedzę o potencjalnych i realnych zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego, opracowują ją i informują o nich decydentów. Działają, by wzmacniać wpływy własnego państwa na inne podmioty prawa międzynarodowego, tak państwa jak i organizacje międzynarodowe. Chronią jego żywotne interesy, wspierają dyplomację i prowadzoną politykę międzynarodową, zwalczają przestępczość zorganizowaną, a także terroryzm. Zabezpieczają państwo przed niepożądanym oddziaływaniem innych państw i organizacji międzynarodowych, zapewniają osłonę kontrwywiadowczą, chroniąc własne zasoby informacyjne i ich źródła, zapobiegają rozpowszechnianiu broni masowego rażenia oraz technologii o podwójnym zastosowaniu. Są one, jak wskazuje A. Żebrowski, pierwszą linią ataku jak i obrony państwa³²⁹.

Podzielić należy więc pogląd M. Karpiuk, iż „Cele i zadania służb specjalnych są pochodnymi funkcji państwa. Działalność służb specjalnych stanowi istotny element funkcji ochronnej państwa, którą realizują wszystkie organy właściwe w sprawach bezpieczeństwa państwa. Funkcję ochronną charakteryzuje to, że jej wykonywanie pozwala organizować życie społeczeństwa oraz decyduje o zachowaniu państwa jako organizacji. Państwo stanowi bowiem wartość samą w sobie, a dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że jest instytucjonalną przestrzenią, w której jednostki i grupy społeczne mogą realizować własne cele”³³⁰. Podobnie na kwestię tę zapatruje się M. Minkina, zdaniem którego służby specjalne zajmujące się wywiadem przyczyniają się do: wsparcia polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa państwa poprzez monitorowanie traktatów i porozumień międzynarodowych do ich przestrzegania, wsparcia planowania obronnego i operacyjnego sił zbrojnych, wykrywania przeprowadzanych za granicą działań zagrażających bezpieczeństwu państwa i

---

³²⁹ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 10.

³³⁰ *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 27.

sojuszy oraz przeciwdziałania im, informacyjnego wsparcia gospodarki, prowadzenia skutecznej walki informacyjnej.³³¹

Z kolei służby specjalne zajmujące się kontrwywiadem zapewniają ochronę informacji niejawnych przed dostępem osób nieupoważnionych, zbierają informacje o obcych służbach specjalnych, udaremniając im dostęp do tajemnic własnego państwa, a także pozyskują informacje o wrogich lub potencjalnie wrogich strukturach wywiadowczych państw lub grup niepaństwowych w celu uniemożliwienia im zakłócenia lub udaremnienia własnych operacji poprzez penetrację struktur, dezinformację lub stosowanie innych metod, wykrywanie i werbowanie agentów innych służb specjalnych, by przekazać im fałszywe informacje.³³²

Na istotę służb specjalnych składają się zatem następujące elementy: prowadzenie działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej, kultura tajności organizacji, dążenie do budowy i utrzymania bezpieczeństwa publicznego tak w wewnętrznym, jak i zewnętrznym wymiarze, przekazywanie decydom aktualnej wiedzy o zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego oraz eliminowanie ich źródeł. Kwintesencja działań służb specjalnych zawiera się bowiem w stwierdzeniu, że kto ma wiedzę, ten ma władzę, a informacja ma dziś większe znaczenie niż czołgi, rakiety, czy samoloty.

IV. ORGANIZACJA, KOMPETENCJE I ZADANIA SŁUŻB SPECJALNYCH W POLSCE

Obecnie w Polsce mamy do czynienia z pięcioma służbami specjalnymi, a mianowicie Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencją Wywiadu, Służbą Kontrwywiadu Wojskowego, Służbą Wywiadu Wojskowego, Centralnym Biurem Antykorupcyjnym. Każda z nich przyczynia się do budowy i utrzymania bezpieczeństwa publicznego, choć w nieco odmiennym zakresie, co wynika z przypisanych im kompetencji i wpływających z nich

---

³³¹ M. Minkina, *Sztuka wywiadu...*, s. 93 i n.

³³² Tamże, s. 368 i 369.

zadań. Odnosząc się do ich organizacji należy zauważyć, że rozdzielono służby które prowadzą działalność natury wywiadowczej od służb prowadzących działalność kontrwywiadowczą. Podział ten podyktowany jest względami prakseologicznymi i znajduje swoje odzwierciedlenie w organizacji wielu służb specjalnych na świecie, np. w Niemczech, Rosji, czy USA. Szczególną pozycję w rodzimym systemie służb specjalnych zajmuje CBA - służba powołana do przeciwdziałania i zwalczania korupcji. Służba ta w istotny sposób przyczynia się do zwalczania korupcji - jednej z najistotniejszych chorób dotykającej życie publiczne.

4.1. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Na czele ABW stoi Szef Agencji, który ma status centralnego organu administracji rządowej³³³. Podlega on bezpośrednio Premierowi, a kontrolę nad jego działalnością sprawuje Sejm³³⁴. Szef ABW działa przy pomocy ABW, które jest uznawane za urząd administracji rządowej³³⁵. Warto zauważyć, iż Szef ABW nie funkcjonuje w ramach danego resortu, lecz jest organem pozaresortowym. Trafnie więc M. Bożek stwierdza, że „(...) cywilne służby specjalne (w tym Szef ABW – K.Ch.) nie są elementem składowym działu administracji rządowej o nazwie *sprawy wewnętrzne*”³³⁶. Nie kieruje więc nimi minister właściwy do spraw wewnętrznych i służby te nie są mu podporządkowane, choć niekiedy współdziałanie pomiędzy wspomnianym ministrem a Szefem ABW jest konieczne i niezbędne. Zwłaszcza w kontekście przeciwdziałania i zwalczania plagi XXI wieku, tj. terroryzmu.

O dominującej pozycji PRM względem Szefa ABW świadczy chociażby fakt, iż to on go powołuje i odwołuje po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kolegium oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Odwołanie Szefa ABW może nastąpić tylko, gdy spełni się co najmniej jedna ze wskazanych przez ustawodawcę przesłanek, do których zalicza się: rezygnację z zajmowanego stanowiska; zrzeczenie się obywatelstwa polskiego lub nabycie obywatelstwa innego państwa; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za popełnione przestępstwo lub przestępstwo skarbowe; utratę predyspozycji

³³³ Por. B. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Komentarz*, Warszawa 2017, K. Walczuk, M. Bożek, *Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania organizacji i funkcjonowania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Siedlce 2015.

³³⁴ Art. 3 uoabwaw

³³⁵ Szerzej na ten temat patrz np. M. Bożek, *Status prawnoustrojowy Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problemu na tle rozwiązań konstytucyjnych i ustawowych*, „Przegląd Sejmowy” Nr 3/2014.

³³⁶ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 44.

niezbędnych do zajmowania stanowiska; niewykonywanie obowiązków z powodu choroby trwającej nieprzerwanie ponad 3 miesiące³³⁷. Opinia, o której mowa powyżej, nie jest dla szefa rządu wiążąca³³⁸.

W sytuacji, gdy dojdzie do zwolnienia stanowiska Szefa Agencji lub czasowej niemożności sprawowania przez niego funkcji Prezes Rady Ministrów może powierzyć pełnienie obowiązków Szefa, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, jego zastępcy lub innej osobie³³⁹. O tym, jak silna jest pozycja Premiera odnośnie Szefa ABW i całej agencji świadczy również i to, iż zastępców Szefa ABW powołuje i odwołuje PRM, przy czym czyni to na wniosek Szefa Agencji po zasięgnięciu opinii Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych³⁴⁰. PRM jest także uprawniony do tego, by wydawać ABW wytyczne określające kierunki jej działalności. W ten sposób może wpływać na jej działalność, wskazując do realizacji požądane przez niego priorytety³⁴¹. Nadrzędna pozycja Premiera przejawia się również w tym, iż Szef Agencji obowiązany jest przedstawić mu najpóźniej na 3 miesiące przed końcem roku kalendarzowego roczny plan działania na rok następny, zaś corocznie do dnia 31 stycznia sprawozdanie z działalności Agencji za poprzedni rok kalendarzowy³⁴².

PRM, realizując funkcje koordynacyjne w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i obronności państwa, może wydawać wiążące wytyczne oraz żądać informacji i opinii na w/w temat, m.in. właśnie od Szefa ABW³⁴³. Ustawodawca wskazuje również inne organy, względem których Premier wspomniana funkcję może realizować, a mianowicie:

- ministra właściwego do spraw wewnętrznych – w odniesieniu do działalności Policji, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu;
- Ministra Sprawiedliwości – w odniesieniu do działalności Służby Więziennej;
- Ministra Obrony Narodowej – w odniesieniu do działalności Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Żandarmerii Wojskowej;
- Szefów Agencji – w odniesieniu do działalności tych Agencji (zarówno Szefa ABW jak i Szefa AW);
- Szefa Centralnego Biura Antykorupcyjnego – w odniesieniu do działalności Centralnego Biura Antykorupcyjnego;

---

³³⁷ Art. 16 uoabwaw

³³⁸ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 48.

³³⁹ Art. 17 uoabwaw

³⁴⁰ Art. 14 ust. 2 uoabwaw

³⁴¹ Art. 7 ust. 1 uoabwaw

³⁴² Art. 7 ust. 2 i 3 uoabwaw

³⁴³ Art. 13 ust. 1 pkt 4 uoabwaw

- ministra właściwego do spraw finansów publicznych – w odniesieniu do działalności Krajowej Administracji Skarbowej oraz organów informacji finansowej.

Jednakże, jeśli zostanie powołany minister koordynator służb specjalnych wówczas - w celu koordynowania działalności służb specjalnych - powyższe wytyczne, w odniesieniu do działalności ABW, AW, SKW i SWW, wydaje Premier na wniosek tego ministra³⁴⁴. Wytyczne, o których mowa powyżej, opiniuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Warto zauważyć, że Premier zwracając się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o wyrażenie opinii załącza opinię Kolegium do Spraw Służb Specjalnych³⁴⁵. Wydanie opinii przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej poprzedza wydanie opinii przez Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. O wydaniu wytycznych PRM winien niezwłocznie powiadomić Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

PRM może również, celem zapewnienia współdziałania pomiędzy służbami specjalnymi, żądać od ich Szefów (w tym od szefa ABW) informacji związanych z planowaniem i wykonywaniem powierzonych zadań. Żądanie przekazania informacji skierowane do Szefa Służby Kontrwywiadu Wojskowego albo Szefa Służby Wywiadu Wojskowego wymaga równoczesnego powiadomienia Ministra Obrony Narodowej. Służby te osadzone są bowiem w resorcie obrona narodowa. Premier może także upoważnić ministra powołanego w celu koordynowania działalności służb specjalnych do wykonywania czynności, związanych z zapewnieniem wymaganego współdziałania służb specjalnych. Może on więc żądać od Szefów tych służb informacji związanych z planowaniem i wykonywaniem powierzonych zadań³⁴⁶.

Ustawodawca, ze względu na specyfikę działania służb specjalnych, w razie konieczności współpracy służb specjalnych w celu realizacji ustawowych zadań, zobligował Premiera do powierzenia obowiązku koordynacji działań w tym zakresie, ministrowi powołanemu w celu koordynowania działalności służb specjalnych albo Szefowi jednej ze służb³⁴⁷. Warto również pamiętać, iż to PRM nadaje w drodze zarządzenia ABW statut, który określa jej organizację wewnętrzną³⁴⁸. Na podstawie powyższych uwag należy więc stwierdzić, że pozycja PRM względem Szefa ABW i samej agencji jest nadrzędna, i to on w istotny sposób wpływa na jej organizację i funkcjonowanie, a także działalność samego Szefa Agencji.

---

³⁴⁴ Art. 13 ust. 2 uoabwiaw

³⁴⁵ Art. 13 ust. 4 uoabwiaw

³⁴⁶ Art. 13 ust. 7 uoabwiaw

³⁴⁷ Art. 13 ust. 8 uoabwiaw

³⁴⁸ Art. 20 ust. 1 uoabwiaw

Jak już wspomniano, Szefa ABW powołuje i odwołuje PRM po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kolegium oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych³⁴⁹. Szefem ABW może zostać osoba, która kumulatywnie spełnia przesłanki określone w art. 15 przedmiotowej ustawy, tj. posiada wyłącznie obywatelstwo polskie; korzysta z pełni praw publicznych; wykazuje nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; daje rękojmię należytego wykonywania zadań; spełnia wymagania określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności „ściśle tajne”; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 424, z późn. zm.), ani też nie była sędzią, który orzekając uchybił godności urzędu, sprzeniewierzając się niezawisłości sędziowskiej.

Kandydat do pełnienia funkcji Szefa Agencji musi więc spełnić wymogi tak formalne, jak i merytoryczne oraz etyczne. Podkreślić należy wymóg właściwej postawy moralnej, obywatelskiej i patriotycznej, która ma gwarantować, iż osoba powołana na Szefa ABW będzie należycie pełnił służbę publiczną. Rozwiązanie to jest trafnie i stanowi dziś jeden ze standardów sprawowania władzy publicznej w realiach demokratycznego państwa prawnego³⁵⁰.

Szef ABW kieruje Agencją bezpośrednio lub przez swoich zastępców. Może on upoważnić podległych funkcjonariuszy do załatwiania spraw w ich imieniu w określonym zakresie, z wyjątkiem spraw, o których mowa w art. 27 i 29–31 przedmiotowej ustawy. Ponadto określa on w drodze zarządzenia sposoby, metody i formy wykonywania zadań w Agencji w zakresie nieobjętym innymi przepisami, przestrzegając przy tym swojej właściwości³⁵¹. Szef ABW, na podstawie § 5 Statutu ABW, może również powoływać kolegialne organy doradcze i opiniodawcze, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania.

Struktura organizacyjna ABW została precyzyjnie określona w Statucie ABW, który został jej nadany zarządzeniem nr 163 PRM z dnia 26 września 2018 r. w sprawie nadania

---

³⁴⁹ Art. 14 ust. 1 uoabwiał

³⁵⁰ K. Chochołowski, *Rola i zadania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, [w:] *Bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, pod red. A. Szylar, B. Zięby – Kołodziej, P. Maciaszczyka, Tarnobrzeg 2015, s. 67 i 68.

³⁵¹ Art. 19 ust. 3 uoabwiał

statutu Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego³⁵². Zgodnie z § 3 ust. 1 przedmiotowego zarządzenia w skład ABW wchodzi następujące jednostki organizacyjne:

- 1) Departament Bezpieczeństwa Teleinformatycznego (Departament I);
- 2) Departament Kontrwywiadu (Departament II);
- 3) Departament Postępowania Karnych (Departament III);
- 4) Departament Ochrony Informacji Niejawnych (Departament IV);
- 5) Departament Wsparcia Operacyjno-Technicznego (Departament V);
- 6) Departament Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Audytu (Departament VI);
- 7) Departament Zagrożeń Strategicznych (Departament VII);
- 8) Departament Informacji, Analiz i Prognoz (Departament VIII);
- 9) Centrum Antyterrorystyczne (CAT)³⁵³;
- 10) Centrum Prewencji Terrorystycznej (CPT);
- 11) Biuro Prawne (Biuro A);
- 12) Biuro Badań Kryminalistycznych (Biuro B);
- 13) Gabinet Szefa (Biuro D);
- 14) Biuro Ewidencji i Archiwum (Biuro E);
- 15) Biuro Finansów (Biuro F);
- 16) Biuro Kadr (Biuro K);
- 17) Biuro Logistyki (Biuro L);
- 18) Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji (COS)³⁵⁴.

W skład ABW wchodzi również 5 delegatur, co ma sprzyjać sprawniejszemu wykonywaniu przypisanych ABW zadań³⁵⁵. W skład tychże delegatur mogą wchodzić wydziały zamiejscowe oraz samodzielne sekcje zamiejscowe, na co wskazuje § 3 ust. 3 Statutu ABW³⁵⁶.

Należy pamiętać, że Szef Agencji nadaje regulaminy organizacyjne jednostkom organizacyjnym ABW, gdzie określa ich strukturę wewnętrzną i szczegółowe zadania, co

---

³⁵² Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 września 2018 r., w sprawie nadania statutu Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. M.P. z 1 października 2018 r., poz. 927.

³⁵³ Szerzej na ten temat, patrz np.: A. Makarski, *Centrum Antyterrorystyczne Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Geneza, zasady działania oraz doświadczenia po pierwszym roku funkcjonowania*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 2/2010, s. 101 i n., czy chociażby M. Obuchowicz, *Pięć lat funkcjonowania Centrum Antyterrorystycznego ABW (2008 – 2013)*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 10/2014, s. 275 i n.

³⁵⁴ K. Chochołowski, *Rola i zadania...*, s. 69.

³⁵⁵ Są to następujące delegatury: Delegatura ABW w Białymstoku; Delegatura ABW w Gdańsku; Delegatura ABW w Katowicach; Delegatura ABW w Lublinie; Delegatura ABW w Poznaniu.

³⁵⁶ Patrz np.: P. Swoboda, *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo RP wczoraj i dziś. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, pod red. M. Śliwy, A. Żebrowskiego, R. Kłaczyńskiego, Kraków 2014, s. 318 i n.

czyni w drodze zarządzenia³⁵⁷. Może on ponadto w drodze zarządzenia tworzyć, przekształcać i likwidować ośrodki szkolenia Agencji, określając ich strukturę, zadania oraz zasady funkcjonowania w zakresie nieobjętym innymi przepisami. Szef ABW może również tworzyć zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania. Dla przykładu takim zespołem jest Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe – CERT.GOV.PL, który po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z dnia 5 lipca 2018r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa (Dz.U. z 2018 r. poz. 1560), funkcjonuje obecnie pod nazwą Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV.³⁵⁸

Działalność ABW jest finansowana z budżetu państwa, zaś Szef ABW określa w drodze zarządzenia (stanowiące informacje niejawne) szczegółowe zasady tworzenia funduszu operacyjnego i gospodarowania tym funduszem. Z funduszu operacyjnego pokrywa się koszty realizacji zadań Agencji, w zakresie których – ze względu na wyłączenie ich jawności – nie mogą być stosowane przepisy o finansach publicznych, rachunkowości i zamówieniach publicznych³⁵⁹. Zachowanie zasady jawności mogłoby - w niektórych przypadkach utrudnić a nawet uniemożliwić - realizację zadań przez ABW, dlatego też rozwiązanie to należy uznać za zasadne³⁶⁰. Wpisuje się ono również w tajność jako element kultury tej organizacji.

Warto jeszcze wspomnieć, że Szef ABW w zakresie swojej właściwości obowiązany jest do niezwłocznego przekazywania tak Prezydentowi RP, jak i PRM informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej. Co więcej, jeśli Prezydent RP zażąda powyżej wskazanych informacji wówczas Szef ABW zobligowany jest do ich niezwłocznego mu przekazania. Jeżeli jednak informacje te dotyczą spraw objętych zakresem działania właściwego ministra, Szef ABW przekazuje je temu ministrowi, chyba że Prezes Rady Ministrów zdecyduje inaczej³⁶¹. Jak zatem widać, również Prezydent RP, a także właściwi rzeczowo ministrowie uczestniczą w procesie zapewnienia szeroko pojmowanego bezpieczeństwa publicznego, w czym służebną rolę pełni Szef ABW oraz sama agencja.

Chcąc określić kompetencje ABW należy uprzednio wskazać, jak pojmuje się pojęcie kompetencji w prawie administracyjnym. Otóż, jak wskazuje J. Dobkowski „ogólne pojęcie kompetencji utożsamiać można z upoważnieniem do dokonywania określonych czynności czy

---

³⁵⁷ Art. 20 ust. 2 uoabwaw

³⁵⁸ Szerzej na ten temat, patrz np.: M. Młotek, M. Siedlarz, *Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT.GOV.PL*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 4/2011, s. 158 i n.

³⁵⁹ Art. 9 uoabwaw

³⁶⁰ K. Chochowski, *Rola i zadania...*, s. 70.

³⁶¹ Art. 18 ust. 1 - 3 uoabwaw

możliwością narzucenia swej woli innemu podmiotowi. W sensie ustrojowego prawa administracyjnego termin „kompetencje” oznacza zespół normatywnie określonych praw, a zarazem obowiązków organu administracji publicznej ze wskazaniem na określone formy działania. Stąd też pojęcie *kompetencje* na ogół łączy się z określeniem *administracyjne*”³⁶². Podobnie kompetencję organu administracji publicznej definiuje R. Michalska – Badziak, zdaniem której „Ogólnie można przyjąć, że pojęcie kompetencji oznacza zespół praw i obowiązków organu administracji publicznej – z jednoczesnym wskazaniem prawnych form działania organu”³⁶³.

Odnosząc się do kompetencji ABW należy stwierdzić, że służbie tej przypisane zostały kompetencje w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, a obejmują one kwestie związane z ochroną bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego³⁶⁴. ABW tym samym nawiązuje do tradycji kontrwywiadu II RP, którego działalność w ówczesnej skomplikowanej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej Polski, przyczyniała się tak bezpośrednio, jak i pośrednio do zwiększenia bezpieczeństwa państwa. Również i dziś nie jesteśmy wolni od zagrożeń związanych z penetracją kraju przez obce służby wywiadowcze. ABW wspólnie ze Służbą Kontrwywiadu Wojskowego stoi na straży bezpieczeństwa państwa i obywateli, stanowiąc istotne ogniwo sieci organów bezpieczeństwa i porządku publicznego³⁶⁵.

Wskazanie kompetencji ABW było konieczne, aby określić jej zadania, które ściśle się z nimi wiążą. Oczywiście zarówno kompetencje, jak i zadania organu administracji publicznej muszą mieć swoje prawne umocowanie w normie prawnej rangi ustawowej. Zadaniem publicznym zgodnie z poglądami doktryny jest, wynikająca z normy prawnej, konieczność realizowania ważnych zadań, mających na celu zaspakajanie potrzeb zbiorowych lub indywidualnych określonej wspólnoty podmiotów prawa³⁶⁶. Zadaniem publicznym jest,

---

³⁶² J. Dobkowski, *Kompetencja administracyjna*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych”. *Miscellanea* 1/2008, s. 111.

³⁶³ B. Jaworska-Dębska, Z. Duniewska, R. Michalska-Badziak, E. Olejniczak-Szałowska, *Prawo administracyjne...*, s. 268. Szczegółowe rozważania dotyczące kompetencji organu administracji publicznej, prezentuje M. Matczak w monografii *Kompetencja organu administracji publicznej*, wydanej w Krakowie w 2004 r.

³⁶⁴ Art. 1 uoabwaw.

³⁶⁵ K. Chochołowski, *Rola i zadania...*, s. 66.

³⁶⁶ Istnieje wiele definicji „zadania publicznego”, np. J. Boć definiuje zadanie publiczne jako zaspakajanie zbiorowych i indywidualnych potrzeb obywateli, wynikających ze współzycia ludzi w społecznościach. Patrz: J. Boć, *Prawo administracyjne*, Wrocław 1997, s. 14. Podobnie „zadanie publiczne” definiują m.in.: A. Agopszowicz, oraz B. Dolnicki, B. Wieczorska i J. Posłuszny, a także H. Izdebski. Patrz: A. Agopszowicz, *Zarys prawa samorządu terytorialnego*, Katowice 1991, s. 41 i n.; B. Dolnicki, *Nadzór nad samorządem terytorialnym*, Katowice 1993, s. 28 i 29; H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2004, s. 97 i n.; B. Wieczorska, J. Posłuszny, *Niektóre zagadnienia podmiotowości prawnej gminy*, [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce i na Ukrainie – doświadczenia i perspektywy*, Przemysł 1998, s. 33

zatem wynikająca z normy prawnej, konieczność realizowania ważnych zadań, mających na celu zaspokajanie potrzeb zbiorowych lub indywidualnych określonej wspólnoty podmiotów prawa.

Wykonywanie przez administrację publiczną, w tym administrację bezpieczeństwa i porządku publicznego, zadań publicznych jest sensem jej istnienia, zaś obowiązek ich wykonywania ma swoje źródło w konieczności zabezpieczenia społecznie ważnych wartości, których realizacja przyczynia się do ukształtowania ładu publicznego w państwie. Dlatego też pojęcie zadania publicznego opiera się na koncepcji interesu publicznego, który to determinuje sposób ich realizacji³⁶⁷. Generalizując należy stwierdzić, że *interes publiczny* jest to interes, który odwołuje się do społecznie akceptowanych wartości i jest związany z dobrem wspólnym rozumianym jako zarówno dobro państwa, jak i jego obywateli³⁶⁸. Zadania publiczne są więc konsekwencją organizatorskiej funkcji państwa, a ich celem jest zapewnienie pomyślnego i bezpiecznego współżycia jednostek w społeczeństwie, a także realizacja idei dobrych rządów i dobrego rządzenia³⁶⁹.

Analizując ustawę z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu należy stwierdzić, że do zadań ABW, zgodnie z art. 5 ust. 1 i 3 uoabwiaw, należy: rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, a także obronność państwa, czy też uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego³⁷⁰.

Powyższe zadania możemy podzielić na następujące kategorie:

- zwalczanie terroryzmu;

---

i n.; M. Stahl, *Cele publiczne i zadania publiczne*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, pod red. J. Zimmermanna, Warszawa 2007, s. 95 – 117; E. Knosala, *Zadania publiczne, formy organizacyjnoprawne ich wykonywania i nowe pojęcia – zakres niektórych problemów do dyskusji nad koncepcją systemu prawa administracyjnego*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007, s. 117 – 131. Oczywiście aby dane zadanie uznać za zadanie publiczne powinno być ono tak określone przez porządek prawny - S. Fundowicz, *Pojęcie osoby prawnej prawa publicznego*, „Przełęcz Sejmowy” 1999, nr 2, s. 79.

³⁶⁷ S. Fundowicz, *Pojęcie osoby prawnej...*, s. 78.

³⁶⁸ Por. E. Modliński, *Pojęcie interesu publicznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1932, s. 13-16; F. Longchamps, *Osobiste świadectwa wojenne*, Lwów 1936, s. 32.

³⁶⁹ K. Chochołowski, *Ewolucja polskiego prawa urzędniczego w dobie globalizacji*, [w:] *Ewolucja prawa polskiego w dobie globalizacji*, pod red. D. Tyrawy, Lublin 2013, s. 92.

³⁷⁰ Szerzej np. Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 71 i n., M. Bożek, *Pozycja prawna Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Emów 2003, s. 33, S. Zalewski, *Ewolucja modelu polskich służb...*, s. 14, Ł. Skoneczny, *Rola Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przełęcz Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009 s. 24 i n.

- kontrwywiad;
- przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia;
- zwalczanie przestępstw ekonomicznych;
- zwalczanie przestępczości zorganizowanej;
- zwalczanie korupcji;
- ochrona informacji niejawnych;
- działalność analityczno-informacyjna³⁷¹.

Wskazany katalog zadań ma charakter otwarty, a zatem powyższe wyliczenie zadań realizowanych przez ABW, jest jedynie przykładowe. Trafnie więc wskazuje M. Karpiuk, że ustawodawca określił w powyższym katalogu jedynie podstawowe i powszechnie występujące lub mogące występować zjawiska, którymi zajmuje się ABW³⁷².

Legalna definicja przestępstwa o charakterze terrorystycznym znajduje się w art. 115 § 20 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny³⁷³, w myśl której jest to czyn lub groźba jego popełnienia w celu: poważnego zastraszenia wielu osób; zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności; wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej.

W przypadku zadań związanych ze zwalczaniem terroryzmu, dla efektywniejszej ich realizacji przez ABW, w ramach tej służby powołano do życia Centrum Antyterrorystyczne (CAT), które jest jednostką koordynującą i analityczną. Natomiast odnośnie zwalczania cyberterroryzmu jako jednej z postaci terroryzmu – powołano, w ramach ABW, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, który odpowiada za zapewnienie ochrony kluczowych systemów i sieci teleinformatycznych państwa.

Analizując zagadnienie zadań dotyczących zwalczania terroryzmu należy zaznaczyć, że istotny wpływ na nie ma ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, która określa zasady prowadzenia działań antyterrorystycznych oraz współpracy między organami właściwymi w zakresie prowadzenia tych działań³⁷⁴. Wspominany akt normatywny określa zasady współpracy między organami właściwymi w zakresie prowadzenia działań antyterrorystycznych, uznając za wiodące w omawianym

³⁷¹ Patrz B. Holyst, *Terroryzm...*, s. 1122.

³⁷² M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Śłużby specjalne...*, s. 93.

³⁷³ Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z póź. zm.

³⁷⁴ Art. 1 uat.

zakresie Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Ministra właściwego do spraw wewnętrznych.

Na podstawie art. 3 uat Szef ABW odpowiada za zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym, natomiast Minister właściwy do spraw wewnętrznych odpowiada za przygotowanie do przejmowania kontroli nad zdarzeniami o charakterze terrorystycznym w drodze zaplanowanych przedsięwzięć, a także reagowanie w przypadku wystąpienia takich zdarzeń oraz odtwarzanie zasobów przeznaczonych do reagowania na te zdarzenia. Szef ABW pełni funkcję prewencyjną, zaś Minister właściwy do spraw wewnętrznych funkcję kierowniczą, w ramach której mieści się oczywiście również funkcja kontrolna. Podział ten wydaje się być zasadny, określa bowiem jasno ośrodki decyzyjne w sprawach związanych z przeciwdziałaniem i zwalczaniem terroryzmu³⁷⁵.

Ustawodawca szczególną wagę w przedmiotowej ustawie przywiązał do informacji, a konkretnie do jej gromadzenia, przetwarzania i analizowania. Oczywiście nie dotyczy to dowolnych informacji, lecz informacji o zdarzeniach o charakterze terrorystycznym oraz o osobach podejrzanych o działania terrorystyczne. Na podstawie art. 5 ust. 1 uat organem koordynującym czynności analityczno-informacyjne podejmowane przez służby specjalne (o których mowa w art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu) oraz wymianę informacji przekazywanych przez Policję, Straż Graniczną, Biuro Ochrony Rządu (obecnie Służbę Ochrony Państwa), Państwową Straż Pożarną, Służbę Celną, Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej, Żandarmerię Wojskową i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, dotyczących zdarzeń o charakterze terrorystycznym oraz danych o osobach, o których mowa w art. 6 ust. 1 (terrorystach lub osobach podejrzanych o terroryzm, bądź biorących udział w szkoleniach terrorystycznych) przez ich gromadzenie, przetwarzanie i analizowanie – jest Szef ABW.

Podobnie, jak w uprzednio wskazanym przypadku, tak i w odniesieniu do informacji o osobach związanych z działaniami terrorystycznymi, kluczową rolę w tym zakresie odgrywa Szef ABW³⁷⁶. To on prowadzi wykaz zawierający informacje o:

- 1) osobach podejmujących działalność na rzecz organizacji terrorystycznych lub organizacji związanych z działalnością terrorystyczną lub członkach tych organizacji;

---

³⁷⁵ K. Chochołowski, „Ustawa antyterrorystyczna” jako nowe instrumentarium przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu w Polsce, [w:] *Bezpieczeństwo w kontekście zglobalizowanego świata*, pod red. P. Maciaszczyka, Tarnobrzeg 2017, s.

³⁷⁶ Art. 6 ust. 1 uat.

- 2) poszukiwanych osobach prowadzących działalność terrorystyczną lub osobach podejrzewanych o popełnienie przestępstw o charakterze terrorystycznym, wobec których w Rzeczypospolitej Polskiej zostało wydane zarządzenie o zatrzymaniu, poszukiwaniu lub postanowienie o poszukiwaniu listem gończym, a także poszukiwanych na podstawie europejskiego nakazu aresztowania;
- 3) osobach, wobec których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą prowadzić działania zmierzające do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym, w tym o osobach stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego;
- 4) osobach uczestniczących w szkoleniach terrorystycznych lub podejmujących podróże w celu popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

Informacje zawarte w powyższym wykazie prowadzonym przez Szefa ABW mogą być przekazywane, stosownie do potrzeb, służbom specjalnym i podmiotom określonym w art. 5 ust. 1 uat, a także innym organom administracji publicznej – w zakresie ich właściwości. Zakres informacji gromadzonych w wykazie, sposób jego prowadzenia, a także tryb przekazywania uprawnionym podmiotom i organom informacji w nim zawartych określa Szef ABW w drodze zarządzenia, przy uwzględnieniu wymogów dotyczących ochrony informacji niejawnych³⁷⁷.

Szef ABW wykonuje jeszcze inne zadania, które związane są z realizacją funkcji koordynacyjnej. Otóż, w celu zapobiegania zdarzeniom o charakterze terrorystycznym, koordynuje:

- 1) czynności operacyjno-rozpoznawcze podejmowane przez służby specjalne, o których mowa w art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, przez Policję, Straż Graniczną, Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej i Żandarmerię Wojskową oraz
- 2) czynności obserwowania i rejestrowania, przy użyciu środków technicznych, obrazu zdarzeń w miejscach publicznych oraz dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom podejmowane przez funkcjonariuszy celnych
- dotyczące zdarzeń o charakterze terrorystycznym³⁷⁸.

Koordynacja, zgodnie z definicją wskazaną w „Małym słowniku języka polskiego” to organizowanie działań wykonywanych przez różne osoby w taki sposób, by przebiegały sprawnie³⁷⁹. Oznacza to, iż Szef ABW może wydawać podmiotom i służbom specjalnym, o

---

³⁷⁷ Art. 6 ust. 2 i 3 uat.

³⁷⁸ Art. 8 ust. 1 uat.

³⁷⁹ *Mały słownik języka polskiego* pod red. E. Sobol, Warszawa 2000, s. 356.

których mowa powyżej, zalecenia mające na celu usunięcie bądź minimalizację zaistniałego zagrożenia terrorystycznego³⁸⁰.

Na podstawie powyższych uwag należy stwierdzić, że Szef ABW realizuje szereg zadań publicznych z zakresu bezpieczeństwa i porządku publicznego, związanych z przeciwdziałaniem i zwalczaniem terroryzmu³⁸¹. Z kolei działalność kontrwywiadowcza wykonywana przez ABW koncentruje się na przeciwdziałaniu szpiegostwu obcych państw wobec Polski. W jej ramach ABW identyfikuje i ochrania podmioty, którymi mogą interesować się wywiady innych państw, a także neutralizuje nielegalne próby zdobywania informacji. Przeciwdziałanie rozszerzaniu dostępu do broni masowego rażenia to kolejna sfera aktywności ABW³⁸². Zadania ABW w tej przestrzeni obejmują kontrolę obrotu towarami i technologiami o tzw. podwójnym zastosowaniu, czyli zarówno w sektorze cywilnym, jak i wojskowym, za pomocą których można uzyskać broń masowego rażenia³⁸³. Zwalczanie przestępstw ekonomicznych stanowi następną grupę zadań realizowanych przez ABW. Aktywność ABW w tym zakresie koncentruje się na przeciwdziałaniu: defraudacji środków publicznych; procederowi „prania brudnych pieniędzy”; zagrożeniom mających wpływ na krajowy sektor energetyczny. Ponadto ukierunkowana jest na zwalczanie: oszustw podatkowych, czy też nadużyć związanych z wykorzystaniem funduszy unijnych. Generalizując można stwierdzić, iż ABW, we wskazanym powyżej zakresie, zajmuje się rozpoznawaniem i zwalczaniem przestępstw ekonomicznych.

Przed ABW postawiono również zadanie zwalczania przestępczości zorganizowanej, której działalność obejmuje przede wszystkim: produkcję, przemyt i handel narkotykami, handel bronią, przemyt towarów akcyzowych, hazard, wymuszanie haraczy, napady rabunkowe i porwania dla okupu. Wraz z rozwojem nowych technologii teleinformatycznych, a zwłaszcza Internetu, przestępczość zorganizowana przenosi się do świata wirtualnego, skąd wykrada rozmaite dane, służące popełnieniu kolejnych przestępstw oraz środki finansowe³⁸⁴.

Zwalczanie korupcji to kolejne zadanie stojące przed ABW. Zaznaczyć należy, iż ABW we wskazanym obszarze nie konkuruje z Centralnym Biurem Antykorupcyjnym, lecz dopełnia jego działalność. Pozwala to na stworzenie swoistej wartości dodanej w przedmiocie

---

³⁸⁰ Art. 8 ust. 2 uat.

³⁸¹ Patrz np. S. Gładysz, *Zakres uprawnień organów państwa w świetle zagrożenia terrorystycznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 18/2018, s. 120 i n.

³⁸² Szerzej na ten temat patrz, np. M. Stężycki, M. Siuda, P. Dudzik, *Proliferacja towarów i technologii podwójnego zastosowania. Rola ABW w zakresie przeciwdziałania tego typu zagrożeniom*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009 s. 31 i n.

³⁸³ K. Chochowski, *Rola i zadania...*, s. 72. Patrz również S. Gładysz, *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie ochrony obrotu strategicznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 15/2016 s. 29 i n.

³⁸⁴ K. Chochowski, *Rola i zadania...*, s. 72.

przeciwdziałania i zwalczania korupcji w Polsce. ABW podejmuje działania w omawianym kontekście wówczas, gdy ze względu na skalę, osobę sprawcy lub przedmiot korupcji może godzić to w bezpieczeństwo państwa³⁸⁵.

Jednym z istotnych zadań ABW jest również ochrona informacji niejawnych. Aktywność ABW dotyczy przede wszystkim zapobiegania i minimalizowania zagrożeń w obszarze ujawniania informacji niejawnych podmiotom do tego nieuprawnionym, co wyraża się w szczególności w nadzorze nad systemem ochrony informacji niejawnych, a także w działalności ukierunkowanej na zapewnienie bezpieczeństwa teleinformatycznego.

Ostatnim ze wskazanych powyżej zadań ABW jest działalność analityczno-informacyjna. W jej ramach uzyskiwane są, przetwarzane i analizowane informacje mogące mieć wpływ na bezpieczeństwo państwa i jego konstytucyjny porządek. ABW m.in. monitoruje otwarte źródła informacji, a także stosuje środki operacyjno-rozpoznawcze (np. korzysta z osobowych źródeł informacji, prowadzi obserwację, prowadzi podsłuch telefoniczny i teleinformatyczny)³⁸⁶.

ABW, na mocy art. 33 uoabwiaw - dla zapewnienia efektywności swojego działania - pozyskuje, gromadzi, sprawdza i przetwarza szereg informacji. ABW może więc zbierać w zakresie swojej działalności wszelkie dane osobowe, w tym niejawne. Może również korzystać z danych osobowych i innych informacji uzyskanych w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych przez uprawnione do tego organy, służby i instytucje państwowe oraz przetwarzać je, w rozumieniu ustawy o ochronie danych osobowych, bez wiedzy i zgody osoby, której te dane dotyczą³⁸⁷.

Oprócz powyższych możliwości pozyskiwania informacji, ABW może je otrzymywać od organów administracji rządowej za pośrednictwem Szefa AW, oczywiście w zakresie swojej właściwości³⁸⁸. Z drugiej jednak strony, Szef ABW przekazuje - uzyskane w wyniku czynności podjętych przez ABW - informacje i materiały innym właściwym organom, służbom lub instytucjom³⁸⁹. Należy jeszcze zaznaczyć, iż na mocy art. 40 uoabwiaw Szef ABW koordynuje podejmowane przez służby specjalne czynności operacyjno-rozpoznawcze mogące mieć wpływ na bezpieczeństwo państwa, a także prowadzi centralną ewidencję zainteresowań operacyjnych służb specjalnych³⁹⁰.

---

³⁸⁵ Tamże, s. 73.

³⁸⁶ Tamże, s. 73.

³⁸⁷ Art. 34 ust. 1 uoabwiaw

³⁸⁸ Art. 41 ust. 1 i 3 uoabwiaw

³⁸⁹ Art. 22a uoabwiaw

³⁹⁰ K. Chochowski, *Rola i zadania...*, s. 75.

Należy podkreślić, iż działalność ABW poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej może być prowadzona w związku z jej działalnością na terytorium państwa wyłącznie w zakresie realizacji zadań określonych w art. 5 ust. 1 pkt 2, tj. rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw: szpiegostwa, terroryzmu, bezprawnego ujawnienia lub wykorzystania informacji niejawnych i innych przestępstw godzących w bezpieczeństwo państwa; godzących w podstawy ekonomiczne państwa; korupcji osób pełniących funkcje publiczne, o których mowa w art. 1 i 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz. U. z 2006 r. Nr 216, poz. 1584, z 2008 r. Nr 223, poz. 1458 oraz z 2009 r. Nr 178, poz. 1375), jeśli może to godzić w bezpieczeństwo państwa; w zakresie produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa; nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, bronią masowej zagłady oraz środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, w obrocie międzynarodowym oraz ściganie ich sprawców³⁹¹.

Pewnym *novum* jest ustawowe umocowanie możliwości podjęcia tajnej współpracy z ABW przez sprawcę przestępstwa szpiegostwa lub podejrzanego o popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Otóż, na mocy art. 22b uoabwiaw, Szef ABW może - w przypadku, gdy jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa - odstąpić od obowiązku zawiadomienia właściwego prokuratora o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia tego przestępstwa oraz osobie, która według uzyskanych przez ABW informacji lub materiałów może być jego sprawcą. Odstąpienie to warunkowane jest świadomym i dobrowolnym ze strony sprawcy lub osoby podejrzewanej o przestępstwo o charakterze terrorystycznym, ujawnieniem wszelkich okoliczności popełnionego czynu lub prowadzonej działalności, a także podjęciem zobowiązania do tajnej współpracy z ABW.

Ustawodawca ograniczył jednak możliwość skorzystania z podjęcia tajnej współpracy. Na podstawie art. 22b ust. 5 uoabwiaw w przypadku gdy sprawca przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym popełnił: umyślne przestępstwo przeciwko życiu albo inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, albo współdziałał w popełnieniu takiego przestępstwa lub usiłował je popełnić albo nakłaniał inną osobę do popełnienia przestępstwo przeciwko życiu albo inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu – nie może on podjąć tajnej współpracy z ABW. W przypadku, gdy sprawca

---

³⁹¹ Art. 5 ust. 2 uoabwiaw

przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym, mimo podjęcia tajnej współpracy z ABW, prowadzi nadal działalność na szkodę Rzeczypospolitej Polskiej niezgodnie z warunkami tej współpracy albo popełnił jedno z przestępstw, o których powyżej lub współdziałał w popełnieniu takiego przestępstwa albo nakłaniał do jego popełnienia, SzeF ABW powiadamia o tym właściwego prokuratora, co jest równoznaczne z zerwaniem teJże współpracy. Współpraca ta zostaje także zerwana wówczas, gdy sprawca przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym, który podjął tajną współpracę z ABW, świadomie nie ujawnił wszelkich okoliczności czynu lub działalności, do których ujawnienia był zobowiązany.

Regulacja ta służy do pozyskania agentury, „odwrócenia” szpiega, zinfiltrowania wrogiego środowiska, czy podjęcia „gry” celem dezinformacji. Jak zatem widać ma ona na celu zwiększenie efektywności działań kontrwywiadowczych. Prawodawca dążąc do kompleksowego uregulowania kwestii tajnej współpracy przewidział możliwość ochrony lub pomocy w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia w/w osoby lub osób przez nią wskazanych. W takiej sytuacji SzeF ABW stosuje wobec tej osoby lub osób przez nią wskazanych odpowiednie do zagrożenia środki ochronne, a także zapewnia niezbędne środki pomocy, w tym, w szczególności uzasadnionych przypadkach, także pomoc finansową³⁹².

Ustawodawca, jak słusznie podkreśla Ł. Skoneczny, wyznaczył ABW kluczową pozycję w architekturze bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej. Świadczy o tym fakt, iż obszar działań Agencji obejmujący newralgiczne sfery funkcjonowania państwa. Dotyczy to zwłaszcza nałożonego na ABW – wyłącznego – obowiązku ochrony jego porządku konstytucyjnego. Ponadto przemawiają za tą tezą, uprawnienia, jakie zostały przyznane Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W szczególności chodzi tu o: obowiązek informowania najwyższych organów władzy państwowej o istniejących i potencjalnych zagrożeniach, pełnienie funkcji służby ochrony państwa w zakresie ochrony informacji niejawnych czy możliwość prowadzenia działań dochodzeniowo-śledczych i operacyjnych³⁹³.

ABW jest zatem jednym z ogniw „łańcucha administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego”. Sensem jej istnienia, jej nadrzędnym celem, jest stanie na straży bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego. ABW jako jedna z polskich służb specjalnych jest współkreатorem bezpieczeństwa i porządku publicznego, który warunkuje bezpieczną egzystencję jednostki w społeczeństwie. Potrzeba szeroko pojmowanego bezpieczeństwa jest przecież jedną z podstawowych potrzeb człowieka, którą

---

³⁹² Art. 22b ust. 8 uoabw iaw

³⁹³ Ł. Skoneczny, *Rola Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, s. 30.

w prawem określonym zakresie zapewnia m.in. właśnie ABW. Służy ona więc nie tylko państwu ale przede wszystkim społeczeństwu i jednostce³⁹⁴.

4.2. Agencja Wywiadu

Uregulowania prawne dotyczące AW i jej Szefa wynikające z ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu - na płaszczyźnie organizacyjnej - są niemalże identyczne jak te, które dotyczą ABW i jej Szefa³⁹⁵. Podobnie, jak w przypadku Szefa ABW, również SzeF AW posiada status centralnego organu administracji rządowej, który przypisane mu kompetencje i zadania wykonuje za pośrednictwem Agencji Wywiadu. SzeF AW podlega bezpośrednio PRM a kontrolę jego działalności sprawuje Sejm - jak zatem widać regulacje te są identyczne z tymi, które dotyczą Szefa ABW³⁹⁶. SzeF AW, tak jak SzeF ABW jest organem pozasortowym niepodporządkowanym ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych.

Podobnie, jak w przypadku ABW, PRM określa w drodze wytycznych kierunki działania AW. To Premierowi, najpóźniej na 3 miesiące przed końcem roku kalendarzowego, przedstawia SzeF AW roczne plany działania na rok następny. Jemu również SzeF AW przedstawia corocznie do dnia 31 stycznia sprawozdanie z działalności AW za poprzedni rok kalendarzowy³⁹⁷.

Kolejne tożsame regulacje dotyczą możliwości podjęcia przez Szefa AW współdziałania z właściwymi organami i służbami innych państw, w zakresie swojej właściwości, po uprzednim uzyskaniu zgody Premiera³⁹⁸. Także przepis art. 22a uoabwiał adresowany jest tak do Szefa ABW jak i AW. Na jego mocy SzeF AW przekazuje uzyskane w wyniku czynności podjętych przez AW informacje i materiały, innym właściwym organom, służbom lub instytucjom.

Szefa AW powołuje i odwołuje PRM po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kolegium oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Jego odwołanie może mieć miejsce tylko wówczas, gdy spełni się co najmniej jedna ze wskazanych przez ustawodawcę przesłanek, do których zalicza się: rezygnację z zajmowanego stanowiska; zrzeczenie się obywatelstwa polskiego lub nabycie obywatelstwa

---

³⁹⁴ K. Chochowski, *Rola i zadania...*, s. 76 i 77.

³⁹⁵ Por. D. Laskowski, *Polskie służby specjalne*, Poznań 2017, czy M. Pieróg, *Status prawny oraz przedmiot działalności Agencji Wywiadu*, [w:] *Służby wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa. Historia i współczesność*, pod red. M. Górki, Toruń 2016. .

³⁹⁶ Art. 3 ust. 1 - 3 uoabwiał

³⁹⁷ Art. 7 ust. 1 - 3 uoabwiał

³⁹⁸ Art. 8 uoabwiał

innego państwa; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za popełnione przestępstwo lub przestępstwo skarbowe; utratę predyspozycji niezbędnych do zajmowania stanowiska; niewykonywanie obowiązków z powodu choroby trwającej nieprzerwanie ponad 3 miesiące³⁹⁹. Ustawodawca posługuje się w powyższym przypadku zamkniętą listą przesłanek, a zatem wyczerpanie to ma charakter enumeratywny.

W sytuacji, gdy dojdzie do zwolnienia stanowiska Szefa Agencji lub czasowej niemożności sprawowania przez niego funkcji Prezes Rady Ministrów może powierzyć pełnienie obowiązków Szefa, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, jego zastępcy lub innej osobie⁴⁰⁰. Podobnie, jak w przypadku zastępców Szefa ABW, tak i w przypadku zastępców Szefa AW powołuje ich i odwołuje PRM, przy czym czyni to na wniosek Szefa Agencji po zasięgnięciu opinii Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴⁰¹. Co więcej, PRM - celem koordynacji działań w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i obronności państwa - może wydawać wiążące wytyczne oraz żądać informacji i opinii na w/w temat również od Szefa AW⁴⁰².

W przypadku powołania ministra koordynatora służb specjalnych -w celu koordynowania działalności służb specjalnych - powyższe wytyczne, w odniesieniu do działalności ABW, AW, SKW i SWW, wydaje Premier na wniosek tego ministra. Wytyczne te opiniuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kolegium do Spraw Służb Specjalnych⁴⁰³. Warto zauważyć, że Premier, zwracając się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o wyrażenie opinii, załącza opinię Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Wydanie opinii przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej poprzedza wydanie opinii przez Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. O wydaniu powyższych wytycznych PRM winien niezwłocznie powiadomić Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁰⁴.

PRM, celem zapewnienia współdziałania pomiędzy służbami specjalnymi, może również żądać od Szefa AW (podobnie jak od Szefa ABW) informacji związanych z planowaniem i wykonywaniem powierzonych zadań⁴⁰⁵. Premier może także upoważnić ministra, powołanego w celu koordynowania działalności służb specjalnych, do wykonywania czynności związanych z zapewnieniem wymaganego współdziałania służb specjalnych. Może

---

³⁹⁹ Art. 16 uoabw

⁴⁰⁰ Art. 17 uoabw

⁴⁰¹ Art. 14 ust. 2 uoabw

⁴⁰² Art. 13 ust. 1 pkt 4 uoabw

⁴⁰³ Art. 13 ust. 2 i 3 uoabw

⁴⁰⁴ Art. 13 ust. 4 i 5 uoabw

⁴⁰⁵ Art. 13 ust. 6 uoabw

on więc żądać m.in. od Szefów tych służb informacji związanych z planowaniem i wykonywaniem powierzonych zadań⁴⁰⁶.

Ustawodawca, ze względu na specyfikę działania służb specjalnych - w razie konieczności współpracy służb specjalnych w celu realizacji ustawowych zadań - zobligował Premiera do powierzenia obowiązku koordynacji działań w tym zakresie ministrowi, powołanemu w celu koordynowania działalności służb specjalnych, albo Szefowi jednej ze służb, a zatem może powierzyć ten obowiązek również Szefowi AW⁴⁰⁷. PRM nadaje także AW w drodze zarządzenia statut, który określa jej organizację wewnętrzną⁴⁰⁸.

Szef AW w drodze zarządzenia, w zakresie swojej właściwości, nadaje regulaminy organizacyjne jednostkom organizacyjnym AW, w których określa ich strukturę wewnętrzną i szczegółowe zadania. Może on również w drodze zarządzeń, w zakresie swojej właściwości, tworzyć, przekształcać i likwidować ośrodki szkolenia AW, określając ich strukturę, zadania oraz zasady funkcjonowania w zakresie nieobjętym innymi przepisami. Ponadto, może on w zakresie swojej właściwości tworzyć zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania⁴⁰⁹.

Szefa AW powołuje i odwołuje PRM po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kolegium oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴¹⁰. Szefem AW może zostać osoba, która kumulatywnie spełnia przesłanki określone w art. 15 przedmiotowej ustawy, tj. posiada wyłącznie obywatelstwo polski; korzysta z pełni praw publicznych; wykazuje nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; daje rękojmię należytego wykonywania zadań; spełnia wymagania określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności „ściśle tajne”; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 424, z późn. zm.), ani też nie była sędzią, który orzekając uchybił godności urzędu, sprzeniewierzając się niezawisłości sędziowskiej. Kandydat na stanowisko Szefa Agencji Wywiadu musi zatem spełniać szereg wymogów zarówno formalnych, etycznych, jak i merytorycznych. Niezwykle istotny z perspektywy funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego jest wymóg właściwej postawy

---

⁴⁰⁶ Art. 13 ust. 7 uoabwiiw

⁴⁰⁷ Art. 13 ust. 8 uoabwiiw

⁴⁰⁸ Art. 20 ust. 1 uoabwiiw

⁴⁰⁹ Art. 20 ust. 2 - 4 uoabwiiw

⁴¹⁰ Art. 14 ust. 1 uoabwiiw

moralnej, obywatelskiej i patriotycznej, która ma gwarantować, iż osoba powołana na Szefa AW będzie należycie pełnił służbę publiczną.

Szef AW kieruje Agencją bezpośrednio lub przez swoich zastępców. Może on upoważnić podległych funkcjonariuszy do załatwiania spraw w ich imieniu w określonym zakresie, z wyjątkiem spraw, o których mowa w art. 27 i 29–31 przedmiotowej ustawy. Ponadto określa on w drodze zarządzenia sposoby, metody i formy wykonywania zadań w Agencji w zakresie nieobjętym innymi przepisami, przestrzegając przy tym swojej właściwości⁴¹¹.

Działalność AW jest finansowana z budżetu państwa. Szef AW określa w drodze zarządzenia, stanowiące informacje niejawne, szczegółowe zasady tworzenia funduszu operacyjnego i gospodarowania tym funduszem. Z funduszu operacyjnego pokrywa się koszty realizacji zadań Agencji, w zakresie których – ze względu na wyłączenie ich jawności – nie mogą być stosowane przepisy o finansach publicznych, rachunkowości i zamówieniach publicznych⁴¹². Warto jeszcze wspomnieć, że Szef AW w zakresie swojej właściwości obowiązany jest do niezwłocznego przekazywania tak Prezydentowi RP, jak i PRM informacji, mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej. Co więcej, jeśli Prezydent RP zażąda takich informacji, wówczas Szef AW zobligowany jest do niezwłocznego ich przekazania. Jeżeli jednak informacje te dotyczą spraw objętych zakresem działania właściwego ministra, Szef AW przekazuje je temu ministrowi, chyba że Prezes Rady Ministrów zdecyduje inaczej⁴¹³.

Na podstawie powyższych uwag można zatem stwierdzić, że podobnie, jak w przypadku ABW i jej Szefa, również w odniesieniu do Szefa AW i samej agencji, istotny wpływ na ich funkcjonowanie ma Prezes Rady Ministrów, Prezydent RP, a także właściwi rzeczowo ministrowie, którzy aktywnie uczestniczą w procesie zapewnienia szeroko pojmowanego bezpieczeństwa publicznego.

Szczegółową strukturę organizacyjną AW, jak już wspomniano, określa Statut AW nadany przez Premiera zarządzeniem nr 74 z dnia 26 czerwca 2002 r. w sprawie nadania statutu Agencji Wywiadu⁴¹⁴. Zgodnie z § 3 ust. 1 w/w Statutu w skład AW wchodzi następujące jednostki organizacyjne: Departament Operacyjny; Departament Informacyjny; Departament Techniczny; Biuro Bezpieczeństwa; Biuro Finansowo-Administracyjne; Biuro

---

⁴¹¹ Art. 19 uoabwiiaw

⁴¹² Art. 9 uoabwiiaw

⁴¹³ Art. 18 ust. 1 - 3 uoabwiiaw

⁴¹⁴ Tekst jednolity MP 2016, poz. 936.

Kadr i Szkoleń; Biuro Prawne; Gabinet Szefa; Samodzielny Wydział do Spraw Zarządzania Kryzysowego.

Ponadto, w myśl § 3 ust. 2 Statutu AW, w strukturze organizacyjnej AW funkcjonuje grupa stanowisk samodzielnych, przy czym Statut nie określa, jakie to są stanowiska. Celem sprawniejszej realizacji przypisanych Szefowi AW zadań przyznano mu uprawnienie do powoływania kolegialnych organów doradczych i opiniodawczych oraz określania ich nazwy, składu osobowego oraz szczegółowego zakresu i trybu działania, co wynika z § 5 Statutu AW. Szef AW, na podstawie § 4 Statutu AW, rozstrzyga również spory kompetencyjne między jednostkami organizacyjnymi AW. Na podstawie art. 20 ust. 3 uobawiaw Szef AW (podobnie, jak Szef ABW) może w drodze zarządzenia, w zakresie swojej właściwości tworzyć, przekształcać i likwidować ośrodki szkolenia Agencji, określając ich strukturę, zadania oraz zasady funkcjonowania w zakresie nieobjętym innymi przepisami.

Odnosząc się do kompetencji AW należy stwierdzić, że na podstawie art. 2 uobawiaw podstawową kompetencją AW jest ochrona bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. W swej działalności wspierana jest przez inną służbę specjalną, a mianowicie SWW, która jest właściwa w sprawach ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP oraz innych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej.⁴¹⁵ Zarówno AW, jak i SWW nawiązują do tradycji rodzimego wywiadu okresu XX - lecia międzywojennego oraz Armii Krajowej.

Zadania AW wynikają z art. 6 ust. 1 uabwaw, a należą do nich: uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej potencjału ekonomicznego i obronnego; rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym godzącym w bezpieczeństwo, obronność, niepodległość i nienaruszalność terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; ochrona zagranicznych przedstawicielstw Rzeczypospolitej Polskiej i ich pracowników przed działaniami obcych służb specjalnych i innymi działaniami mogącymi przynieść szkodę interesom Rzeczypospolitej Polskiej; zapewnienie ochrony kryptograficznej łączności z polskimi placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi oraz poczty kurierskiej; rozpoznawanie międzynarodowego terroryzmu, ekstremizmu oraz międzynarodowych grup przestępczości zorganizowanej; rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami

---

⁴¹⁵ Art. 2 uoskwisww

wybuchowymi, środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia; rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na bezpieczeństwo państwa, oraz podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń; rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym wymierzonym przeciwko obywatelom lub mieniu Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, z wyłączeniem zdarzeń o charakterze terrorystycznym wymierzonych przeciwko personelowi lub mieniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej; prowadzenie wywiadu elektronicznego; podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych⁴¹⁶.

Znamienne jest, iż wskazane przez ustawodawcę zadania AW generalnie są realizowane poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Wyjątki w tym zakresie, a zatem prowadzenie działalności AW na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mogą mieć miejsce tylko i wyłącznie w związku z jej działalnością poza granicami państwa. W takiej sytuacji realizacja czynności operacyjno-rozpoznawczych, o których mowa w art. 27, 29 i 30 uoabw, jest dopuszczalna wyłącznie za pośrednictwem Szefa ABW⁴¹⁷. Realizacja powyższych zadań przez AW wpisuje się i w pełni oddaje istotę działalności wywiadowczej. Wykonując przypisane jej zadania AW dba o bezpieczeństwo publiczne, tym samym dbając również o bezpieczeństwo jednostki⁴¹⁸.

4.3. Służba Kontrwywiadu Wojskowego

Służba Kontrwywiadu Wojskowego to kolejna z rodzimych służb specjalnych. Jak sama nazwa wskazuje zajmuje się kontrwywiadem w odniesieniu do sił zbrojnych RP i jednostek podległych Ministrowi Obrony Narodowej. SKW. W odróżnieniu od ABW nie podlega bezpośrednio PRM, lecz Ministrowi Obrony Narodowej. Można więc powiedzieć, że jest służbą osadzoną w resorcie obrona narodowa.

---

⁴¹⁶ Szerzej np. Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 73 i n.

⁴¹⁷ Art. 6 ust. 2 i 3 uoabw

⁴¹⁸ K. Chochowski, *Rola i zadania polskich służb specjalnych w zapewnieniu bezpieczeństwa jednostki*, [w:] *Jednostka – Społeczeństwo – Państwo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Rebety*, pod red. A. Podraza, W. Gizicki, Lublin 2019, s. 231-240.

Na czele SKW stoi Szef, który ma status centralnego organu administracji rządowej - działa on przy pomocy SKW.⁴¹⁹ Szef SKW, jak już wspomniano, podlega MON z zastrzeżeniem określonych w ustawie uprawnień Prezesa Rady Ministrów lub Ministra Koordynatora Służb Specjalnych (w przypadku jego powołania). Działalność Szefa SKW podlega kontroli Sejmu, co ma na celu zapewnienie demokratycznej kontroli nad tą służbą, by nie doszło do wykorzystania jej w walce o polityczną władzę w kraju⁴²⁰.

MON jako organ, któremu podlega Szef SKW, określa kierunki działania tej służby specjalnej, a czyni to za pomocą wytycznych. Jeśli jednak dojdzie do powołania Ministra Koordynatora Służb Specjalnych określenie kierunków działania SKW w drodze wytycznych następuje w uzgodnieniu z tym ministrem. W każdym przypadku wytyczne zatwierdza Prezes Rady Ministrów⁴²¹. Szef SKW zobligowany jest do tego, by najpóźniej na 3 miesiące przed końcem roku kalendarzowego przedstawić MON, w zakresie swojej właściwości, roczne plany działania na rok następny. Ponadto Szef SKW, w zakresie swojej właściwości, przedstawia corocznie do dnia 31 marca Premierowi oraz MON sprawozdania z działalności i wykonania budżetu SKW za poprzedni rok kalendarzowy. Zarówno plany, jak i sprawozdania Szefa SKW zatwierdza MON.⁴²²

Wytyczne MON dla SKW, a także roczne plany działania SKW i sprawozdania z działalności i wykonania budżetu za poprzedni rok kalendarzowy opiniuje Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. MON wszystkie powyższe wytyczne, zatwierdzone plany i sprawozdania, a także opinie niezwłocznie przekazuje Prezydentowi RP.⁴²³

Wymogi stawiane Szefowi SKW oraz procedura jego powołania jest w zasadzie identyczna, jak w przypadku Szefa Służby Wywiadu Wojskowego. Otóż, na podstawie art. 13 ust. 1 uoskwisww, Szefa SKW powołuje i odwołuje - na wniosek Ministra Obrony Narodowej - Prezes Rady Ministrów po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kolegium do Spraw Służb Specjalnych i Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Prezes Rady Ministrów, zwracając się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o wyrażenie opinii w powyższej sprawie, załącza opinie Kolegium do Spraw Służb Specjalnych i Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴²⁴. Jak wskazuje M. Bożek w

---

⁴¹⁹ Art. 3 ust. 1 uoskwisww. Szerzej patrz np. M. Karpiuk, *Status prawny Szefa Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Szefa Służby Wywiadu Wojskowego*, [w:] *Służby wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa. Historia i współczesność*, pod red. M. Görki, Toruń 2016, *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 28 i n.

⁴²⁰ Art. 3 ust. 2 i 3 uoskwisww

⁴²¹ Art. 7 ust. 1 uoskwisww

⁴²² Art. 7 ust. 2 – 3 i 5 uoskwisww

⁴²³ Art. 7 ust. 4 i 6 uoskwisww

⁴²⁴ Art. 13 ust. 2 uoskwisww

przypadku wojskowych służb specjalnych z kompetencji do powoływania i odwoływania szefów tychże służb, Premier korzysta na wniosek Ministra Obrony Narodowej. Inicjatywa leży zatem po stronie Ministra Obrony Narodowej, a nie Premiera – jak to ma miejsce w przypadku cywilnych służb specjalnych⁴²⁵.

Szef SKW kieruje służbą bezpośrednio lub przy pomocy swoich zastępców⁴²⁶, nie ma on jednak całkowitej swobody w ich doborze, albowiem - na podstawie art. 13 ust. 3 uoskwisww - to MON na wniosek Szefa SKW powołuje i odwołuje jego zastępców po zasięgnięciu opinii Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Można więc powiedzieć, że ostatnie słowo w tym zakresie należy do MON, a nie do Szefa SKW.

Ustawodawca wobec kandydatów na Szefa SKW formułuje szereg wymogów merytorycznych oraz etycznych. Otóż, zgodnie z art. 16 uoskwisww, Szefem SKW może być osoba, która: posiada wyłącznie obywatelstwo polskie; korzysta z pełni praw publicznych; wykazuje nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; daje rękojmię należytego wykonywania zadań; spełnia wymagania określone w przepisach ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności „ściśle tajne”; posiada wyższe wykształcenie; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2016 r. poz. 1575); nie została skazana prawomocnym wyrokiem sądu dyscyplinarnego za czyn, o którym mowa w art. 1 ust. 1 lub 3 ustawy z dnia 3 grudnia 1998 r. o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, którzy w latach 1944–1989 sprzeniewierzyli się niezawisłości sędziowskiej (Dz. U. z 1999 r. poz. 1 oraz z 2001 r. poz. 1070)⁴²⁷. Powyżej wskazane przesłanki, kandydat musi spełnić kumulatywnie, brak chociażby jednej z nich, skutkuje niemożnością powołania danego kandydata na Szefa SKW.

Ustawodawca enumeratywnie wskazuje przyczyny odwołania Szefa SKW, a zalicza do nich: rezygnację z zajmowanego stanowiska; zrzeczenie się obywatelstwa polskiego lub nabycie obywatelstwa innego państwa; skazanie prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe; utratę predyspozycji niezbędnych do zajmowania stanowiska⁴²⁸. W wskazanym przypadku wystarczy, że zajdzie jedna z nich, by doszło do odwołania Szefa SKW, które jest obligatoryjne. Ponadto, na podstawie art. 17 ust. 2

⁴²⁵ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 48.

⁴²⁶ Art. 20 ust. 1 uoskwisww

⁴²⁷ Szerzej na ten temat, patrz np.: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 104 i n.

⁴²⁸ Art. 17 ust. 1 uoskwisww

uskwisww, odwołanie Szefa SKW z zajmowanego stanowiska może nastąpić w przypadku niewykonywania obowiązków z powodu choroby trwającej nieprzerwanie ponad 3 miesiące. Ustawodawca, przewidując możliwość zwolnienia stanowiska przez Szefa SKW lub czasową niemożność sprawowania przez niego swej funkcji, przyznał PRM możliwość powierzenia pełnienia obowiązków Szefa SKW, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, jego zastępcy lub - na wniosek Ministra Obrony Narodowej - innej osobie⁴²⁹. W takiej sytuacji osoba ta winna spełniać te same kryteria, co Szef SKW.

Szef SKW, w zakresie swojej właściwości, zobligowany jest do niezwłocznego przekazywania Prezydentowi RP i PRM informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej, powiadamiając o tym jednocześnie MON. Informacje te Szef SKW przekazuje niezwłocznie, w każdym przypadku, kiedy Prezydent RP tak zadecyduje. Jeśli powyższe informacje dotyczą spraw objętych zakresem działania właściwego ministra, Szef SKW przekazuje je temu ministrowi, chyba że Prezes Rady Ministrów zadecyduje inaczej⁴³⁰.

Warto podkreślić, że SKW zobligowana jest do współdziałania z szeregiem różnych podmiotów, w tym ze SWW. Formy i tryb współdziałania SKW i SWW określa w drodze zarządzenia niepodlegającego ogłoszeniu MON, ponieważ to jemu podporządkowane są obie służby specjalne⁴³¹. Biorąc pod uwagę kwestie prakseologiczne, rozwiązanie to jest zasadne. Na podstawie art. 10 ust. 1 uoskwisww SKW przy realizacji swych zadań współdziała: ze Sztabem Generalnym Wojska Polskiego i innymi komórkami organizacyjnymi Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Dowódcą Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych, Dowódcą Operacyjnym Rodzajów Sił Zbrojnych, Dowódcą Wojsk Obrony Terytorialnej, Szefem Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, dowódcami garnizonów wojskowych i jednostek wojskowych; odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych; odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych; odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych; innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Formy i tryb współdziałania pomiędzy SKW a organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych określają MON i minister

---

⁴²⁹ Art. 18 uoskwisww

⁴³⁰ Art. 19 ust. 1 - 3 uoskwisww

⁴³¹ Art. 8 uskwisww

właściwy do spraw zagranicznych w drodze zarządzenia niepodlegającego ogłoszeniu, uwzględniając właściwość tych organów, służb i instytucji. Natomiast w przypadku współdziałania SKW z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, z odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych, a także z innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych formy i tryb tego współdziałania określa PRM w drodze rozporządzenia, uwzględniając właściwość organów, służb i instytucji⁴³².

Obowiązek współdziałania z SKW rozciąga się także na inne organy administracji rządowej, a ponadto na organy administracji samorządowej i inne podmioty. Zgodnie bowiem z art. 12 ust. 1 uoskwisww organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego, instytucje państwowe oraz przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie użyteczności publicznej są obowiązani, w zakresie swojego działania, do współdziałania m.in. z SKW, a w szczególności do udzielania pomocy w realizacji jej zadań. Co więcej, przedsiębiorcy, instytucje oraz inne organizacje realizujące umowy z jednostkami organizacyjnymi MON - w zakresie badań naukowych i prac rozwojowych oraz produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o przeznaczeniu wojskowym - są obowiązane, w zakresie realizowanych umów do współdziałania m.in. z SKW, jeżeli nie stoi to w sprzeczności z ich prawnie chronionym interesem⁴³³.

Mając na uwadze potrzebę osiągnięcia jak największej skuteczności działania przy zachowaniu wymogów określonych prawem, SzeF SKW może podjąć współpracę ze służbami specjalnymi innych państw. Podjęcie tej współpracy wymaga jednak uprzedniej zgody PRM, który z kolei przed wyrażeniem zgody zasięga opinii Ministra Obrony Narodowej⁴³⁴.

Wzorem regulacji dotyczącej cywilnego kontrwywiadu, także wojskowemu kontrwywiadowi przyznano ustawowo możliwość podjęcia tajnej współpracy z sprawcą przestępstwa szpiegostwa lub z podejrzanym o popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Na podstawie art. 27a ust. 1 uoskwisww SzeF SKW może, w przypadku gdy jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa, odstąpić od obowiązku zawiadomienia właściwego prokuratora o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia tego przestępstwa oraz osobie, która według uzyskanych przez SKW informacji lub materiałów może być jego sprawcą. Odstąpienie to jest możliwe wówczas, gdy sprawca przestępstwa

---

⁴³² Art. 10 ust. 3 i 4 uoskwisww

⁴³³ Art. 12 ust. 2 uoskwisww

⁴³⁴ Art. 9 uoskwisww

szpiegostwa albo podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym świadomie i dobrowolnie ujawnił wszelkie okoliczności popełnionego czynu lub prowadzonej działalności oraz zobowiązał się do podjęcia tajnej współpracy z SKW.

Szef SKW nie ma jednak nieograniczonej możliwości podjęcia tajnej współpracy, ponieważ prawodawca wykluczył taką możliwość, gdy sprawca przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym: popełnił umyślne przestępstwo przeciwko życiu albo inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, albo współdziałał w popełnieniu takiego przestępstwa lub usiłował je popełnić, albo nakłaniał inną osobę do popełnienia umyślnie przestępstwa przeciwko życiu albo innego przestępstwa umyślnego, którego skutkiem jest śmierć człowieka bądź ciężki uszczerbek na zdrowiu, o czym stanowi art. 27a ust. 5 uoskwisww.

Zerwanie tajnej współpracy przez Szefa SKW ma miejsce wówczas, gdy sprawca przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym - mimo podjęcia tajnej współpracy z SKW - prowadzi nadal działalność na szkodę SZ RP lub obronności Rzeczypospolitej Polskiej, niezgodnie z warunkami tej współpracy albo popełnił jedno z przestępstw, o których mowa w art. 27a ust. 5 uoskwisww lub współdziałał w popełnieniu takiego przestępstwa, albo nakłaniał do jego popełnienia. Zerwanie współpracy ma miejsce również wówczas, gdy zostanie ujawnione, że sprawca przestępstwa szpiegostwa lub podejrzewany o przestępstwa o charakterze terrorystycznym, który podjął tajną współpracę z SKW, świadomie nie ujawnił wszelkich wymaganych prawem okoliczności czynu lub działalności.

Szef SKW może - w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia osoby, która podjęła tajną współpracę lub osób przez nią wskazanych - podjąć odpowiednie do zagrożenia środki ochronne, a także zapewnić niezbędne środki pomocy, w tym, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, także pomoc finansową. Ochronę tę lub pomoc cofa w przypadku: umyślnego naruszania przez osobę objętą ochroną lub pomocą, zasad albo zaleceń w zakresie tej ochrony lub pomocy; zaistnienia co najmniej jednej z okoliczności, o których mowa w art. 27a ust. 5-7, tj. popełnienia umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub współdziałaniu w popełnieniu tego przestępstwa bądź usiłowaniu jego popełnienia, lub też nakłanianiu do jego popełnienia; kontynuowania działalności przeciwko Rzeczypospolitej; świadomego nie ujawnienia okoliczności czynu lub działalności. Zaznaczyć należy, że zgodnie z art. 11 ust. 1 uoskwisww działalność SKW jest finansowana z budżetu państwa, a konkretnie z części - obrona narodowa.

Szczegółową strukturę organizacyjną SKW określa jej statut, który nadaje MON, po uzyskaniu zgody PRM, w drodze zarządzenia⁴³⁵. Na mocy Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 kwietnia 2017 r. w sprawie nadania Statutu Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, a konkretnie § 3 pkt 1, w skład SKW wchodzi następujące jednostki organizacyjne: Gabinet Szefa SKW; Zarząd I; Zarząd II; Zarząd III; Zarząd IV; Zarząd V; Zarząd VI; Biuro I; Biuro II; Biuro III; Biuro IV; Biuro V; Biuro Kadry; Biuro Administracyjne; Biuro Prawne; Zespół Audytu Wewnętrznego; Inspektorat SKW w Gdyni; Inspektorat SKW w Krakowie; Inspektorat SKW w Lublinie; Inspektorat SKW w Poznaniu; Inspektorat SKW w Warszawie.

Szef SKW, po uzyskaniu zgody MON, w drodze zarządzeń, w zakresie swojej właściwości, nadaje regulaminy organizacyjne jednostkom organizacyjnym SKW, w których określa ich strukturę wewnętrzną i szczegółowe zadania. Co więcej, Szef SKW w drodze zarządzeń, w zakresie swojej właściwości, tworzy, przekształca i likwiduje ośrodki szkolenia służb, określając ich strukturę, zadania oraz zasady funkcjonowania w zakresie nieobjętym innymi przepisami. Ponadto może on, w zakresie swojej właściwości, tworzyć zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania⁴³⁶. Szef SKW określa również, na mocy art. 20 ust. 3 uoskwisww, w zakresie swojej właściwości, sposoby, metody i formy wykonywania zadań w służbie w zakresie nieobjętym innymi przepisami, a czyni to w drodze zarządzeń, które nie podlegają ogłoszeniu. Może on także, w myśl § 5 Statutu SKW, powoływać kolegialne organy doradcze i opiniodawcze, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania. Ewentualne spory kompetencyjne pomiędzy jednostkami lub komórkami organizacyjnymi SKW rozstrzyga Szef SKW, o czym stanowi § 4 Statutu SKW.

W związku z tym, że Siły Zbrojne RP biorą często udział w misjach zagranicznych, to w celu zapewnienia im bezpieczeństwa i zdolności bojowej, w ich skład mogą wchodzić jednostki organizacyjne SKW⁴³⁷. MON określa w drodze zarządzenia tryb i sposób powoływania jednostek organizacyjnych SKW wchodzących w skład jednostek wojskowych SZ RP realizujących zadania za granicą, uwzględniając konieczność zapewnienia bezpieczeństwa i zdolności bojowej tych jednostek oraz przepisy regulujące funkcjonowanie jednostek Sił Zbrojnych⁴³⁸.

---

⁴³⁵ Art. 21 ust. 1 uoskwisww

⁴³⁶ Art. 21 ust. 2 - 4 uoskwisww

⁴³⁷ Art. 22 ust. 1 uoskwisww

⁴³⁸ Art. 22 ust. 4 uoskwisww

Odnosząc się do kompetencji SKW należy stwierdzić, że zgodnie z art. 1 uskwisww SKW jest służbą właściwą w sprawach ochrony przed zagrożeniami wewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz innych jednostek organizacyjnych, podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej.

Podstawowe zadania SKW określił ustawodawca w art. 5 ust. 1 i 2 uskwisww a należą do nich: rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie, popełnianych przez żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową, funkcjonariuszy SKW i SWW oraz pracowników SZ RP i innych jednostek organizacyjnych MON, przestępstw o których mowa, w art. 5 ust. 1 pkt 1 uskwisww⁴³⁹; współdziałanie z Żandarmerią Wojskową i innymi organami uprawnionymi do ścigania przestępstw wymienionych w art. 5 ust. 1 pkt 1 uskwisww; rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie zdarzeń oraz przestępstw o charakterze terrorystycznym godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, SZ RP oraz jednostek organizacyjnych MON; realizowanie, w granicach swojej właściwości, zadań określonych w przepisach ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2016 r. poz. 1167 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 935); uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć znaczenie dla obronności państwa, bezpieczeństwa lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON, w zakresie określonym w art. 5 ust. 1 pkt 1 uskwisww, oraz podejmowanie działań w celu eliminowania ustalonych zagrożeń; prowadzenie kontrwywiadu radioelektronicznego oraz przedsięwzięć z zakresu ochrony kryptograficznej i kryptoanalizy; uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia; ochrona bezpieczeństwa jednostek wojskowych, innych jednostek organizacyjnych MON oraz żołnierzy wykonujących zadania służbowe poza granicami

⁴³⁹ Są to przestępstwa przeciwko: pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych określonych w rozdziale XVI ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137, z późn. zm.1)), a także innych ustawach i umowach międzynarodowych; Rzeczypospolitej Polskiej określonych w rozdziale XVII ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny oraz takich czynów skierowanych przeciwko państwowi obcym, które zapewniają wzajemność; ochronie informacji określonych w rozdziale XXXIII ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, jeżeli mogą one zagrażać bezpieczeństwu lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON, a także takich czynów skierowanych przeciwko państwowi obcym, które zapewniają wzajemność. Ponadto mowa tu o przestępstwach określonych w: art. 140 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny; art. 228–230 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, jeżeli mogą one zagrażać bezpieczeństwu lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON; art. 33 ust. 1, 2 i 3 ustawy z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 1050); art. 232, art. 233 § 1, 1a, 4 i 6, art. 234, art. 235, art. 236 § 1 i art. 239 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, jeżeli dotyczą przestępstw, o których mowa w lit. a–g, jak również ujawnianie mienia zagrożonego przypadkiem w związku z tymi przestępstwami; a także o przestępstwach innych niż określone powyżej, godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, SZ RP oraz jednostek organizacyjnych MON, a także państw, które zapewniają wzajemność.

państwa; ochrona bezpieczeństwa badań naukowych i prac rozwojowych zleconych przez SZ RP i inne jednostki organizacyjne MON oraz produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o przeznaczeniu wojskowym zamówionymi przez SZ RP i inne jednostki organizacyjne MON, w zakresie określonym w art. 5 ust. 1 pkt 1 uskwisww; podejmowanie działań, przewidzianych dla SKW, w innych ustawach, a także umowach międzynarodowych, którymi Rzeczpospolita Polska jest związana⁴⁴⁰.

Ponadto do zadań SKW należy również rozpoznawanie oraz wykrywanie przestępstw, o których mowa w art. 5 ust. 1 uskwisww, popełnionych we współdziałaniu z żołnierzami pełniącymi czynną służbę wojskową, funkcjonariuszami SKW i SWW lub pracownikami SZ RP i innych jednostek organizacyjnych MON⁴⁴¹. Do powyższego katalogu zadań SKW dodano - na mocy przepisu art. 5 ust. 1 pkt 2a uoskwisww – kolejne, a mianowicie: rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie zdarzeń i przestępstw o charakterze terrorystycznym, godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, SZ RP oraz jednostek organizacyjnych MON. Dostrzeżenie problemu działalności terrorystycznej, a także możliwości wystąpienia wrogich działań innych państw w prawnie nieokreślonym stanie - już nie pokoju, ale jeszcze nie wojny - jest swoistą odpowiedzią ustawodawcy na zmieniającą się naturę zagrożeń. Problem ten szczególnie wyraziście widać w kontekście tzw. wojny hybrydowej, a jego znaczenie dowodzi chociażby działalność Rosji względem Ukrainy, której celem była aneksja Krymu.

Istotną zmianą uoskwisww jest wprowadzenie do niej art. 29a, na podstawie którego możliwe jest - wskutek zarządzenia Szefa SKW - zastosowanie urządzeń uniemożliwiających telekomunikację. Blokada ta jest stosowana na określonym obszarze przez czas niezbędny do wykonywania czynności przez SKW, z uwzględnieniem konieczności minimalizacji skutków braku możliwości korzystania z usług telekomunikacyjnych. O zastosowaniu urządzeń uniemożliwiających telekomunikację Szef SKW niezwłocznie informuje Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej. Ta regulacja stanowi swoistą odpowiedź na postępujący rozwój technologii teleinformatycznych i mediów społecznościowych oraz możliwości ich wykorzystania w działalności antypaństwowej.

Na podstawie powyższych uwag należy stwierdzić, że katalog zadań SKW w sferze bezpieczeństwa jest rozległy i zróżnicowany⁴⁴². Przyczyną tego jest złożoność i dynamika

---

⁴⁴⁰ Szerzej na ten temat, patrz np.: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 52 i n., K. Chochołowski, *Rola i zadania polskich służb specjalnych...*, s. 231-240.

⁴⁴¹ Tamże, s. 231-240.

⁴⁴² Szerzej np. Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 75 i n., czy M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 95.

zagrożeń, którym państwo musi się przeciwstawić. Bez trafnej ich identyfikacji i szybkiej reakcji nie byłoby możliwe zwalczanie np. terroryzmu w Polsce, który ukierunkowany jest na zniszczenie poczucia bezpieczeństwa tak społeczeństwa, jak i jednostki⁴⁴³.

4.4. Służba Wywiadu Wojskowego

Służba Wywiadu Wojskowego to następna polska służba specjalna. Jej działalność ukierunkowana jest na ochronę przed zagrożeniami zewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP oraz innych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej⁴⁴⁴. SWW podlega Ministrowi Obrony Narodowej i podobnie, jak SKW jest służbą osadzoną w resorcie obrona narodowa.

Na czele SWW stoi Szef, który ma status centralnego organu administracji rządowej - działa on przy pomocy SWW, która jest uważana za urząd administracji rządowej⁴⁴⁵. Szef SWW podlega MON, z zastrzeżeniem określonych w ustawie uprawnień Prezesa Rady Ministrów lub Ministra Koordynatora Służb Specjalnych, w przypadku jego powołania. Działalność Szefa SWW podlega kontroli Sejmu – w ten sposób realizowana jest zasada demokratycznej kontroli nad służbami specjalnymi⁴⁴⁶. O tym, czym grozi ich wymknięcie się z pod niej, dowodzi przykład służb specjalnych Rosji, które wykorzystywane są do utrwalania władzy politycznej Prezydenta W. Putina i jego obozu władzy⁴⁴⁷. Jak wskazuje M. Karpiuk „Z faktu, że na czele SKW i SWW stoją odpowiednio Szef SKW i Szef SWW wynika, że SKW i SWW zorganizowane są na zasadzie centralizacji, jednoosobowego kierownictwa, podległości służbowej oraz hierarchicznego podporządkowania. Z istoty tak rozumianej funkcji kierowniczej wypływa także odpowiedzialność za skuteczną i sprawną realizację zadań ustawowych służb, którymi kierują”⁴⁴⁸.

Kierunki działania SWW określa MON za pomocą wytycznych, jest on bowiem organem, któremu podlega Szef SWW. Jednakże w sytuacji, gdy dojdzie do powołania Ministra Koordynatora Służb Specjalnych, określenie kierunków działania SWW w drodze wytycznych następuje w uzgodnieniu z tym ministrem. W obu przypadkach, wytyczne te

---

⁴⁴³ K. Chochołowski, *Rola i zadania polskich służb specjalnych...*, s. 231-240.

⁴⁴⁴ Art. 2 uoskwisww

⁴⁴⁵ Art. 3 ust. 1 uoskwisww. Szerzej patrz np. M. Karpiuk, *Status prawny Szefa Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 28 i n.

⁴⁴⁶ Art. 3 ust. 2 i 3 uoskwisww

⁴⁴⁷ Szereg przykładów łamania praw człowieka i działań przestępczych FSB, podaje M. Minkina, w znakomitej monografii poświęconej wiodącej rosyjskiej służbie specjalnej, tj. FSB. M. Minkina, *FSB...*,

⁴⁴⁸ *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 30.

zatwierdza Prezes Rady Ministrów⁴⁴⁹. Na Szefie SWW ciąży obowiązek, by najpóźniej na 3 miesiące przed końcem roku kalendarzowego przedstawić MON, w zakresie swojej właściwości, roczne plany działania na rok następny. Szef SWW, w zakresie swojej właściwości, obowiązany jest również do przedstawienia corocznie do dnia 31 marca, Premierowi oraz MON sprawozdania z działalności i wykonania budżetu SWW za poprzedni rok kalendarzowy. Zarówno plany, jak i sprawozdania Szefa SWW zatwierdza MON⁴⁵⁰. Wytyczne MON dla SWW, jak i roczne plany działania SWW i sprawozdania z działalności oraz wykonania budżetu za poprzedni rok kalendarzowy opiniuje Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. MON wszystkie powyższe wytyczne, zatwierdzone plany i sprawozdania, a także opinie niezwłocznie przekazuje Prezydentowi RP.⁴⁵¹.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 uoskwisww Szefa SWW powołuje i odwołuje, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, Prezes Rady Ministrów po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kolegium do Spraw Służb Specjalnych i Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Prezes Rady Ministrów, zwracając się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o wyrażenie opinii w powyższej sprawie, załącza opinie Kolegium do Spraw Służb Specjalnych i Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴⁵².

Szef SWW kieruje służbą bezpośrednio lub przy pomocy swoich zastępców⁴⁵³. Powołuje i odwołuje ich MON, na wniosek Szefa SWW po zasięgnięciu opinii Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴⁵⁴.

Podobnie, jak w przypadku kandydatów na Szefa SKW, wobec kandydatów na Szefa SWW ustawodawca sformułował szereg wymogów merytorycznych i etycznych. Na podstawie art. 16 uoskwisww Szefem SWW może być osoba, która: posiada wyłącznie obywatelstwo polskie; korzysta z pełni praw publicznych; wykazuje nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; daje rękojmię należytego wykonywania zadań; spełnia wymagania określone w przepisach ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności „ściśle tajne”; posiada wyższe wykształcenie; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2016 r. poz. 1575); nie została skazana prawomocnym

---

⁴⁴⁹ Art. 7 ust. 1 uoskwisww

⁴⁵⁰ Art. 7 ust. 2 – 3 i 5 uoskwisww

⁴⁵¹ Art. 7 ust. 4 i 6 uoskwisww

⁴⁵² Art. 13 ust. 2 uoskwisww

⁴⁵³ Art. 20 ust. 1 uoskwisww

⁴⁵⁴ Art. 13 ust. 3 uoskwisww

wyrokiem sądu dyscyplinarnego za czyn, o którym mowa w art. 1 ust. 1 lub 3 ustawy z dnia 3 grudnia 1998 r. o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, którzy w latach 1944–1989 sprzeniewierzyli się niezawisłości sędziowskiej (Dz. U. z 1999 r. poz. 1 oraz z 2001 r. poz. 1070).⁴⁵⁵

Wszystkie powyższe przesłanki kandydat musi spełnić łącznie, by mógł być powołany na Szefa SWW. Ustawodawca określił również przesłanki, po zaistnieniu których ma miejsce obligatoryjne odwołanie Szefa SWW. Zalicza się do nich: rezygnację z zajmowanego stanowiska; zrzeczenie się obywatelstwa polskiego lub nabycie obywatelstwa innego państwa; skazanie prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe; utratę predyspozycji niezbędnych do zajmowania stanowiska.⁴⁵⁶ Przesłanki te mają charakter rozłączny, a zatem wystarczy, że zajdzie jedna z nich, by doszło do odwołania Szefa SWW.

Szefa SWW można odwołać również w przypadku niewykonywania obowiązków z powodu choroby trwającej nieprzerwanie ponad 3 miesiące⁴⁵⁷. Jeżeli dojdzie do zwolnienia Szefa SWW lub czasowej niemożności sprawowania przez niego swej funkcji, wówczas PRM może powierzyć pełnienie obowiązków Szefa SWW - na czas nie dłuższy niż 3 miesiące - jego zastępcy lub, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, innej osobie⁴⁵⁸. Oczywiście osoba ta, winna spełniać wszystkie kryteria, które stawia się przed Szef SWW.

Szef SWW, w zakresie swojej właściwości, zobligowany jest do niezwłocznego przekazywania Prezydentowi RP i PRM informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej, powiadamiając o tym jednocześnie MON. Informacje te Szef SWW przekazuje niezwłocznie, w każdym przypadku, kiedy Prezydent RP tak zadecyduje. Jeśli dotyczą one spraw objętych zakresem działania właściwego ministra, Szef SWW przekazuje je temu ministrowi, chyba że Prezes Rady Ministrów zadecyduje inaczej.⁴⁵⁹

Na SWW, podobnie jak SKW, ciąży obowiązek współdziałania z szeregiem różnych podmiotów. Formy i tryb współdziałania SKW i SWW określa w drodze zarządzenia MON niepodlegającego ogłoszeniu⁴⁶⁰. Na podstawie art. 10 ust. 1 uoskwisww SWW przy realizacji swych zadań współdziała: ze Sztabem Generalnym Wojska Polskiego i innymi komórkami organizacyjnymi Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Dowódcą Generalnym Rodzajów Sił

---

⁴⁵⁵ Szerzej na ten temat, patrz np.: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 104 i n.

⁴⁵⁶ Art. 17 ust. 1 uoskwisww

⁴⁵⁷ Art. 17 ust. 2 uoskwisww

⁴⁵⁸ Art. 18 uoskwisww

⁴⁵⁹ Art. 19 ust. 1 - 3 uoskwisww

⁴⁶⁰ Art. 8 uoskwisww

Zbrojnych, Dowódcą Operacyjnym Rodzajów Sił Zbrojnych, Dowódcą Wojsk Obrony Terytorialnej, Szefem Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, dowódcami garnizonów wojskowych i jednostek wojskowych; odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych; odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych; odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych; innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Formy i tryb współdziałania pomiędzy SWW a organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych określają MON i minister właściwy do spraw zagranicznych w drodze zarządzenia niepodlegającego ogłoszeniu, uwzględniając właściwość tych organów, służb i instytucji. Z kolei w odniesieniu do współdziałania SWW z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych - z odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych, a także z innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Formy i tryb współdziałania określa PRM, w drodze rozporządzenia, uwzględniając właściwość tych organów, służb i instytucji⁴⁶¹.

Obowiązek współdziałania z SWW rozciąga się także na inne organy administracji rządowej, a ponadto na organy administracji samorządowej i inne podmioty. Na podstawie art. 12 ust. 1 uoskwisww organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego, instytucje państwowe oraz przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie użyteczności publicznej są obowiązani, w zakresie swojego działania, do współdziałania m.in. z SWW, a w szczególności do udzielania pomocy w realizacji jej zadań. Także przedsiębiorcy, instytucje oraz inne organizacje realizujące umowy z jednostkami organizacyjnymi MON, w zakresie badań naukowych i prac rozwojowych oraz produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o przeznaczeniu wojskowym są obowiązane, w zakresie realizowanych umów, do współdziałania m.in. z SWW, jeżeli nie stoi to w sprzeczności z ich prawnie chronionym interesem⁴⁶².

---

⁴⁶¹ Art. 10 ust. 3 i 4 uoskwisww

⁴⁶² Art. 12 ust. 2 uoskwisww

Szef SWW, podobnie jak Szef SKW, może podjąć współpracę ze służbami specjalnymi innych państw. Podjęcie tej współpracy wymaga jednak uprzedniej zgody PRM, który z kolei przed wyrażeniem zgody zasięga opinii Ministra Obrony Narodowej⁴⁶³.

Na podstawie art. 11 ust. 1 uoskwisww działalność SWW jest finansowana z budżetu państwa, a konkretnie z części - obrona narodowa.

Szczegółową strukturę organizacyjną SWW określa jej statut, który nadaje MON po uzyskaniu zgody PRM, w drodze zarządzenia⁴⁶⁴. Na podstawie Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 maja 2008 r. w sprawie nadania statutu Służbie Wywiadu Wojskowego (Monitor Polski z 2008 r. Nr 44, poz. 385.) zmienionego zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej z dnia 2 maja 2016 r. (Monitor Polski z 2016 r. poz. 426), zgodnie z § 2 ust. 1 Statutu SWW skład tej służby, wchodzi następujące jednostki organizacyjne:

- Gabinet Szefa;
- Departament I;
- Departament II;
- Departament III;
- Departament IV;
- Departament V;
- Departament VI;
- Biuro Ochrony i Osłony;
- Biuro Finansowo-Logistyczne;
- Biuro Kadr;
- Biuro Prawne;
- Biuro Ewidencji i Archiwum;
- Centrum Kształcenia;
- Zespół Audytu Wewnętrznego.

Szef SWW, po uzyskaniu zgody MON, w drodze zarządzeń, w zakresie swojej właściwości, nadaje regulaminy organizacyjne jednostkom organizacyjnym SWW, w których określa ich strukturę wewnętrzną i szczegółowe zadania. Ponadto, Szef SWW w drodze zarządzeń, w zakresie swojej właściwości, tworzy, przekształca i likwiduje ośrodki szkolenia służb, określając ich strukturę, zadania oraz zasady funkcjonowania w zakresie nieobjętym innymi przepisami⁴⁶⁵. Szef SWW może również, w zakresie swojej właściwości, tworzyć

---

⁴⁶³ Art. 9 uoskwisww

⁴⁶⁴ Art. 21 ust. 1 uoskwisww

⁴⁶⁵ Art. 21 ust. 2 i 3 uoskwisww

zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania⁴⁶⁶, a także określać sposoby, metody i formy wykonywania zadań w służbie w zakresie nieobjętym innymi przepisami, co czyni w drodze zarządzeń, które nie podlegają ogłoszeniu⁴⁶⁷.

Na podstawie § 1 ust. 2 Statutu SWW Szef SWW kieruje podległą służbą, wydając zarządzenia, decyzje, rozkazy, wytyczne i polecenia. Z kolei w myśl § 1a ust. 1 Statutu SWW Szef SWW kieruje SWW bezpośrednio lub przez swoich zastępców oraz dyrektorów (kierowników) jednostek organizacyjnych SWW. Szef SWW może upoważnić powyższe osoby oraz innych żołnierzy zawodowych, funkcjonariuszy i pracowników SWW do podejmowania decyzji, w określonych sprawach, w jego imieniu, co wynika z § 1a ust. 1 Statutu SWW. Zgodnie z § 1a ust. 2 Statutu SWW, jeżeli Szef SWW jest nieobecny, wówczas zastępuje go wyznaczony przez niego zastępca, działający w ramach udzielonych mu przez Szefa SWW pełnomocnictw. Ewentualne spory kompetencyjne między jednostkami organizacyjnymi SWW rozstrzyga Szef tej służby specjalnej⁴⁶⁸. Może on także, w myśl § 3 Statutu SWW, powoływać zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania.

Aktywność dyplomatyczna i militarna Polski na arenie międzynarodowej naraża żołnierzy i pracowników cywilnych sił zbrojnych RP na ataki ze strony wrogich ugrupowań. W celu zapewnienia im bezpieczeństwa i zdolności bojowej, w ich skład mogą wchodzić jednostki organizacyjne SWW. MON określa, w drodze zarządzenia, tryb i sposób powoływania jednostek organizacyjnych SWW wchodzących w skład jednostek wojskowych SZ RP, realizujących zadania za granicą, uwzględniając konieczność zapewnienia bezpieczeństwa i zdolności bojowej tych jednostek oraz przepisy regulujące funkcjonowanie jednostek Sił Zbrojnych⁴⁶⁹.

Odnosząc się do kompetencji SWW należy stwierdzić, że zgodnie z art. 2 uskwisww SWW jest służbą właściwą w sprawach ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP oraz innych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 uskwisww do zadań SWW należy: uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej,

---

⁴⁶⁶ Art. 21 ust. 4 uskwisww

⁴⁶⁷ Art. 20 ust. 3 uskwisww

⁴⁶⁸ § 2 ust. 3 Statutu SWW.

⁴⁶⁹ Art. 22 ust. 1 i 4 uskwisww

bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP, warunków realizacji, przez SZ RP, zadań poza granicami państwa; rozpoznawanie i przeciwdziałanie militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej, zagrożeniom międzynarodowym terroryzmem; rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia; rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym wymierzonym przeciwko personelowi i mieniu SZ RP poza granicami państwa oraz zwalczanie skutków takich zdarzeń; rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na obronność państwa oraz zdolność bojową SZ RP, a także podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń; prowadzenie wywiadu elektronicznego na rzecz SZ RP oraz przedsięwzięć z zakresu kryptoanalizy i kryptografii; współdziałanie w organizowaniu polskich przedstawicielstw wojskowych za granicą; uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia; podejmowanie innych działań przewidzianych dla SWW w odrębnych ustawach, a także umowach międzynarodowych, którymi Rzeczpospolita Polska jest związana⁴⁷⁰. Ponadto do zadań SWW należy rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym wymierzonym przeciwko personelowi i mieniu SZ RP poza granicami państwa oraz zwalczanie skutków takich zdarzeń, o czym stanowi dodany w drodze nowelizacji przedmiotowej ustawy art. 6 ust. 1 pkt 3a uoskwisw.

Na podstawie powyższych uwag można stwierdzić, że SWW realizuje szereg istnych zadań w sferze szeroko pojmowanego bezpieczeństwa i przyczynia się do kreowania i utrzymania stanu bezpieczeństwa publicznego zarówno w Siłach Zbrojnych RP, jak i poza nimi⁴⁷¹.

4.5. Centralne Biuro Antykorupcyjne

Centralne Biuro Antykorupcyjne to kolejna z rodzimych służb specjalnych. CBA działające na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym jest służbą specjalną powołaną do spraw zwalczania korupcji w życiu

⁴⁷⁰ Szerzej na ten temat, patrz np.: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 73 i n., K. Chochołowski, *Rola i zadania polskich służb specjalnych...*, s. 231-240.

⁴⁷¹ Szerzej np. Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 76 i n., czy M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 99.

publicznym i gospodarczym, w szczególności w instytucjach państwowych i samorządowych, a także do zwalczania działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa (art. 1 ust. 1 ucba). Powołanie do życia CBA, oprócz zrozumiałych względów dotyczących potrzeby przeciwdziałania i zwalczania korupcji jako jednej z istotnych patologii życia publicznego i gospodarczego, podyktowane było również potrzeba zadośćuczynienia zobowiązaniom międzynarodowym, a mianowicie konwencji Narodów Zjednoczonych z dnia 15 listopada 2000 r. przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, a także Konwencji Narodów Zjednoczonych z dnia 31 października 2003 r. przeciwko korupcji⁴⁷².

Jak podkreśla M. Bożek „(...) utworzenie Centralnego Biura Antykorupcyjnego nie oznaczało (i nie oznacza by najmniej także dzisiaj) odebrania kompetencji w zakresie ścigania przestępstw korupcyjnych takim służbom, jak: Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa, Służba Kontrwywiadu Wojskowego lub służby skarbowe. Podmioty te były i nadal są właściwe do rozpoznawania i wykrywania przestępstw korupcyjnych, jeśli ujawnią tego rodzaju czyny w zakresie swojego działania. W tym kontekście należy również wskazać, że w świetle art. 29 ustawy Centralnym Biurze Antykorupcyjnym Szef CBA nie jest organem nadzorującym, co nietrafnie podnosi się przy różnego rodzaju dyskusjach, lecz spełnia tylko rolę organu koordynującego wysiłki tych podmiotów (służb policyjnych i specjalnych) w walce z przestępczością korupcyjną”⁴⁷³.

Na czele CBA stoi Szef CBA, który kieruje jego działalnością. Jest on centralnym organem administracji rządowej nadzorowanym przez Prezesa Rady Ministrów, działającym przy pomocy CBA, które jest urzędem administracji rządowej. Działalność Szefa CBA podlega kontroli Sejmu, co ma zapewnić demokratyczną kontrolę nad tą służbą i zapobiec wynaturzeniom zarówno w obrębie samej służby, jak i wykorzystywaniu jej w doraźnych sporach politycznych. Działalność CBA z innymi służbami specjalnymi koordynuje PRM lub wyznaczony przez niego członek Rady Ministrów⁴⁷⁴.

Jak wskazuje M. Bożek (...) CBA uplasowano w strukturze administracji rządowej nadając Biuru status urzędu administracji rządowej realizującego zadania służby specjalnej i organu ścigania. W świetle art. 5 ust. 2 ustawy CBA jest urzędem administracji rządowej, przy pomocy którego działa Szef CBA, będący z kolei centralnym organem administracji rządowej. Jak stanowi zaś przepis art. 1 ust. 1 ustawy, Biuro jest służbą specjalną do spraw

---

⁴⁷² Szerzej patrz np.: S. Hoc, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Komentarz*, Warszawa 2012.

⁴⁷³ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego w systemie organów państwowych na tle obowiązującego ustawodawstwa*, s. 3. <https://antykorupcja.gov.pl/ak/analizy-i-raporty/raporty-dot-cba/inne-raporty/3698,Miejsce-i-rola-CBA-w-systemie-organow-panstwowych.html>

⁴⁷⁴ Art. 5 ust. 1 - 3 ucba

zwalczania korupcji w życiu publicznym i gospodarczym; w myśl natomiast art. 13 ust. 3 CBA ma charakter organu ścigania wyposażonego w uprawnienia procesowe przewidziane w Kodeksie postępowania karnego dla Policji. Określenie w ten sposób statusu prawnego CBA oznacza sytuację, w której Biuro zaliczono do grupy organów administracji rządowej zajmujących się zwalczaniem (ograniczaniem) przestępczości w drodze ścigania karnego. Należy przy tym jeszcze raz podkreślić, że organy te organizacyjnie i funkcjonalnie powiązane są z Radą Ministrów, której to podlegają oraz są przez nią kierowane (art. 146 ust. 3 Konstytucji). Co przy tym istotne, Rada Ministrów kierując organami administracji rządowej, w tym organami ścigania, z jednej strony podejmuje działania w kierunku zapewnienia wykonywania ustaw przyjmowanych przez parlament, a z drugiej strony, realizuje w ten sposób funkcję administrowania państwem⁴⁷⁵.

Szef CBA jest powoływany i odwoływany na czteroletnią kadencję przez PRM po zasięgnięciu opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴⁷⁶. Powołanie Szefa CBA wymaga więc współdziałania wskazanych ustawowo organów władzy publicznej. Podzielić należy więc pogląd M. Bozka, który podkreśla, że „W sprawie obsady stanowiska Szefa CBA, jak i pozostałych szefów służb specjalnych, potrzebny jest konsensus konstytucyjnych organów władzy, które biorą w tej procedurze udział”⁴⁷⁷. Ilość kadencji Szefa CBA jest ograniczona, gdyż ustawodawca w art. 6 ust. 2 ucba jednoznacznie stwierdza, że ponowne powołanie na Szefa CBA może nastąpić tylko raz. W celu zachowania ciągłości funkcjonowania i utrzymania efektywności podejmowanych działań, Szef CBA pełni obowiązki do dnia powołania jego następcy. Zgodnie z art. 6 ust. 3 ucba, kadencja Szefa CBA wygasa w przypadku jego śmierci lub odwołania.

Na podstawie powyższych uwag należy stwierdzić, że PRM ma dominującą pozycję względem Szefa CBA. Świadczy o tym nie tylko fakt, iż go powołuje i odwołuje, ale i to, że Premier - na wniosek Szefa CBA - powołuje i odwołuje zastępców Szefa CBA po zasięgnięciu opinii Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych⁴⁷⁸.

Ustawodawca, podobnie jak w przypadku Szefów innych służb specjalnych, stawia szereg wymogów względem osób ubiegających się o objęcie tego urzędu. Na podstawie art. 7 ust. 1 ucba Szefem CBA lub zastępcą Szefa CBA może być osoba, która: posiada wyłącznie obywatelstwo polskie; korzysta z pełni praw publicznych; wykazuje nieskazitelną postawę

---

⁴⁷⁵ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 5.

⁴⁷⁶ Art. 6 ust. 1 ucba

⁴⁷⁷ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 9.

⁴⁷⁸ Art. 6 ust. 4 ucba

moralną, obywatelską i patriotyczną; nie była skazana za przestępstwo popełnione umyślnie ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe; spełnia wymagania określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności „ściśle tajne”; posiada wyższe wykształcenie; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2016 r. poz. 1575), ani też nie była sędzią, który orzekając uchybił godności urzędu, sprzeniewierzając się niezawisłości sędziowskiej.

Co więcej, istnieją pewne zakazy związane z pełnieniem funkcji Szefa CBA lub jego zastępcy. Są one określone w art. 7 ust. 2 – 4 ucb a mowa tu o zakazie: łączenia funkcji Szefa CBA lub jego zastępcy Szefa CBA, z inną funkcją publiczną; pozostawania w stosunku pracy z innym pracodawcą oraz podejmowaniu innego zajęcia zarobkowego poza służbą; członkostwa w partii politycznej oraz uczestniczenia w działalności partii lub na jej rzecz.

Odwołanie Szefa CBA może nastąpić tylko w przypadku zaistnienia okoliczności enumeratywnie wskazanych w art. 8 ucb a. Mowa tu o: rezygnacji z zajmowanego stanowiska; niespełnianiu któregokolwiek z warunków określonych w art. 7, tj. warunków niezbędnych do objęcia funkcji Szefa CBA; niewykonywaniu obowiązków z powodu choroby trwającej nieprzerwanie ponad 3 miesiące. W przypadku zwolnienia stanowiska Szefa CBA lub czasowej niemożności sprawowania przez niego funkcji, PRM może powierzyć pełnienie obowiązków Szefa, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, jego zastępcy lub innej osobie, która spełnia warunki określone w art. 7, tj. warunki niezbędne do pełnienia funkcji Szefa CBA. Rozwiązanie to należy uznać za zasadne, w przeciwnym razie mogłoby dojść do czasowego paraliżu decyzyjnego tej służby.

Centralnym Biurem Antykorupcyjnym kieruje bezpośrednio Szef CBA lub pośrednio poprzez swoich zastępców.⁴⁷⁹ Szef CBA może także upoważnić podległych funkcjonariuszy do załatwiania spraw w jego imieniu w określonym zakresie, z wyjątkiem spraw, o których mowa w art. 19i art. 23, a także art. 17, z wyłączeniem upoważnienia dla zastępcy Szefa CBA w zakresie określonym w art. 17 ust. 9a, o czym stanowi art. 10 ust. 2 ucb a.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej CBA należy stwierdzić, że określa ją Statut CBA, który nadaje PRM w drodze zarządzenia⁴⁸⁰. Zgodnie z § 3 ust. 1 Statutu CBA⁴⁸¹ w

---

⁴⁷⁹ Art. 10 ust. 1 ucb a

⁴⁸⁰ Art. 11 ust. 1 ucb a

skład CBA wchodzi następujące jednostki organizacyjne: Departament Operacyjno-Śledczy; Departament Ochrony; Departament Postępowań Kontrolnych; Departament Analiz; Biuro Techniki Operacyjnej; Biuro Prawne; Biuro Finansów; Biuro Kadr i Szkolenia; Biuro Logistyki; Biuro Teleinformatyki; Biuro Kontroli i Spraw Wewnętrznych; Gabinet Szefa; Zespół Audytu Wewnętrznego; Delegatura CBA w Białymstoku; Delegatura CBA w Bydgoszczy; Delegatura CBA w Gdańsku; Delegatura CBA w Katowicach; Delegatura CBA w Krakowie; Delegatura CBA w Lublinie; Delegatura CBA w Łodzi; Delegatura CBA w Poznaniu; Delegatura CBA w Rzeszowie; Delegatura CBA w Szczecinie; Delegatura CBA w Warszawie; Delegatura CBA we Wrocławiu.

Ponadto, zgodnie z § 3 ust. 2 Statutu CBA, w skład jednostek organizacyjnych CBA mogą wchodzić wydziały zamiejscowe. Organizację wewnętrzną i szczegółowy zakres zadań jednostek organizacyjnych CBA określają regulaminy organizacyjne tych jednostek⁴⁸². Regulaminy te nadaje jednostkom Szef CBA w drodze zarządzeń⁴⁸³. Szef CBA jest władny również do tego, by tworzyć zespoły o charakterze stałym lub doraźnym, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania⁴⁸⁴. Może on także powoływać kolegialne organy doradcze i opiniodawcze, określając ich nazwę, skład osobowy oraz szczegółowy zakres i tryb działania⁴⁸⁵.

Ewentualne spory kompetencyjne między jednostkami organizacyjnymi CBA rozstrzyga Szef CBA, on bowiem odpowiada za całokształt działań CBA⁴⁸⁶. To właśnie Szef CBA – jak wskazuje M. Bożek – jako kierownik urzędu centralnego obowiązany jest do zapewnienia, organizowania i nadzorowania działalności tego urzędu. Stwierdza on następnie, że (...) z istoty tak rozumianej funkcji kierowania wypływa odpowiedzialność Szefa CBA za skuteczną i sprawną realizację zadań ustawowych Biura. Funkcja kierowania i odpowiedzialność, to w tym wypadku układ dwóch zależnych od siebie elementów. Szef CBA kierując urzędem dysponuje wszystkimi instrumentami, przy pomocy których może oddziaływać na pracę Biura. Najważniejszymi z nich są kształtowanie polityki kadrowej Biura, wydawanie aktów prawa wewnętrznego (zarządzeń, wytycznych) obowiązujących funkcjonariuszy i pracowników CBA oraz podejmowanie decyzji w sprawie stosowania tzw. specjalnych uprawnień CBA (kontroli operacyjnej, zakupu kontrolowanego). Należy przy tym

---

⁴⁸¹ Zarządzenie Nr 72 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 października 2010 r., w sprawie nadania statutu Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu, MP z 2010 r., Nr 76 poz. 953.

⁴⁸² § 3 ust. 3 Statutu CBA

⁴⁸³ Art. 11 ust. 2 ucb

⁴⁸⁴ Art. 11 ust. 4 ucb w zw. z § 5 ust. 1 Statutu CBA

⁴⁸⁵ § 5 ust. 2 Statutu CBA

⁴⁸⁶ § 4 Statutu CBA

pamiętać, że są to tylko środki służące sprawie zasadniczej, którą jest realizacja zadań postawionych przed CBA. Tak więc, Szef CBA dysponując tymi środkami odpowiada za ten właśnie skutek działalności Biura”⁴⁸⁷.

Podobnie jak w przypadku ABW oraz AW także w przypadku CBA, Premier określa kierunki jej działania, a czyni to w drodze wytycznych, które mają wiążący charakter⁴⁸⁸. Na Szefa CBA nałożony został także obowiązek przedstawienia PRM do zatwierdzenia rocznego planu działania na rok następny najpóźniej na 2 miesiące przed zakończeniem roku kalendarzowego. Ponadto, Szef CBA przedstawia corocznie do dnia 31 marca Prezesowi Rady Ministrów oraz Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych sprawozdanie z działalności CBA za poprzedni rok kalendarzowy. W tym samym terminie przedstawia Sejmowi oraz Senatowi informację o wynikach działalności CBA, z wyjątkiem informacji, do których stosuje się przepisy o ochronie informacji niejawnych⁴⁸⁹.

Zaznaczyć należy, iż CBA jest służbą specjalną pozaresortową, na co zwraca uwagę M. Bożek, zdaniem którego (...) CBA stanowi w płaszczyźnie organizacyjnej element struktury administracji rządowej. Co istotne przy tym, „element” ten nie funkcjonuje w ramach jakiegoś działu administracji rządowej, tak jak jest w przypadku wojskowych służb specjalnych: Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego, które funkcjonują w ramach działu o nazwie *obrona narodowa*”⁴⁹⁰. Autor ten stwierdza następnie, że „(...) CBA jest służbą funkcjonującą, podobnie jak pozostałe cywilne służby specjalne, poza strukturą działów administracji rządowej. Co warto w związku z tym podkreślić, CBA nie jest elementem składowym działu administracji rządowej o nazwie „sprawy wewnętrzne”. Szef CBA i kierowane przez niego Biuro nie podlegają Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, poza kompetencją którego leży nadzór nad działalnością cywilnych służb specjalnych (tj.: CBA, Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencją Wywiadu)”⁴⁹¹.

CBA jako wiodąca służba ukierunkowana na przeciwdziałania i zwalczania korupcji w Polsce oraz działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa, realizuje szereg różnorodnych zadań⁴⁹². Zgodnie z art. 2 ust. 1 ucba, w zakresie właściwości określonej w art. 1

---

⁴⁸⁷ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 8 i 9.

⁴⁸⁸ Art. 12 ust. 1 ucba

⁴⁸⁹ Art. 12 ust. 2 - 4 ucba

⁴⁹⁰ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 7.

⁴⁹¹ Patrz np. M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 8, czy też M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 76 i n. wraz z przytoczoną tam literaturą.

⁴⁹² Szerzej np. Z. Grzegorzowski, *Służby specjalne...*, s. 77 i n.

ust. 1 ucba, do zadań tej służby specjalnej należy rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw tam wymienionych oraz ściganie ich sprawców.⁴⁹³

Ponadto, do zadań CBA należy ujawnianie mienia zagrożonego przypadkiem w związku z przestępstwami, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 1 ucba; ujawnianie i przeciwdziałanie przypadkom nieprzestrzegania przepisów o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne; dokumentowanie podstaw i inicjowanie realizacji przepisów o zwrocie korzyści uzyskanych niesłusznie kosztem Skarbu Państwa lub innych państwowych osób prawnych; ujawnianie przypadków nieprzestrzegania określonych przepisami prawa procedur podejmowania i realizacji decyzji w przedmiocie: prywatyzacji i komercjalizacji, wsparcia finansowego, udzielania zamówień publicznych, rozporządzania mieniem jednostek sektora finansów publicznych, jednostek otrzymujących środki publiczne, przedsiębiorców z udziałem Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, przyznawania koncesji, zezwoleń, zwolnień podmiotowych i przedmiotowych, ulg, preferencji, kontyngentów, plafonów, poręczeń i gwarancji bankowych; kontrola prawidłowości i prawdziwości oświadczeń majątkowych lub oświadczeń o prowadzeniu działalności gospodarczej osób pełniących funkcje publiczne; prowadzenie działalności analitycznej dotyczącej zjawisk występujących w obszarze właściwości CBA oraz przedstawianie w tym zakresie informacji Prezesowi Rady Ministrów, Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej, Sejmowi oraz Senatowi; podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych⁴⁹⁴.

---

⁴⁹³ Mowa tu o rozpoznawaniu, zapobieganiu i wykrywaniu przestępstw i ściganie ich sprawców, przeciwko: działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego, określonych w art. 228–231 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, a także o którym mowa w art. 14 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz. U. z 2017 r. poz. 1393); wymiarowi sprawiedliwości, określonych w art. 232, art. 233, art. 234, art. 235, art. 236 § 1 i art. 239 § 1, wyborom i referendum, określonych w art. 250a, porządkowi publicznemu, określonych w art. 258, wiarygodności dokumentów, określonych w art. 270–273 i art. 277a § 1, mieniu, określonych w art. 286, obrotowi gospodarczemu, określonych w art. 296–297, art. 299 i art. 305, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi, określonych w art. 310 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, a także o których mowa w art. 585–592 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1577) oraz określonych w art. 179–183 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. z 2017 r. poz. 1768), jeżeli pozostają w związku z korupcją lub działalnością godzącą w interesy ekonomiczne państwa; finansowaniu partii politycznych, określonych w art. 49d i 49f ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (Dz. U. z 2017 r. poz. 876 i 1089), jeżeli pozostają w związku z korupcją; obowiązkom podatkowym i rozliczeniom z tytułu dotacji i subwencji, określonych w rozdziale 6 ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. z 2016 r. poz. 2137, z późn. zm.3)), jeżeli pozostają w związku z korupcją lub działalnością godzącą w interesy ekonomiczne państwa; zasadom rywalizacji sportowej, określonych w art. 46–48 ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. z 2017 r. poz. 1463 i 1600); obrotowi lekami, środkami spożywczymi specjalnego przeznaczenia żywieniowego, wyrobami medycznymi określonymi w art. 54 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych (Dz. U. z 2016 r. poz. 1536 i 1579 oraz z 2017 r. poz. 1200 i 1458).

⁴⁹⁴ Art. 2 ust. 1 pkt 1a – 7 ucba.

Sposoby, metody i formy wykonywania zadań przez CBA określa Szef tej służby specjalnej, na co wskazuje wprost art. 10 ust. 3 ucba. Pamiętać należy, iż zgodnie z zasadą legalizmu oznaczającą działanie na podstawie i w granicach prawa, CBA zajmuje się wyłącznie sprawami związanymi z jej ustawowym katalogiem zadań. Stanowi on właściwość rzeczową CBA, której z urzędu musi przestrzegać samo Biuro, ale powinny ją respektować także pozostałe podmioty funkcjonujące w sferze publicznej.⁴⁹⁵

Działalność CBA jest więc ukierunkowana na wyrugowanie z życia publicznego zjawiska korupcji, które negatywnie odbija się na jakości życia tak społeczeństwa jak i jednostki⁴⁹⁶. Korupcja to swego rodzaju choroba, która „nieleczona” może doprowadzić do paraliżu administracji publicznej i dekompozycji ładu publicznego w państwie. Stan taki ostatecznie może doprowadzić do szeroko rozumianej niewydolności państwa i pojawienia się anarchii, a więc do spadku poziomu bezpieczeństwa także jednostki⁴⁹⁷.

W celu zwiększenia efektywności realizowanych zadań Szef CBA może podejmować współpracę z właściwymi organami i służbami innych państw oraz z organizacjami międzynarodowymi. Winien jednak w tym celu uzyskać zgodę PRM⁴⁹⁸. Zaznaczyć należy jeszcze, że działalność CBA może wykroczyć poza granice RP, jeżeli jest ona prowadzona w związku z jego działalnością na terytorium państwa wyłącznie w zakresie realizacji zadań określonych w art. 2 ust. 1 pkt 1 ucba. Dążąc do zwiększenia skuteczności działania CBA, nałożono na organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego oraz instytucje państwowe obowiązek, w zakresie swojego działania, współpracy z CBA, a w szczególności udzielania pomocy w realizacji zadań CBA⁴⁹⁹.

Szef CBA za właściwą realizację stojących przed tą służbą specjalną zadań nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem. Tym niemniej odpowiada on przed Premierem, który może go odwołać z zajmowanego stanowiska. Co więcej, w przypadku krytycznej oceny działalności takich organów, jak Szef CBA lub szefów ABW oraz AW, wotum nieufności może zostać wyrażone Prezesowi Radzie Ministrów (co na gruncie art. 158 oznacza wotum nieufności wobec całego gabinetu)⁵⁰⁰. Nie oznacza to jednak, iż skuteczne

---

⁴⁹⁵ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 14.

⁴⁹⁶ Korupcja – etymologiczny rodowód tego pojęcia sięga starożytnego Rzymu. Pod pojęciem *corruptio* rozumiano zepsucie, uwiedzenie, przewrotność. *Słownik łacińsko-polski*, oprac. K. Komaniecki, Warszawa 1976, s. 130.

⁴⁹⁷ K. Chochowski, *Korupcja w administracji publicznej*, [w:] *Wyzwania i dylematy związane z funkcjonowaniem administracji publicznej*, pod red. E. Jasiuk, G.P. Maj, Radom 2012, s. 145.

⁴⁹⁸ Art. 2 ust. 2 i 2a ucba.

⁴⁹⁹ Art. 3 ucba.

⁵⁰⁰ M. Bożek, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego...*, s. 13.

wotum nieufności wobec Premiera, powoduje automatyczną dymisję szefów służb specjalnych⁵⁰¹. Mogą oni w dalszym ciągu kierować podległymi im służbami.

Wnioski

Podsumowując zaprezentowane powyżej uwagi dotyczące organizacji, kompetencji i zadań służb specjalnych w Polsce należy stwierdzić, że stanowią one istotną część administracji rządowej, a konkretnie tego jej segmentu, który jest określany mianem administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego. Trafnie więc wskazuje M. Bożek, iż służby specjalne w kraju uplasowano w strukturze administracji rządowej, nadając im status urzędów administracji rządowej. Uznaje on następnie, że zarówno cywilne, jak i wojskowe służby specjalne są właśnie tego rodzaju urzędami, przy pomocy których działają szefowie służb specjalnych, będący z kolei centralnymi organami administracji rządowej⁵⁰².

Stwierdzenie, że szefowie służb specjalnych w Polsce, tj. Szef ABW, Szef AW, Szef SKW, Szef SWW, Szef CBA mają status centralnych organów administracji rządowej, którzy działają przy pomocy właściwych im urzędów, wynika wprost z norm zawartych w ustawach kompetencyjnych. Służby te możemy przyporządkować do jednej z dwóch kategorii, a mianowicie cywilnych służb specjalnych (ABW, AW, CBA) lub wojskowych służb specjalnych (SWW, SKW). W przypadku cywilnych służb specjalnych nie znajdują się one w układzie resortowym, są tzw. pozaresortowymi służbami specjalnymi, a zatem nie wchodzą one w skład resortu sprawy wewnętrzne. Inaczej natomiast jest w odniesieniu do wojskowych służb specjalnych, albowiem wchodzą one w skład resortu obrona narodowa, a co za tym idzie, są resortowymi służbami specjalnymi. Kwestia ta ma znaczenie w perspektywie podległości szefów wyżej wymienionych służb oraz sprawowanego nad nimi nadzoru. W przypadku cywilnych służb specjalnych podlegają one PRM i przez niego są nadzorowane, natomiast w odniesieniu do wojskowych służb specjalnych będzie to Minister Obrony Narodowej, który kieruje resortem „obrona narodowa”⁵⁰³. Oczywiście względem wojskowych służb specjalnych kompetencje nadzorcze, w zakresie określonym w ustawach kompetencyjnych, przysługują również Premierowi.

Uznanie, iż szefowie służb specjalnych w Polsce stoją na czele urzędów administracji rządowej w postaci im właściwych służb, determinuje uznanie ich za kierowników tychże urzędów. To zaś prowadzi do wniosku, że przysługują im kompetencje do kierowania ich

---

⁵⁰¹ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 54.

⁵⁰² Tamże, s. 43.

⁵⁰³ Por. M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 43 i n.

pracą. Kierowanie, jak podkreśla J. Szreniawski, oznacza proces planowania, organizowania, przewodzenia i kontrolowania działalności członków organizacji oraz wykorzystywania wszystkich dostępnych organizacji zasobów, dla osiągnięcia ustalonych celów.⁵⁰⁴ Myśl tę rozwija S. Cieślak wskazując, że kierownictwo to wykonywanie określonych funkcji, które zmierzają do sprawnej realizacji celów, stojących przed organami administracji publicznej.⁵⁰⁵ Mowa tu przede wszystkim o planowaniu, organizowaniu, koordynacji oraz kontroli.⁵⁰⁶

Kierownictwo szefów służb specjalnych oznacza więc możliwość władczego działania wobec służb, którymi kierują a władztwo to jest władztwem organizacyjnym. Element władztwa jest więc kluczowy dla zaistnienia kierownictwa. Oczywiście władztwo to musi mieścić się w wyznaczonych ramach prawnych, a zatem w przypadku relacji organ kierujący a organ kierowany nie jest możliwe stosowanie środków zabronionych przez prawo.⁵⁰⁷ Kierownictwo szefów służb specjalnych to kierownictwo jednoosobowe, choć jak wskazuje E. Knosala w administracji publicznej spotyka się również kierownictwo kolegialne, np. zarząd powiatu czy zarząd województwa w odniesieniu do administracji samorządowej.⁵⁰⁸

Kierownicy ustalają kto ma wykonać określone zadania, wyznaczają priorytety działania, dbają o utrzymanie równowagi między różnorodnymi celami. Ponadto obowiązani są dbać o atmosferę działania, myśleć analitycznie i syntetycznie, identyfikować cele własnej komórki oraz całej organizacji. Muszą oni również potrafić podejmować decyzje i egzekwować ich wykonanie, czy też zdobywać poparcie dla swych projektów, a niekiedy także występować w roli rozjemców.⁵⁰⁹ Szefowie służb specjalnych jako kierownicy urzędów, realizują proces kierowania, a zatem planują, koordynują, decydują i kontrolują pracę podległych mu osób, a także ponoszą w tym zakresie odpowiedzialność. Podobnie stwierdza M. Bożek, zdaniem którego z tak rozumianej funkcji kierowania wypływa odpowiedzialność szefów służb specjalnych za skuteczną i sprawną realizację zadań ustawowych służb, którymi kierują.⁵¹⁰

Wszyscy szefowie służb specjalnych w Polsce mają status centralnych organów administracji rządowej. Z tego też względu, jako składowe wspomnianego pionu administracji publicznej, siłą rzeczy mają charakter polityczny. To przecież Rada Ministrów ze stojącym na jej czele Premierem, prowadzi politykę wewnętrzną i zewnętrzną państwa, w

⁵⁰⁴ J. Szreniawski, *Wstęp do nauki administracji*, Lublin 2003, s. 31 i 32.

⁵⁰⁵ S. Cieślak, *Praktyka organizowania administracji publicznej*, Warszawa 2004, s. 53.

⁵⁰⁶ Por. M. Jełowicki, *Podstawy organizacji administracji publicznej*, Warszawa 1998, s. 163. Podaję za S. Cieślak, *Praktyka organizowania administracji...*, s. 53.

⁵⁰⁷ K. Chochowski, *Kierowanie w administracji publicznej...*, s. 90.

⁵⁰⁸ E. Knosala, *Zarys nauki administracji*, Warszawa 2010, s. 150.

⁵⁰⁹ J. Szreniawski, *Wstęp do nauki...*, s. 32.

⁵¹⁰ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 47.

tym politykę w zakresie bezpieczeństwa. Trudno jest zatem mówić o apolityczności szefów służb specjalnych i samych służb. Problem polega na tym, by zapewnić ich apartyjniactwo a zatem, by nie służyły one aktualnie rządzącej partii bądź koalicji rządzącej, a społeczeństwu i państwu. Nie wydaje się więc właściwe oczekiwanie, by szefowie służb specjalnych byli niezależni, funkcjonują oni bowiem w ramach administracji rządowej, a nie obok niej. Na problem ten zwraca uwagę M. Bożek, zdaniem którego „(...) niezależność szefów służb specjalnych nie może być rozumiana jako sytuacja, w której organy władzy wykonawczej (rząd lub jego szef) nie mogą służbom specjalnym wyznaczać zadań lub wydawać wiążących wytycznych czy poleceń. Taka niezależność jest wykluczona z uwagi na ustrojowe funkcje rządu, w tym jego konstytucyjne zadanie zapewnienia zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa, które wypełnia m.in. przy pomocy służb specjalnych. W niezależności szefów służb specjalnych chodzi bardziej o wprowadzenie regulacji zabezpieczających ich przed naciskami motywowanymi politycznie (wynikającymi z doraźnych celów koalicji lub partii politycznej posiadającej większość w parlamencie)”⁵¹¹.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej służb specjalnych należy zauważyć, iż każda ze służb ma komórki, które bezpośrednio zajmują się realizacją określonych ustawowo zadań oraz komórki wspierające, które pomagają tym pierwszym⁵¹². Wyodrębnienie w ramach danej struktury, komórek wykonawczych oraz komórek wspierających podyktowane jest względami prakseologicznymi. Podstawowym zadaniem prakseologii jest, jak głosi T. Kotarbiński, „(...) uświadomienie, sformułowanie, uzasadnienie i systematyzacja zaleceń ogólnych i przestróg dotyczących sprawności działań, innymi słowy ich praktyczności”⁵¹³.

Jak zgodnie twierdzą J. Łukasiewicz i S. Wrzosek „Sprawność działania jest, a powinna w każdym razie być, podstawowym elementem oceny działania systemu administracji publicznej”⁵¹⁴. Każde działanie może być bowiem obarczone błędem, co niejako wpisane jest w działalność twórczą, za niewłaściwe zaś należy przede wszystkim uznać brak procedur weryfikacji poprawności zamierzonych działań oraz po uświadomieniu sobie zaistniałych nieprawidłowości, niepodejmowanie działań naprawczych. Prowadzić to może do niekorzystności działania administracji, co wyraża się w tym, iż poniesione przez nią nakłady

---

⁵¹¹ Tamże, s. 50.

⁵¹² Tamże, s. 58.

⁵¹³ T. Kotarbiński, *Abecadło praktyczności*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972, s. 38.

⁵¹⁴ J. Łukasiewicz, S. Wrzosek, *Relacje pomiędzy naukami o zarządzaniu a naukami o administracji*, [w:] *Zastosowanie nauk o zarządzaniu w organizacjach gospodarczych i administracji publicznej*, pod red. M. Kisały i W. Wytrążka, Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, Radom 2008, s. 134.

(koszty) przewyższać będą wartość wyników użytecznych.⁵¹⁵ Chodzi więc o to, aby zapewnić jak największą efektywność działania danej organizacji, do czego współcześnie niezbędny jest w/w podział. Rosnąca złożoność procesu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego wymusza podział zadań i pracy oraz specjalizację. Kwestia skuteczności działania administracji publicznej jest istotna tak dla rządzonych, jak i rządzących. Skuteczność działania dla dobra wspólnego stanowi bowiem ponadczasowe wyzwanie, które stoi przed każdym państwem i jego aparatem administracyjnym⁵¹⁶.

Wymóg sprawności działania służb specjalnych nie budzi wątpliwości. Sprawność ta nie może jednak przesłaniać legalności ich działania. Zagadnienie sprawnego oraz legalnego działania administracji publicznej porządku i bezpieczeństwa publicznego jest - w demokratycznym państwie prawnym - jednym z fundamentalnych. Sprawność i legalność działań organów administracji publicznej, w kompetencji których mieści się kreowanie i ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego, winny iść ze sobą w parze, co znajduje swoje odzwierciedlenie chociażby w ustrojowej zasadzie legalizmu⁵¹⁷. Podobny pogląd prezentuje

S. Zalewski, zdaniem którego funkcjonowanie służb specjalnych w państwie o ustroju demokratycznym wymaga pogodzenia wymogów efektywności i konieczności przestrzegania praw i swobód obywatelskich⁵¹⁸. Administracja publiczna działając w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego czyni to, co do zasady, w sferze *imperium*.⁵¹⁹ Wynika to ze specyfiki celu tych działań, a jest nim konieczność ochrony wartości umożliwiających życie w społeczności i w tym zakresie niezbędna jest ścieżka władcza w celu wyegzekwowania od wszystkich podmiotów prawa nakazanego lub zakazanego działania.⁵²⁰ Niezależnie jednak od tego, czy mamy do czynienia z aktywnością w sferze *imperium*, czy też *dominium*, działania administracji publicznej muszą opierać się na normie prawnej, co wynika z zasady związania administracji prawem. Zasada ta stanowi, w warunkach demokratycznego państwa prawnego, jeden z kanonów jej funkcjonowania⁵²¹.

Zasada legalizmu to jedna z podstawowych zasad ustrojowych, która przenika administrację publiczną i determinuje jej działanie. To dzięki niej możliwe jest związanie administracji prawem i jasne określenie jej kompetencji i zadań, co ma szczególne znaczenie

⁵¹⁵ Szerzej na ten temat, patrz: J. Lukaszewicz, S. Wrzosek, *Relacje pomiędzy naukami...*, s. 137 i 138 wraz z podaną tam literaturą.

⁵¹⁶ K. Chochowski, *O potrzebie wykorzystania prakseologii...*, s. 509.

⁵¹⁷ K. Chochowski, *Pomiędzy sprawnością...*, s. 43.

⁵¹⁸ S. Zalewski, *Służby specjalne – programowanie...*, s. 40.

⁵¹⁹ Por. H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna, zagadnienia ogólne*, Warszawa 1999 r., s. 87.

⁵²⁰ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne, część ogólna*, TNOiK, Toruń 2001, s. 26 i n.

⁵²¹ K. Chochowski, *Pomiędzy sprawnością...*, s. 47.

w tak wrażliwej sferze, jak kreacja i ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego. Chroni to jednostkę przed samowolą administracji publicznej i nadużywaniem przez nią władztwa administracyjnego. Wyrażona w art. 7 Konstytucji RP zasada zobowiązuje organy władzy publicznej do działania na podstawie i w granicach prawa⁵²². Wyjaśnienia pojęcia legalizmu podjął się W. Sokolewicz, który na podstawie szerokiej analizy poglądów doktryny uznał, że „Legalizmem działania organów władzy publicznej nazywamy stan, w którym po utworzeniu w drodze prawnej rozwijają one aktywność na podstawie i w granicach prawa, zaś prawo określa ich zadania i kompetencje oraz tryb postępowania; postępowanie to prowadzi do wydawania rozstrzygnięć w przepisanej przez prawo formie, na należytej podstawie prawnej i w zgodności z wiążącymi dany organ przepisami materialnymi. Stan taki ma wynikać z sytuacji, w której każde działanie organu władzy publicznej jest oparte na ustawowym upoważnieniu: 1) do podjęcia działania w danej kwestii; 2) do zajęcia się sprawą w danej formie; 3) do nadania rozstrzygnięciu określonej szaty prawnej”⁵²³.

Zatem służby specjalne i stojący na ich czele szefowie zobligowani są działać nie tylko sprawnie, ale przede wszystkim legalnie. Sprawność bez legalności rodzi niebezpieczeństwo nadużycia władzy ze strony administracji publicznej i wykorzystywania władztwa administracyjnego dla partykularnych interesów, co należy uznać za stan patologiczny. Podobnie sama legalność w oderwaniu od sprawności również prowadzi do patologii, może dojść bowiem do atrofii funkcji wykonawczej państwa. Wówczas wysoce utrudnionym, a niekiedy wręcz niemożliwym jest zapewnienie bezpieczeństwa przez powołane do tego celu organy administracji publicznej, tj. organy bezpieczeństwa i porządku publicznego⁵²⁴.
Zdaniem

Z. Grzegorowskiego efektywność wykonywania zadań przez służby specjalne w znacznym stopniu zależy od posiadanych uprawnień, zagwarantowanych przez odpowiednie ustawowe zapisy⁵²⁵. Jak zatem widać, oddzielne traktowanie legalności i sprawności jest błędne i nie prowadzi do zapewnienia spokojnego życia jednostki w społeczeństwie. Dopiero ich połączenie prowadzi do uzyskania legalnej i racjonalnej podstawy ich działania. Wówczas możliwe staje się efektywne i zgodne ze standardami demokratycznego państwa prawnego

---

⁵²² Tamże, s. 47.

⁵²³ W. Sokolewicz, *Komentarz do art. 7 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 5.

⁵²⁴ K. Chochowski, *Pomiędzy sprawnością...*, s. 50.

⁵²⁵ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 174.

kreowanie ładu publicznego w sferze działalności organów bezpieczeństwa i porządku publicznego, co dotyczy również rodzimych służb specjalnych⁵²⁶.

Służby specjalne realizują współcześnie funkcję ochronną, co znajduje swoje odzwierciedlenie w wykonywanych zadaniach. Jak podkreśla K. Mordaszewski podstawową funkcją służb specjalnych w organizacji państwowej jest gwarantowanie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa jako całości i jego obywateli⁵²⁷. Zatem podstawową funkcją służb specjalnych jest funkcja ochronna.

Wykonywane przez służby specjalne zadania rzutują na ich organizację. „Administracja publiczna nie jest bowiem strukturą statyczną, w jej obrębie mają miejsce zmiany, choć ich intensywność jest różnorodna i zależy od szeregu czynników politycznych, społecznych, ekonomicznych i oczywiście prawnych. Jeśli zatem spojrzymy na administrację publiczną jako na pewien system, to w obrębie tegoż systemu znajdą się podsystemy i poszczególne komórki, których harmonijna współpraca ma przyczyniać się do powodzenia całości. Realizują one szereg zróżnicowanych zadań, których zakres również podlega pewnej dynamice zmian. Z tego też względu, w sytuacji gdy pojawiają się zadania, których realizacja nie jest możliwa przez istniejące komórki, bądź koszty ich realizacji są zbyt wielkie, wówczas należy powołać nowe struktury administracyjne. Winny być one wyspecjalizowane i ukierunkowane na wykonywanie tych nowo powstałych zadań, aby z jednej strony osiągnąć pożądaną jakość i efektywność, a z drugiej - minimalizować koszty. To oczywiście może powodować nadmierny rozrost administracji, dlatego też należy rozważnie je kreować, by do tego zjawiska nie dopuścić”⁵²⁸. Uwagi te dotyczą również Szefów służb specjalnych i samych służb. Podstawowym zadaniem służb specjalnych jest przecież, jak wskazuje Z. Grzegorowski, ochrona państwa przed wszelkimi przejawami wrogiej działalności, co oznacza aktywne i systematyczne rozpoznawanie wrogo działających osób, grup, ośrodków oraz wykrywanie sprawców przestępstw antypaństwowych⁵²⁹.

Dynamika zadań administracji publicznej pociąga za sobą niekiedy zmiany w samej jej strukturze organizacyjnej. Wydaje się więc, że organizacja administracji publicznej, która co do zasady jest stabilna, w pewnych sytuacjach, gdy wprowadzane są nowe zadania publiczne, winna ulec zmianie. W przeciwnym razie brak elastyczności spowodować może jej petryfikację i niewydolność, a co za tym idzie, niezadowolenie podmiotów administrowanych

---

⁵²⁶ K. Chochowski, *Pomiędzy sprawnością...*, s. 50.

⁵²⁷ K. Mordaszewski, *Proces kształtowania służb...*, s. 20.

⁵²⁸ K. Chochowski, *Kilka uwag w przedmiocie...*, s. 85 i 86.

⁵²⁹ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 108.

i spadek ich zaufania do szeroko pojmowanego państwa⁵³⁰. Szczególnie istotne jest to w kontekście funkcjonowania służb specjalnych, powołanych po to by zapewnić bezpieczeństwo publiczne. Wyraziście problem ten widać w odniesieniu do dokonującego się nieustannie postępu technologicznego i szerokiego wykorzystywania technologii teleinformatycznych. Uznanie sieci teleinformatycznych za elementy infrastruktury krytycznej nie jest przypadkowe. Ich znacząca rola w życiu społeczno-gospodarczym, a jednocześnie podatność na ataki ze strony wrogich podmiotów spowodowała, że jednym z zadań, które realizują służby specjalne, jest właśnie ochrona tychże sieci. Dla przykładu, w ramach ABW powołano do życia zespół reagowania na incydenty komputerowe, który to ma przeciwdziałać nieuprawnionemu korzystaniu z nich i zakłócaniu stabilności funkcjonowania.

Innym przejawem postępu cywilizacyjnego i nowych form naruszeń bezpieczeństwa publicznego jest wykorzystywanie przez obce państwa lub inne podmioty działające na zlecenie tychże państw tzw. agentów wpływów, którzy nie tyle zbierają informacje, co kształtują opinie publiczną zgodnie z wytycznymi wspomnianych powyżej podmiotów, realizując tym samym ich interesy, które są sprzeczne z interesem Rzeczypospolitej. Działania te wymagają stosownej reakcji służb specjalnych, do czego niezbędne jest jednak nowe instrumentarium prawne, które będzie oddane do ich dyspozycji. W chwili obecnej toczy się dyskusja dotycząca zdefiniowania na nowo przestępstwa szpiegostwa, która uwzględniałaby powyższe zmiany⁵³¹.

Jednym z błędów dotyczących organizacji administracji publicznej jest powierzenie tego samego zadania dwóm lub więcej jej organom. Konkurowanie ich ze sobą jest niepożądane z prakseologicznego punktu widzenia. Poza tym, pojawia się niebezpieczeństwo rozmycia odpowiedzialności po stronie administracji. Kolejną dysfunkcją, która w związku z powyższym może się pojawić, jest brak należytej kontroli lub nadzoru nad działalnością administracji, zwłaszcza w kontekście społecznej kontroli administracji publicznej. Skoro bowiem nie jest klarowne, kto ma realizować dane zadanie utrudniona jest weryfikacja, czy i w jaki sposób są one realizowane⁵³². Biorąc pod uwagę zadania realizowane przez rodzime służby specjalne, wydaje się, że w wąskim zakresie, z takim zjawiskiem mamy do czynienia. Mowa tu o przede wszystkim o CBA i ABW, albowiem zakres zadań realizowanych przez obie te służby w pewnym stopniu się pokrywa. CBA przeciwdziała i zwalcza korupcję oraz

---

⁵³⁰ K. Chochowski, *Kilka uwag w przedmiocie...*, s. 86.

⁵³¹ Patrz: P. Burczaniuk, *Przestępstwo szpiegostwa – rys historyczny, aktualne regulacje na tle doświadczeń praktycznych i analizy prawno-porównawczej wybranych państw*, [w:] *Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2017, s. 103 i n.

⁵³² K. Chochowski, *Kilka uwag w przedmiocie...*, s. 86.

działalność godzącą w interesy ekonomiczne państwa, zaś ABW zwalcza m.in. przestępstwa ekonomiczne, przestępczość zorganizowaną, czy wreszcie korupcję. Prowadzi to do pytania, w jaki sposób zorganizować te część administracji publicznej, którą stanowią służby specjalne, by odpowiadała ona powierzonym jej zadaniom. Czy winna być ona zorganizowana w oparciu o zasadę decentralizacji czy też przeciwnie, winna być scentralizowana?

Biorąc pod uwagę, że administracja publiczna w Polsce jest zorganizowana w oparciu o ustrojową zasadę decentralizacji i związaną z nią zasadą subsydiarności wydaje się, iż służby specjalne w Polsce winny być zdecentralizowane⁵³³. Sprzeciwia się jednak temu specyfika ich działania i względy natury prakseologicznej. Służby te bowiem zapewniają bezpieczeństwo publiczne w skali państwa i dostarczają informacji potrzebnych do kreowania przez RM (a zatem centrum administracji rządowej) skutecznej polityki wewnętrznej i międzynarodowej. Cywilne i wojskowe służby specjalne, jak wskazuje A. Żebrowski, mają za zadanie dostarczanie ściśle określonych informacji rządowym ośrodkom decyzyjnym, kształtującą wewnętrzną i zewnętrzną politykę państwa⁵³⁴. Podobne stanowisko prezentuje Z. Grzegorowski, zdaniem którego efekty pracy służb specjalnych przedkładane są uprawnionym odbiorcom cywilnym i wojskowym⁵³⁵.

Nadmierne rozproszenie zadań, zwłaszcza związanych bezpieczeństwem i porządkiem publicznym, może utrudnić właściwą ich realizację. Należy więc w ramach zdecentralizowanego modelu administracji publicznej wyodrębnić podsystemy scentralizowane, których działalność ukierunkowana jest na zapewnienie szeroko

---

⁵³³ Pod pojęciem decentralizacji, zdaniem M. Stahl, należy rozumieć „prawne ustanowienie określonego stopnia samodzielności w wykonywaniu określonego rodzaju zadań przez jednostkę zdecentralizowaną. Jest to samodzielność względna; granice samodzielności organów wykonujących zadania na zasadzie administracji zdecentralizowanej wyznaczają środki nadzoru” – Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, R. Michalska-Badziak, E. Olejniczak-Szałowska, M. Stahl, *Prawo administracyjne...*, s. 132. Podobnie uważają J. Stelmasiak, J. Szreniawski, zdaniem których „Decentralizacja to oparta na prawie samodzielność działania” – J. Stelmasiak, J. Szreniawski, *Zagadnienia ogólne aparatu administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne ustrojowe. Podmioty administracji publicznej*, pod red. J. Stelmasiaka, J. Szreniawskiego, Bydgoszcz - Lublin 2002, s. 12. Z kolei M. Wierzbowski i A. Wiktorowska definiują decentralizację jako „sposób organizacji aparatu administracyjnego, w którym organy niższego stopnia nie są hierarchicznie podporządkowane organom wyższego stopnia” – M. Wierzbowski, A. Wiktorowska, *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne*, pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2000, s. 105. Decentralizacja jest więc takim sposobem organizacji systemu administracji, w którym podmioty administracji publicznej realizują zadania publiczne w sposób względnie samodzielny, a samodzielność ta określona jest przez prawo. Decentralizacji nie można utożsamiać z dekoncentracją, ta ostatnia bowiem zakłada przekazanie kompetencji do realizacji zadań publicznych organom niższym, które jednak nie są w tym zakresie samodzielne. Zagadnieniu dekoncentracji administracji publicznej poświęcona jest monografia J. Niczyporka, *Dekoncentracja administracji publicznej*, Lublin 2006, ss. 253.

⁵³⁴ A. Żebrowski, *Kontrola cywilna...*, s. 84.

⁵³⁵ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 137.

pojmovanego bezpieczeństwa⁵³⁶. Jednym z takich podsystemów winien być podsystem służb specjalnych. Oczywiście wybór sposobu organizacji służb specjalnych należy do Sejmu, który w drodze ustawy tworzy, zmienia i znosi w/w służby i sprawuje nad nimi parlamentarną kontrolę.

Optymalna organizacja administracji publicznej, w perspektywie powierzonych jej zadań, wymaga uwzględnienia szeregu czynników, zarówno natury prakseologicznej, jak i prawnej czy politycznej. Wydaje się, że właściwym sposobem uzyskania wspomnianego optimum jest to, żeby do w miarę stabilnej struktury dołączać zadania, czy to detalicznie, czy też w ramach określonej kategorii, lecz nigdy jako sumy, ogółu zadań, względem bliżej nieokreślonych podmiotów⁵³⁷. Uwagę tę należy odnieść również do tej części administracji publicznej, którą stanowią służby specjalne. Nowe zagrożenia bezpieczeństwa publicznego wymagają stosownej reakcji państwa, które winno im odpowiedzieć poprzez sformułowanie nowego zadania lub nowych zadań i przypisać je właściwym organom administracji publicznej. Jeśli są to zadania, które ze względów prakseologicznych winny wykonywać służby specjalne, to właśnie im należy je przypisać, z tym zastrzeżeniem, iż dwu lub więcej organów administracji publicznej, nie powinno przyznawać do realizacji tego samego zadania lub tej samej grupy zadań. Na problem ten zwraca uwagę m.in. M. Karpiuk, zdaniem którego „Ustawodawca odrębnie wylicza poszczególne zadania zarówno cywilnych, jak i wojskowych służb specjalnych, chociaż często zadania te są zbieżne, a kompetencje się dublują”⁵³⁸.

Ustawodawca, w ustawach kreujących i regulujących funkcjonowanie służb specjalnych, wielokrotnie podkreśla znaczenie współdziałania pomiędzy tymi służbami, a także pomiędzy nimi a innymi organami administracji publicznej i podmiotami prawa. Kwestia współdziałania organów administracji publicznej jest współcześnie jednym z warunków sprawnej administracji publicznej. „Współdziałanie oznacza, że co najmniej dwa podmioty łączy określony cel i współpracują aby go osiągnąć, choć nie zawsze w równym stopniu i zakresie”⁵³⁹.

Złożoność procesu administrowania w przestrzeni funkcjonowania służb specjalnych wręcz wymusza to współdziałanie, jeśli osiągnięta ma być pożądana sprawność ich działania. Szczególnie wyraziście widać to w odniesieniu do przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu. Wykonywanie tego zadania publicznego częstokroć wymaga podjęcia aktywności

---

⁵³⁶ K. Chochowski, *Kilka uwag w przedmiocie...*, s. 89.

⁵³⁷ Tamże, s. 91.

⁵³⁸ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 76.

⁵³⁹ K. Chochowski, *Współdziałanie jednym ze współczesnych warunków sprawnej administracji publicznej* [w:] *Internacjonalizacja administracji publicznej*, pod red. Z. Czarnik, J. Połusznego, L. Żukowskiego, Warszawa 2015, s. 39.

ponadnarodowej, co oczywiście wiąże się z zagadnieniem różnych form współpracy i współdziałania pomiędzy państwami i ich służbami specjalnymi⁵⁴⁰.

W świetle powyższych wywodów dotyczących organizacji, kompetencji i zadań służb specjalnych w Polsce można - zdaniem autora - podzielić tezę M. Bożka, iż generalnie występują dwa modele organizacji funkcjonowania służb specjalnych na świecie. W ramach pierwszego z nich, służby specjalne pełnią wyłącznie funkcję informacyjną i nie mają kompetencji do ścigania sprawców przestępstw, co oznacza, że nie dysponują one środkami karnoprawnej reakcji. W drugim zaś, służby specjalne oprócz funkcji informacyjnej pełnią również funkcję rozpoznawania i wykrywania przestępstw oraz ścigania ich sprawców. Biorąc pod uwagę kompetencje i zadania rodzimych służb specjalnych należy stwierdzić, że wpisują się one w ten ostatni model⁵⁴¹. Każda z nich bowiem powołana jest do tego, by m.in. ścigać sprawców najpoważniejszych przestępstw godzących w bezpieczeństwo publiczne. Służby specjalne, jak podnosi K. Mordaszewski, są w każdej praktycznie organizacji państwowej szczególnym instrumentem wykorzystywanym przez władze państwowe w interesie państwa i własnych obywateli⁵⁴². Wykorzystywanym po to aby zapewnić bezpieczeństwo publiczne.

---

⁵⁴⁰ Szerzej na ten temat, patrz np. Z. Grzegorowski, *Służby specjalne...*, s. 283.

⁵⁴¹ Szerzej na ten temat, patrz np. M. Bożek, *Współczesny model polskich służb specjalnych. Służby informacyjne czy policyjne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2005, nr 1, s. 92 i n.

⁵⁴² K. Mordaszewski, *Proces kształtowania służb...*, s. 20.

V. ISTOTA SŁUŻBY W SŁUŻBACH SPECJALNYCH

Administracja publiczna to nie tylko określona struktura dysponująca danym zasobem rzeczowym, to przede wszystkim ludzie, stanowiący jej kadry. Bez profesjonalnych i etycznych kadr sprawna realizacja zadań stojących przed organami administracji publicznej byłaby w znacznym stopniu utrudniona, a niekiedy wręcz niemożliwa. Uwaga ta, dotyczy również administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego, a w szczególności służb specjalnych. Kadry służb specjalnych stanowią jeden z najcenniejszych jej zasobów, o który należy się troszczyć i dbać.

Kadry w administracji publicznej mają kluczowe znaczenie, albowiem każda organizacja opiera swoje działanie na pracy swojego personelu – na aktywności ludzi. Jeśli są oni kompetentni i zdolni do twórczego podchodzenia do zaistniałych sytuacji, będzie ona w stanie realizować swoje cele. To m.in. od ich wiedzy, umiejętności i etyki zawodowej zależy jej sprawne funkcjonowanie. Za każdym działaniem administracji publicznej stoi bowiem człowiek, zaś ona sama powołana jest po to, aby mu służyć.⁵⁴³ Jakże trafnie tezę tę podkreśla W. Baliński, stwierdzając że „Człowiek jest nie tylko nieodzownym elementem każdej działalności (działalności administracji – K. Ch.), lecz jest jej elementem najważniejszym, gdyż stanowi nie tylko przedmiot, ale i podmiot działania”.⁵⁴⁴

Kadry administracji publicznej, w tym oczywiście i służb specjalnych, winny charakteryzować się fachowością i profesjonalizmem działania. Odnośnie fachowości kadr administracji publicznej w zwięzły lecz przenikliwy sposób wypowiedział się J.S. Langrod, zdaniem którego od tego czy administrujący jest fachowcem, czy też kiepskim amatorem zależy jakość realizacji zadań administracji publicznej.⁵⁴⁵ Zbieżny pogląd prezentuje się m.in. E. Ura, uznając, iż „Od tego, jaki jest czynnik ludzki, zależy sprawność i legalność działania administracji [...]”.⁵⁴⁶ Nie budzi wątpliwości stwierdzenie, że czynnik ludzki przesądza ostatecznie o powodzeniu danego przedsięwzięcia i sukcesie określonej organizacji, także tej, którą zaliczamy do służb specjalnych. Jest więc oczywiste, że „Prawidłowe funkcjonowanie państwa (w tym jego służb specjalnych – K.Ch) i kształtowanie jego autorytetu zależy w dużym stopniu od postawy funkcjonariuszy publicznych”.⁵⁴⁷ Swoją pracę winni oni

---

⁵⁴³ K. Chochowski, *Adekwatność rodzimych programów...*, s. 413.

⁵⁴⁴ W. Baliński, *Administracja...*, s. 15.

⁵⁴⁵ J.S. Langrod, *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, reprint, Kraków 2003, s. 229.

⁵⁴⁶ E. Ura, *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2004, s. 37.

⁵⁴⁷ K. Chochowski, *Adekwatność rodzimych programów...*, s. 415.

postrzegać jako lojalną służbę na rzecz państwa i obywateli.⁵⁴⁸ Nie ma bowiem administracji bez ludzi i z tego względu wykwalifikowani, kompetentni, profesjonalni, uczciwi, w miarę możliwości apolityczni, odznaczający się wysokim poziomem kultury osobistej i uczący się pracownicy (a także urzędnicy i funkcjonariusze – K.Ch.), stanowią o jej sukcesie.⁵⁴⁹

Podzielić należy zatem tezę El. Ura, iż „Nierozłącznym elementem prawidłowego funkcjonowania administracji publicznej są zatrudnieni w jej strukturach pracownicy. Nie pomogą wprowadzane zmiany systemowe, nowoczesne urządzenia techniczne do urzędów, jeżeli nie będzie dobrej kadry administracyjnej”⁵⁵⁰. To ludzie bowiem ostatecznie stoją za każdym działaniem danej struktury, w tym samorządu terytorialnego i jego administracji.⁵⁵¹ Administracja publiczna, by móc sprawnie funkcjonować, winna dysponować fachowymi, kompetentnymi kadrami. Bez nich bowiem jest tylko pustą skorupą, która niczemu nie służy i nie jest społeczeństwu przydatna⁵⁵². Kadry służb specjalnych w Polsce odgrywają doniosłą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego. Ich członkowie pełnią służbę publiczną, troszczą się bowiem o podstawowe dobro wspólne jakim jest Rzeczypospolita Polska. Pojęcie służby publicznej, jak wskazuje A. Chochowska, jest różnie ujmowane w doktrynie⁵⁵³. Jej zdaniem najogólniejsze, a jednocześnie najszersze rozumienie istoty służby publicznej przedstawia M. Zdyb, który łączy ją ze wszelką aktywnością człowieka ukierunkowaną na dobro innych osób bez względu na miejsce w hierarchii społecznej czy role wypełniane w strukturze państwa⁵⁵⁴. Podobnie zagadnienie to ujmuje Z. Rybicki twierdząc, że pod pojęciem służby publicznej kryją się te rodzaje działalności państwa, które służą dobru wspólnemu⁵⁵⁵.

Służba publiczna realizowana jest w interesie publicznym, a zatem winna być związana z ładem aksjologicznym i wyznawanymi społecznie wartościami⁵⁵⁶. Oznacza to, że służbą

---

⁵⁴⁸ Szerzej na ten temat: M. Zdyb, *Służba publiczna* [w:] *Prawość i Godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, pod red. S. Fundowicza, F. Rymarza, A. Gomulowicza, Lublin 2003.

⁵⁴⁹ J. Jagielski, *Kilka refleksji w kwestii kadr administracji publicznej*, [w:] *Biurokracja*, pod red. J. Łukasiewicza, Rzeszów 2006, s. 211 i n.

⁵⁵⁰ E. Ura, *Prawo urzędnicze...*, s. 7.

⁵⁵¹ K. Chochowski, *Determinanty sprawności funkcjonowania samorządu terytorialnego*, [w:] *Prawne problemy samorządu terytorialnego, tom I*, pod red. B. M. Ćwiertniaka, Sosnowiec 2013, s. 158.

⁵⁵² K. Chochowski, *Ewolucja polskiego prawa...*, s. 79.

⁵⁵³ A. Chochowska, *Międzynarodowe standardy służby publicznej i ich wpływ na krajowe regulacje dotyczące statusu pracowników samorządowych*, [w:] *Lokalny samorząd terytorialny w aspekcie międzynarodowym*, pod red. S. Falińskiego, Siedlce 2018, s. 139.

⁵⁵⁴ M. Zdyb, *Służba publiczna...*, s. 349.

⁵⁵⁵ Z. Rybicki, S. Piątek, *Zarys prawa administracyjnego i nauki administracji*, Warszawa 1984, s. 512.

⁵⁵⁶ Patrz np.: E. Modliński, *Pojęcie interesu publicznego...*, s. 3 i n.; F. Longchamps, *Osobiste świadectwa...*, s. 32; M. Wyrzykowski, *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986, s. 51 i 51.; M. Zdyb, *Prawny interes jednostki w sferze materialnego prawa administracyjnego. Studium teoretyczno-prawne*, Lublin 1991, s. 219 i n.; Z. Ziemiński, *Wartości konstytucyjne*, Warszawa 1993, s. 11.

publiczną jest realizowanie interesów ponadjednostkowych, to urzeczywistnianie tego, co określamy mianem interesu publicznego. Istotą służby publicznej jest zatem działanie na rzecz dobra wspólnego, dzięki czemu zasadne jest jej traktowanie jako narzędzia realizacji ładu publicznego w państwie. Służba publiczna, by za takową rzeczywiście uchodziła, musi być realizowana w interesie ogółu a nie tylko elit rządzących. Ukierunkowana więc być powinna na realizację idei dobra wspólnego. To właśnie stanowi jej istotę⁵⁵⁷.

Kadry służb specjalnych, ze względu na specyfikę przedmiotu ich działania, w szczególności sposób realizują interes publiczny, dbając o utrzymanie stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego. Ów stan bezpieczeństwa służy każdemu i stanowi swoiste dobro wspólne. Braki w tym zakresie z pewnością niekorzystnie odbiłyby się na jakości funkcjonowania państwa i komforcie życia jego obywateli. Oczywiście kadry służb specjalnych, by należycie mogły realizować stawiane przed nimi zdania winny być zarówno profesjonalne, jak i etyczne⁵⁵⁸. Pominięcie którejkolwiek z obu powyższych aspektów ich funkcjonowania prowadziłoby do wynaturzeń i patologii. Kwestię tę wyraziście widać na przykładzie funkcjonariuszy komunistycznego i nazistowskiego aparatu bezpieczeństwa, gdzie profesjonalizm nie szedł w parze z zasadami etyki i zwykłym ludzkim człowieczeństwem.

Nasywanie administracji publicznej, w tym i służb specjalnych, nowymi technologiami, zwłaszcza teleinformatycznymi upraszcza i przyspiesza proces administrowania. Tym niemniej te zdobycze XXI w. nie są w stanie zastąpić tzw. czynnika ludzkiego w administracji, który w ocenie autora, jest kluczowy dla sprawnego działania administracji publicznej⁵⁵⁹. Każda bowiem struktura jest ostatecznie tak dobra, jak tworzący ją ludzie.

Dobór kadr służb specjalnych w Polsce, ich szkolenie, awansowanie, degradowanie, nagradzanie czy karanie określają stosowne pragmatyki służbowe. W każdym jednak przypadku intencją ustawodawcy jest to, by do tych służb trafiały osoby o najwyższych kwalifikacjach i nienagannej postawie etycznej. Dysfunkcje w tym obszarze mogą

---

⁵⁵⁷ K. Chochołowski, *Model służby publicznej w III RP*, [w:] *Służba publiczna. Stan obecny, wyzwania i oczekiwania*, pod red. M. Steca, S. Płażka, Warszawa 2013, s. 42.

⁵⁵⁸ Szerzej na ten temat patrz np. A. Brzostek, J. Taczowska – Olszewska, K. Walczuk, *Status prawny funkcjonariusza publicznego. Ochrona – obowiązki – odpowiedzialność*, Warszawa 2020, M. Grześków, *Nawiązywanie stosunków zatrudnienia w służbach zmilitaryzowanych*, Warszawa 2020, T. Kuczyński, E. Mazurczak – Jasińska, J. Stelina, *System prawa administracyjnego. Stosunek służbowy. Tom 11*, Warszawa 2011, H. Izdebski, T. Barankiewicz, I. Bogucka, T. Chauvin, D. Długosz, B. Przywora, P. Skuczyński, S. Sykuna, *System prawa administracyjnego. Etyka urzędnicza i etyka służby publicznej. Tom 13*, Warszawa 2016 wraz ze wskazaną tam literaturą.

⁵⁵⁹ K. Chochołowski, *W stronę wyższej kultury administrowania*, [w:] *Dziesięć lat polskich doświadczeń w Unii Europejskiej. Problemy administracyjnoprawne. Tom 1*, pod red. J. Sługockiego, Wrocław 2014, s. 648.

spowodować trudne do oszacowania szkody, a ich negatywne skutki niekiedy mogłyby być nie do przewyżyczenia.

5.1. Służba funkcjonariuszy ABW i AW

Prawnym aspektem służby funkcjonariuszy ABW i AW poświęcony jest rozdział 5 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Są to wspólne, dla funkcjonariuszy obu tych służb specjalnych, regulacje prawne. Z tego też względu zostaną one przeanalizowane łącznie. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku funkcjonariuszy SKW i SWW. Regulacje prawne dotyczące ich służby, także zostaną omówione wspólnie. Oczywiście prowadząc rozważania w przedmiocie kadr służb specjalnych nie sposób pominąć funkcjonariuszy CBA, których status prawny reguluje stosowna pragmatyka służbowa (ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym).

Ustawodawca formułuje szereg istotnych wymogów, których kumulatywne spełnienie warunkuje służbę w ABW lub AW. Otóż zgodnie z art. 44 uoabwiaw, służbę w tych służbach specjalnych może pełnić osoba: posiadająca obywatelstwo polskie; korzystająca z pełni praw publicznych; wykazująca nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; dająca rękojmię zachowania tajemnicy stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych⁵⁶⁰; posiadająca co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe i określone kwalifikacje zawodowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do służby w formacjach uzbrojonych, wymagających szczególnej dyscypliny służbowej, której gotowa jest się podporządkować.

Zdolność fizyczną i psychiczną do służby, zgodnie z art. 45 ust. 1 uoabwiaw, ustalają komisje lekarskie ABW albo AW podległe Szefowi właściwej Agencji. Szczegółowo kwestie tę regulują: Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 r., w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁵⁶¹ oraz Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 października 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Wywiadu⁵⁶².

Jak zatem widać, ustawodawca ustanowił tak wymogi formalne (np. posiadanie obywatelstwa RP), jak i nieformalne (np. nieskazitelna postawa moralna, obywatelska i patriotyczna). Ze względu na specyfikę służby w ABW lub AW rozwiązanie to jest zasadne i zrozumiałe. Warto zwrócić uwagę na wymóg posiadania obywatelstwa polskiego, gdyż

---

⁵⁶⁰ Ustawodawca w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych, za rękojmię zachowania tajemnicy uznaje zdolność osoby do spełnienia ustawowych wymogów dla zapewnienia ochrony informacji niejawnych przed ich nieuprawnionym ujawnieniem.

⁵⁶¹ Tekst jednolity, Dz.U. z 2014 r., poz. 242.

⁵⁶² Dz.U. z 2003 r., nr 187, poz. 1824 z póź. zm.

istnieją opinie o możliwości pełnienia służby publicznej przez cudzoziemców będących obywatelami UE.

Zgodnie z orzeczeniem Trybunału w sprawie Deborah Lawrie-Blum v. Badenia-Wirtembergia z 3 lipca 1986 r. przez zatrudnienie w sektorze publicznym należy rozumieć zatrudnienie wymagające bezpośredniego lub pośredniego udziału w wykonywaniu władzy w oparciu o prawo publiczne poprzez sprawowanie funkcji, których celem jest ochrona interesów państwa lub innych organów władz publicznych. Ważne jest przy tym stwierdzenie Trybunału Europejskiego, iż określenie linii demarkacyjnej odgraniczającej te stanowiska w służbie publicznej, które mają być wyłączone ze swobody przepływu pracowników nie może być pozostawione do decyzji państw członkowskich. W myśl orzecznictwa ETS Komisja uznaje, że art. 39 ust. 4 czyli derogacja od zasady swobodnego przepływu pracowników dotyczy jedynie określonych funkcji państwa, które realizowane są przez siły zbrojne, policję i służby utrzymania porządku, sądownictwo, administrację skarbową i dyplomatyczną. Oznacza to, że pełnienie służby publicznej w ABW lub AW jest zastrzeżone wyłącznie dla obywateli RP.

Spełnienie przesłanek, o których mowa w art. 45 ust. 1 uoabwiiw, nie oznacza, iż osoba taka ma roszczenie o przyjęcie do służby. By mogła być do służby przyjęta, musi przejść pozytywnie postępowanie kwalifikacyjne, o którym mowa w art. 46 ust. 1 uoabwiiw. Na podstawie przytoczonego przepisu przyjęcie kandydata do służby w ABW albo AW następuje po przeprowadzeniu postępowania kwalifikacyjnego, na które składa się: przyjęcie podania o przyjęcie do służby, kwestionariusza osobowego, a także dokumentów stwierdzających wymagane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz zawierających dane o uprzednim zatrudnieniu; przeprowadzenie rozmowy kwalifikacyjnej; postępowanie sprawdzające, określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych; ustalenie zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji.

Jeżeli postępowanie rekrutacyjne dotyczy stanowiska wymagającego szczególnych umiejętności lub predyspozycji, postępowanie kwalifikacyjne może być rozszerzone o czynności mające na celu sprawdzenie przydatności kandydata do służby na takim stanowisku, w tym o przeprowadzenie badania psychofizjologicznego.⁵⁶³ Oczywiście także pozytywny wynik postępowania rekrutacyjnego nie daje kandydatowi roszczenia o przyjęcie do służby.

---

⁵⁶³ Art. 46 ust. 2 uoabwiiw

Przed podjęciem służby funkcjonariusz ABW albo AW składa ślubowanie. Złożenie ślubowania jest niezbędne i warunkuje możliwość podjęcia służby przez funkcjonariusza⁵⁶⁴. Stosunek służbowy funkcjonariusza ABW albo AW powstaje w drodze mianowania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do służby. Bieg służby funkcjonariusza ABW lub AW rozpoczyna się od dnia określonego w rozkazie personalnym o przyjęciu do służby i mianowaniu na stanowisko służbowe w ABW albo AW. Mianowanie może nastąpić po odbyciu zasadniczej służby wojskowej albo po przeniesieniu do rezerwy⁵⁶⁵. Powyższym wymogiem nie są objęte kobiety, a na podstawie art. 48 ust. 4 uoabwaw, od wymogu tego można odstąpić również w stosunku do absolwentów szkół wyższych.

Funkcjonariuszem ABW lub AW w służbie przygotowawczej mianuje się osobę przyjętą do służby w ABW albo AW na okres 3 lat. Mianowanie to ma charakter tymczasowy, albowiem po upływie okresu służby przygotowawczej i uzyskaniu pozytywnej oceny ogólnej w opinii służbowej funkcjonariusz zostaje mianowany na stałe. W przypadku przerwy w wykonywaniu przez funkcjonariusza obowiązków służbowych trwającej dłużej niż 3 miesiące, właściwy Szef Agencji może przedłużyć okres jego służby przygotowawczej⁵⁶⁶.

Celem uelastyczenia możliwości pozyskiwania wyspecjalizowanych kadr do służby w ABW lub AW, w przypadkach uzasadnionych szczególnymi kwalifikacjami funkcjonariusza Szef ABW i Szef AW, każdy w zakresie swojego działania może skrócić okres jego służby przygotowawczej albo zwolnić funkcjonariusza od odbywania tej służby. Z możliwości tej Szefowie służb winni jednak korzystać z rozważą, by regulacja ta nie była wykorzystywana jako swoista furtka do omijania wymogu pełnienia służby przygotowawczej⁵⁶⁷.

Ze względu na fakt, iż odpowiednio Szef ABW lub Szef AW są przełożonymi wszystkich funkcjonariuszy wchodzących w skład wzmiankowanych służb specjalnych, sprawują wobec nich funkcje kierownicze. W ramach kierownictwa mieści się prawo do wydawania wiążących poleceń, awansowania, degradowania, nagradzania, czy karania. Swoje normatywne odzwierciedlenie teza ta znajduje w przepisach art. 50 ust. 1 uoabwaw, zgodnie z którym Szef ABW i Szef AW, każdy w zakresie swojego działania, jest właściwy do przyjmowania do służby w Agencji, mianowania funkcjonariuszy na stanowiska służbowe oraz ich przenoszenia, delegowania, oddelegowania, zwalniania i odwoływania ze stanowisk służbowych, zawieszania i uchylania zawieszenia w czynnościach służbowych, zwalniania ze

---

⁵⁶⁴ Art. 47 ust. 1 uoabwaw

⁵⁶⁵ Art. 48 ust. 1 - 3 uoabwaw

⁵⁶⁶ Art. 49 ust. 1, 2 i 4 uoabwaw

⁵⁶⁷ Art. 49 ust. 3 uoabwaw

służby oraz stwierdzenia wygaśnięcia stosunku służbowego. Sprawy te są załatwiane przez wydanie rozkazu personalnego⁵⁶⁸.

Ustawodawca w przepisie art. 50 ust. 2 uoabw stwierdza że, w sprawach osobowych funkcjonariuszy innych, niż wymienieni powyżej, właściwi są przełożeni, upoważnieni przez Szefa Agencji. W przypadku zaś samych Szefów Agencji, w sprawach wynikających z ich stosunku służbowego, właściwy jest Prezes Rady Ministrów lub upoważniony przez niego minister, powołany w celu koordynowania działalności służb specjalnych. Upoważnienie to nie może jednak obejmować kwestii związanych z powoływaniem i odwoływaniem Szefów Agencji⁵⁶⁹.

Celem utrzymania i podniesienia profesjonalizmu kadr służb specjalnych w obu agencjach, tj. zarówno ABW jak i AW poddaje się ich funkcjonariuszy ocenie okresowej, która przybiera postać opiniowania służbowego. Zgodnie z art. 53 ust. 1 uoabw funkcjonariusz podlega okresowemu opiniowaniu służbowemu, przeprowadzanemu: w służbie przygotowawczej – raz w roku, zaś w służbie stałej – raz na 3 lata. Z opinią tą zapoznaje się funkcjonariusza w ciągu 14 dni od dnia jej sporządzenia, który może w terminie 14 dni od dnia zapoznania się z opinią służbową wnieść odwołanie do wyższego przełożonego⁵⁷⁰. Okresowa ocena pracownika jest dziś standardem zarówno w organizacjach prywatnych, jak i publicznych. Umożliwia ona optymalizację zatrudnienia i pozytywnie wpływa na zaangażowanie kadr w procesy realizowane przez daną organizację.

Ustawodawca przyznał Szefowi Agencji możliwość odwołania funkcjonariusza z zajmowanego stanowiska i przeniesienia go do jego dyspozycji. Funkcjonariusz może pozostawać w dyspozycji Szefa Agencji, w której pełni służbę, nieprzerwanie nie dłużej niż 12 miesięcy. Po upływie tego okresu, funkcjonariusza przenosi się na określone stanowisko służbowe, a w razie niewyrażenia przez niego pisemnej zgody na przeniesienie na to stanowisko, funkcjonariusza zwalnia się ze służby z zachowaniem uprawnień przewidzianych dla funkcjonariuszy zwalnianych na podstawie art. 60 ust. 2 pkt 6, chyba że spełnia warunki do zwolnienia ze służby na korzystniejszych zasadach⁵⁷¹. Regulacja ta służy uelastycznieniu możliwości zarządzania będącymi w dyspozycji Szefa Agencji zasobami osobowymi.

Oprócz odwołania funkcjonariusza z zajmowanego stanowiska i przeniesienia go do dyspozycji Szefa Agencji, funkcjonariusz z urzędu lub na własną prośbę może być przeniesiony do pełnienia służby albo delegowany na okres do 6 miesięcy do czasowego

---

⁵⁶⁸ Art. 50 ust. 3 uoabw

⁵⁶⁹ Art. 50a uoabw

⁵⁷⁰ Art. 53 ust. 2 uoabw

⁵⁷¹ Art. 54 uoabw

pełnienia służby w innej miejscowości. W uzasadnionych przypadkach, odpowiednio Szef ABW lub Szef AW, może przedłużyć okres delegowania do 12 miesięcy⁵⁷². Ponadto, zgodnie z art. 56 ust. 1 uoabwiiaw, funkcjonariuszowi można powierzyć, na czas określony, pełnienie obowiązków służbowych na innym stanowisku. W takim przypadku uposażenie funkcjonariusza nie może być obniżone. Co więcej, funkcjonariusza - gdy jest to uzasadnione realizacją zadań Agencji, w której pełni służbę - za jego zgodą można oddelegować do wykonywania zadań służbowych poza Agencją, po przeniesieniu go do dyspozycji Szefa tej Agencji. W takim przypadku, przepisów art. 54 przedmiotowej ustawy, nie stosuje się⁵⁷³. Szczegółowo kwestie związane z oddelegowaniem funkcjonariusza określają: Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2004 r. w sprawie warunków i trybu oddelegowania funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego do wykonywania zadań poza Agencją⁵⁷⁴, a także Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie oddelegowania funkcjonariuszy Agencji Wywiadu do wykonywania zadań służbowych poza Agencją⁵⁷⁵.

Ustawodawca w omawianej pragmatyce służbowej uregulował również kwestię przeniesienia funkcjonariusza na niższe stanowisko służbowe. Na podstawie art. 57 ust. 1 uoabwiiaw funkcjonariusza obligatoryjnie przenosi się na niższe stanowisko służbowe w razie wymierzenia mu kary dyscyplinarnej wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe. Fakultatywnie zaś, funkcjonariusza można przenieść na niższe stanowisko służbowe w przypadku: orzeczenia przez właściwą komisję lekarską Agencji trwałej niezdolności do pełnienia służby na zajmowanym stanowisku służbowym, jeżeli nie ma możliwości mianowania go na stanowisko równorzędne; nieprzydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonej w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; niewywiązywania się z obowiązków służbowych na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonego w okresie służby stałej w dwóch kolejnych opiniach służbowych, między którymi upłynęło co najmniej 6 miesięcy; likwidacji zajmowanego stanowiska służbowego lub z innych przyczyn uzasadnionych potrzebami organizacyjnymi, gdy nie ma możliwości mianowania go na równorzędne stanowisko służbowe. Jeżeli funkcjonariusz nie wyrazi zgody na przeniesienie na niższe stanowisko służbowe, z przyczyn określonych powyżej, wówczas może on być zwolniony ze służby. Ponadto, funkcjonariusza można przenieść na niższe

---

⁵⁷² Art. 55 uoabwiiaw

⁵⁷³ Art. 56 ust. 2 uoabwiiaw

⁵⁷⁴ Dz.U. z 2004 r., Nr 34, poz. 296.

⁵⁷⁵ Dz.U. z 2003 r., Nr 160, poz.1553.

stanowisko służbowe również na jego pisemną prośbę⁵⁷⁶. Jak zatem widać, regulacje prawne dotyczące przeniesienia funkcjonariusza na niższe stanowisko służbowe umożliwiają zarówno funkcjonariuszom, jak i ich przełożonym elastyczną organizację służby i stosowne wykorzystanie wiedzy i umiejętności, posiadanych przez funkcjonariuszy.

Odrębną kwestią regulowaną przez przedmiotową ustawę jest zawieszenie funkcjonariusza. Istotą zawieszenia w czynnościach służbowych jest odsunięcie funkcjonariusza od wykonywania obowiązków służbowych. Funkcjonariusz zawieszony w czynnościach służbowych jest obowiązany: niezwłocznie zdać broń i legitymację służbową oraz przedmioty związane z wykonywanymi przez niego zadaniami, a w szczególności akta i dokumenty prowadzonych przez niego spraw; informować kierownika jednostki organizacyjnej o zamiarze opuszczenia miejsca zamieszkania na okres dłuższy niż 3 dni⁵⁷⁷. Obowiązki te wypływają ze szczególnego charakteru zadań realizowanych przez obie te Agencje, które stanowią filary cywilnych służb specjalnych w Polsce.

Otóż na podstawie art. 58 ust. 1 uoabwiaw, funkcjonariusza ABW lub AW obligatoryjnie zawiesza się, rozkazem personalnym, w czynnościach służbowych, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego. Natomiast w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo nieumyślne ścigane z oskarżenia publicznego, postępowania w sprawie o wykroczenie oraz postępowania dyscyplinarnego, jeśli jest to celowe z uwagi na dobro postępowania lub dobro służby, można go zawiesić w czynnościach służbowych, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące⁵⁷⁸.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach okres zawieszenia w czynnościach służbowych można przedłużyć na dalszy czas oznaczony, nie dłuższy niż do dnia uprawomocnienia się orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym lub postępowaniu w sprawie o wykroczenie, a w pozostałych przypadkach na czas nie dłuższy niż 12 miesięcy. W związku z tym, że decyzja o zawieszeniu ma charakter decyzji administracyjnej, w stosunku do decyzji o zawieszeniu funkcjonariusza w czynnościach służbowych, funkcjonariusz może zwrócić się do Szefa Agencji z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy⁵⁷⁹.

Ustawodawca dużą wagę przywiązuje do kwestii związanych ze stanem zdrowia tak kandydatów do służby, jak i funkcjonariuszy. Zagadnieniu temu poświęcone są przepisy zawarte w art. 59 i art. 59a uoabwiaw. Na ich podstawie określa się stan zdrowia oraz ustala

---

⁵⁷⁶ Art. 57 ust. 2 - 4 uoabwiaw

⁵⁷⁷ Art. 58 ust. 4 i 6 uoabwiaw

⁵⁷⁸ Art. 58 ust. 2 uoabwiaw

⁵⁷⁹ Art. 58 ust. 3 i 5 uoabwiaw

zdolność fizyczną i psychiczną do służby, jak również związek poszczególnych chorób ze służbą. W powyższym zakresie orzeka komisja lekarska właściwej Agencji, od orzeczenia której przysługuje odwołanie do komisji lekarskiej wyższego stopnia w terminie 14 dni od dnia doręczenia orzeczenia⁵⁸⁰. Komisja lekarska bada zarówno stan zdrowia fizycznego, jak i psychicznego, czego konsekwencją jest obowiązek poddania się przez funkcjonariusza badaniom zleconym przez komisję lekarską, w tym również badaniom specjalistycznym, psychologicznym i dodatkowym. Funkcjonariusz może być również poddany badaniom psychofizjologicznym. O skierowaniu funkcjonariusza na te badania decyduje Szef Agencji⁵⁸¹. Ponadto, funkcjonariusz może zostać skierowany na obserwację w podmiocie leczniczym, jeżeli wyraża na to zgodę⁵⁸².

Komisje lekarskie są również właściwe w sprawach: ustalenia stopnia uszczerbku na zdrowiu funkcjonariusza doznanego wskutek wypadku pozostającego w związku z pełnieniem służby lub choroby pozostającej w związku ze szczególnymi warunkami lub właściwościami służby, a także związku śmierci funkcjonariusza z wypadkiem lub chorobą pozostającą w związku ze szczególnymi warunkami lub właściwościami służby; uznania funkcjonariusza, funkcjonariusza zwolnionego ze służby, emeryta i rencisty policyjnego za inwalidę oraz uznania go za niezdolnego do samodzielnej egzystencji, a także związku śmierci funkcjonariusza, funkcjonariusza zwolnionego ze służby, emeryta i rencisty policyjnego ze służbą; kontroli prawidłowości orzekania o czasowej niezdolności do służby z powodu choroby lub prawidłowości wykorzystania zwolnienia lekarskiego⁵⁸³.

Ustawodawca określił także zasady zwolnienia ze służby funkcjonariusza. Na mocy art. 60 ust. 1 uoabwiiw funkcjonariusza obligatoryjnie zwalnia się ze służby w przypadku: orzeczenia trwałej niezdolności do służby przez komisję lekarską właściwej Agencji; nieprzydatności do służby, stwierdzonej w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; wymierzenia kary dyscyplinarnej wydalenia ze służby; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; utraty obywatelstwa polskiego. Jak widać katalog przesłanek, których wystąpienie skutkuje zwolnieniem funkcjonariusza ze służby nie jest mocno rozbudowany. Obejmuje bowiem te z nich, których zaistnienie powoduje obiektywną nieprzydatność funkcjonariusza do służby, bądź sprawia, że jego dalsza służba mogłaby wyrządzić Agencji szkody i narazić na szereg niebezpieczeństw.

---

⁵⁸⁰ Art. 59 ust. 1 w zw. z art. 59a ust. 4 uoabwiiw

⁵⁸¹ Art. 59 ust. 1a i 2 uoabwiiw

⁵⁸² Art. 59 ust. 1a w zw. z art. 59a ust. 3 uoabwiiw

⁵⁸³ Art. 59a ust. 1 uoabwiiw

Fakultatywne przesłanki zwolnienia funkcjonariusza zawiera art. 60 ust. 2 uoabwaw. Zgodnie z przytoczonym przepisem, funkcjonariusza można zwolnić ze służby w przypadku: niewywiązywania się z obowiązków służbowych w okresie odbywania służby stałej, stwierdzonego w dwóch kolejnych opiniach, między którymi upłynęło co najmniej 6 miesięcy; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo inne niż określone w art. 60 ust. 1 pkt 4, tj. przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; utraty obywatelstwa polskiego; objęcia kierowniczego stanowiska państwowego albo objęcia funkcji z wyboru w organach samorządu terytorialnego; nabycia prawa do emerytury w pełnym wymiarze, określonego w przepisach odrębnych; gdy wymaga tego ważny interes służby; likwidacji jednostki organizacyjnej Agencji lub jej reorganizacji połączonej ze zmniejszeniem obsady etatowej, jeżeli przeniesienie funkcjonariusza do innej jednostki organizacyjnej Agencji lub na niższe stanowisko służbowe nie jest możliwe; dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na badania, o których mowa w art. 59 ust. 1a, lub niepoddania się im, albo w przypadku dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na obserwację w podmiocie leczniczym, w przypadku wyrażenia zgody przez funkcjonariusza, chyba że skierowanie do komisji lekarskiej nastąpiło na wniosek funkcjonariusza; upływu 12 miesięcy od dnia zaprzestania służby z powodu choroby; nabycia obywatelstwa innego państwa.

W przypadkach likwidacji jednostki organizacyjnej Agencji lub jej reorganizacji połączonej ze zmniejszeniem obsady etatowej, jeżeli przeniesienie funkcjonariusza do innej jednostki organizacyjnej Agencji lub na niższe stanowisko służbowe nie jest możliwe, zwolnienie ze służby następuje po upływie 6 miesięcy, a ze służby przygotowawczej – po upływie 3 miesięcy od dnia podjęcia decyzji o likwidacji jednostki organizacyjnej Agencji lub jej reorganizacji. Funkcjonariusza zwalnia się ze służby w terminie do 6 miesięcy od dnia pisemnego zgłoszenia przez niego wystąpienia ze służby.⁵⁸⁴ Funkcjonariusz zwolniony ze służby otrzymuje niezwłocznie świadectwo służby, może on jednak żądać sprostowania świadectwa służby w terminie 7 dni od dnia jego otrzymania⁵⁸⁵.

Ustawodawca przewidział dwie przesłanki po zaistnieniu których, stosunek służbowy funkcjonariusza wygasa. Przesłanki te mają charakter rozłączny, a mowa tu o: śmierci funkcjonariusza oraz nieobecności funkcjonariusza w służbie przez okres powyżej 3 miesięcy

---

⁵⁸⁴ Art. 60 ust. 3 i 4 uoabwaw

⁵⁸⁵ Art. 65 ust. 1 i 2 uoabwaw

z powodu tymczasowego aresztowania, chyba że wcześniej nastąpiło zwolnienie funkcjonariusza ze służby.⁵⁸⁶

Warto pamiętać, że na mocy art. 62 ust. 1 uoabwaw - w razie uchylecia prawomocnego wyroku skazującego lub prawomocnego orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego i wydania orzeczenia o umorzeniu postępowania karnego albo w razie uchylecia kary dyscyplinarnej wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe, obniżenia stopnia służbowego lub kary wydalenia ze służby - ulegają uchyleciu skutki, jakie wynikły dla funkcjonariusza w związku z wyznaczeniem na niższe stanowisko służbowe lub obniżeniem stopnia służbowego. O uchyleciu innych skutków decyduje Szef właściwej Agencji. Co więcej, w razie uchylecia prawomocnego wyroku skazującego lub prawomocnego orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego lub wydania prawomocnego wyroku u niewinniającego, ulegają uchyleciu wszystkie skutki, jakie powstały dla funkcjonariusza w wyniku postępowania dyscyplinarnego przeprowadzonego w związku z oskarżeniem o popełnienie przestępstwa stanowiącego przedmiot rozstrzygnięcia sądu⁵⁸⁷.

Kolejną kwestią uregulowaną przez ustawodawcę w przedmiotowej ustawie jest zagadnienie korpusów i stopni służbowych funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Na mocy art. 66 uoabwaw mamy do czynienia z czterema korpusami funkcjonariuszy, a mianowicie: korpus szeregowych⁵⁸⁸; korpus podoficerów⁵⁸⁹; korpus chorążych⁵⁹⁰; korpus oficerów⁵⁹¹.

Mianowanie na kolejny, wyższy stopień następuje stosownie do zajmowanego stanowiska służbowego, posiadanych kwalifikacji zawodowych oraz posiadania pozytywnej opinii służbowej. Nadanie kolejnego, wyższego stopnia nie może nastąpić wcześniej niż po przesłużeniu w określonym stopniu danego okresu⁵⁹². Ustawodawca dopuścił w tym względzie jednak pewne wyjątki, gdyż w przypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie funkcjonariusza posiadającego pozytywną opinię służbową oraz szczególne kwalifikacje zawodowe lub umiejętność do pełnienia służby na odpowiednim stanowisku służbowym można mianować na kolejny wyższy stopień mimo niespełnienia innych

---

⁵⁸⁶ Art. 61 uoabwaw

⁵⁸⁷ Art. 62 ust. 2 uoabwaw

⁵⁸⁸ W jego ramach występują dwa stopnie, tj. szeregowy oraz starszy szeregowy.

⁵⁸⁹ Tu mamy do czynienia z następującymi stopniami: kapral, starszy kapral, plutonowy, starszy plutonowy, sierżant, starszy sierżant, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy.

⁵⁹⁰ W przypadku korpusu chorążych istnieją następujące stopnie: młodszy chorąży, chorąży, starszy chorąży, młodszy chorąży sztabowy, chorąży sztabowy, starszy chorąży sztabowy.

⁵⁹¹ W obrębie korpusu oficerskiego występują następujące stopnie: podporucznik, porucznik, kapitan, major, podpułkownik, pułkownik, generał brygady.

⁵⁹² Art. 72 ust. 1 i 2 uoabwaw

warunków wymaganych do mianowania na ten stopień albo przed upływem ustalonych okresów. Okresy te nie mogą być jednak skrócone więcej niż o połowę. Funkcjonariusza zwolnionego ze służby można mianować na kolejny wyższy stopień za szczególne osiągnięcia w służbie⁵⁹³.

Ustawodawca określił szeroki katalog obowiązków i równie szeroki katalog uprawnień funkcjonariuszy ABW i AW. Na mocy art. 79 ust. 1 uoabwiaw funkcjonariusz jest obowiązany dochować obowiązków wynikających z roty złożonego ślubowania. Winien on zatem służyć wiernie Narodowi, chronić ustanowiony Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej porządek prawny, strzec bezpieczeństwa Państwa i jego obywateli, nawet z narażeniem życia. Wykonując powierzone mu zadania, pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać dyscypliny służbowej oraz wykonywać rozkazy i polecenia przełożonych. Ponadto, jest obowiązany strzec tajemnicy prawnie chronionej, honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej⁵⁹⁴.

Innym istotnym obowiązkiem ciążącym na funkcjonariuszu ABW lub AW jest obowiązek odmowy wykonania rozkazu lub polecenia przełożonego, jeśli wykonanie rozkazu lub polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa. O odmowie wykonania rozkazu lub polecenia, funkcjonariusz melduje Szefowi właściwej Agencji, z pominięciem drogi służbowej⁵⁹⁵. Jak zatem widać, zasada ślepych bagnetów, w myśl której każdy rozkaz nawet zbrodniczy winien być wykonany, nie obowiązuje. Rozwiązanie to jest w przekonaniu autora zasadne. Wystarczy bowiem wspomnieć zbrodnie hitlerowców którzy częstokroć twierdzili, iż oni tylko wykonywali rozkazy przełożonych i to przełożeni ponoszą odpowiedzialność za treść tych rozkazów, w związku z czym nie powinno się ich karać. Nałożenie na funkcjonariuszy ABW i AW powyższego obowiązku uwypukla ich odpowiedzialność za działanie na podstawie prawa i w jego granicach.

Ustawodawca ustanowił wobec w/w funkcjonariuszy w okresie pełnienia służby zakaz bycia: członkami zarządu, rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej spółek prawa handlowego; członkami zarządów, rad nadzorczych lub komisji rewizyjnych spółdzielni, z wyjątkiem rad nadzorczych spółdzielni mieszkaniowej; członkiem zarządów fundacji prowadzących działalność gospodarczą. Ponadto nie mogą oni posiadać w spółkach prawa handlowego więcej niż 10% akcji lub udziały przedstawiające więcej niż 10% kapitału zakładowego – w

---

⁵⁹³ Art. 73 ust. 1 i 2 uoabwiaw

⁵⁹⁴ Art. 47 ust. 1 uoabwiaw

⁵⁹⁵ Art. 79 ust. 2 i 3 uoabwiaw

każdej z tych spółek, a także prowadzić działalności gospodarczej na własny rachunek lub wspólnie z innymi osobami, a także zarządzać taką działalnością lub być przedstawicielem czy pełnomocnikiem w prowadzeniu takiej działalności⁵⁹⁶. Regulacja ta ma przyczynić się do zapewnienia czystości służby i eliminowania ewentualnych nadużyć ze strony funkcjonariuszy oraz zapobiegać konfliktowi interesów.

Naruszenie powyższych zakazów może skutkować odpowiedzialnością karnoprawną funkcjonariusza ABW i AW, co wynika z przepisów zawartych w nowo wprowadzonym rozdziale 10a przedmiotowej ustawy. Penalizuje on: naruszenie zakazu pełnienia funkcji przez funkcjonariusza, posiadania udziałów lub akcji spółki albo prowadzenia działalności gospodarczej; wykorzystywanie przez funkcjonariuszy informacji uzyskanych podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych do wpływania na działalność organów władzy publicznej, przedsiębiorców i innych osób; wykorzystywanie przez osoby pełniące służbę lub zatrudnione w ABW, AW lub UOP informacji uzyskanych podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych do wpływania na działalność organów władzy publicznej, przedsiębiorców i innych osób; niedozwoloną tajną współpracę z nadawcą, redaktorem naczelnym, dziennikarzem lub osobą prowadzącą działalność wydawniczą.

Ze względu na potrzebę realizacji zadań przypisanych odpowiednio ABW lub AW, Szefowie Agencji mogą wydać zgodę na sprawowanie powyżej wskazanych funkcji, posiadanie wspomnianych uprzednio akcji lub udziałów, czy prowadzenie działalności gospodarczej, jeżeli jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa, po uzyskaniu zgody Prezesa Rady Ministrów. Jeśli doszło do powołania ministra koordynatora działalności służb specjalnych, Szefowie Agencji wyrażają powyższą zgodę, po uzyskaniu zgody tegoż ministra⁵⁹⁷.

Funkcjonariuszom tak ABW, jak i AW nie wolno - co do zasady - podejmować zajęcia zarobkowego poza służbą. Przełożony posiadający uprawnienia w sprawach osobowych może jednak zezwolić funkcjonariuszowi na wykonywanie zajęcia zarobkowego poza służbą, jeśli nie koliduje to z wykonywaniem przez niego zadań służbowych oraz nie narusza honoru, godności lub dobrego imienia służby⁵⁹⁸. Może to być np. działalność naukowa, badawcza, czy dydaktyczna.

Na funkcjonariuszach ABW i AW ciąży także obowiązek składania Szefowi właściwej Agencji oświadczenie o swoim stanie majątkowym, o którym mowa w przepisach ustawy z

---

⁵⁹⁶ Art. 79a ust. 1 uoabwiaw

⁵⁹⁷ Art. 79a ust. 2 i 3 uoabwiaw

⁵⁹⁸ Art. 80 ust. 1 i 2 uoabwiaw

dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne w trybie określonym w tych przepisach⁵⁹⁹. Regulacja ta ma na celu zwiększenie transparentności i przeciwdziałanie korupcji funkcjonariuszy tych dwóch cywilnych służb specjalnych.

Ustawodawca ustanowił również wobec funkcjonariuszy ABW i AW zakaz członkostwa w partii politycznej oraz uczestniczenia w działalności tej partii lub na jej rzecz, a także zakaz zrzeszania się w związkach zawodowych. Ponadto, funkcjonariusz jest obowiązany poinformować przełożonego o przynależności do stowarzyszeń krajowych, a w przypadku organizacji lub stowarzyszeń zagranicznych albo międzynarodowych, jego przynależność do nich wymaga zezwolenia Szefa właściwej Agencji lub upoważnionego przez niego przełożonego⁶⁰⁰.

Inne ograniczenia dotyczące funkcjonariuszy ABW i AW związane są z jego wyjazdem za granicę. Otóż na podstawie art. 82 ust. 1 uoabwaw, funkcjonariusz jest obowiązany uzyskać zezwolenie Szefa właściwej Agencji na wyjazd za granicę. Co więcej, jest on obowiązany poinformować Szefa Agencji, w której pełni służbę o wyjeździe za granicę dzieci pozostających na jego utrzymaniu albo współmałżonka⁶⁰¹. Rozwiązanie to pełni funkcje prewencyjną w kontekście ewentualnego werbunku funkcjonariusza ABW lub AW i jego zdrady.

Odnosząc się z kolei do uprawnień funkcjonariuszy ABW i AW podkreślić należy, że w związku z wykonywaniem zadań służbowych korzystają oni z ochrony przewidzianej w Kodeksie karnym dla funkcjonariuszy publicznych⁶⁰². Zastosowanie mają zatem przepisy rozdziału XXIX k.k. a w szczególności te z nich, które dotyczą znieważenia, naruszenia nietykalności, czy też czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego. Ponadto funkcjonariuszowi ABW lub AW przysługuje zwrot kosztów poniesionych na ochronę prawną, jeżeli postępowanie karne wszczęte przeciwko niemu o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem czynności służbowych zostanie zakończone prawomocnym orzeczeniem o umorzeniu wobec braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopelnienia przestępstwa albo wyrokiem uniewinniającym⁶⁰³.

Przysługuje mu również ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, zaistniałych w związku z wykonywaniem tych zadań, poza granicami państwa, wskutek

---

⁵⁹⁹ Art. 80a uoabwaw

⁶⁰⁰ Art. 81 ust 1 - 4 uoabwaw

⁶⁰¹ Art. 82 ust. 2 uoabwaw

⁶⁰² Art. 83 uoabwaw

⁶⁰³ Art. 84 ust. 1 uoabwaw

których nastąpiło uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia lub śmierć funkcjonariusza, jeżeli skierowano go do wykonywania zadań służbowych w państwie, którego terytorium w całości lub w części zostało uznane za strefę działań wojennych na podstawie odrębnych przepisów lub w państwie, na terytorium którego występują warunki stwarzające bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia tego funkcjonariusza⁶⁰⁴.

Do innych uprawnień funkcjonariuszy omawianych cywilnych służb specjalnych należy m.in. uprawnienie do nieodpłatnego umundurowania albo równoważnika pieniężnego w zamian za to umundurowanie albo kwoty na zakup ubrania typu cywilnego⁶⁰⁵. Ponadto, funkcjonariuszowi i członkom jego rodziny tj. małżonkowi i dzieciom przysługuje raz w roku prawo przejazdu, na koszt właściwej Agencji, środkami publicznego transportu zbiorowego do jednej wybranej przez siebie miejscowości w kraju i z powrotem⁶⁰⁶. Osobom tym mogą być przyznane także inne świadczenia socjalne (obejmują one dopłatę do wypoczynku), określone rozporządzeniem PRM⁶⁰⁷. Funkcjonariuszowi przysługują również uprawnienia pracownika związane z rodzicielstwem określone w Kodeksie pracy⁶⁰⁸. Funkcjonariuszowi ABW lub AW przysługuje także prawo do corocznego płatnego urlopu (26 dni roboczych)⁶⁰⁹, może on także otrzymać płatny urlop dodatkowy⁶¹⁰, płatny urlop zdrowotny⁶¹¹, płatny urlop szkoleniowy⁶¹², urlop okolicznościowy⁶¹³, urlop bezpłatny (do 6 miesięcy)⁶¹⁴.

Na podstawie art. 101 uoabwiiw funkcjonariuszowi, który przejawia inicjatywę i osiąga znaczące wyniki w służbie, mogą być udzielane wyróżnienia: pochwała w rozkazie; krótkoterminowy urlop wypoczynkowy w wymiarze do 7 dni roboczych; nagroda pieniężna lub rzeczowa; przedterminowe mianowanie na wyższy stopień; mianowanie na wyższe stanowisko służbowe; przedstawienie do orderu lub odznaczenia.

Oczywiście zarówno funkcjonariusze ABW, jak i AW otrzymują nieodpłatnie uzbrojenie i wyposażenie niezbędne do wykonywania czynności służbowych⁶¹⁵ a w czasie

---

⁶⁰⁴ Art. 8a ust. 1 uoabwiiw

⁶⁰⁵ Art. 86 ust. 1 uoabwiiw

⁶⁰⁶ Art. 90 ust. 1 i 5 uoabwiiw

⁶⁰⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 2003 r., w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz członkom ich rodzin. Dz.U z 2003 r., Nr 102, poz. 945. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2003 r., w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Wywiadu oraz członkom ich rodzin. Dz.U z 2003 r., Nr 83, poz. 764.

⁶⁰⁸ Art. 93 uoabwiiw

⁶⁰⁹ Art. 95 ust. 1 uoabwiiw

⁶¹⁰ Art. 97 ust. 1 i 2 uoabwiiw

⁶¹¹ Art. 98 ust. 1 uoabwiiw

⁶¹² Art. 98 ust. 2 uoabwiiw

⁶¹³ Art. 98 ust. 3 uoabwiiw

⁶¹⁴ Art. 98 ust. 4 uoabwiiw

⁶¹⁵ Art. 88 ust. 1 uoabwiiw

wykonywania zadań służbowych mogą otrzymywać nieodpłatnie wyżywienie lub równoważnik pieniężny w zamian za wyżywienie⁶¹⁶. Ze względu na specyfikę służby w ABW oraz AW okres służby ich funkcjonariuszy traktuje się jako pracę w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze w rozumieniu przepisów o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁶¹⁷.

Zarówno funkcjonariusze ABW, jak i AW ponoszą - oprócz odpowiedzialności karnej - również odpowiedzialność dyscyplinarną za popełnione przestępstwa i wykroczenia⁶¹⁸. Ponoszenie przez nich tego rodzaju odpowiedzialności jest charakterystyczne dla osób pełniących służbę publiczną. Można zatem stwierdzić, że wprowadzenie odpowiedzialności dyscyplinarnej jest znamienne dla osób pełniących służbę publiczną i jest elementem charakterystycznym dla modelu awansowego służby publicznej⁶¹⁹. Pojęcie odpowiedzialności nie jest w doktrynie prawa jednolicie definiowane. Podkreśla się, iż pojęcie to oznacza dolegliwość przewidzianą na wypadek naruszenia normy prawnej.⁶²⁰ E. Ura słusznie jednak zauważa, że termin odpowiedzialność obejmuje też „dolegliwości wynikające z naganności zachodzących stanów. Ponadto wystąpić może sytuacja naruszenia pewnych obowiązków bez wyraźnego i jednoznacznego naruszenia jakiejś normy prawnej”.⁶²¹

W. Jaśkiewicz podkreśla, iż „naruszenie przez funkcjonariusza obowiązków służbowych stanowi czyn szkodliwy dla państwa nawet wtedy, gdy nie wypełnia znamion przestępstwa karnego ani deliktu cywilnego”.⁶²² Wprowadzenie odpowiedzialności dyscyplinarnej ma więc na celu wymuszenie na funkcjonariuszach ABW i AW prawidłowej realizacji nałożonych na nich obowiązków służbowych.

Istota odpowiedzialności dyscyplinarnej tkwi w stosowaniu kar typu represyjnego, tj. kar za naruszenie obowiązków pracowniczych w znaczeniu ścisłym, reguł postępowania wyznaczanych pojęciem godności lub powagą urzędu czy zawodu, a także reguł wykonywania zawodu określonych normami zawodowej sztuki, etyki i deontologii.⁶²³ Podobne zdanie w tej materii prezentuje E. Ura, która twierdzi, iż „odpowiedzialność dyscyplinarna związana jest nie tylko z naruszeniem obowiązków ściśle związanych z

---

⁶¹⁶ Art. 89 ust. 1 uoabwaw

⁶¹⁷ Art. 92 ust. 1 uoabwaw

⁶¹⁸ Art. 144 uoabwaw

⁶¹⁹ K. Chochowski, *Model służby publicznej...*, s. 44.

⁶²⁰ W. Sanetra, *Odpowiedzialność pracownika administracji* [w:] *Pracownicy administracji w PRL*, praca zbiorowa pod red. J. Lętowskiego, Wrocław 1984, s. 381 - 382.

⁶²¹ E. Ura, *Prawo urzędnicze...*, s. 203.

⁶²² W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją prawną pracowników państwowych*, Poznań 1961, s. 122.

⁶²³ T. Kuczyński, *O odpowiedzialności dyscyplinarnej pracowników*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 9, s. 59.

wykonywaniem zadań administracji, ale także z uchybieniem godności swego stanowiska przez pracownika administracji”.⁶²⁴ Z kolei J. Jagielski i K. Rączka definiują odpowiedzialność dyscyplinarną jako odpowiedzialność ponoszoną przed władzą przełożoną lub przed specjalnie powołanymi organami egzekwowania tej odpowiedzialności z tytułu przekroczeń służbowych i naruszenia obowiązków tak w trakcie urzędowania, jak i poza nim.⁶²⁵ Odpowiedzialność dyscyplinarna jest zatem następstwem naruszenia lub niedopełnienia obowiązków służbowych i skutkuje wymierzeniem określonej kary przez bezpośredniego przełożonego lub przez specjalnie do tego powołany organ. Jak podkreśla w jednym ze swych wyroków TK odpowiedzialność dyscyplinarna znajduje uzasadnienie w społecznej roli danej grupy zawodowej, charakterze wykonywanych przez służbę publiczną zadań oraz związanych z jej działalnością oczekiwaniami i publicznym zaufaniem, jakim powinna być obdarzona. Trybunał podkreśla również, że ustanowienie odpowiedzialności dyscyplinarnej pozwala przeciwdziałać niepożądanym zachowaniom pracowników służby publicznej, które mogłyby pozbawić ją wiarygodności w oczach opinii publicznej.⁶²⁶

Jak zostało uprzednio zaznaczone, funkcjonariusze ABW i AW podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za naruszenia dyscypliny służbowej oraz w innych przypadkach określonych w ustawie⁶²⁷. Względem nich, w ramach odpowiedzialności dyscyplinarnej, mogą być wymierzone następujące kary: upomnienie; nagana; surowa nagana; nagana z ostrzeżeniem; ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe; obniżenie stopnia; pozbawienie stopnia oficerskiego; ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby; wydalenie ze służby. Widać więc, że jest to dość rozbudowany katalog i warto zastanowić się, czy nie należałoby go zmniejszyć, w szczególności w kontekście kary nagany (różnych jej rodzajów). Warto także pamiętać, że w uzasadnionych przypadkach można łączyć karę wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe oraz karę wydalenia ze służby z karą obniżenia stopnia⁶²⁸.

Możliwość wszczęcia postępowania dyscyplinarnego jest limitowana w czasie. Otóż postępowanie to nie może być wszczęte po upływie 90 dni od dnia otrzymania przez przełożonego, wiadomości o popełnieniu przewinienia lub naruszeniu dyscypliny służbowej. Także możliwość wymierzenia kary dyscyplinarnej podlega przedawnieniu (przedawnienie karalności dyscyplinarnej), nie można bowiem wymierzyć funkcjonariuszowi kary

⁶²⁴ E. Ura, *Prawo urzędnicze...*, s. 206.

⁶²⁵ J. Jagielski, K. Rączka, *Komentarz do ustawy o służbie cywilnej*, Warszawa 2001, s. 320.

⁶²⁶ Wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r., K 22/00, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 2001, nr 3, poz. 48.

⁶²⁷ Art. 145 ust. 1 uoabwiał

⁶²⁸ Art. 146 ust. 1 i 2 uoabwiał

dyscyplinarnej po upływie 1 roku od dnia popełnienia czynu, który stanowi przewinienie lub naruszenie dyscypliny służbowej. Jeżeli jednak czyn ten stanowi jednocześnie przestępstwo, wówczas przedawnienie karalności dyscyplinarnej następuje dopiero z upływem okresu przedawnienia karalności przestępstwa⁶²⁹.

Nowelizacja przepisów uoabwiał sprawiła, iż dopuszczono możliwość wznowienia postępowania dyscyplinarnego. Postępowanie dyscyplinarne zakończone ostatecznym orzeczeniem wznowia się, jeżeli: dowody, na których podstawie ustalono istotne dla sprawy okoliczności, okazały się fałszywe; zostały ujawnione istotne dla sprawy nowe fakty lub dowody, które nie były znane w toku postępowania dyscyplinarnego; orzeczenie wydano z naruszeniem przepisów, jeżeli mogło to mieć wpływ na treść orzeczenia; orzeczenie zostało wydane na podstawie innej decyzji lub orzeczenia sądu, które zostało następnie uchylone lub zmienione; prowadzone o ten sam czyn postępowanie karne, karne skarbowe lub w sprawach o wykroczenia zostało zakończone prawomocnym wyrokiem uniewinniającym albo orzeczeniem o umorzeniu postępowania ze względu na okoliczności określone w art. 17 § 1 pkt 1 lub 2 Kodeksu postępowania karnego albo w art. 5 § 1 pkt 1 lub 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia⁶³⁰. Postępowania dyscyplinarnego nie wznowia się na niekorzyść obwinionego po ustaniu karalności czynu. Nie wznowia się go również w przypadku upływu 10 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia dyscyplinarnego⁶³¹.

Na podstawie art. 151 uoabwiał właściwi do udzielania wyróżnień oraz wymierzania kar dyscyplinarnych są Szef ABW albo Szef AW, każdy w zakresie swojego działania, a także inni uprawnieni przełożeni. Szczegółowe zasady i tryb udzielania wyróżnień, przeprowadzania postępowań dyscyplinarnych, wymierzania i wykonywania kar oraz odwoływania się od wymierzonych kar, a także właściwość przełożonych w tych sprawach określa PRM w drodze rozporządzenia, odrębnie dla ABW oraz AW⁶³².

Kończąc analizę zagadnienia odpowiedzialności dyscyplinarnej funkcjonariuszy ABW i AW zaznaczyć należy, że na orzeczenie kończące postępowanie dyscyplinarne wydane w wyniku rozpatrzenia odwołania, funkcjonariuszowi przysługuje skarga do sądu administracyjnego⁶³³. Rozwiązanie to jest zgodne z zasadą sądowej kontroli rozstrzygnięć administracji publicznej i czyni zadość wymogom demokratycznego państwa prawnego, w tym zakresie.

---

⁶²⁹ Art. 147 ust. 1 - 3 uoabwiał

⁶³⁰ Art. 147a ust. 1 uoabwiał

⁶³¹ Art. 147a ust. 2 uoabwiał w zw. z art. 147b uoabwiał

⁶³² Art. 152 ust. 1 uoabwiał

⁶³³ Art. 152 ust. 2 uoabwiał

Niejako na marginesie rozważań dotyczących służby funkcjonariuszy ABW i AW należy zauważyć, iż zarówno w ABW, jak i AW mogą być zatrudniani pracownicy cywilni. Ich status prawny reguluje przede wszystkim Kodeks Pracy, choć oczywiście w przypadku jego kolizji z przepisami zawartymi w uoabwaw pierwszeństwo należy przyznać regulacji szczególnej w postaci przedmiotowej ustawy.

5.2. Służba funkcjonariuszy CBA

Prawnym aspektem służby funkcjonariuszy CBA poświęcony jest rozdział 5 ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym.

Ustawodawca formułuje szereg istotnych wymogów, których kumulatywne spełnienie warunkuje możliwość podjęcia służby w CBA. Są one zbliżone do wymogów stawianych względem funkcjonariuszy ABW i AW. Otóż, zgodnie z art. 48 uoabwaw służbę w CBA może pełnić osoba która: posiada wyłącznie obywatelstwo polskie; korzysta z pełni praw publicznych; wykazująca nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; nie była skazana za popełnione umyślnie przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe; daje rękojmię zachowania tajemnicy stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych; posiada co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe i wymagane kwalifikacje zawodowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia służby; nie pełniła służby zawodowej, nie pracowała i nie była współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, wymienionych w art. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Wspomnianą zdolność fizyczną i psychiczną kandydatów do służby oraz funkcjonariuszy CBA ustalają komisje lekarskie podległe ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych⁶³⁴. Jak zatem widać prawodawca względem funkcjonariuszy CBA sformułował (podobnie jak w przypadku funkcjonariuszy ABW i AW) szereg wymogów formalnych, jak i nieformalnych które mają sprawić, że służbę będą pełnić etyczni i profesjonalni funkcjonariusze.

Przebieg postępowania rekrutacyjnego określa art. 50 ust. 1 uoabwaw, zgodnie z którym na postępowanie to składają się: złożenie podania o przyjęcie do służby, kwestionariusza osobowego, a także dokumentów stwierdzających wymagane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz zawierających dane o poprzednim zatrudnieniu; przeprowadzenie rozmowy kwalifikacyjnej; postępowanie sprawdzające, określone w przepisach o ochronie informacji

---

⁶³⁴ Art. 49 ust. 1 uoabwaw

niejawnych; ustalenie zdolności fizycznej i psychicznej do służby w CBA. Jeżeli postępowanie rekrutacyjne dotyczy objęcia przez kandydata stanowiska wymagającego szczególnych umiejętności lub predyspozycji, wówczas postępowanie kwalifikacyjne może być rozszerzone o czynności mające na celu sprawdzenie przydatności kandydata do służby na takim stanowisku, w tym o przeprowadzenie badania poligraficznego⁶³⁵.

Celem zwiększenia możliwości pozyskania doświadczonych kadr, w odniesieniu do funkcjonariuszy lub byłych funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Policji i Straży Granicznej, można ograniczyć procedurę rekrutacji do przeprowadzenia czynności określonych w art. 50 ust. 1 pkt 1 i 2 uocba, tj. do złożenia podania o przyjęcie do służby, kwestionariusza osobowego, a także dokumentów stwierdzających wymagane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz zawierających dane o uprzednim zatrudnieniu oraz przeprowadzenia rozmowy kwalifikacyjnej⁶³⁶.

Podjęcie służby przez funkcjonariusza wymaga złożenia przez niego przysięgi, jej brak skutkuje niemożnością podjęcia przez niego służby⁶³⁷. Zgodnie z art. 52 ust. 1 uocba stosunek służbowy funkcjonariusza powstaje w drodze mianowania, na podstawie dobrowolnego zgłoszenia do służby. Początek służby funkcjonariusza liczy się od dnia określonego w decyzji o przyjęciu do służby i mianowaniu na stanowisko służbowe w CBA⁶³⁸. Przyjęcie do służby funkcjonariusza CBA oznacza, iż staje się ona funkcjonariuszem w służbie przygotowawczej, która trwa 3 lata. W tym czasie funkcjonariusz podlega szkoleniu. W przypadku przerwy w wykonywaniu przez funkcjonariusza obowiązków służbowych trwającej łącznie dłużej niż 30 dni, Szef CBA może przedłużyć okres jego służby przygotowawczej. Z drugiej jednak strony, w uzasadnionych przypadkach Szef CBA może skrócić okres służby przygotowawczej albo zwolnić funkcjonariusza od odbywania tej służby⁶³⁹.

Jeżeli funkcjonariusz po upływie okresu służby przygotowawczej uzyska pozytywną ocenę ogólną w opinii służbowej, wówczas zostaje mianowany funkcjonariuszem w służbie stałej⁶⁴⁰. Mianowanie na stanowisko służbowe odbywa się z uwzględnieniem wykształcenia i

---

⁶³⁵ Art. 50 ust. 2 uocba

⁶³⁶ Art. 50 ust. 3 uocba

⁶³⁷ Na podstawie art. 51 ust. 1 uocba, rota ślubowania brzmi następująco: „Ja, Obywatel Rzeczypospolitej Polskiej przysięgam: służyć wiernie Narodowi, pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, sumiennie i bezstronnie wykonywać obowiązki funkcjonariusza Centralnego Biura Antykorupcyjnego, nawet z narażeniem życia, a także strzec honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać dyscypliny służbowej i zasad etyki zawodowej.”. Przysięga może być złożona z dodaniem zdania „Tak mi dopomóż Bóg”.

⁶³⁸ Art. 52 ust. 2 uocba

⁶³⁹ Art. 53 ust. 1 – 2 i 4 - 5 uocba

⁶⁴⁰ Art. 53 ust. 3 uocba

kwalifikacji zawodowych funkcjonariusza⁶⁴¹. Służba przygotowawcza funkcjonariuszy CBA (czy szerzej funkcjonariuszy służb specjalnych) ma swoje uzasadnienie prakseologiczne, albowiem stojące przed nimi zadania skutecznie realizować mogą wyłącznie kompetentne, rzetelne i - co nie mniej istotne - przestrzegające zasad etycznych kadry. Okres tej służby ma przyczynić się do nabycia przez funkcjonariusza stosownej wiedzy, umiejętności i kompetencji oraz sprawdzeniu predyspozycji do wykonywania czynności służbowych. Ma jednocześnie zagwarantować, że osoby rozpoczynające służbę będą w pełni realizować cele stojące przed CBA.

Szef CBA jako przełożony wszystkich funkcjonariuszy wchodzących w skład tej służby specjalnej, pełniąc względem nich funkcje kierownicze jest właściwy do przyjmowania do służby w CBA, mianowania funkcjonariuszy na stanowiska służbowe oraz ich przenoszenia, delegowania, oddelegowania, zwalniania i odwoływania ze stanowisk służbowych, zawieszania i uchylania zawieszenia w czynnościach służbowych, zwalniania ze służby oraz stwierdzania wygaśnięcia stosunku służbowego. Sprawy te, są załatwiane przez wydanie decyzji⁶⁴².

Na mocy art. 54 ust. 2 uoeba prawodawca stwierdza, że w sprawach osobowych funkcjonariuszy innych, niż wymienione w art. 54 ust. 1, właściwi są przełożeni, upoważnieni przez Szefa CBA. Mamy tu więc do czynienia z podobnym rozwiązaniem, jak w przypadku funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Funkcjonariusze CBA podlegają także ocenie okresowej, która przybiera postać opiniowania służbowego. Zgodnie z art. 57 ust. 1 uoeba funkcjonariusz podlega opiniowaniu służbowemu nie rzadziej niż raz na 2 lata. Z kolei funkcjonariusz CBA w służbie przygotowawczej podlega opiniowaniu służbowemu nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy. Funkcjonariusza zapoznaje się z opinią służbową w terminie 7 dni od dnia jej sporządzenia. Może on w terminie 7 dni od dnia zapoznania się z opinią służbową wnieść odwołanie do wyższego przełożonego⁶⁴³. Rozwiązanie to do złudzenia przypomina to, które dotyczy funkcjonariuszy ABW i AW w omawianym przedmiocie.

Funkcjonariusza CBA można odwołać z zajmowanego stanowiska i przenieść do dyspozycji Szefa CBA. W dyspozycji tej może pozostawać nieprzerwanie nie dłużej niż 4 miesiące. Po upływie tego okresu, funkcjonariusza przenosi się na określone stanowisko służbowe, a w przypadku niewyrażenia przez niego pisemnej zgody na przeniesienie na to

---

⁶⁴¹ Art. 54 ust. 4 uoeba

⁶⁴² Art. 54 ust. 1 i 3 uoeba

⁶⁴³ Art. 57 ust. 2 i 3 uoeba

stanowisko funkcjonariusza zwalnia się ze służby, z zachowaniem uprawnień przewidzianych dla funkcjonariuszy zwalnianych na podstawie art. 64 ust. 2 pkt 4 uooba, chyba że spełnia warunki do zwolnienia ze służby na korzystniejszych zasadach⁶⁴⁴. I to rozwiązanie jest zbliżone do tego, które obowiązuje funkcjonariuszy ABW i AW.

Funkcjonariusza CBA można także z urzędu lub na jego własną prośbę przenieść do pełnienia służby albo delegować go na okres do 6 miesięcy do czasowego pełnienia służby w innej miejscowości. Okres ten może zostać przedłużony przez Szefa CBA do 12 miesięcy⁶⁴⁵. Ponadto, na mocy art. 60 ust. 1 uooba, funkcjonariuszowi CBA można powierzyć, na okres do 6 miesięcy, pełnienie obowiązków służbowych na innym stanowisku. W takim przypadku uposażenie funkcjonariusza nie może być obniżone. Z kolei gdy jest to uzasadnione realizacją zadań CBA, za zgodą funkcjonariusza, można oddelegować go do wykonywania zadań służbowych poza CBA, po jego przeniesieniu do dyspozycji Szefa CBA⁶⁴⁶.

Ustawodawca określa także przesłanki, po zaistnieniu których można przenieść funkcjonariusza CBA na niższe stanowisko służbowe. Obligatoryjnie przenosi się funkcjonariusza CBA na niższe stanowisko służbowe, gdy zostanie mu wymierzona kara dyscyplinarna wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe. Fakultatywnie zaś, w sytuacji: orzeczenia przez właściwą komisję lekarską trwałej niezdolności do pełnienia służby na zajmowanym stanowisku służbowym, jeżeli nie ma możliwości mianowania go na stanowisko równorzędne; nieprzydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonej w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; niewywiązywania się z obowiązków służbowych na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonego w okresie służby stałej w dwóch kolejnych opiniach służbowych; likwidacji zajmowanego stanowiska służbowego, gdy nie ma możliwości mianowania go na równorzędne stanowisko służbowe. Jeżeli funkcjonariusz nie wyrazi zgody na to przeniesienie, wówczas może być zwolniony ze służby⁶⁴⁷. Oczywiście, funkcjonariusza można przenieść na niższe stanowisko służbowe jeżeli sam o to wnioskuje, na jego pisemną prośbę⁶⁴⁸.

Kolejną kwestią dotyczącą funkcjonariuszy CBA, unormowaną w wspomnianej pragmatyce służbowej jest zagadnienie zawieszenia funkcjonariusza CBA w czynnościach służbowych. Na mocy art. 62 ust. 1 uooba funkcjonariusza zawiesza się w czynnościach służbowych na czas nie dłuższy niż 3 miesiące w przypadku wszczęcia przeciwko niemu

---

⁶⁴⁴ Art. 58 uooba

⁶⁴⁵ Art. 59 ust. 1 i 2 uooba

⁶⁴⁶ Art. 60 ust. 2 uooba

⁶⁴⁷ Art. 61 ust. 1-2 i 4 uooba

⁶⁴⁸ Art. 61 ust. 3 uooba

postępowania karnego w sprawie o przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwa skarbowe. Natomiast w myśl art. 62 ust. 2 przedmiotowej ustawy funkcjonariusza można zawiesić w czynnościach służbowych na czas nie dłuższy niż 3 miesiące - w przypadku wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo nieumyślne ścigane z oskarżenia publicznego, postępowania w sprawie o wykroczenie lub wykroczenie skarbowe oraz postępowania dyscyplinarnego, jeżeli jest to celowe z uwagi na dobro postępowania. W szczególnie uzasadnionych przypadkach okres zawieszenia w czynnościach służbowych można przedłużyć na dalszy czas oznaczony, nie dłuższy niż do dnia uprawomocnienia się orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym, karnym skarbowym lub postępowaniu w sprawie o wykroczenie lub wykroczenie skarbowe, a w pozostałych przypadkach na czas nie dłuższy niż 12 miesięcy.⁶⁴⁹ Funkcjonariusz zawieszony w czynnościach służbowych jest obowiązany: niezwłocznie zdać broń i legitymację służbową oraz przedmioty związane z wykonywanymi przez niego zadaniami, a w szczególności akta i dokumenty prowadzonych przez niego spraw; informować kierownika jednostki organizacyjnej o zamiarze opuszczenia miejsca zamieszkania na okres dłuższy niż 3 dni. Od decyzji o zawieszeniu funkcjonariusza w czynnościach służbowych, funkcjonariusz może zwrócić się do Szefa CBA z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy. Istota zawieszenia w czynnościach służbowych sprowadza się zatem do odsunięcia funkcjonariusza od wykonywania obowiązków służbowych⁶⁵⁰.

Ustawodawca jednoznacznie określił również, kiedy funkcjonariusza CBA zwalnia się ze służby. Na mocy art. 64 ust. 1 uocba funkcjonariusza obligatoryjnie zwalnia się ze służby w przypadku: orzeczenia trwałej niezdolności do służby przez komisję lekarską; nieprzydatności do służby, stwierdzonej w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; wymierzenia kary dyscyplinarnej wydalenia ze służby; utraty obywatelstwa polskiego lub nabycia obywatelstwa innego państwa; podania nieprawdy w oświadczeniu składanym na podstawie art. 10 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne, stwierdzonego w drodze postępowania dyscyplinarnego; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za popełnione umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe; objęcia kierowniczego stanowiska państwowego albo objęcia funkcji z wyboru w organach samorządu terytorialnego.

---

⁶⁴⁹ Art. 62 ust. 3 uocba

⁶⁵⁰ Art. 62 ust. 4 – 6 uocba

Fakultatywnie natomiast można zwolnić ze służby w przypadku: niewywiązywania się z obowiązków służbowych w okresie odbywania służby stałej, stwierdzonego w dwóch kolejnych opiniach; tymczasowego aresztowania; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo inne niż określone w art. 64 ust. 1 pkt 6; nabycia prawa do emerytury w pełnym wymiarze, określonego w przepisach odrębnych; wniesienia aktu oskarżenia w przypadku umyślnego przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego; niezłożenia w terminie oświadczenia, o którym mowa w art. 10 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne; dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na badania, o których mowa w art. 63 ust. 1a lub niepoddania się im, albo w przypadku dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na obserwację w podmiocie leczniczym, w przypadku wyrażenia zgody przez funkcjonariusza, chyba że skierowanie do komisji lekarskiej nastąpiło na wniosek funkcjonariusza; odmowy poddania się badaniu, o którym mowa w art. 63 ust. 2; upływu 12 miesięcy od dnia zaprzestania służby z powodu choroby; popełnienia przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego, w sytuacji gdy okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości. Ponadto funkcjonariusza zwalnia się ze służby w terminie do 3 miesięcy od dnia pisemnego zgłoszenia przez niego wystąpienia ze służby⁶⁵¹. Funkcjonariusz zwolniony ze służby otrzymuje niezwłocznie świadectwo służby. Może on żądać sprostowania świadectwa służby w terminie 7 dni od dnia jego otrzymania⁶⁵².

Funkcjonariusza CBA nie można jednak zwolnić ze służby w okresie ciąży, w czasie urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlopu ojcowskiego, urlopu rodzicielskiego lub urlopu wychowawczego, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 64 ust. 1 pkt 3, 4, 6 i 7 oraz ust. 2 pkt 2–5 uocba⁶⁵³. Prawodawca określił także jednoznacznie, kiedy wygasa stosunek służbowy funkcjonariusza CBA. Dzieje się to wówczas, gdy doszło: do jego śmierci lub stwierdzenia jego zaginięcia; nieobecności funkcjonariusza w służbie przez okres powyżej 3 miesięcy z powodu tymczasowego aresztowania, chyba że wcześniej nastąpiło zwolnienie funkcjonariusza ze służby⁶⁵⁴.

Warto pamiętać, iż w przypadku uchylecia prawomocnego wyroku skazującego lub prawomocnego orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego i wydania orzeczenia o umorzeniu postępowania karnego albo w przypadku uchylecia kary dyscyplinarnej wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe lub kary wydalenia ze służby,

---

⁶⁵¹ Art. 64 ust. 2 i 3 uocba

⁶⁵² Art. 69 uocba

⁶⁵³ Art. 68 ust. 1 uocba

⁶⁵⁴ Art. 65 uocba

ulegają uchyleniu skutki, jakie wynikły dla funkcjonariusza w związku z wyznaczeniem na niższe stanowisko służbowe. O uchyleniu innych skutków decyduje Szef CBA⁶⁵⁵. Z kolei w przypadku uchylenia prawomocnego wyroku skazującego lub prawomocnego orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego i wydania prawomocnego wyroku uniewinniającego ulegają uchyleniu wszystkie skutki, jakie powstały dla funkcjonariusza w wyniku postępowania dyscyplinarnego przeprowadzonego w związku z oskarżeniem o popełnienie przestępstwa stanowiącego przedmiot rozstrzygnięcia sądu⁶⁵⁶.

Podstawowe obowiązki funkcjonariusza CBA określa art. 71 ust. 1 uocba, które są konkretyzującą złożonej przysięgi. Treść roty przysięgi określa art. 51 ust. 1 uocba a formułuje ona następujące obowiązki: służenia wiernie Narodowi; pilnego przestrzegania prawa; dochowywania wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej; sumiennego i bezstronnego wykonywania obowiązków funkcjonariusza Centralnego Biura Antykorupcyjnego, nawet z narażeniem życia, a także strzeżenia honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegania dyscypliny służbowej i zasad etyki zawodowej. Niemniej istotnym obowiązkiem jest konieczność niewykonania polecenia przełożonego, jeżeli wykonanie polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa⁶⁵⁷. O odmowie wykonania polecenia funkcjonariusz informuje Szefa CBA, z pominięciem drogi służbowej. Rozwiązanie to ma na celu uniknięcie uwikłania funkcjonariuszy służb specjalnych w działalność nie mającą umocowania w prawie. Jak zatem widać występuje tu silne podobieństwo z regulacjami dotyczącymi funkcjonariuszy ABW i AW, na których również ciąży obowiązek odmowy wykonania polecenia w sytuacji, gdy jego realizacja skutkowałaby popełnieniem przestępstwa.

Na funkcjonariuszach CBA ciąży także zakaz pozostawania w stosunku pracy oraz podejmowania innego zajęcia zarobkowego poza służbą. Co więcej, w odniesieniu do nich mają zastosowanie ograniczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej wynikające z ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne. Funkcjonariusze obowiązani są do złożenia oświadczenia o swoim stanie majątkowym na zasadach, w trybie i w terminach określonych w przepisach tej ustawy. Oświadczenia te składają Szefowi CBA, zaś sam Szef CBA i jego zastępcy, oświadczenia te składają Premierowi⁶⁵⁸. Szef CBA może jednak zezwolić funkcjonariuszowi na wykonywanie poza służbą zajęcia zarobkowego o charakterze naukowym, dydaktycznym,

---

⁶⁵⁵ Art. 66 ust. 1 uocba

⁶⁵⁶ Art. 66 ust. 2 uocba

⁶⁵⁷ Art. 71 ust. 2 uocba

⁶⁵⁸ Art. 72 ust. 1 - 3 uocba

badawczo-dydaktycznym lub badawczym, jeżeli nie koliduje to z wykonywaniem przez niego zadań służbowych i nie godzi w dobro służby⁶⁵⁹.

Celem uniknięcia sytuacji korupcjogennych funkcjonariusz CBA jest obowiązany poinformować Szefa CBA o zaciąganych zobowiązaniach finansowych, a także zobowiązaniach małżonka lub osoby pozostającej z nim we wspólnym gospodarstwie domowym, jeżeli wysokość zobowiązania łącznie przekracza pięciokrotność miesięcznego uposażenia funkcjonariusza⁶⁶⁰. Kolejne zakazy dotyczą działalności politycznej funkcjonariuszy CBA. Nie mogą być oni członkiem partii politycznej ani uczestniczyć w działalności tej partii lub na jej rzecz. Nie mogą także pełnić funkcji publicznej, nie mogą również zrzeszać się w związkach zawodowych. Funkcjonariusz CBA może jednak być członkiem organizacji lub stowarzyszeń krajowych, zagranicznych albo międzynarodowych, o ile tylko uzyska stosowne zezwolenie Szefa CBA⁶⁶¹.

Funkcjonariusz CBA jest także obowiązany poinformować przełożonego o wyjeździe za granicę do państw członkowskich Unii Europejskiej, a jeżeli wyjazd ten ma mieć miejsce poza obszar Unii Europejskiej, wówczas musi on w tym celu uzyskać zezwolenie Szefa CBA⁶⁶². Zbieżne regulacje odnajdziemy w ustawie o ABW i AW, które obejmują funkcjonariuszy obu wskazanych w tym akcie normatywnym służb specjalnych.

Funkcjonariusz CBA, podobnie jak funkcjonariusze ABW i AW, w związku z wykonywaniem zadań służbowych, korzysta z ochrony przewidzianej w przepisach Kodeksu karnego dla funkcjonariuszy publicznych⁶⁶³. Objęcie funkcjonariuszy CBA ochroną przewidzianą dla funkcjonariuszy publicznych, jest w pełni zasadne i pozytywnie wpływa na efektywność realizowanych przez nich działań.

Funkcjonariusze CBA, tak jak i funkcjonariusze ABW i AW otrzymują nieodpłatnie uzbrojenie i wyposażenie niezbędne do wykonywania czynności służbowych, co oczywiście należy uznać za standard służb specjalnych⁶⁶⁴. Ze względu na szczególny charakter służby funkcjonariuszy CBA, na mocy art. 81 ust. 1 uocba, okres ich służby traktuje się jako pracę w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

Kolejne uprawnienia funkcjonariusza CBA są związane z rodzicielstwem, albowiem przysługują mu wszystkie uprawnienia pracownika związane z rodzicielstwem określone w

---

⁶⁵⁹ Art. 72 ust. 4 uocba

⁶⁶⁰ Art. 72 ust. 5 uocba

⁶⁶¹ Art. 73 uocba

⁶⁶² Art. 74 uocba

⁶⁶³ Art. 75 uocba

⁶⁶⁴ 78 ust. 1 uocba

Kodeksie pracy, z wyjątkiem art. 1867 kp⁶⁶⁵. Ponadto funkcjonariuszowi CBA przysługuje prawo do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego w wymiarze 28 dni roboczych⁶⁶⁶. Funkcjonariuszowi CBA udziela się płatnego urlopu okolicznościowego w celu zawarcia związku małżeńskiego, w przypadku urodzenia się dziecka, ślubu dziecka własnego, przysposobionego, pasierba, dziecka obcego przyjętego na wychowanie i utrzymanie, w ramach rodziny zastępczej, a także z powodu śmierci małżonka, dziecka, rodziców, rodzeństwa, teściów, dziadków i opiekunów oraz innej osoby pozostającej na utrzymaniu funkcjonariusza lub pod jego bezpośrednią opieką. Urlopu okolicznościowego można także udzielić funkcjonariuszowi w celu załatwienia ważnych spraw osobistych albo w innych przypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie. Urlopu okolicznościowego udziela się w wymiarze do 5 dni. Funkcjonariuszowi który pełni służbę w warunkach szczególnie uciążliwych lub szkodliwych dla zdrowia albo gdy jest to uzasadnione szczególnymi właściwościami służby, może być przyznany płatny urlop dodatkowy w wymiarze do 7 dni roboczych rocznie⁶⁶⁷.

Funkcjonariuszowi, który uzyskał zezwolenie na pobieranie nauki lub odbywanie studiów i naukę tę pobiera lub odbywa studia, jak również uzyskał zezwolenie na złożenie wniosku o wszczęcie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora lub stopnia doktora habilitowanego, a także na odbycie aplikacji radcowskiej lub legislacyjnej, udziela się płatnego urlopu szkoleniowego w wymiarze: na przygotowanie się do egzaminu wstępnego i jego złożenie – 7 dni; w szkołach wyższych, w każdym roku studiów – 21 dni; dla funkcjonariuszy pobierających naukę w szkołach pomaturalnych i na studiach poddyplomowych – 14 dni w celu przygotowania się i złożenia egzaminu końcowego; w celu przygotowania się do złożenia egzaminów doktorskich i obrony rozprawy doktorskiej lub dla przygotowania się do kolokwium habilitacyjnego – 28 dni; w celu przygotowania się i złożenia egzaminu radcowskiego – 30 dni; w celu przygotowania się i złożenia egzaminu po zakończeniu aplikacji legislacyjnej – 14 dni⁶⁶⁸. Funkcjonariuszowi w służbie stałej może być także udzielony, na jego pisemny wniosek uzasadniony ważnymi względami osobistymi, urlop bezpłatny w wymiarze do 6 miesięcy⁶⁶⁹. Funkcjonariusz CBA który osiąga znaczące wyniki w służbie, może otrzymać następujące wyróżnienia: krótkoterminowy urlop

---

⁶⁶⁵ Art. 82 uocba

⁶⁶⁶ Art. 84 ust. 1 uocba

⁶⁶⁷ Art. 85 ust. 1 i 4 uocba

⁶⁶⁸ Art. 85 ust. 2 uocba

⁶⁶⁹ Art. 85 ust. 3 uocba

wypoczynkowy w wymiarze do 7 dni roboczych; nagrodę pieniężną lub rzeczową; mianowanie na wyższe stanowisko służbowe; przedstawienie do orderu lub odznaczenia⁶⁷⁰.

Prawo do uposażenia funkcjonariusza CBA powstaje z dniem powołania, powierzenia obowiązków albo mianowania funkcjonariusza na stanowisko służbowe. Z tytułu służby funkcjonariusz otrzymuje jedno uposażenie i inne świadczenia pieniężne. Uposażenie to składa się z uposażenia zasadniczego i premii oraz z dodatku specjalnego - w przypadku jego przyznania⁶⁷¹. Natomiast do tych innych świadczeń pieniężnych zalicza się: należności za podróże służbowe i świadczenia przysługujące z tytułu przeniesienia lub delegowania do czasowego pełnienia służby w innej miejscowości; świadczenia związane ze zwolnieniem ze służby⁶⁷².

Funkcjonariuszowi mogą być przyznawane nagrody roczne, uznaniowe, zapomogi oraz dodatek mieszkaniowy⁶⁷³. Funkcjonariuszowi w przypadku zdarzenia losowego, powodującego pogorszenie sytuacji materialnej jego i jego rodziny można przyznać zapomogę. Przy określaniu wysokości zapomogi uwzględnia się wszystkie okoliczności mające wpływ na sytuację materialną. W związku ze śmiercią funkcjonariusza zapomogę można przyznać również członkom jego rodziny uprawnionym do policyjnej renty rodzinnej. Zapomogę tę przyznaje Szef CBA⁶⁷⁴. Z kolei w przypadku śmierci funkcjonariusza lub członka jego rodziny przysługują: zasiłek pogrzebowy; odprawa pośmiertna⁶⁷⁵. W przypadku śmierci funkcjonariusza pozostającej po nim rodzinie przysługuje odprawa pośmiertna w takiej wysokości, w jakiej przysługiwałaby temu funkcjonariuszowi odprawa, gdyby był zwolniony ze służby⁶⁷⁶. W przypadku śmierci funkcjonariusza CBA, niezależnie od odprawy pośmiertnej, przysługuje zasiłek pogrzebowy⁶⁷⁷.

Funkcjonariusz CBA, podobnie jak funkcjonariusze pozostałych służb specjalnych, za popełnione przestępstwa i wykroczenia ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną. Odpowiedzialność ta jest niezależna od odpowiedzialności karnej⁶⁷⁸. Funkcjonariusz podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za naruszenia dyscypliny służbowej oraz w innych przypadkach określonych w ustawie o CBA⁶⁷⁹. Ustawodawca określił w art. 107 ust. 2 uoeba,

---

⁶⁷⁰ Art. 88 uoeba

⁶⁷¹ Art. 89 uoeba

⁶⁷² Art. 92 ust. 1 uoeba

⁶⁷³ Art. 93 ust. 1 uoeba

⁶⁷⁴ Art. 93 c ust. 1 i 2 uoeba

⁶⁷⁵ Art. 92 ust. 2 uoeba

⁶⁷⁶ Art. 98 ust. 1 uoeba

⁶⁷⁷ Art. 100 ust. 1 uoeba

⁶⁷⁸ Art. 106 uoeba

⁶⁷⁹ Art. 107 ust. 1 uoeba

co stanowi naruszenie dyscypliny służbowej. Zgodnie z przytoczonym przepisem naruszeniem dyscypliny służbowej jest: odmowa wykonania albo niewykonanie polecenia przełożonego, względnie organu uprawnionego na podstawie ustawy do wydawania poleceń funkcjonariuszom CBA, z wyłączeniem poleceń, o których mowa w art. 71 ust. 2; zaniechanie czynności służbowej albo wykonanie jej w sposób nieprawidłowy; niedopełnienie obowiązków służbowych albo przekroczenie uprawnień określonych w przepisach prawa; wprowadzenie w błąd przełożonego lub innego funkcjonariusza, jeżeli spowodowało to lub mogło spowodować szkodę służbie, funkcjonariuszowi lub innej osobie; postępowanie przełożonego w sposób przyczyniający się do rozluźnienia dyscypliny służbowej w podległej jednostce organizacyjnej lub komórce organizacyjnej CBA; stawienie się do służby w stanie po spożyciu alkoholu lub po użyciu podobnie działającego środka oraz spożywanie alkoholu lub używanie podobnie działającego środka w czasie służby albo w obiektach lub na terenach zajmowanych przez CBA; utrata służbowej broni palnej, amunicji lub legitymacji służbowej; utrata przedmiotu stanowiącego wyposażenie służbowe, którego wykorzystanie przez osoby nieuprawnione wyrządziło szkodę obywatelowi lub stworzyło zagrożenie dla porządku publicznego lub bezpieczeństwa powszechnego; utrata materiału zawierającego informacje niejawne; ujawnianie informacji pozostającej w związku z wykonywaniem czynności służbowych.

Funkcjonariusz CBA odpowiada dyscyplinarnie, jeżeli popełnia przewinienie dyscyplinarne sam albo wspólnie lub w porozumieniu z inną osobą, a także w przypadku, gdy kieruje popełnieniem przez innego funkcjonariusza przewinienia dyscyplinarnego. Odpowiada on dyscyplinarnie także w przypadku, gdy nakłania innego funkcjonariusza do popełnienia przewinienia dyscyplinarnego albo ułatwia jego popełnienie⁶⁸⁰. Władzę dyscyplinarną wobec wszystkich funkcjonariuszy CBA posiada Szef CBA, natomiast wobec funkcjonariuszy pełniących służbę w danej jednostce organizacyjnej w władzę tę wyposażony jest kierownik jednostki organizacyjnej⁶⁸¹. Rozwiązanie to jest praktycznie identyczne jak te, które odnoszą się do funkcjonariuszy ABW i AW.

Kolejne podobieństwa dotyczą przedawnienia ścigania oraz przedawnienia karania. Otóż, na mocy art. 111 ust. 1 uocba, nie można wszcząć postępowania dyscyplinarnego po upływie 90 dni od dnia otrzymania przez przełożonego, o którym mowa w art. 110 ust. 2 wiadomości o popełnieniu przewinienia lub naruszeniu dyscypliny służbowej. Nie można również wymierzyć funkcjonariuszowi kary dyscyplinarnej po upływie 1 roku od dnia

---

⁶⁸⁰ Art. 109 uocba

⁶⁸¹ Art. 110 uocba

popelnienia czynu, który stanowi przewinienie lub naruszenie dyscypliny służbowej. Jeżeli czyn ten stanowi jednocześnie przestępstwo, przedawnienie karalności dyscyplinarnej następuje dopiero z upływem okresu przedawnienia karalności przestępstwa⁶⁸².

Katalog kar dyscyplinarnych ma charakter zamknięty, zgodnie z art. 113 ust. 1 uocba, funkcjonariuszowi mogą być wymierzane kary dyscyplinarne: nagana; ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe; wydalenie ze służby. Funkcjonariuszowi może być również wymierzona kara dodatkowa w postaci okresowego pozbawienia premii⁶⁸³.

Za popełnione przewinienie dyscyplinarne można wymierzyć tylko jedną karę dyscyplinarną. Jeżeli funkcjonariusz CBA popełni kilka przewinień dyscyplinarnych, wówczas można wymierzyć jedną karę dyscyplinarną, odpowiednio surowszą⁶⁸⁴.

Odnosząc się bezpośrednio do kwestii postępowania dyscyplinarnego należy podkreślić, że jest to postępowanie dwuinстанcyjne. Oznacza to, że od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji obwinionemu przysługuje odwołanie w terminie 7 dni od dnia doręczenia orzeczenia⁶⁸⁵. Odwołanie składa się do Szefa CBA za pośrednictwem przełożonego dyscyplinarnego, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji. Szef CBA odmawia przyjęcia odwołania, w drodze postanowienia, jeżeli zostało wniesione po terminie lub przez osobę nieuprawnioną albo jest niedopuszczalne. Postanowienie w tej sprawie jest ostateczne. Jeżeli orzeczenie lub postanowienie w pierwszej instancji wydał Szef CBA, wówczas odwołanie lub zażalenie nie przysługuje. Obwiniony może jednak, w terminie 7 dni od dnia doręczenia orzeczenia, zwrócić się do Szefa CBA z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy, do wniosku tego stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące odwołań od orzeczeń⁶⁸⁶.

Na podstawie art. 134 ust. 1 i 2 uocba orzeczenie lub postanowienie staje się prawomocne: z upływem terminu do wniesienia odwołania lub zażalenia, jeżeli go nie wniesiono; w dniu wydania przez organ odwoławczy orzeczenia lub postanowienia kończącego postępowanie. Przełożony dyscyplinarny, po uprawomocnieniu się orzeczenia lub postanowienia, niezwłocznie wykonuje orzeczoną karę. Prawomocne orzeczenie o odstąpieniu od ukarania albo o ukaraniu oraz prawomocne postanowienie o odstąpieniu od

---

⁶⁸² Art. 111 ust. 2 i 3 uocba

⁶⁸³ Art. 113 ust. 2 uocba

⁶⁸⁴ Art. 118 uocba

⁶⁸⁵ Art. 130 ust. 1 uocba

⁶⁸⁶ Art. 130 ust. 4 uocba

wszczęcia postępowania dyscyplinarnego włącza się do akt osobowych funkcjonariusza CBA⁶⁸⁷.

Wymierzona funkcjonariuszowi CBA kara dyscyplinarna może ulec zatarciu, w efekcie czego, karę uznaje się za niebyłą. Zatarcie kary dyscyplinarnej powoduje usunięcie z akt osobowych funkcjonariusza orzeczenia o ukaraniu. Orzeczenie o odstąpieniu od ukarania usuwa się z akt osobowych po upływie 6 miesięcy od dnia jego uprawomocnienia się⁶⁸⁸. Kary dyscyplinarne podlegają zatarciu po upływie: 6 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary nagany; 12 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; 18 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe⁶⁸⁹. W przypadku nienagannej służby stwierdzonej w opinii służbowej przełożony dyscyplinarny może zatrzeć karę dyscyplinarną przed upływem powyżej wskazanego terminu, jednak nie wcześniej niż przed upływem: 3 miesięcy od dnia orzeczenia kary nagany; 6 miesięcy od dnia orzeczenia kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; 12 miesięcy od dnia orzeczenia kary wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe⁶⁹⁰.

Jeżeli funkcjonariusz CBA wykaże męstwo lub odwagę oraz znaczące wyniki w służbie, wówczas przełożony dyscyplinarny może w każdym czasie zatrzeć karę dyscyplinarną⁶⁹¹. Rozwiązanie to odgrywa pozytywną rolę w motywowaniu funkcjonariuszy CBA do jak najlepszej służby i umożliwia ich przełożonym dyscyplinarnym, indywidualne podejście do sprawy. Jeżeli funkcjonariusz zostanie ponownie ukarany przed zatarciem kary dyscyplinarnej, okres wymagany do zatarcia nieodbytej kary biegnie na nowo od dnia orzeczenia nowej kary. W przypadku jednoczesnego wykonywania więcej niż jednej kary dyscyplinarnej, zatarcie kar następuje z upływem terminu przewidzianego dla kary surowszej⁶⁹².

Ustawa o CBA przewiduje również możliwość nadzwyczajnego wznowienia postępowania dyscyplinarnego. Zgodnie z art. 137 ust. 1 uoeba postępowanie dyscyplinarne zakończone prawomocnym orzeczeniem wznowia się, jeżeli: dowody, na podstawie których ustalono istotne dla sprawy okoliczności, okazały się fałszywe; zostały ujawnione istotne dla sprawy okoliczności, które nie były znane w toku postępowania dyscyplinarnego; orzeczenie wydano z naruszeniem obowiązujących przepisów, jeżeli mogło to mieć wpływ na treść

---

⁶⁸⁷ Art. 134 ust. 5 uoeba

⁶⁸⁸ Art. 136 ust. 1 i 7 uoeba

⁶⁸⁹ Art. 136 ust. 2 uoeba

⁶⁹⁰ Art. 136 ust. 6 uoeba

⁶⁹¹ Art. 136 ust. 4 uoeba

⁶⁹² Art. 136 ust. 5 i 6 uoeba

orzeczenia; orzeczenie zostało wydane w oparciu o inną decyzję lub orzeczenie sądu, które zostały następnie uchylone lub zmienione. Postępowanie dyscyplinarne wznawia się na wniosek ukaranego lub obwinionego, albo w przypadku jego śmierci - na wniosek członka rodziny uprawnionego do renty rodzinnej, jeżeli w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą wydania orzeczenia dyscyplinarnego. Wniosek o wznowienie składa się w terminie miesiąca od dnia wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego⁶⁹³. Postępowania dyscyplinarnego w przypadku śmierci obwinionego lub ukaranego nie wznawia się na niekorzyść ukaranego po ustaniu karalności przewinienia dyscyplinarnego. Postępowania tego nie wznawia się także po upływie 5 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia⁶⁹⁴. Wniosek o wznowienie postępowania dyscyplinarnego wnosi się do przełożonego dyscyplinarnego, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji w terminie 30 dni od dnia, w którym obwiniony lub ukarany dowiedział się o okoliczności stanowiącej podstawę do wznowienia postępowania⁶⁹⁵.

Od orzeczenia oraz postanowienia kończącego postępowanie dyscyplinarne funkcjonariuszowi przysługuje prawo wniesienia skargi do sądu administracyjnego⁶⁹⁶. Regulacja ta jest związana z zasadą sądowej kontroli rozstrzygnięć administracji publicznej i stanowi wyraz realizacji prawa jednostki do sądu.

5.3. Służba funkcjonariuszy SKW i SWW

Służbę funkcjonariuszy SKW i SWW regulują przepisy zawarte w uoskwisww⁶⁹⁷ a także w ustawie z dnia 9 czerwca 2006 r. o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego (zwana dalej w skrócie usfkwisww)⁶⁹⁸. Ponadto, zgodnie z art. 46 ust. 1 uoskwisww, zawodową służbę wojskową żołnierzy zawodowych na stanowiskach służbowych w SKW i SWW, w zakresie nieuregulowanym w uoskwisww, określają przepisy ustawy z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych.

Wiodącą regulacją, która ujmuje służbę funkcjonariuszy SKW i SWW jest usfkwisww. Określa ona takie kwestie jak: zasady nawiązywania stosunku służbowego; przebieg służby; korpusy i stopnie służbowe; obowiązki i prawa; uposażenie i inne świadczenia pieniężne;

---

⁶⁹³ Art. 137 ust. 2 i 3 uocba

⁶⁹⁴ Art. 137 ust. 4 i 5 uocba

⁶⁹⁵ Art. 137 ust. 7 uocba

⁶⁹⁶ Art. 139 uocba

⁶⁹⁷ Szerzej na ten temat patrz: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*,

⁶⁹⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego, tekst jedn. Dz.U z 2018, poz. 1516 z póź. zm.

odpowiedzialność dyscyplinarną – funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego⁶⁹⁹.

Ustawodawca, względem kandydatów do służby w SKW lub SWW, określił szereg wymogów. Zgodnie z art. 3 usfkwisww funkcjonariuszem SKW albo SWW może być osoba: posiadająca obywatelstwo polskie; korzystająca z pełni praw publicznych; wykazująca nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; dająca rękojmię zachowania tajemnicy stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych; posiadająca co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe i określone kwalifikacje zawodowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia służby. Wymogi te można uznać za wspólne dla pełnienia służby w służbach specjalnych. Dotyczą one posiadania zarówno określonej wiedzy i umiejętności, jak i nieskazitelnej postawy moralnej. Maja one zatem charakter zarówno formalny, jak i materialny. Wymogi te, jak stwierdza M. Karpiuk, wynikają ze statusu oraz znaczenia dla obronności i bezpieczeństwa państwa tych formacji⁷⁰⁰.

Przyjęcie kandydata do służby w SKW albo SWW następuje po przeprowadzeniu postępowania kwalifikacyjnego. Na postępowanie to składają się: przyjęcie podania o przyjęcie do służby, kwestionariusza osobowego, a także dokumentów stwierdzających wymagane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz zawierających dane o uprzednim zatrudnieniu; przeprowadzenie rozmowy kwalifikacyjnej; postępowanie sprawdzające, określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych; ustalenie zdolności fizycznej i psychicznej do służby w SKW lub SWW⁷⁰¹. Można wręcz stwierdzić, że postępowanie to jest filtrem dzięki któremu wyłania się osoby o odpowiednich z perspektywy SKW i SWW, predyspozycjach⁷⁰². W stosunku do kandydata ubiegającego się o przyjęcie do służby w SKW albo SWW na stanowisko wymagające szczególnych umiejętności lub predyspozycji, postępowanie kwalifikacyjne może być rozszerzone o czynności mające na celu sprawdzenie przydatności kandydata do służby na takim stanowisku, w tym o przeprowadzenie badania psychofizjologicznego⁷⁰³.

Wyznaczenie żołnierza zawodowego na stanowisko służbowe w SKW lub SWW następuje po przeprowadzeniu postępowania kwalifikacyjnego⁷⁰⁴. Żołnierzy zawodowych

---

⁶⁹⁹ Art. 1 usfkwisww

⁷⁰⁰ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017, s. 13.

⁷⁰¹ Art. 5 ust. 1 usfkwisww

⁷⁰² M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 14.

⁷⁰³ Art. 5 ust. 2 usfkwisww

⁷⁰⁴ Art. 47 ust. 1 usfkwisww

wyznaczają i zwalniają ze stanowisk służbowych Szefowie SKW i SWW na zasadach i w trybie określonym w ustawie z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. Jeżeli żołnierz zawodowy wyznaczony na stanowisko służbowe w SKW lub SWW pełni zawodową służbę wojskową na podstawie kontraktu na pełnienie służby terminowej, z dniem wyznaczenia na stanowisko służbowe w SKW lub SWW kontrakt na pełnienie służby terminowej staje się z mocy prawa kontraktem na pełnienie służby stałej. Fakt ten organ, który wyznaczył na stanowisko służbowe stwierdza w rozkazie personalnym⁷⁰⁵. Jak zatem widać w odniesieniu do żołnierzy zawodowych pełniących służbę na podstawie kontraktu, wyznaczenie ich na stanowisko służbowe w SKW lub SWW jest swoistą formą docenienia ich postawy, wiedzy i umiejętności. Co ciekawe, w stosunku do osób pełniących zawodową służbę wojskową w SKW i SWW, polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo przez osobę niebędącą żołnierzem zawodowym zajmującą stanowisko służbowe w SKW lub SWW ma moc rozkazu wojskowego⁷⁰⁶. W omawianym przypadku decydujące znaczenie ma zatem to, czy osoba niebędąca żołnierzem zawodowym, zajmuje czy też nie, stanowisko służbowe w danej służbie specjalnej.

Podjęcie służby przez funkcjonariusza SKW lub SWW warunkuje złożenie przez niego przysięgi⁷⁰⁷. Jej brak skutkuje niemożnością podjęcia służby. Stosunek służbowy funkcjonariusza SKW albo SWW powstaje w drodze mianowania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do służby. Mianowanie może nastąpić po odbyciu zasadniczej służby wojskowej albo po przeniesieniu do rezerwy. Konieczne jest więc posiadanie uregulowanego stosunku do służby wojskowej. Powyższego wymogu nie stosuje się względem kobiet. Co więcej, od warunku tego można odstąpić również w stosunku do absolwentów szkół wyższych⁷⁰⁸.

Osobę przyjętą do służby w SKW albo SWW mianuje się funkcjonariuszem w służbie przygotowawczej na okres 3 lat. Po upływie tego okresu i uzyskaniu pozytywnej oceny ogólnej w opinii służbowej funkcjonariusz zostaje mianowany na stałe⁷⁰⁹. Istnieje jednak możliwość skrócenia okresu służby przygotowawczej lub zwolnienia funkcjonariusza z

---

⁷⁰⁵ Art. 49 ust. 1 i 2 uoskwisww

⁷⁰⁶ Art. 51 uoskwisww

⁷⁰⁷ Rota tej przysięgi jest następująca: „Ja, Obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, świadom podejmowanych obowiązków funkcjonariusza Służby Kontrwywiadu Wojskowego (Służby Wywiadu Wojskowego), przysięgam: służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej i stać na straży Konstytucji. Przysięgam sumiennie i bezstronnie wykonywać obowiązki funkcjonariusza, w potrzebie z narażeniem życia, a także strzec honoru, godności i dobrego imienia Służby.”. Przysięga może być złożona z dodaniem zdania „Tak mi dopomóż Bóg”. Art. 6 ust. 1 usfkwisww

⁷⁰⁸ Art. 7 ust. 1 i 3 - 4 usfkwisww

⁷⁰⁹ Art. 8 ust. 1 i 2 usfkwisww

obowiązku jej odbycia⁷¹⁰. W przypadkach uzasadnionych szczególnymi kwalifikacjami funkcjonariusza Szef SKW i Szef SWW, każdy w zakresie swojego działania, może skrócić okres jego służby przygotowawczej albo zwolnić funkcjonariusza od odbywania tej służby⁷¹¹.

Organem administracji rządowej właściwym do przyjmowania do służby, mianowania funkcjonariuszy na stanowiska służbowe oraz ich przenoszenia, delegowania, oddelegowania, zwalniania i odwoływania ze stanowisk służbowych, zawieszania i uchylania zawieszenia w czynnościach służbowych, zwalniania ze służby oraz stwierdzania wygaśnięcia stosunku służbowego jest - w zakresie swojego działania - Szef SKW bądź też Szef SWW, na co bezpośrednio wskazuje art. 9 ust. 1 usfkwisww. Sprawy te załatwiane są poprzez wydanie rozkazu personalnego. W innych sprawach osobowych funkcjonariuszy właściwi są przełożeni, upoważnieni przez Szefa SKW albo Szefa SWW⁷¹².

Celem utrzymania pożądanego poziomu wyszkolenia funkcjonariuszy SKW i SWW funkcjonariusz podlega okresowemu opiniowaniu służbowemu, przeprowadzanemu: w służbie przygotowawczej – nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy; w służbie stałej – raz na 2 lata. Funkcjonariusza zapoznaje się z opinią służbową w ciągu 7 dni od dnia jej sporządzenia, który może w terminie 14 dni od dnia zapoznania się z opinią służbową wnieść odwołanie do wyższego przełożonego⁷¹³.

Ustawodawca za właściwe uznał również, by Szef SKW oraz Szef SWW, mogli odwołać funkcjonariusza z zajmowanego stanowiska i przenieść do ich dyspozycji⁷¹⁴. Zastrzegł jednak, iż może on pozostawać w dyspozycji odpowiednio Szefa SKW albo SWW nieprzerwanie nie dłużej niż 12 miesięcy⁷¹⁵. Ponadto, funkcjonariusz z urzędu lub na własną prośbę może być przeniesiony do pełnienia służby albo delegowany na okres do 6 miesięcy do czasowego pełnienia służby w innej miejscowości. W uzasadnionych przypadkach Szef SKW i Szef SWW, każdy w zakresie swojego działania, może przedłużyć okres delegowania do 12 miesięcy⁷¹⁶.

Funkcjonariuszowi można również powierzyć, na okres do 6 miesięcy, pełnienie obowiązków służbowych na innym stanowisku. W takim przypadku uposażenie funkcjonariusza nie może być obniżone⁷¹⁷. Oczywiście funkcjonariusza można przenieść na

---

⁷¹⁰ Szerzej na ten temat, patrz: M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 66 i n.

⁷¹¹ Art. 8 ust. 3 usfkwisww

⁷¹² Art. 9 ust. 2 i 3 usfkwisww

⁷¹³ Art. 12 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷¹⁴ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 71 i n.

⁷¹⁵ Art. 13 usfkwisww

⁷¹⁶ Art. 14 usfkwisww

⁷¹⁷ Art. 15 ust. 1 usfkwisww

niższe stanowisko. Obligatoryjnie dzieje się tak wówczas, gdy zostanie mu wymierzona kara dyscyplinarna wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe. Fakultatywnie natomiast funkcjonariusza można przenieść na niższe stanowisko służbowe w przypadku: orzeczenia przez właściwą komisję lekarską trwałej niezdolności do pełnienia służby na zajmowanym stanowisku służbowym, jeżeli nie ma możliwości mianowania go na stanowisko równorzędne; nieprzydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonej w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; niewywiązywania się z obowiązków służbowych na zajmowanym stanowisku służbowym, stwierdzonego w okresie służby stałej w dwóch kolejnych opiniach służbowych, między którymi upłynęło co najmniej 6 miesięcy; likwidacji zajmowanego stanowiska służbowego lub z innych przyczyn uzasadnionych potrzebami organizacyjnymi gdy nie ma możliwości mianowania go na równorzędne stanowisko służbowe. Jeżeli funkcjonariusz nie wyrazi zgody na przeniesienie na niższe stanowisko służbowe z przyczyn określonych powyżej, wówczas może być zwolniony ze służby. Funkcjonariusza można przenieść na niższe stanowisko służbowe również na jego pisemną prośbę⁷¹⁸.

Funkcjonariusz SKW lub SWW może być także zawieszony w czynnościach służbowych. Zawieszenie w czynnościach służbowych polega na odsunięciu funkcjonariusza od wykonywania obowiązków służbowych. Oznacza to, że jest on odsunięty od ich realizacji i nie wolno mu kontynuować powierzonych mu spraw⁷¹⁹. Funkcjonariusza zawiesza się rozkazem personalnym odpowiednio Szefa SKW albo Szefa SWW na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego⁷²⁰. Funkcjonariusza można zawiesić w czynnościach służbowych, na czas nie dłuższy niż 3 miesiące, w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo nieumyślne ścigane z oskarżenia publicznego, postępowania w sprawie o wykroczenie oraz postępowania dyscyplinarnego, jeśli jest to celowe z uwagi na dobro postępowania lub dobro służby⁷²¹. Nadmienić należy, że funkcjonariusz SKW lub SWW zawieszony w czynnościach służbowych jest obowiązany: niezwłocznie zdać broń i legitymację służbową oraz przedmioty związane z wykonywanymi przez niego zadaniami, a w szczególności akta i dokumenty prowadzonych przez niego

---

⁷¹⁸ Art. 16 ust. 1 - 4 usfkwisww

⁷¹⁹ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 75 i n.

⁷²⁰ Art. 17 ust. 1 usfkwisww

⁷²¹ Art. 17 ust. 2 usfkwisww

spraw; informować kierownika jednostki organizacyjnej o zamiarze opuszczenia miejsca zamieszkania na okres dłuższy niż 3 dni⁷²².

Ustawodawca określił również przesłanki, po zaistnieniu których zwalania się ze służby funkcjonariusza SKW lub SWW⁷²³. Obligatoryjnie ma to miejsce wówczas, gdy: wydane zostanie orzeczenie o trwałej niezdolności do służby przez komisję lekarską; nieprzydatność do służby zostanie stwierdzona w opinii służbowej w okresie służby przygotowawczej; wymierzona zostanie kara dyscyplinarna wydalenia ze służby; dojdzie do skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; funkcjonariusz utraci obywatelstwo polskie⁷²⁴. Fakultatywnie natomiast funkcjonariusza można zwolnić w przypadku: niewywiązywania się z obowiązków służbowych w okresie odbywania służby stałej, stwierdzonego w dwóch kolejnych opiniach, między którymi upłynęło co najmniej 6 miesięcy; skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo inne niż przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; nieobecności funkcjonariusza w służbie przez okres powyżej 3 miesięcy z powodu tymczasowego aresztowania; objęcia kierowniczego stanowiska państwowego albo objęcia funkcji z wyboru w organach samorządu terytorialnego; nabycia prawa do emerytury w pełnym wymiarze, określonego w przepisach odrębnych; gdy wymaga tego ważny interes służby; likwidacji jednostki organizacyjnej SKW albo SWW lub jej reorganizacji połączonej ze zmniejszeniem obsady etatowej, jeżeli przeniesienie funkcjonariusza odpowiednio do innej jednostki organizacyjnej SKW albo SWW lub na niższe stanowisko służbowe nie jest możliwe; upływu 12 miesięcy od dnia zaprzestania służby z powodu choroby; dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na badania, o których mowa w art. 18 ust. 1a, lub niepoddania się im, albo w przypadku dwukrotnego nieusprawiedliwionego niestawienia się na obserwację w podmiocie leczniczym, w przypadku wyrażenia zgody przez funkcjonariusza, chyba że skierowanie do komisji lekarskiej nastąpiło na wniosek funkcjonariusza; nabycia obywatelstwa innego państwa⁷²⁵.

Jeżeli funkcjonariusz SKW lub SWW z własnej inicjatywy rezygnuje ze służby, wówczas zwalnia się go ze służby w terminie do 6 miesięcy, od dnia pisemnego zgłoszenia przez niego wystąpienia ze służby⁷²⁶. Funkcjonariusz zwolniony ze służby otrzymuje

---

⁷²² Art. 17 ust. 6 usfkwisww

⁷²³ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 77 i n.

⁷²⁴ Art. 19 ust. 1 usfkwisww

⁷²⁵ Art. 19 ust. 2 usfkwisww

⁷²⁶ Art. 19 ust. 3 usfkwisww

niezwłocznie świadectwo służby. Może on żądać jego sprostowania, w terminie 7 dni od dnia jego otrzymania⁷²⁷.

Ustawodawca zwięźle określił przypadki, kiedy stosunek służbowy funkcjonariusza wygasa. Ma to miejsce wówczas gdy, dojdzie do śmierci funkcjonariusza bądź też zostanie stwierdzone zaginięcie funkcjonariusza. Zaginięcie funkcjonariusza stwierdza, w drodze decyzji, Minister Obrony Narodowej⁷²⁸. Powyższe regulacje prawne ukierunkowane są na zapewnienie tego, by służbę w SKW lub SWW pełnili kompetentni i etyczni funkcjonariusze. Warto zwrócić uwagę na fakt, że Szefowie obu służb specjalnych oraz przełożeni służbowi funkcjonariuszy dysponują szerokim wachlarzem uprawnień, dzięki którym mogą optymalizować zarówno strukturę organizacyjną, jak i proces pełnienia służby.

Zarówno w SKW, jak i SWW obowiązują, podobnie jak i w innych służbach specjalnych (z wyjątkiem CBA), korpusty i stopnie służbowe⁷²⁹. Zgodnie z art. 25 usfkwisww w SKW i SWW obowiązują następujące korpusty: korpus szeregowych; korpus podoficerów; korpus chorążych; korpus oficerów⁷³⁰. Na stopień szeregowego mianuje się funkcjonariusza z dniem mianowania na stanowisko służbowe. Z kolei na stopnie w korpusie szeregowych i podoficerów mianują przełożeni posiadający uprawnienia w sprawach osobowych funkcjonariuszy. W przypadku korpusu chorążych, na stopnie służbowe mianuje odpowiednio Szef SKW i Szef SWW lub upoważniony przez niego przełożony. Na pierwszy stopień w korpusie oficerów oraz na stopień generała brygady mianuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Ministra Obrony Narodowej. Na pozostałe stopnie w korpusie oficerów mianuje Minister Obrony Narodowej⁷³¹. Warto dodać, iż mianowanie na stopień w korpusie podoficerów lub chorążych jest uzależnione od pozytywnej opinii służbowej i zajmowanego stanowiska służbowego, a ponadto zdania odpowiedniego egzaminu⁷³². Natomiast warunkiem mianowania na pierwszy stopień w korpusie oficerów jest pozytywna opinia służbowa, zajmowanie stanowiska, z którym związany jest stopień

---

⁷²⁷ Art. 24 usfkwisww

⁷²⁸ Art. 20 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷²⁹ M. Karpniuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 81 i n.

⁷³⁰ W ramach korpusu szeregowych wyróżniamy następujące stopnie: szeregowy, starszy szeregowy. Z kolei w ramach korpusu podoficerów wyróżniamy następujące stopnie służbowe: kapral, starszy kapral, plutonowy, starszy plutonowy, sierżant, starszy sierżant, sierżant sztabowy, starszy sierżant sztabowy. W korpusie chorążych mamy do czynienia z następującymi stopniami służbowymi: młodszy chorąży, chorąży, starszy chorąży, młodszy chorąży sztabowy, chorąży sztabowy, starszy chorąży sztabowy. Z kolei w korpusie oficerów obowiązują następujące stopnie służbowe: podporucznik, porucznik, kapitan, major, podpułkownik, pułkownik, generał brygady.

⁷³¹ Art. 26 usfkwisww

⁷³² Art. 27 usfkwisww

oficera, posiadanie wyższego wykształcenia oraz zdanie egzaminu na oficera⁷³³. O utracie, pozbawieniu lub obniżeniu stopnia decyduje przełożony właściwy do mianowania na ten stopień. O utracie lub pozbawieniu stopnia podporucznika oraz stopnia generała brygady decyduje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; o utracie lub pozbawieniu pozostałych stopni w korpusie oficerów decyduje Minister Obrony Narodowej⁷³⁴.

Podstawowe obowiązki funkcjonariusza SKW lub SWW określa art. 38 usfkwisww.⁷³⁵ Zgodnie z nim, funkcjonariusz jest obowiązany dochować obowiązków wynikających z roty złożonej przysięgi, a zatem obowiązany jest służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej i stać na straży Konstytucji, a także sumiennie i bezstronnie wykonywać obowiązki funkcjonariusza, w potrzebie z narażeniem życia, jak również strzec honoru, godności i dobrego imienia Służby.⁷³⁶

Nie mniej istotne jest i to, że funkcjonariusz jest obowiązany odmówić wykonania rozkazu lub polecenia przełożonego, jeśli wykonanie rozkazu lub polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa. O odmowie wykonania takiego rozkazu lub polecenia, funkcjonariusz melduje odpowiednio Szefowi SKW albo Szefowi SWW, z pominięciem drogi służbowej⁷³⁷. Identycznie kwestia ta wygląda w odniesieniu do funkcjonariuszy pozostałych służb specjalnych. Na nich również spoczywa obowiązek odmowy wykonania rozkazu lub polecenia przełożonego, jeśli wykonanie rozkazu lub polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa. Funkcjonariusze służb specjalnych nie mogą się więc zasłaniać tym stwierdzeniem, że oni tylko wykonywali rozkazy, jeśli rozkazy te łączyłyby się z popełnieniem przestępstwa.

Funkcjonariusze zarówno SKW, jak i SWW obowiązani są powstrzymać się od podejmowania zajęć zarobkowych poza służbą. Ów zakaz może być uchylony przez odpowiednio Szefa SKW lub Szefa SWW, albowiem mogą oni wyrazić zgodę na to, by funkcjonariusz wykonywał zajęcie zarobkowe poza służbą, jeśli nie koliduje to z wykonywaniem przez niego zadań służbowych oraz nie narusza honoru, godności lub dobrego imienia służby.⁷³⁸ Zakaz ten należy postrzegać jako efekt dążeń do zachowania pożądanego standardów w odniesieniu do służby funkcjonariuszy służb specjalnych i eliminacji zjawisk patologicznych, takich jak np. korupcja.

---

⁷³³ Art. 28 usfkwisww

⁷³⁴ Art. 34 usfkwisww

⁷³⁵ Szerzej na ten temat, patrz: M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 91 i n.

⁷³⁶ Art. 6 ust. 1 usfkwisww

⁷³⁷ Art. 38 ust. 2 i 3 usfkwisww

⁷³⁸ Art. 39 usfkwisww

Zarówno funkcjonariusz SKW jak i SWW nie może być członkiem partii politycznej ani uczestniczyć w działalności tej partii lub na jej rzecz. Co więcej, nie może on być także zrzeszony w związku zawodowym. Funkcjonariusz SKW lub SWW ma bowiem służyć państwu i społeczeństwu, a nie określonej partii politycznej czy grupie społecznej. Ograniczenia obowiązujące w/w funkcjonariuszy obejmują również przynależność do stowarzyszeń krajowych albowiem funkcjonariusze SKW lub SWW obowiązani są poinformować przełożonego o przynależności do stowarzyszeń krajowych. Natomiast ich przynależność do organizacji lub stowarzyszeń zagranicznych albo międzynarodowych wymaga zezwolenia odpowiednio Szefa SKW i Szefa SWW⁷³⁹.

Kolejne ograniczenia związane są z możliwością wyjazdu za granicę funkcjonariusza SKW lub SWW, albowiem jest on obowiązany uzyskać zezwolenie odpowiednio Szefa SKW i Szefa SWW na ten wyjazd. Co więcej, jest on obowiązany również, aby poinformować odpowiednio Szefa SKW i Szefa SWW, o wyjeździe za granicę dzieci pozostających na jego utrzymaniu albo współmałżonka⁷⁴⁰.

Szereg obowiązków i ograniczeń dotyczących funkcjonariuszy SKW i SWW niejako kompensują ich liczne uprawnienie i przywileje. Jednym z najistotniejszych jest to, iż funkcjonariusze ci, w związku z wykonywaniem zadań służbowych, korzystają z ochrony przewidzianej w Kodeksie karnym dla funkcjonariuszy publicznych⁷⁴¹. Regulacja ta jest swego rodzaju standardem, jeśli chodzi o funkcjonariuszy służb specjalnych. Identyczne rozwiązanie obowiązuje względem ABW, AW, czy CBA.

Funkcjonariusz SKW lub SWW, otrzymuje nieodpłatnie uzbrojenie i wyposażenie niezbędne do wykonywania czynności służbowych, a także otrzymuje nieodpłatnie umundurowanie albo równoważnik pieniężny w zamian za to umundurowanie, albo kwotę na zakup ubrania typu cywilnego⁷⁴². Ponadto, w czasie wykonywania zadań służbowych może otrzymywać nieodpłatnie wyżywienie lub równoważnik pieniężny w zamian za wyżywienie⁷⁴³.

Kolejna grupa uprawnień funkcjonariusza SKW lub SWW związana jest z zagadnieniem ich urlopów oraz zaopatrzenia emerytalno-rentowego⁷⁴⁴. Na podstawie art. 51 ust. 1 usfkwisww okres służby funkcjonariusza traktuje się jako pracę w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze w rozumieniu przepisów o emeryturach i rentach z

---

⁷³⁹ Art. 40 ust. 1 - 4 usfkwisww

⁷⁴⁰ Art. 41 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷⁴¹ Art. 42 usfkwisww

⁷⁴² Art. 45 ust. 1 usfkwisww w zw. z art. 47 ust. 1 usfkwisww.

⁷⁴³ Art. 48 ust. 1 usfkwisww

⁷⁴⁴ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 135 i n.

Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Funkcjonariuszowi przysługują także uprawnienia pracownika związane z rodzicielstwem określone w Kodeksie pracy, z wyjątkiem jego art. 1867.⁷⁴⁵ Funkcjonariuszowi przysługuje prawo do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego w wymiarze 26 dni roboczych.⁷⁴⁶ Może on również otrzymać płatny urlop dodatkowy w wymiarze do 11 dni roboczych rocznie, jeżeli pełni służbę w warunkach szczególnie uciążliwych lub szkodliwych dla zdrowia albo, gdy jest to uzasadnione szczególnymi właściwościami służby.⁷⁴⁷ Funkcjonariuszowi, który osiągnął określony wiek lub staż służby przysługuje płatny urlop dodatkowy w każdym roku kalendarzowym w wymiarze: 5 dni roboczych, jeżeli ukończył 40 lat lub posiada 10 lat służby; 8 dni roboczych, jeżeli ukończył 45 lat lub posiada 20 lat służby; 11 dni roboczych, jeżeli ukończył 55 lat lub posiada 25 lat służby. Warto zwrócić uwagę na fakt, że łączny wymiar płatnych urlopów dodatkowych nie może przekroczyć 11 dni roboczych rocznie.⁷⁴⁸ Funkcjonariusz SKW lub SWW może otrzymać, na wniosek komisji lekarskiej, płatny urlop zdrowotny jednorazowo na okres do 2 miesięcy, łącznie w ciągu kolejnych 12 miesięcy – na okres do 6 miesięcy.⁷⁴⁹

Funkcjonariusz może otrzymać również urlop szkoleniowy. Szczegółowo kwestię tę reguluje art. 58 ust. 2 usfkwisww, na podstawie którego, funkcjonariuszowi SKW lub SWW, który uzyskał zezwolenie na pobieranie nauki lub odbywanie studiów i naukę tę pobiera lub odbywa studia, jak również uzyskał zezwolenie na złożenie wniosku o wszczęcie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora lub stopnia doktora habilitowanego, a także na odbycie aplikacji radcowskiej lub legistycznej, udziela się płatnego urlopu szkoleniowego w wymiarze: na przygotowanie się do egzaminu wstępnego i jego złożenie – 7 dni; w szkołach wyższych, w każdym roku studiów – 21 dni; dla funkcjonariuszy pobierających naukę w szkołach pomaturalnych i na studiach podyplomowych – 14 dni w celu przygotowania się i złożenia egzaminu końcowego; w celu przygotowania się do złożenia egzaminów doktorskich i obrony rozprawy doktorskiej lub dla przygotowania się do kolokwium habilitacyjnego – 28 dni; w celu przygotowania się i złożenia egzaminu radcowskiego – 30 dni; w celu przygotowania się i złożenia egzaminu po zakończeniu aplikacji legistycznej – 14 dni.

Ponadto funkcjonariuszowi SKW lub SWW udziela się urlopu okolicznościowego w celu zawarcia związku małżeńskiego, w przypadku urodzenia się dziecka, ślubu dziecka

---

⁷⁴⁵ Art. 53 usfkwisww

⁷⁴⁶ Art. 55 ust. 1 usfkwisww

⁷⁴⁷ Art. 57 ust. 1 usfkwisww

⁷⁴⁸ Art. 57 ust. 2 i 3 usfkwisww

⁷⁴⁹ Art. 58 ust. 1 usfkwisww

własnego, przysposobionego, pasierba, dziecka obcego przyjętego na wychowanie i utrzymanie, w tym także w ramach rodziny zastępczej, a także z powodu pogrzebu małżonka, dziecka, rodziców, rodzeństwa, teściów, dziadków i opiekunów oraz innej osoby pozostającej na utrzymaniu funkcjonariusza lub pod jego bezpośrednią opieką. Urlopu okolicznościowego można także udzielić funkcjonariuszowi w celu załatwienia ważnych spraw osobistych albo w innych przypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie w wymiarze do 5 dni. Funkcjonariuszowi w służbie stałej, na pisemny wniosek uzasadniony ważnymi względami osobistymi, można także udzielić urlopu bezpłatnego w wymiarze do 6 miesięcy.⁷⁵⁰

Celem wzmocnienia motywacji i pożądaných postaw funkcjonariuszy SKW i SWW funkcjonariuszowi który przejawia inicjatywę i osiąga znaczące wyniki w służbie, mogą być udzielane wyróżnienia: pochwała w rozkazie; krótkoterminowy urlop wypoczynkowy w wymiarze do 7 dni roboczych, nie więcej niż 15 dni w roku; nagroda pieniężna lub rzeczowa; przedterminowe mianowanie na wyższy stopień; mianowanie na wyższe stanowisko służbowe; przedstawienie do orderu lub odznaczenia. Właściwi do udzielania wyróżnień są Szef SKW albo Szef SWW, każdy w zakresie swojego działania, a także inni uprawnieni przełożeni.⁷⁵¹

Oczywiście funkcjonariusze SKW i SWW za swoją służbę pobierają wynagrodzenie⁷⁵². Prawo do uposażenia powstaje z dniem mianowania funkcjonariusza na stanowisko służbowe. Z tytułu służby funkcjonariusz otrzymuje jedno uposażenie i inne świadczenia pieniężne określone w przedmiotowej ustawie⁷⁵³. Uposażenie to składa się z uposażenia zasadniczego i dodatków do uposażenia⁷⁵⁴. Wyróżnia się następujące dodatki do uposażenia: dodatek za stopień; dodatek służbowy; dodatki uzasadnione szczególnymi właściwościami, kwalifikacjami, warunkami albo miejscem pełnienia służby⁷⁵⁵. Do innych, oprócz uposażenia, świadczeń pieniężnych zalicza się: zasiłek na zagospodarowanie; nagrody oraz zapomogi; nagrody jubileuszowe; należności za podróże służbowe i przeniesienia; świadczenia związane ze zwolnieniem ze służby. Oprócz powyższych, w razie śmierci funkcjonariusza lub członka jego rodziny przysługują: zasiłek pogrzebowy; odprawa

---

⁷⁵⁰ Art. 58 ust. 3 i 4 usfkwisww

⁷⁵¹ Art. 61 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷⁵² M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 161 i n.

⁷⁵³ Art. 74 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷⁵⁴ Art. 75 usfkwisww

⁷⁵⁵ Art. 79 ust. 1 usfkwisww

pośmiertna⁷⁵⁶. Funkcjonariuszowi mogą być także przyznawane nagrody roczne, uznaniowe i zapomogi⁷⁵⁷.

Funkcjonariusze SKW i SWW, podobnie jak funkcjonariusze pozostałych służb specjalnych, ponoszą niezależnie od odpowiedzialności karnej, odpowiedzialność dyscyplinarną za popełnione przestępstwa i wykroczenia⁷⁵⁸. Funkcjonariusz podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za naruszenia dyscypliny służbowej oraz w innych przypadkach określonych w przedmiotowej ustawie. Ustawodawca konkretyzuje kiedy mamy do czynienia z naruszeniem dyscypliny służbowej. Otóż w szczególności mamy z nim do czynienia wówczas, gdy ma miejsce: odmowa wykonania albo niewykonanie rozkazu lub polecenia służbowego, z wyjątkiem przypadku, o którym mowa w art. 38 ust. 2 usfkwisww oraz gdy odmowa dotyczy wykonania polecenia służbowego, które nie pozostaje w związku z pełnieniem służby; zaniechanie wykonania czynności służbowej albo wykonanie jej w sposób nieprawidłowy; niedopełnienie obowiązków służbowych albo przekroczenie uprawnień określonych w przepisach prawa; wprowadzenie w błąd przełożonego lub innego funkcjonariusza, jeżeli spowodowało to lub mogło spowodować szkodę służbie, funkcjonariuszowi lub innej osobie; postępowanie przełożonego w sposób przyczyniający się do rozluźnienia dyscypliny służbowej w podległej jednostce organizacyjnej lub komórce organizacyjnej; stawienie się do służby w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka oraz spożywanie alkoholu lub podobnie działającego środka w czasie służby albo w obiektach lub na terenach zajmowanych przez SKW albo SWW; utrata służbowej broni palnej, amunicji lub legitymacji służbowej, a także materiału zawierającego informacje niejawne; utrata przedmiotu stanowiącego wyposażenie służbowe, którego wykorzystanie przez osoby nieuprawnione wyrządziło szkodę obywatelowi lub stworzyło zagrożenie dla porządku publicznego lub bezpieczeństwa powszechnego; nadużycie zajmowanego stanowiska lub służby dla osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej; samowolne oddalenie się funkcjonariusza z rejonu zakwaterowania, jeżeli pełni służbę w systemie skoszarowanym, a także nieusprawiedliwione opuszczenie lub niestawienie się w miejscu pełnienia służby; porzucenie służby⁷⁵⁹.

---

⁷⁵⁶ Art. 83 ust. 1 i 2 usfkwisww

⁷⁵⁷ Art. 85 ust. 1 usfkwisww

⁷⁵⁸ Art. 105 usfkwisww. Szerzej patrz np.: M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 179 i n., M. Bartnik, *Odpowiedzialność dyscyplinarna funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego*, [w:] *Odpowiedzialność dyscyplinarna funkcjonariuszy bezpieczeństwa i porządku publicznego*, pod red. A. Pieczywok, M. Karpiuk, Warszawa 2016, P. Szustakiewicz, *Postępowanie dyscyplinarne w służbach specjalnych w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 8/2013.

⁷⁵⁹ Art. 106 ust. 1 i 2 usfkwisww

Funkcjonariusz odpowiada dyscyplinarnie jeżeli popełnia przewinienie dyscyplinarne sam albo wspólnie lub w porozumieniu z inną osobą, a także w przypadku, gdy kieruje popełnieniem przez innego funkcjonariusza przewinienia dyscyplinarnego. Ponadto, funkcjonariusz odpowiada dyscyplinarnie także w przypadku, gdy nakłania innego funkcjonariusza do popełnienia przewinienia dyscyplinarnego albo ułatwia jego popełnienie. Każdy z funkcjonariuszy odpowiada dyscyplinarnie w granicach swojej winy, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych osób⁷⁶⁰.

Na mocy art. 109 ust. 1 usfkwisww funkcjonariuszowi SKW lub SWW mogą być wymierzone kary dyscyplinarne: upomnienie; nagana; surowa nagana; nagana z ostrzeżeniem; ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe; obniżenie stopnia; pozbawienie stopnia oficerskiego; ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby; wydalenie ze służby. Katalog kar dyscyplinarnych w przypadku funkcjonariuszy SKW i SWW jest rozbudowany i umożliwia elastyczne piętnowanie czynów niegodnych funkcjonariusza, które łamią etos obu w/w służb. Właściwi do wymierzania kar dyscyplinarnych są Szef SKW albo Szef SWW, każdy w zakresie swojego działania, a także inni uprawnieni przełożeni⁷⁶¹. Za popełnione przewinienie dyscyplinarne można wymierzyć tylko jedną karę dyscyplinarną. Jednakże jeśli funkcjonariusz popełni kilka przewinień dyscyplinarnych, można wymierzyć jedną karę dyscyplinarną, odpowiednio surowszą⁷⁶².

Na podstawie oceny zebranego w postępowaniu dyscyplinarnym materiału dowodowego przełożony dyscyplinarny wydaje orzeczenie o: uniewinnieniu albo odstąpieniu od ukarania, albo ukaraniu, albo umorzeniu postępowania - co wynika z art. 133 ust. 1 usfkwisww. Postępowanie dyscyplinarne funkcjonariuszy SKW lub SWW jest dwuinstancyjne. Od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji obwinionemu przysługuje odwołanie w terminie 7 dni od dnia doręczenia orzeczenia. Odwołanie to składa się odpowiednio do Szefa SKW i Szefa SWW za pośrednictwem przełożonego dyscyplinarnego, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji. Szef SKW albo Szef SWW odmawia przyjęcia odwołania, w drodze postanowienia, jeżeli zostało wniesione po terminie lub przez osobę nieuprawnioną albo jest niedopuszczalne. Postanowienie w tej sprawie jest ostateczne. Jeżeli orzeczenie lub postanowienie w pierwszej instancji wydał odpowiednio Szef SKW i Szef SWW odwołanie lub zażalenie nie przysługuje. Obwiniony może jednak zwrócić się

---

⁷⁶⁰ Art. 108 usfkwisww

⁷⁶¹ Art. 122 usfkwisww.

⁷⁶² Art. 123 ust. 1 i 2 usfkwisww.

odpowiednio do Szefa SKW i Szefa SWW z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy⁷⁶³. Na orzeczenie kończące postępowanie dyscyplinarne wydane w wyniku rozpatrzenia odwołania funkcjonariuszowi przysługuje skarga do sądu administracyjnego⁷⁶⁴.

Warto wspomnieć jeszcze, iż postępowanie dyscyplinarne zakończone prawomocnym orzeczeniem wznawia się, jeżeli: dowody, na podstawie których ustalono istotne dla sprawy okoliczności, okazały się fałszywe; zostały ujawnione istotne dla sprawy okoliczności, które nie były znane w toku postępowania dyscyplinarnego; orzeczenie wydano z naruszeniem obowiązujących przepisów, jeżeli mogło to mieć wpływ na treść orzeczenia; orzeczenie zostało wydane w oparciu o inną decyzję lub orzeczenie sądu, które zostały następnie uchylone lub zmienione⁷⁶⁵.

Funkcjonariusz SKW lub SWW względem którego orzeczono karę dyscyplinarną, może ubiegać się o jej zatarcie. Na mocy art. 140 ust. 1 usfkwisww zatarcie kary dyscyplinarnej oznacza uznanie kary za niebyłą. Funkcjonariusza należy więc traktować tak, jakby nigdy kary tej względem niego nie orzeczono. Prawodawca precyzyjnie określił kiedy poszczególne kary dyscyplinarne ulegają zatarciu. Otóż kary dyscyplinarne podlegają zatarciu po upływie: 3 miesięcy od dnia wykonania kary upomnienia; 6 miesięcy od dnia wykonania kary nagany; 9 miesięcy od dnia wykonania kary surowej nagany i nagany z ostrzeżeniem; 12 miesięcy od dnia wykonania kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; 15 miesięcy od dnia wykonania kary wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe oraz obniżenia stopnia; 18 miesięcy od dnia wykonania kary pozbawienia stopnia oficerskiego; 24 miesięcy od dnia wykonania kary ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby⁷⁶⁶. Istnieje jednak możliwość szybszego zatarcia kary dyscyplinarnej, albowiem w przypadku nienagannej służby, stwierdzonej w opinii służbowej, przełożony dyscyplinarny może zatrzeć karę dyscyplinarną przed upływem w/w terminów. Co więcej, za wykazanie męstwa lub odwagi oraz znaczące wyniki w służbie przełożony dyscyplinarny może w każdym czasie zatrzeć karę dyscyplinarną⁷⁶⁷. Zatarcie kary dyscyplinarnej powoduje usunięcie z akt osobowych funkcjonariusza orzeczenia o ukaraniu. Orzeczenie o odstąpieniu od ukarania usuwa się z akt osobowych po upływie 6 miesięcy od dnia jego uprawomocnienia się⁷⁶⁸.

---

⁷⁶³ Art. 134 ust. 1 - 4 usfkwisww.

⁷⁶⁴ Art. 143 usfkwisww.

⁷⁶⁵ Art. 141 ust. 1 usfkwisww.

⁷⁶⁶ Art. 140 ust. 2 usfkwisww

⁷⁶⁷ Art. 140 ust. 3 i 4 usfkwisww

⁷⁶⁸ Art. 140 ust. 7 usfkwisww

Ze względu na potrzebę zachowania najwyższych standardów etycznych i ograniczenia możliwości działań patologicznych funkcjonariuszy SKW i SWW ustawodawca, w rozdziale V uoskwisww, tj. w art. 52 – 55, zawarł przepisy karne, które są do nich adresowane. Dotyczą one przede wszystkim zakazu prowadzenia działalności gospodarczej i kierowania podmiotami gospodarczymi, wykorzystywania informacji uzyskanych podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, do wpływania na działalność organów władzy publicznej, przedsiębiorców lub nadawców, tajnej współpracy z mediami. Powyższych przestępstw funkcjonariusz SKW lub SWW nie popełnia jednak, gdy uzyska zgodę Szefa danej służby specjalnej, a zatem odpowiednio Szefa SKW lub Szefa SWW.

Podsumowując powyższe uwagi dotyczące służby funkcjonariuszy SKW i SWW należy stwierdzić, że regulacje prawne ich dotyczące odnajdziemy przede wszystkim w uoskwisww i usfkwisww. Te dwa akty normatywne zawierają przepisy dotyczące zarówno wymogów stawianych kandydatom do służby w obu tych formacjach, jak i samego procesu rekrutacji, a także awansowania, karaniami, czy degradowania funkcjonariuszy obu tych służb specjalnych. Ponadto formułują one względem funkcjonariuszy zarówno SKW jak i SWW, szereg obowiązków związanych z ich służbą, a w pewnych sytuacjach także wobec członków ich rodzin. Z drugiej jednak strony, uciążliwość tych obowiązków niejako równoważą uprawnienia i przywileje, które im przysługują. Dotyczą one przede wszystkim sfery socjalnej, a związane są m.in.: z uposażeniem funkcjonariuszy; urlopami, które im przysługują; czy uznaniem ich służby za prace w warunkach szczególnie uciążliwych dla zdrowia.

Istotnym, w kontekście służby funkcjonariuszy SKW i SWW jest fakt, że obejmuje ich ochrona prawna przysługująca funkcjonariuszom publicznym. Należy także zauważyć, iż tak funkcjonariusze SKW jak i SWW ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną, co jest charakterystyczne dla funkcjonariuszy służb specjalnych.

Wnioski

Na podstawie powyższych rozważań dotyczących służby w służbach specjalnych należy stwierdzić, że ustawodawca względem funkcjonariuszy tych służb formułuje szereg wymogów, które mają gwarantować, że służbę pełnić będą odpowiednie osoby. Mowa tu przykładowo o wymogu: posiadania pełni praw publicznych; wykształceniu minimum średnim; legitymowania się polskim obywatelstwem; charakteryzowania się nieskazitelną postawą moralną, patriotyczną i obywatelską; dawania rękojmi zachowania tajemnicy; posiadania zdolności fizycznej i psychicznej do służby w formacjach uzbrojonych. W każdej

ze służb specjalnych kandydat do służby musi pozytywnie przejść postępowanie kwalifikacyjne, co jednak nie daje mu roszczenia o przyjęcie do służby. Warto pamiętać, iż w każdym przypadku podjęcie służby uzależnione jest od złożenia przez funkcjonariusza ślubowania. Jego brak skutkuje niemożnością jej podjęcia, a co za tym idzie nieprzydatnością takiego funkcjonariusza w służbie. W ramach każdej ze służb specjalnych funkcjonariusz przechodzi służbę przygotowawczą, której okres może - w szczególnie uzasadnionych przypadkach - ulec skróceniu. Zasadniczo jednak służba ta trwa rok czasu. W jej trakcie funkcjonariusz jest oceniany, a końcowa pozytywna ocena warunkuje nabycie przez niego statusu funkcjonariusza w służbie stałej.

Funkcjonariusze służb specjalnych pełnią służbę nie na podstawie umowy o pracę, lecz w drodze aktu mianowania, który kreuje stosunek służbowy. Pełniąc służbę ponoszą oni nie tylko odpowiedzialność prawną, ale i dyscyplinarną, co jest charakterystyczne dla służb mundurowych, w tym oczywiście i służb specjalnych⁷⁶⁹. Funkcjonariusze służb specjalnych mogą być przenoszeni, delegowani, zawieszani w czynnościach, zwalniani, odwoływani, nagradzani, karani, awansowani czy degradowani. Oczywiście nie czyni się tego w sposób całkowicie dowolny, kwestie te są bowiem uregulowane w stosownych aktach normatywnych rangi ustawowej.

Praktycznie we wszystkich rodzimych służbach specjalnych, mamy do czynienia z korpusami i stopniami służbowymi w ramach tychże korpusów. Wyjątkiem jest CBA, gdzie funkcjonują stanowiska służbowe. Wydaje się więc, że zasadne byłoby ujednoczenie tego stanu i wprowadzenie także do CBA, korpusów i stopni służbowych.

Każdemu funkcjonariuszowi służb specjalnych, w trakcie realizacji przypisanych mu zadań i obowiązków, przysługuje ochrona prawna przewidziana dla funkcjonariuszy publicznych. Zasadność tej regulacji nie budzi żadnych wątpliwości, przyczynia się bowiem do bardziej efektywnego realizowania celów służb specjalnych i wzmacniania bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy. Na funkcjonariuszach służb specjalnych ciąży szereg obowiązków i ograniczeń. Są oni obowiązani dochować obowiązków wynikających z roty

---

⁷⁶⁹ Por. np.: M. Liwo, *Status służb mundurowych i funkcjonariuszy w nich zatrudnionych*, Warszawa 2013, M. Wieczorek, *Charakter prawny stosunków służbowych funkcjonariuszy służb mundurowych*, Toruń 2017, M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego...*, P. Szustakiewicz, *Zagadnienie unifikacji przepisów regulujących stosunek służbowy funkcjonariuszy służb mundurowych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 21/2019, s. 82 i n., A. Brzostek, J. Taczowska – Olszewska, K. Walczuk, *Status prawny funkcjonariusza publicznego...*, s. 109 i n., M. Grześków, *Nawiązywanie stosunków zatrudnienia...*, T. Kuczyński, E. Mazurczak – Jasińska, J. Stelina, *System prawa administracyjnego. Stosunek służbowy...*, s. 14 i n., P. Gacek, *Nawiązanie stosunku służbowego z funkcjonariuszami Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Charakter prawny mianowania – wybrane aspekty*, [w:] „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 22/2020, s. 98 i n.

złożonego ślubowania. Winni oni zatem służyć wiernie Narodowi, chronić ustanowiony Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej porządek prawny, strzec bezpieczeństwa Państwa i jego obywateli, nawet z narażeniem życia. Wykonując powierzone mu zadania, pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać dyscypliny służbowej oraz wykonywać rozkazy i polecenia przełożonych. Ponadto, są obowiązani strzec tajemnicy prawnie chronionej, honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej. Mają także obowiązek odmowy wykonania rozkazu lub polecenia przełożonego, jeśli wykonanie rozkazu lub polecenia łączyłoby się z popełnieniem przestępstwa.

Funkcjonariusze służb specjalnych generalnie nie mogą podjąć zatrudnienia poza służbą, swobodnie wyjeżdżać za granicę, czy przynależć do partii politycznych. Pewne ograniczenia dotyczą także rodzin funkcjonariuszy, albowiem w przypadku zamiaru wyjazdu za granicę funkcjonariusz winien o tym poinformować swojego przełożonego. Ciężar służby funkcjonariuszom służb specjalnych w pewnym stopniu kompensują uprawnienia, wśród których na czoło wysuwa się uznanie ich służby za pracę w warunkach szczególnie uciążliwych dla zdrowia.

Kończąc rozważania dotyczące służby funkcjonariuszy służb specjalnych podkreślić należy, że działają oni nie dla własnego, partykularnego interesu, czy też interesu danej partii politycznej, która aktualnie jest u władzy. Przeciwnie, ich aktywność ukierunkowana jest na ochronę porządku konstytucyjnego i zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, a zatem na realizację interesu publicznego w ramach demokratycznego państwa prawnego.

VI. NADZÓR NAD SŁUŻBAMI SPECJALNYMI

Działalność służb specjalnych w każdym państwie wiąże się z władczym ich działaniem, gromadzeniem przez nie informacji, w tym takich, których ujawnienie ogółowi może spowodować negatywne postrzeganie danej osoby czy instytucji. Siłą rzeczy więc po stronie zwierzchników służb specjalnych oraz ich funkcjonariuszy może rodzić się pokusa, by wiedzę wykorzystać w celu uzyskania osobistych korzyści. Niebezpieczeństwo instrumentalnego potraktowania służb specjalnych przez sprawujących władzę, celem jej utrzymania i kontroli społeczeństwa, wymaga stworzenia mechanizmów zabezpieczających, by do tego nie doszło⁷⁷⁰. Mowa tu o instrumentach kontroli i nadzoru, które mają gwarantować prawidłowe funkcjonowanie służb specjalnych w realiach demokratycznego państwa prawnego i zapobiegać ich wynaturzeniu. Historia dostarczyła nam bowiem aż nazbyt wielu przykładów, kiedy to służby specjalne służyły zbrodniczym reżimom i współtworzyły je.

---

⁷⁷⁰ Patrz np. S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010, s. 179, M. Minkina, *Problemy badań nad wywiadem*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo polityczne*, pod red. S. Jaczyńskiego, M. Kubiaka, M. Minkiny, Warszawa–Siedlce 2012, s. 186, Z. Grzegorowski, *Instytucja „służby specjalne” a rzeczywistość funkcjonowania państwa polskiego*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2010, t. 8, s. 58, S. Zalewski, *Cywilna kontrola służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2010 numer specjalny, s. 106 i n.

Działalność służb specjalnych ukierunkowana jest na zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, a zatem na zaspokojenie jednej z wiodących potrzeb każdego człowieka. Dysfunkcje w tym zakresie mogą podminować ład publiczny i przyczynić się do pojawienia się szeregu problemów społecznych. W związku z tym, kontrola i nadzór nad służbami specjalnymi są uznawane za jeden z podstawowych elementów funkcjonowania władzy publicznej w państwach demokratycznych⁷⁷¹.

Zagadnienie nadzoru nad służbami specjalnymi należy rozpatrywać w kontekście nauki prawa administracyjnego, choć niewątpliwie pomocne są także ustalenia pozostałych spośród triady nauk prawnoadministracyjnych, tj. nauki administracji, a także nauki polityki administracyjnej⁷⁷². Z pojęciem nadzoru nierozzerwalnie wiąże się pojęcie kontroli, które jest jego składową. W powszechnej opinii nie rozróżnia się obu tych pojęć i traktuje zamiennie, co oczywiście należy uznać za błędne. Z tego też względu zasadne wydaje się podjęcie rozważań i próby odpowiedzi na pytanie: czy w odniesieniu do rodzimych służb specjalnych, mamy do czynienia z kierownictwem, nadzorem czy kontrolą? Ponadto, należy zastanowić się czy mechanizmy te służą realizacji celu, którym jest zapewnienie efektywnego i zgodnego z prawem działania służb specjalnych w Polsce? Niezgodnym bowiem z założeniami demokratycznego państwa prawnego jest odrębne ich traktowanie. Służby specjalne mają służyć państwu i jego obywatelom, a nie samym sobie, zatem konieczne jest, by owe mechanizmy kontrolno-nadzorcze prawidłowo funkcjonowały.

Jak trafnie wskazuje M. Bożek „Znaczenie działalności służb specjalnych dla podstawowych interesów państwa, przy jednoczesnym wysokim stopniu utajnienia aktywności operacyjnej tych służb, wymaga stałego nadzoru i kontroli ze strony władz politycznych (rządu i parlamentu) oraz organów wymiaru sprawiedliwości”⁷⁷³. Podobnie stwierdza T. Kuć, zdaniem którego „W ramach standardów cywilnej i demokratycznej kontroli i nadzoru zakłada się, że władza wykonawcza (egzekutywa) wyznacza kierunki działalności służb specjalnych i utrzymuje nad nimi bieżący nadzór, władza ustawodawcza (legislatywa) zajmuje się funkcjonowaniem tajnych służb przez uchwalanie przepisów dotyczących ich zadań i uprawnień, ustalanie budżetu, żądanie informacji i przesłuchiwanie osób z grona kierownictwa służb, władza sądownicza natomiast sprawuje kontrolę nad

---

⁷⁷¹ R. Jastrzębski, *Kontrola i nadzór...*, s. 34.

⁷⁷² Tak czyni to np. R. Jastrzębski, *Kontrola i nadzór...*, s. 26 i n.

⁷⁷³ M. Bożek, *Nadzór Prezesa Rady Ministrów nad służbami specjalnymi i sposoby jego realizacji w świetle obowiązującego ustawodawstwa*, „Przegląd Sejmowy” z 2010 nr 98, s. 9.

stosowaniem części metod operacyjno-rozpoznawczych oraz osądza ewentualne nadużycia funkcjonariuszy służb”⁷⁷⁴.

Podzielić należy więc pogląd S. Zalewskiego, iż „Zasadniczym celem nadzorca jest zapewnienie efektywnego funkcjonowania służb w określonych warunkach politycznych i prawnych tak, aby zapewniały wsparcie polityki państwa. Jest to zatem proces tworzenia takich warunków, w których poszczególne służby, podległe różnym decydom, zostałyby objęte spójnym – odpowiadającym potrzebom bezpieczeństwa państwa – systemem dyrektyw oraz weryfikacji ich realizacji”⁷⁷⁵.

Służby specjalne w Polsce zobligowane są do praworządnego działania. Stanowią one bowiem część aparatu władzy publicznej w państwie, który na mocy art. 7 Konstytucji RP jest obowiązany by działać na podstawie prawa i w jego granicach. Zasada praworządności wyrażona w art. 7 Konstytucji, jak podkreśla W. Sokolewicz, polega na wyeliminowaniu dowolności i samowoli z relacji pomiędzy organami władzy publicznej a obywatelami, w szczególności w sprawach odnoszących się do życiowych potrzeb oraz interesów tych ostatnich⁷⁷⁶. W przypadku służb specjalnych jest to szczególnie istotne, by zasady tej przestrzegać, zawsze bowiem istnieje pokusa by dążąc do zwiększenia sprawności ich działania, położyć na ołtarzu właśnie praworządność.

Podzielić należy zatem pogląd A. Rogala – Lewickiego, iż „Każde działanie legalnie powołanych organizacji państwowych, może się odbyć tylko w ramach prawa, poprzez prawo i nigdy poza nim. Rzecz ma się nie inaczej w stosunku do służb specjalnych”⁷⁷⁷. Zbieżne z powyższym stanowisko zajmuje A. Żebrowski zdaniem którego, „Warto wskazać na istotny element towarzyszący cywilnej kontroli nad służbami specjalnymi, jakim jest dominacja prawa nad działaniami politycznymi a także zasada podziału władzy i jej równowagi. Należy pamiętać, że to władza, której źródłem jest przede wszystkim porządek prawny, zobowiązuje cywilne i wojskowe służby do przestrzegania zasady praworządności i podporządkowuje ich korzyści – korzyściom ogólnospołecznym”⁷⁷⁸.

Zasada praworządności przenika cały rodzimy system prawa, przy czym ściśle wiąże się z zasadą demokratycznego państwa prawnego, która z kolei znajduje się w art. 2

---

⁷⁷⁴ T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017 nr 16, s. 190.

⁷⁷⁵ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 116.

⁷⁷⁶ W. Sokolewicz, *Komentarz do art. 7 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 3. Patrz również przytoczona tam literatura.

⁷⁷⁷ A. Rogala – Lewicki, *Służby specjalne a organy władzy państwowej – relacje instytucjonalne*, FSAP 2011, s. 10. http://www.fsap.pl/documents/publications/Sluzby_Specjalne_a_organy_wladzy_panstwowej.pdf data dostępu 03.01.2019

⁷⁷⁸ A. Żebrowski, *Kontrola cywilna...*, s. 132.

Konstytucji⁷⁷⁹. Należy więc stwierdzić, że interpretacja pojęcia praworządności winna być dokonywana w duchu art. 2 Konstytucji, a zatem winna być zgodna z zasadą: państwa prawnego; państwa demokratycznego; państwa sprawiedliwego.⁷⁸⁰ Dopiero po uwzględnieniu tych uwag możliwe stanie się pełne odczytanie treści zasady praworządności i odniesienie jej do działalności administracji publicznej, w tym służb specjalnych⁷⁸¹. Wszelkie uchybienia w tym zakresie należy uznać za stan patologiczny, który winien być zlikwidowany. Dlatego też takiego znaczenia nabiera kwestia skonstruowania skutecznego systemu nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce.

Potoczne rozumienie pojęcia kontroli różni się w dużym stopniu od tego, które przyjmuje w doktrynie prawa administracyjnego. W powszechnym mniemaniu kontrolę utożsamia się ustalaniem tego, co dzieje się w danej jednostce i w razie wystąpienia nieprawidłowości, pociąganie do odpowiedzialności. W doktrynie prawa natomiast pojęcie kontroli jest bardziej precyzyjne, gdyż za taką uznajemy działalność polegającą na ustalaniu tego co jest, porównywanie do istniejącego wzorca i formułowanie stosownych wniosków. Nie pojawia nam się zatem element władczego działania prowadzącego do usunięcia stwierdzonych naruszeń – z czym mamy do czynienia w przypadku nadzoru, bądź kierownictwa.

Jak podkreślają M. Wierzbowski i A. Wiktorowska „Pojęcie kontroli jest używane dla określenia funkcji organu polegającej wyłącznie na sprawdzeniu działalności innych jednostek, bez stałych możliwości wpływania na działalność jednostek kontrolowanych poprzez wydawania im nakazów czy poleceń”⁷⁸². Zbieżny pogląd prezentuje m.in. A. Sylwestrzak, który w obszernej monografii *Kontrola administracji publicznej w III RP* stwierdza, iż „Przez kontrolę rozumiemy badanie określonego problemu bez ingerencji w funkcjonowanie podmiotu kontrolowanego. Kontrola prowadzi zatem do uformowania tylko obrazu działania jednostki kontrolowanej, może wprawdzie formułować wnioski mające na celu poprawę tej działalności, lecz organ kontrolujący nie posiada żadnych uprawnień w zakresie ingerencji władczej”⁷⁸³.

---

⁷⁷⁹ Zgodnie z art. 7 Konstytucji RP, organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Natomiast w myśl art. 2 Konstytucji RP, Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczowionym zasadą sprawiedliwości społecznej. Dz. U. z 1997 r., Nr. 78, poz. 483.

⁷⁸⁰ Por. np.: W. Sokolewicz, *Komentarz do art. 2 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 1 - 73; M. Grzybowski, *Administracja publiczna a ład konstytucyjny*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. J. Hausnera, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 27 i n.

⁷⁸¹ K. Chochowski, *Aktualność myśli Profesora Jerzego Stefana Langroda w przedmiocie zasadności bezstronnej kontroli nad administracją publiczną*, [w:] *Teoria instytucji prawa administracyjnego, Księga pamiątkowa profesora Jerzego Stefana Langroda*, pod red. J. Niczyporuka, Paryż 2011, s. 75.

⁷⁸² *Prawo administracyjne*, pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2000, s. 103.

⁷⁸³ A. Sylwestrzak, *Kontrola administracji publicznej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2004, s. 10.

Pod pojęciem kontroli rozumie się zatem, w świetle nauki prawa administracyjnego, badanie - z punktu widzenia określonych kryteriów - stanu organizacyjnego administracji oraz jej zachowania się⁷⁸⁴. Warto zaznaczyć, iż „Do kontroli mogą być powołane podmioty usytuowane na zewnątrz administracji (kontrola zewnętrzna) oraz znajdujące się wewnątrz administracji (kontrola wewnętrzna)”⁷⁸⁵. Generalizując należy stwierdzić, iż przez kontrolę w doktrynie prawa administracyjnego rozumie się: badanie zgodności stanu istniejącego ze stanem postulowanym; ustalenie zasięgu i przyczyn rozbieżności; przekazanie wyników tego ustalenia, a czasem wynikających stąd dyspozycji zarówno podmiotowi kontrolowanemu, jak i podmiotowi zwierzchniemu⁷⁸⁶.

Pojęciem szerszym niż kontrola jest pojęcie nadzoru. Jak stwierdzają J. Stelmasiak i J. Szreniawski „Nauka prawa administracyjnego traktuje nadzór jako aktywna możliwość władczego wkraczania w działalność jednostki nadzorowanej oraz zaznacza określony stopień współodpowiedzialności za jej pracę”⁷⁸⁷. Nadzór łączy prawo kontroli i prawo do wydawania poleceń wiążących podmiot nadzorowany. Jak zgodnie zaznaczają M. Wierzbowski i A. Wiktorowska „(...) termin nadzór jest używany najczęściej dla określenia sytuacji, w której organ nadzorujący jest wyposażony w środki oddziaływania na postępowanie organów czy jednostek nadzorowanych, nie może jednak wyręczać tych organów w ich działalności. Uprawnienia nadzorcze oznaczają tyle, co prawo do kontroli, wraz z możliwością wiążącego wpływania na organy czy instytucje nadzorowane”⁷⁸⁸. Celem nadzoru jest bowiem usuwanie lub zapobieganie powstawaniu nieprawidłowości w działaniu organów podlegających nadzorowi⁷⁸⁹. Ponadto, na co wskazuje P. Sobieszewski, celem tym jest również utrzymanie jednolitości działania wszystkich elementów administracji publicznej⁷⁹⁰.

Zdaniem J. Zimmermanna „Istotą nadzoru jest wyciąganie konsekwencji z zachowania organu podporządkowanego, które jest obserwowane przez organ nadzorczy z punktu

⁷⁸⁴ *Encyklopedia Prawa Administracyjnego*, pod red. M. Domagały, A. Haładyj, S. Wrzoska, Warszawa 2010, s. 42, *Prawo administracyjne...*, s. 341 i n.

⁷⁸⁵ *Kompedium wiedzy administratywisty*, pod red. S. Wrzoska, Lublin 2008 s. 45.

⁷⁸⁶ J. Boć, *Kontrola administracji*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. A. Błaś, J. Boć, J. Jezewski, Kolonia Limited 2004, s. 327. Podobnie np.: M. Zirk Sadowski, *Kontrola administracji publicznej*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. J. Hausner, Warszawa 2005, s. 259, Z. Duniewska, B. Jaworska – Dębska, R. Michalska – Badziak, E. Olejniczak – Szałowska, M. Stahl, *Prawo administracyjne, pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, Warszawa 2002, s. 387 i n., D. Wacinkiewicz, *Kontrola i nadzór w prawie komunalnym*, Warszawa 2007, s. 109 i n., J. Boć, *Prawo administracyjne*, pod red. J. Bocia, Kolonia Limited 2010, s. 378 i n., J. Kisielewicz, *Repetitorium z nauki o administracji*, Przemysł 2007, s. 68 i n., J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012, s. 150, *Prawo administracyjne ustrojowe. Podmioty administracji publicznej*, pod red. J. Stelmasiaka i J. Szreniawskiego, Bydgoszcz – Lublin 2002, s. 13. E. Ochendowski, *Prawo administracyjne, część ogólna*, Toruń 2001, s. 389 i n.

⁷⁸⁷ *Prawo administracyjne ustrojowe...*, s. 12 i 13.

⁷⁸⁸ *Prawo administracyjne...*, s. 103.

⁷⁸⁹ Tak uważa S. Cieślak, *Praktyka organizowania administracji...*, s. 67.

⁷⁹⁰ *Ustrój administracji publicznej*, pod red. J. Szreniawskiego, Lublin 1995, s. 153.

widzenia określonego, wybranego kryterium nadzoru, czyli wzorca z którym porównuje się dane zachowanie”⁷⁹¹. Zasadniczo więc, w sferze prawa administracyjnego pod pojęciem nadzoru rozumie się badanie działalności danego podmiotu administrującego (kontrola) połączone z możliwością pomocy, wpływu, a także modyfikacji tej działalności, dokonywane przez organ zwierzchni organizacyjnie bądź funkcjonalnie, w celu zapewnienia zgodności tej działalności z prawem, a w określonych przypadkach zgodności z pewnymi wartościami szczegółowymi (także określonymi w prawie)⁷⁹².

W doktrynie i teorii prawa administracyjnego wyróżnia się różne rodzaje nadzoru. J. Służewski wyróżnia nadzór: prewencyjny, weryfikacyjny, a także represyjny⁷⁹³. Z kolei M. Tarka wyodrębnia cztery rodzaje nadzoru: prewencyjny, weryfikacyjny, pozytywny, kształtujący⁷⁹⁴. Większość autorów wyodrębnia jednak trzy rodzaje nadzoru, a mianowicie nadzór: zwierzchni, ogólny, specjalistyczny⁷⁹⁵.

Nadzór zwierzchni obejmuje podmioty nie podporządkowane hierarchicznie organowi nadzorującemu. Przepisy rangi ustawowej muszą określać wówczas uprawnienia organu nadzoru i środki, którymi może się posługiwać w odniesieniu do podmiotów nadzorowanych⁷⁹⁶. Z kolei nadzór ogólny to nadzór sprawowany w ramach nadrzędności i podporządkowania między jednostkami posiadającymi własne kompetencje, który traktowany jest najczęściej jako element kierowania⁷⁹⁷. Natomiast nadzór specjalistyczny występuje wówczas, gdy organy nadzoru specjalistycznego realizują nadzór w ściśle określonych dziedzinach, w stosunku do podmiotów, które wykonują działalność poddaną szczególnej regulacji prawnej. Nadzór specjalistyczny jest wykonywany w ściśle określonych dziedzinach przez organy administracji w stosunku do jednostek realizujących działalność poddaną szczególnej regulacji prawnej. Organy nadzoru specjalistycznego nie znajdują się w stosunku do jednostek nadzorowanych w układzie podporządkowania i nadrzędności. Nadzór specjalistyczny jest narzędziem działania organów wykonujących tzw. policję administracyjną, czyli władczych czynności mających na celu zapewnienie wykonywania przepisów prawa administracyjnego⁷⁹⁸.

---

⁷⁹¹ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012, s.149.

⁷⁹² *Prawo administracyjne*, pod red. J. Bocia, Kolonia Limited 2010, s. 239.

⁷⁹³ J. Służewski, *Kontrola i nadzór*, [w:] T. Bocheński, S. Gebert, J. Służewski, *Rady narodowe i terenowe organy administracji państwowej*, Warszawa 1977, s. 259-263.

⁷⁹⁴ M. Tarka, *Istota prawna nadzoru w gospodarce państwowej*, Poznań 1990, s. 14.

⁷⁹⁵ Patrz: J. Stelmasiak, J. Szreniawski, *Prawo administracyjne ustrojowe...*, s. 13.

⁷⁹⁶ Por. Wyrok NSA z dnia 07.02.1996 r., III SA 327/95, ONSA 1996, nr 4, poz. 193.

⁷⁹⁷ J. Szreniawski, *Wstęp do nauki administracji...*, s. 61.

⁷⁹⁸ Patrz: J. Stelmasiak, J. Szreniawski, *Prawo administracyjne ustrojowe...*, s. 13.

Odnosnie nadzoru ogólnego należy stwierdzić, że immanentną cechą nadzoru ogólnego jest posiadanie przez organ nadzoru pozycji nadrzędnej w stosunku do podmiotu nadzorowanego, a w konsekwencji podporządkowanie podmiotu nadzorowanego organowi nadzorującemu. Natomiast w przypadku nadzoru zwierzchniego warto pamiętać, że nadzór ten dotyczy podmiotów nadzorowanych, które nie są hierarchicznie podporządkowane organowi nadzorującemu. Z hierarchicznym podporządkowaniem mamy do czynienia wówczas, gdy występuje podwójna zależność: zależność organizacyjna i służbowa oraz zależność osobowa. Z zależnością organizacyjną i służbową mamy do czynienia wówczas gdy organ nadrzędny ma prawo do wydawania obowiązujących dla organu podległego aktów generalnych (zarządzeń) oraz aktów indywidualnych (poleceń), a także prawo do przejęcia sprawy i podjęcia rozstrzygnięcia zamiast organu podległego (substytucja). Z kolei zależność osobowa zakłada prawo organu nadrzędnego do obsadzania stanowisk w organie podległym, prawo stosowania środków odpowiedzialności służbowej i dyscyplinarnej, prawo do decydowania o nagradzaniu i awansowaniu⁷⁹⁹. Tak więc hierarchiczne podporządkowanie oznacza brak samodzielności organów niższego stopnia i cechuje centralistyczne systemy organizacji administracji⁸⁰⁰. Cechą charakterystyczną nadzoru zwierzchniego jest określenie przez prawo uprawnień organu nadzoru i środków, za pomocą których może on wpływać na działalność podmiotów nadzorowanych⁸⁰¹.

Zapewnienie prawidłowego funkcjonowania służb specjalnych - w realiach demokratycznego państwa prawnego - jest jednym z istotnych wyzwań stojących nie tylko przed prawodawcą, ale i centrum administracyjnym państwa. Pod pojęciem prawidłowego ich działania rozumiem, nie tylko efektywne, ale również legalne ich funkcjonowanie w Polsce. Dlatego takiego znaczenia nabiera kwestia właściwie skonstruowanego modelu nadzoru nad służbami specjalnymi, w ramach którego dzięki zróżnicowanemu instrumentarium środków nadzoru możliwe będzie zidentyfikowanie i wyeliminowanie czynników zaburzających ów stan.

Podobnie na kwestię tę zapatruje się M. Bożek, zdaniem którego aktywność służb specjalnych wymaga stałego nadzoru i kontroli ze strony władz politycznych (Parlamentu i rządu) oraz bezstronnych sądów. Stwierdza on następnie, iż fundamentem demokratycznego zarządzania służbami specjalnymi jest to, że: rząd wyznacza kierunki działalności służb specjalnych i sprawuje nad nimi bieżący nadzór; parlament zajmuje się kontrola działalności

⁷⁹⁹ Patrz: E. Olejniczak-Szałowska, [w:] *Prawo administracyjne-pojęcia instytucje...*, s. 131.

⁸⁰⁰ M. Wierzbowski, A. Wiktorowska, [w:] *Prawo administracyjne...*, s. 105.

⁸⁰¹ Por. J. Staryszak, *Prawo nadzoru nad administracją samorządową w Polsce*, Warszawa 1931, s. 107-110.

takich służb poprzez wprowadzanie praw, ustalanie ich budżetu, żądanie informacji i przesłuchiwanie osób odpowiedzialnych za kierowanie służbami; władza sądownicza kontroluje stosowanie uprawnień specjalnych przez sędziów nadużycia służb⁸⁰². Zbieżny pogląd prezentuje T. Kuć, który twierdzi że „Cywilne i demokratyczne zwierzchnictwo nad organami wchodzącymi w skład tzw. resortów siłowych oraz nad służbami specjalnymi jest standardem w państwach o utrwalonych tradycjach demokratycznych”⁸⁰³. Celem nadzorca jest zapewnienie efektywnego funkcjonowania służb w określonych warunkach politycznych i prawnych tak, aby zapewniały wsparcie polityki państwa. Jest to zatem proces tworzenia takich warunków, w których poszczególne służby, podległe różnym decydom, zostałyby objęte spójnym – odpowiadającym potrzebom bezpieczeństwa państwa – systemem dyrektyw oraz weryfikacji ich realizacji⁸⁰⁴. Jak podkreśla S. Galij – Skarbińska „W demokratycznym państwie służby wywiadowcze powinny być skuteczne, politycznie neutralne lub bezstronne, stosować się do etyki zawodowej i działać w ramach swoich mandatów prawnych, zgodnie z prawem konstytucyjnym, normami i demokratycznymi praktykami państwa”⁸⁰⁵. Muszą być zatem poddane mechanizmom kontrolnym.

Służby specjalne stanowią niewątpliwie część aparatu administracji rządowej. Z tego też względu, podejmując rozważania dotyczące kwestii nadzoru nad służbami specjalnymi, należy odnieść się do pozycji ustrojowej PRM względem administracji rządowej i jego uprawnień w zakresie kierownictwa oraz właśnie nadzoru i kontroli⁸⁰⁶. Na podstawie art. 146 ust. 3 Konstytucji, Rada Ministrów kieruje administracją rządową. Na jej czele stoi Prezes Rady Ministrów, który w myśl art. 148 Konstytucji: reprezentuje Radę Ministrów, kieruje pracami Rady Ministrów, wydaje rozporządzenia, zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania, koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów, sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach, jest zwierzchnikiem służbowym pracowników administracji rządowej.

Odnosnie wspomnianego kierownictwa wnikliwie uwagi przedstawił P. Sarnecki, stwierdzając iż „W teorii prawa administracyjnego „kierowanie” rozumiane jest jako najdalej

⁸⁰² M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 140.

⁸⁰³ T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu...*, s. 190.

⁸⁰⁴ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 204.

⁸⁰⁵ S. Galij – Skarbińska, *Model zmiany cywilnych służb specjalnych...*, s. 106.

⁸⁰⁶ Podobnie na tę kwestię zapatruje się K. Dunaj uznając wręcz za oczywiste, że służby specjalne znajdują się w strukturze administracji rządowej i w tej perspektywie należy prowadzić rozważania dotyczące nadzoru i kontroli nad nimi. K. Dunaj, *Z zagadnień nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce*, [w:] *Zakres działania administracji publicznej w Polsce i na Ukrainie. Wybrana problematyka*, pod red. M. Ciecierskiego, M. Czuryk, M. Karpiuka, Warszawa – Kijów 2016, s. 39 i 40.

posunięty środek oddziaływania organu zwierzchniego na organ podporządkowany. Przepisy prawne używają zwykle tego określenia dla oddania relacji między organem hierarchicznie nadrzędnym i organem funkcjonalnie oraz służbowo mu podporządkowanym. Prawo nie tyle określa przy tym pozytywnie wszystkie elementy kompetencyjne tego pojęcia, ile wskazuje granice możliwości kierowniczych, których organ nadrzędny nie może przekraczać, pozwalając mu na swobodę posługiwania się dowolnymi środkami oddziaływania w tych granicach⁸⁰⁷. Jak zatem widać, już na podstawie norm konstytucyjnych, PRM sprawuje ogólne kierownictwo nad służbami specjalnymi, a co za tym idzie, również ich kontrolę. Koordynuje ich funkcjonowanie i wyznacza kierunki działalności, w oparciu o ustalenia wynikające z polityki przyjętej przez RM.

Istotne znaczenie dla prowadzonych rozważań dotyczących nadzoru nad służbami specjalnymi i pozycji Premiera w tym procesie mają przepisy nie tylko ustaw kompetencyjnych, ale także ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów⁸⁰⁸ oraz ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej⁸⁰⁹. Na podstawie art. 5 pkt 2 ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów, w celu wykonania zadań i kompetencji określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i ustawach, Prezes Rady Ministrów może w szczególności żądać informacji, dokumentów i sprawozdań okresowych lub dotyczących poszczególnej sprawy albo rodzaju spraw od ministra, kierownika urzędu centralnego lub wojewody oraz od pracowników urzędów organów administracji rządowej po zawiadomieniu właściwego ministra, kierownika urzędu centralnego lub wojewody. Wydaje się więc, że przepis ten stanowi samoistną podstawę do sprawowania kontroli nad służbami specjalnymi, w zakresie wynikającym z określonych w w/w aktach normatywnych, zadań i kompetencji Rady Ministrów, w szczególności dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa oraz porządku publicznego.

Z kolei odnośnie kwestii sprawowania przez niego nadzoru nad służbami specjalnymi należy zwrócić uwagę na przepis art. 33a ust. 1 pkt 7 i 7a ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, na podstawie którego PRM sprawuje nadzór nad działalnością administracji rządowej nieobjętą zakresem działów administracji rządowej, wykonywaną przez ABW i AW oraz CBA⁸¹⁰. Zakres tego nadzoru określają ustawy, co wynika z art. 33a ust. 2 przedmiotowej ustawy. Trafnie więc stwierdza W. Góralczyk jr., iż

---

⁸⁰⁷ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 146 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2001, s. 19.

⁸⁰⁸ Tekst jednolity Dz.U z 2012, poz. 392 z póź. zm.

⁸⁰⁹ Tekst jednolity Dz.U z 2018, poz. 762 z póź. zm.

⁸¹⁰ Szerzej na ten temat, patrz np. M. Kolaszyński, *Nadzór nad cywilnymi służbami specjalnymi*, „Studia prawnicze. Rozprawy i materiały”, 2013 nr 2, s. 89 i n.

„Wspomniany nadzór może być sprawowany przez stosowanie środków nadzorczych wprowadzonych przez odrębne ustawy”⁸¹¹. Co więcej, na podstawie art. 33b ust. 1 z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Prezes Rady Ministrów wykonując politykę Rady Ministrów wydaje kierownikom urzędów, o których mowa w art. 33a ust. 1 wiążące wytyczne i polecenia, a zatem również Szefom ABW, AW, czy CBA. Wytyczne i polecenia te nie mogą dotyczyć rozstrzygnięć co do istoty sprawy załatwianej w drodze decyzji administracyjnej⁸¹². Należy więc stwierdzić, że nadzór ten wynikający z w/w przepisu obejmuje cywilne służby specjalne, a nie wojskowe służby specjalne. Nie oznacza to oczywiście, iż te ostatnie wyłączone są spod nadzoru PRM. Na podstawie ustawy kompetencyjnej, tj. ustawy o SKW i SWW, i te służby podlegają jego nadzorowi.

W związku z powyższym, by określić zakres nadzoru PRM nad służbami specjalnymi, konieczne jest uwzględnienie nie tylko ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, czy ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów, ale również ustaw kompetencyjnych, zarówno tych które dotyczą cywilnych służb specjalnych, jak i tych, które regulują funkcjonowanie wojskowych służb specjalnych. W przypadku tzw. cywilnych służb specjalnych podstawowe znaczenie mają normy zawarte w art. 3 ust. 1 i 2 uoabw i art. 5 ust. 2 uocba. Na ich podstawie zarówno Szef ABW, AW, jak i CBA, mają status centralnych organów administracji rządowej. Pewna językowa różnica zarysowuje się jednak w przypadku normatywnego określenia więzi pomiędzy PRM a Szefami tychże służb specjalnych. Otóż w odniesieniu do Szefa ABW i Szefa AW ustawodawca stwierdza, że podlegają oni bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów, natomiast w przypadku Szefa CBA uznaje, że podlega on nadzorowi Premiera.

Biorąc pod uwagę, że PRM powołuje i odwołuje Szefów cywilnych służb specjalnych⁸¹³ oraz to, że może wydawać im wiążące wytyczne i polecenia⁸¹⁴ należy stwierdzić że Szefowie tych służb są w stosunku podległości bezpośredniej względem PRM⁸¹⁵. Wydawać się więc może, że w omawianym przypadku mamy do czynienia z hierarchicznym podporządkowaniem, tak jednak nie jest. Hierarchiczne podporządkowanie zakłada bowiem pełną zależność tak służbową, jak i osobową organu podległego, a zatem wyklucza jego samodzielność. Szef ABW, AW, czy CBA, mają status centralnych organów administracji rządowej, a takowe są właśnie samodzielne, co przekreśla możliwość uznania ich

---

⁸¹¹ W. Góralczyk jr., *Kierownictwo w prawie administracyjnym*, Warszawa 2016, s.113.

⁸¹² Art. 33b ust. 2 uodar.

⁸¹³ Art. 14 ust. 1 uoabw i art. 6 ust. 1 ucba.

⁸¹⁴ Art. 33b ust. 1 uodar.

⁸¹⁵ Wnikliwe uwagi w tym zakresie prezentuje M. Bożek w monografii M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 144 i n.

za hierarchicznie podporządkowanych PRM. Jak stwierdza M. Bożek „W przypadku szefów cywilnych służb specjalnych o tej samodzielności może świadczyć to, że są to organy administracji rządowej utworzone w drodze ustawy, posiadające określone przepisami prawa kompetencje, działające w skali całego kraju i wyposażone we własne środki finansowe (budżetowe)”⁸¹⁶.

Nieco inaczej kształtuje się kwestia nadzoru nad wojskowymi służbami specjalnymi, tj. SKW oraz SWW. Zgodnie bowiem z art. 3 ust. 2 uoskwisww Szefer SKW oraz Szefer SWW podlegają Ministrowi Obrony Narodowej, z zastrzeżeniem określonych w ustawie uprawnień Prezesa Rady Ministrów lub Ministra Koordynatora Służb Specjalnych, w przypadku jego powołania. Warto jeszcze zwrócić uwagę, że PRM pomimo tego, iż powołuje i odwołuje szefów wojskowych służb specjalnych, jest pozbawiony możliwości wydawania im wiążących wytycznych i poleceń, tak jak to czyni na podstawie art. 33b ust. 1 uodr względem szefów cywilnych służb specjalnych. Może to czynić Minister Obrony Narodowej na podstawie art. 34a ust. 1 uorm. Zatem w przypadku relacji pomiędzy PRM a szefami wojskowych służb specjalnych mamy do czynienia z podległością pośrednią, albowiem jest ona ograniczona do wskazanych enumeratywnie w ustawie kompetencyjnej przypadków. Natomiast względem Ministra Obrony Narodowej, szefowie wojskowych służb specjalnych, wykazują podległość bezpośrednią. Zwięźle kwestię tę podsumowuje M. Bożek, stwierdzając, iż „Premier nie jest zatem organem nadzorującym „na co dzień” wojskowe służby specjalne, lecz przysługują mu wobec tych służb ściśle określone w przepisach ustawy o SKW kompetencje nadzorcze”⁸¹⁷.

MON jako minister resortowy, zgodnie z art. 34 ust. 1 uorm, kieruje, nadzoruje i kontroluje działalność podporządkowanych organów, urzędów i jednostek, w tym wojskowych służb specjalnych. Minister ten nadzoruje i kontroluje działalność organów i jednostek, w stosunku do których uzyskał uprawnienia nadzorcze na podstawie przepisów ustawowych – na zasadach określonych w tych przepisach⁸¹⁸. Na podstawie art. 34a ust. 1 i 2 uorm minister (w tym MON), w celu dostosowania do polityki ustalonej przez Radę Ministrów zasad i kierunków działania podległych lub nadzorowanych centralnych organów administracji rządowej, innych urzędów lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, może wydawać kierownikom urzędów centralnych (a zatem również Szefowi SWW i Szefowi SKW) oraz kierownikom innych urzędów i jednostek

---

⁸¹⁶ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 145.

⁸¹⁷ Tamże, s. 143.

⁸¹⁸ Art. 34 ust. 2 uorm

organizacyjnych wiążące ich wytyczne i polecenia. Wytyczne i polecenia te nie mogą dotyczyć rozstrzygnięć co do istoty sprawy załatwianej w drodze decyzji administracyjnej.

Jak wskazuje T. Kuć „do ustawowych prerogatyw szefa rządu w zakresie programowania i koordynowania działań służb specjalnych oraz nadzoru nad nimi należy: powoływanie i odwoływanie szefów służb (w odniesieniu do SKW i SWW – na wniosek ministra obrony narodowej); powoływanie i odwoływanie zastępców szefów służb na wniosek ich szefów (wobec zastępców szefów służb wojskowych leży to w kompetencjach szefa MON); określanie kierunków działania służb w drodze wytycznych (dla SKW i SWW wytyczne określone przez szefa MON zatwierdza premier; przyjmowanie corocznych sprawozdań szefów służb specjalnych z działalności podległych im instytucji za rok poprzedni (sprawozdania od szefów SKW i SWW premier otrzymuje równoległe z szefem MON); zapoznawanie się z planami działań na kolejny rok (służby wojskowe przedstawiają plany ministrowi obrony narodowej, który je zatwierdza), przedstawionymi przez szefów służb; wydawanie zgody szefom służb na podejmowanie współpracy z organami i służbami innych państw (przed wydaniem zgody dla szefów SKW i SWW premier zasięga opinii szefa MON); przewodniczenie Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, organowi opiniodawczo-doradczemu Rady Ministrów; wydawanie wiążących wytycznych, żądanie informacji i opinii od szefów służb w celu koordynacji działań w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności państwa (wobec SKW oraz SWW – za pośrednictwem szefa MON); żądanie od szefów służb informacji związanych z planowaniem i wykonaniem powierzonych zadań w celu zapewnienia wymaganego współdziałania służb (o żądaniu skierowanym do szefa SKW lub szefa SWW jednocześnie jest informowany minister obrony narodowej); określanie organizacji wewnętrznej służb przez nadanie statutu w formie zarządzenia (statut służbom wojskowym jest nadawany przez szefa MON po uzyskaniu zgody premiera); wyrażanie lub odmowa zgody szefom służb na kontynuację prowadzenia sprawy będącej przedmiotem czynności operacyjno-rozpoznawczych, niepozostającej we właściwości danej służby; koordynowanie działalności służb specjalnych (ABW, AW, CBA, SKW, SWW)”⁸¹⁹. Powyższe uwagi rozwija P. Burczaniuk, wskazując szczegółowo uprawnienia Premiera wobec poszczególnych służb specjalnych.⁸²⁰

---

⁸¹⁹ T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu...*, s. 193 i 194.

⁸²⁰ P. Burczaniuk, *System nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce – stan obecny na tle analizy prawno-porównawczej wybranych państw. Postulaty de lege ferenda*, [w:] *Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Wybrane zagadnienia*, pod red. P. Pogonowskiego, Warszawa 2017, s. 31 i n.

Generalnie w rodzimych realiach występują dwa modele nadzoru nad służbami specjalnymi. Zwraca na to uwagę R. Jastrzębski, zdaniem którego „W praktyce ustrojowej państwa polskiego, poczynwszy od 1997 r. w zakresie nadzorowania i kontroli cywilnych służb specjalnych ukształtowały się dwa modele sprawowania nadzoru przez Prezesa Rady Ministrów. W pierwszym nadzór został powierzony jednemu z ministrów, przy czym Prezes Rady Ministrów powoływał w skład rządu tzw. ministra zadaniowego – Koordynatora Służb Specjalnych – albo powierzał te zadania określonemu ministrowi resortowemu, którym był zawsze Minister Spraw Wewnętrznych. W ostatnim przypadku takie rozwiązanie po raz pierwszy zastosowano w 2011 r. Wówczas Prezes Rady Ministrów powierzył Ministrowi Spraw Wewnętrznych prawie wszystkie własne uprawnienia nadzorcze, które były oparte na regulacjach ustawowych. Drugi zaś model nadzoru polega na tym, że Prezes Rady Ministrów sprawuje bezpośredni nadzór nad tymi służbami, przy czym de facto wykonują go upoważnieni przez niego urzędnicy w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów”⁸²¹.

Obecnie w Polsce mamy do czynienia z pierwszym modelem nadzoru nad służbami specjalnymi. Trudno jednoznacznie wyrokować, który ze wspomnianych modeli jest optymalny. Wydaje się, że decydujący wpływ na decyzję o jego wyborze mają nie tyle względy prakseologiczne, co polityczne. Służby specjalne są przecież częścią administracji publicznej, a konkretnie administracji rządowej, która ze swej natury przecież ma charakter polityczny.

Podsumowując rozważania dotyczące nadzoru Premiera nad służbami specjalnymi w Polsce należy stwierdzić, że w odniesieniu do cywilnych służb specjalnych mamy do czynienia z podległością bezpośrednią (choć nie hierarchicznym podporządkowaniem). Natomiast w stosunku do wojskowych służb specjalnych występuje podległość pośrednia. Ogniwem pośrednim w sprawowaniu nad nimi nadzoru jest MON. Premier zajmuje więc centralną pozycję w systemie nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce⁸²².

W sprawowaniu przez PRM skutecznego nadzoru nad służbami specjalnymi, pomocne jest Kolegium do Spraw Służb Specjalnych⁸²³. Działa ono na podstawie art. 11 uoabw i przy RM jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach programowania, nadzorowania i koordynowania działalności ABW, AW, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz podejmowanych dla

---

⁸²¹ R. Jastrzębski, *Kontrola i nadzór...*, s. 38.

⁸²² Zbieżne stanowisko prezentuje np. M. Kolaszyński, *Nadzór nad cywilnymi służbami...*, s. 89. Patrz także M. Bożek, *Nadzór Prezesa Rady Ministrów...*, s. 34.

⁸²³ *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 41 i n.

ochrony bezpieczeństwa państwa działań Policji, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Żandarmerii Wojskowej, Służby Więziennej, Służby Ochrony Państwa, Krajowej Administracji Skarbowej, organów informacji finansowej oraz służb rozpoznania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Jak zatem widać, zakres jego działania wykracza poza sferę funkcjonowania służb specjalnych, dotyczy bowiem również innych składowych szeroko pojmowanego systemu bezpieczeństwa państwa⁸²⁴.

Zadania Kolegium do Spraw Służb Specjalnych określa art. 12 ust. 1 uoabwiiaw, zgodnie z którym obejmują one formułowanie ocen lub wyrażanie opinii w następujących sprawach: powoływania i odwoływania Szefa ABW, Szefa AW, Szefa SKW, Szefa SWW oraz Szefa CBA; kierunków i planów działania służb specjalnych; szczegółowych projektów budżetów służb specjalnych, przed rozpatrzeniem ich przez RM; projektów aktów normatywnych i innych dokumentów rządowych dotyczących działalności służb specjalnych; wykonywania przez służby specjalne powierzonych im zadań zgodnie z kierunkami i planami działania tych służb; rocznych sprawozdań przedstawianych przez Szefów z działalności podległych im służb specjalnych; koordynowania działalności ABW, AW, SKW, SWW i CBA, a także działalności służb specjalnych z Policją, Strażą Graniczną, Strażą Marszałkowską, Żandarmerią Wojskową, Służbą Ochrony Państwa, Krajową Administracją Skarbową, organami informacji finansowej i służbami rozpoznania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz ich współdziałania w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa; współdziałania podmiotów obowiązanych współdziałania ze służbami specjalnymi (art. 10 uoabwiiaw); współdziałania służb specjalnych z właściwymi organami i służbami innych państw; organizacji wymiany informacji istotnych dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej pomiędzy organami administracji rządowej; ochrony określonych informacji niejawnych.

W tym ostatnim przypadku ochrona ta obejmuje informacje dotyczące: zagrożeń o zasięgu ogólnokrajowym w zakresie ochrony informacji niejawnych, sposobów postępowania w sytuacji zagrożenia o zasięgu ogólnokrajowym, powstałej wskutek ujawnienia informacji niejawnych, oraz dokonywanie oceny skutków ujawnienia takich informacji, projektów aktów normatywnych i innych dokumentów rządowych dotyczących ochrony informacji niejawnych, innych spraw zleczanych przez RM lub PRM oraz wnoszonych przez ministrów w zakresie realizacji zadań związanych z ochroną informacji niejawnych. Trafnie więc Kolegium do Spraw Służb Specjalnych charakteryzuje M. Bożek, twierdząc iż spełnia ono

---

⁸²⁴ Por. A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 212.

rolę organu kolegialnego, na forum którego możliwe jest bieżące programowanie oraz rozliczanie służb specjalnych z ich działalności⁸²⁵.

W skład Kolegium do Spraw Służb Specjalnych na mocy art. 12 ust. 2 uoabwiiw wchodzi: przewodniczący - Prezes Rady Ministrów; sekretarz Kolegium; minister właściwy do spraw wewnętrznych, minister właściwy do spraw zagranicznych, Minister Obrony Narodowej, minister właściwy do spraw finansów publicznych, Szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego; minister-członek Rady Ministrów właściwy do spraw koordynowania działalności służb specjalnych, jeżeli został wyznaczony przez Prezesa Rady Ministrów⁸²⁶. Ponadto w posiedzeniach Kolegium do Spraw Służb Specjalnych uczestniczą: Szef ABW; Szef AW; Szef CBA; Szef SKW; Szef SWW; Przewodniczący Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Do udziału w posiedzeniach Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, może być również delegowany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, jego przedstawiciel, o ile spełnia on wymagania określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności "ściśle tajne"⁸²⁷. Przewodniczący Kolegium do Spraw Służb Specjalnych może także zapraszać do udziału w posiedzeniach Kolegium przewodniczących właściwych komisji sejmowych, przedstawicieli organów państwowych oraz inne osoby, których uczestnictwo jest niezbędne ze względu na tematykę obrad⁸²⁸.

Pracę Kolegium do Spraw Służb Specjalnych organizuje Sekretarz Kolegium, który w tym zakresie może występować do organów administracji rządowej o przedstawienie informacji niezbędnych w sprawach rozpatrywanych przez Kolegium. Sekretarza Kolegium powołuje, spośród osób spełniających wymagania określone w przepisach o ochronie informacji niejawnych w zakresie dostępu do informacji niejawnych o klauzuli tajności "ściśle tajne", i odwołuje Prezes Rady Ministrów⁸²⁹.

Na mocy § 9 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie szczegółowego trybu i zasad funkcjonowania Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz zakresu czynności sekretarza tego Kolegium, Sekretarz Kolegium zapewnia obsługę organizacyjną i techniczną prac Kolegium oraz wykonywanie zadań wynikających z wyrażonych przez Kolegium stanowisk i decyzji Przewodniczącego Kolegium. Do jego obowiązków należy: przygotowanie projektów planów pracy Kolegium, koordynacja

---

⁸²⁵ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 165.

⁸²⁶ Szerzej patrz, T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu...*, s. 200.

⁸²⁷ Art. 12 ust. 3 i 4 uoabwiiw

⁸²⁸ Art. 12 ust. 5 uoabwiiw

⁸²⁹ Art. 12 ust. 6 i 7 uoabwiiw

przygotowania oraz dostarczenia materiałów i projektów dokumentów przeznaczonych do rozpatrzenia przez Kolegium, informowanie członków Kolegium oraz innych uczestników posiedzenia Kolegium o terminie posiedzenia oraz o jego porządku obrad, przygotowywanie analiz materiałów i dokumentów przekazanych do Kolegium celem ich rozpatrzenia, sporządzanie protokołów posiedzeń Kolegium i przedstawianie ich do podpisu Przewodniczącemu Kolegium, prowadzenie rejestru ocen lub opinii Kolegium i decyzji Przewodniczącego Kolegium oraz harmonogramu ich realizacji, gromadzenie i przechowywanie dokumentacji Kolegium, z zachowaniem zasad ochrony informacji niejawnych, zapewnienie właściwego przygotowania i sprawnej obsługi posiedzeń Kolegium, sporządzanie projektu rocznego sprawozdania z działalności Kolegium i przedstawianie go Przewodniczącemu Kolegium, wykonywanie innych zadań zleconych przez Kolegium i Przewodniczącego Kolegium⁸³⁰. Odnosząc się do roli Sekretarza Kolegium w tym organie kolegiальnym, warto zwrócić uwagę na fakt, iż nie jest on w stanie z powodu braku ustawowej legitymacji do wykonywania czynności nadzoru nad cywilnymi służbami specjalnymi w imieniu PRM⁸³¹.

Podkreślić należy, że posiedzenia Kolegium do Spraw Służb Specjalnych mają charakter niejawny, a z jego posiedzeń sporządza się protokół oraz pełny zapis ich przebiegu z zachowaniem przepisów o ochronie informacji niejawnych⁸³². Obsługę Kolegium zapewnia Kancelaria Prezesa Rady Ministrów⁸³³. Kolegium do Spraw Służb Specjalnych może i powinno być kolegiальnym organem eksperckim służącym pomocą PRM w sprawowaniu efektywnego nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce oraz rozliczaniu ich ze swej działalności.

Komisja do Spraw Służb Specjalnych stanowi istotny element kontroli parlamentarnej służb specjalnych⁸³⁴. Jak podkreśla P. Burczaniuk „Najważniejszym sejmowym elementem nadzoru nad służbami specjalnymi jest funkcjonująca od 1995 r. Komisja do Spraw Służb Specjalnych. Zgodnie z art. 18 Regulaminu Sejmu RP jest ona jedną z 28 komisji stałych działających w Sejmie RP. Zasady i tryb jej pracy zostały określone w osobnym, 12 rozdziale

---

⁸³⁰ § 9 ust. 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 2002 r., w sprawie szczegółowego trybu i zasad funkcjonowania Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz zakresu czynności sekretarza tego Kolegium. Dz.U. z 2002 r., Nr 103, poz. 929.

⁸³¹ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 166.

⁸³² § 3 ust. 1 w zw. z § 7 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 2002 r., w sprawie szczegółowego trybu i zasad funkcjonowania Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz zakresu czynności sekretarza tego Kolegium. Dz.U. z 2002 r., Nr 103, poz. 929.

⁸³³ Art. 12 ust. 8 uoabwiałw

⁸³⁴ Por. P. Czarny, *Sejmowa Komisja do Spraw Służb Specjalnych na tle ogólnych dylematów parlamentarnej kontroli tych służb*, „Przegląd Sejmowy” Nr 3/2008.

działu II tego aktu prawnego, jej przedmiotowy zakres działania został zaś wyliczony w załączniku do Regulaminu Sejmu RP⁸³⁵. Obejmuje on trzy zasadnicze obszary, tj. legislacyjny, opiniodawczy, kontrolny⁸³⁶.

Trafnie więc M. Bożek stwierdza, że kontrola parlamentarna służb specjalnych stanowi istotny element rozwiązań ustrojowych i uznaje ją za jeden ze standardów państwa demokratycznego⁸³⁷. Kontrola ta może napotykać jednak pewne trudności, albowiem aby służby specjalne mogły skutecznie wykonywać swoje czynności, musi być zapewniona tajność ich działania. Zatem członkowie komisji winni zachować się w sposób odpowiedzialny i materiały otrzymane od służb traktować generalnie jako materiały ogólnie niedostępne o ograniczonym i dobranym kręgu odbiorców⁸³⁸. Co więcej, jak wskazuje A. Żebrowski, wszelkie formy kontroli wywiadu i kontrwywiadu wymagają, aby ludzie uprawnieni do jej prowadzenia kierowali się racją stanu (interesem państwa), a nie interesem własnym czy danej partii politycznej⁸³⁹. Pogląd ten nie budzi wątpliwości i należy go zdecydowanie podzielić.

Prawne umocowanie owej kontroli odnaleźć można w normach ustrojowych znajdujących się w Konstytucji RP, szczególnie istotne znaczenie ma jednak treść jej art. 95 ust. 2 oraz art. 112. Zgodnie z pierwszym z przytoczonych przepisów, „Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw”. Natomiast według drugiego „Organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm”.

Regulamin Sejmu może określać tylko sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu, a nie nakładać na nie nowych obowiązków, o których milczą powyżej wskazane akty normatywne. Prawdłowo zatem M. Bożek identyfikuje wtórność rozwiązań przyjętych w Regulaminie Sejmu względem regulacji konstytucyjnych czy ustawowych. Rozwiązania przyjęte w Regulaminie Sejmu są jego zdaniem o tyle istotne, że określają one środki, za pomocą których Sejm może realizować efektywnie funkcję kontrolną nad tym segmentem administracji publicznej, który

---

⁸³⁵ P. Burczaniuk, *System nadzoru i kontroli...*, s. 26.

⁸³⁶ P. Radziejewicz, *Uprawnienia, środki działania oraz prawne podstawy funkcjonowania sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych*, „Przegląd Legislacyjny” 2006, nr 2, s. 29.

⁸³⁷ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 166.

⁸³⁸ A. Żebrowski, M. Żmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych...*, s. 150.

⁸³⁹ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 318.

tworzą służby specjalne⁸⁴⁰. Pogląd ten należy zdaniem autora podzielić, w przeciwnym razie doszłoby do uzurpowania sobie przez Komisję uprawnień, które jej nie przysługują, a co za tym idzie jej działalność byłaby wątpliwa pod względem legalności.

Komisja do Spraw Służb Specjalnych jest, zgodnie z art. 18 ust. 1 pkt 2 Regulaminu Sejmu, komisją stałą, która służy sprawowaniu kontroli sejmowej nad służbami specjalnymi, w zakresie określonym Konstytucją i ustawami⁸⁴¹. W jej skład wchodzi nie więcej jak 7 posłów, zaś dokładną ich liczbę ustala Sejm w drodze uchwały, a czyni to na wniosek Prezydium Sejmu. Zgłoszenia kandydatów na członków Komisji dokonują przewodniczący klubów poselskich lub grupy co najmniej 35 posłów. Zgłoszenie składa się Marszałkowi Sejmu⁸⁴².

Ze względu na naturę działania Komisji, jej członkowie winni być dopuszczeni do informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” Dostęp członków Komisji do informacji niejawnych o klauzuli tajności "tajne" lub "ściśle tajne" określają przepisy ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 182, poz. 1228)⁸⁴³. Odnośnie tego zagadnienia wypowiedział się T. Kuć twierdząc, że „Dość osobliwą sytuację powoduje wymóg posiadania przez członków KSS poświadczeń bezpieczeństwa osobowego dających im możliwość zapoznawania się z informacjami klasyfikowanymi jako niejawne o klauzuli „ściśle tajne”. Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie informacji niejawnych poszerzone postępowanie sprawdzające osób ubiegających się o tzw. certyfikat bezpieczeństwa prowadzi Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Jednocześnie ABW znajduje się w zakresie działania przedmiotowego Komisji. To prowadzi do kuriozalnej sytuacji, w której instytucja podlegająca kontroli ma wpływ na obsadę organu kontrolującego przez hipotetyczną możliwość odmowy wydania poświadczenia bezpieczeństwa posłowi będącemu jego członkiem lub kandydatem na członka”⁸⁴⁴. Autor ten stwierdza następnie, że „Wobec szefów tych podmiotów sejm nie jest w stanie egzekwować odpowiedzialności politycznej, ponieważ nie są oni członkami Rady Ministrów. Ocenie parlamentu mogą podlegać jedynie członkowie rządu sprawujący nad nimi nadzór (Prezes Rady Ministrów, minister obrony narodowej)”⁸⁴⁵. W praktyce więc, przy złej woli Szefów Służb, kontrola parlamentarna sprawowana przez Komisję staje się w jakimś stopniu iluzoryczna.

---

⁸⁴⁰ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 169.

⁸⁴¹ Art. 17 ust. 2 Regulaminu Sejmu

⁸⁴² Art. 137 ust. 1 – 3 Regulaminu Sejmu

⁸⁴³ Art. 138 ust. 4 Regulaminu Sejmu.

⁸⁴⁴ T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu...*, s. 205.

⁸⁴⁵ Tamże, s. 206.

Sejm, na wniosek Prezydium Sejmu zgłoszony po zasięgnięciu opinii Konwentu Seniorów, wybiera skład osobowy Komisji w głosowaniu łącznym⁸⁴⁶. Przyjęcie tego rozwiązania, jak stwierdza M. Bożek, oznacza że Sejm *de facto* aprobuje bądź odrzuca propozycje Prezydium Sejmu złożona po uzgodnieniu z Konwentem Seniorów⁸⁴⁷.

Pierwsze posiedzenie Komisji do Spraw Służb Specjalnych zwołuje i prowadzi Marszałek Sejmu. Na posiedzeniu tym Komisja wybiera ze swego grona prezydium komisji w składzie: przewodniczący i do dwóch zastępców. Uchwały Komisji zapadają bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy liczby członków Komisji⁸⁴⁸. Warto zauważyć, iż na mocy art. 139 ust. 1 Regulaminu Sejmu, posiedzenia Komisji do Spraw Służb Specjalnych są zamknięte, a przepisu jego art. 154 ust. 1 nie stosuje się. Mowa tu o uczestnictwie w posiedzeniach komisji posłów, niebędących jej członkami. Oznacza to, że nie mogą uczestniczyć w jej obradach, siłą rzeczy nie mogą zabierać głosu w dyskusji czy składać wniosków⁸⁴⁹. Wyjątek w omawianej materii przewiduje norma art. 139 ust. 2 Regulaminu Sejmu, na mocy której - jeżeli Komisja do Spraw Służb Specjalnych odbywa posiedzenie wspólne z innymi komisjami, wówczas posiedzenie to może być jawne.

Dokumentem zawierającym informacje niejawne, które są wytworzone w wyniku działalności Komisji do Spraw Służb Specjalnych przyznaje się klauzulę tajności, a czyni to Przewodniczący Komisji i to na nim spoczywa odpowiedzialność w tym zakresie. Komisja może jednak ustalić dla prasy, radia i telewizji komunikat z posiedzenia Komisji, w miarę potrzeby konsultując jego treść z Ministrem Obrony Narodowej, ministrem właściwym do spraw wewnętrznych, Szefem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Szefem Agencji Wywiadu, Szefem Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Szefem Służby Wywiadu Wojskowego, Szefem Centralnego Biura Antykorupcyjnego lub ministrem powołanym w celu sprawowania nadzoru nad działalnością służb specjalnych⁸⁵⁰.

Biorąc powyższe rozważania pod uwagę należy jednoznacznie stwierdzić, że Komisja do Spraw Służb Specjalnych nie jest instytucją nadzoru nad służbami specjalnymi. W pełni podzielam zdanie M. Bożka, który stwierdza, że Komisja w zasadzie nie dysponuje środkami właściwymi dla instytucji nadzoru, a więc takimi, które służyłyby do władczego ingerowania w funkcjonowanie służb specjalnych. Nawet, gdy stwierdzi ona nieprawidłowości w służbach specjalnych, nie może korygować ich działalności w drodze nakazów lub wiążących

---

⁸⁴⁶ Art. 137 ust. 4 Regulaminu Sejmu

⁸⁴⁷ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 170.

⁸⁴⁸ Art. 138 ust. 1 i 2 Regulaminu Sejmu

⁸⁴⁹ Art. 154 ust. 1 Regulaminu Sejmu

⁸⁵⁰ Art. 141 ust. 1 i 3 Regulaminu Sejmu

wytucznych. Może jedynie występować do organów nadzorujących służby specjalne bądź informować Sejm o swoich ustaleniach. Jeśli jednak komisja stwierdziłaby, że doszło do naruszenia prawa po stronie służb specjalnych, wówczas ma obowiązek poinformowania o tym organy prokuratury⁸⁵¹. Komisja do Spraw Służb Specjalnych jest zatem istotnym elementem kontroli nad służbami specjalnymi ale nie nadzoru⁸⁵².

Cenne uwagi w przedmiocie nadzoru i kontroli nad rodzimymi służbami specjalnymi przedstawił T. Kuć, zdaniem którego „Analiza funkcjonalności poszczególnych elementów systemu nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi, zaprezentowana w artykule, wskazuje na potrzebę poszukiwania rozwiązań służących zwiększaniu skuteczności tych służb. Potwierdzeniem tej konkluzji jest diagnoza sformułowana przez Najwyższą Izbę Kontroli w raporcie dotyczącym nadzoru Prezesa Rady Ministrów nad pracą służb specjalnych. Wnioski zawarte w komunikacie NIK wskazują na istotne braki legislacyjne odnoszące się do instrumentów niezbędnych do prowadzenia rzetelnej weryfikacji ich działalności. Przekazanie obowiązków koordynacyjno-nadzorczych premiera wobec tych podmiotów członkowi Rady Ministrów, bez wyposażenia go w narzędzia umożliwiające prowadzenie realnej kontroli, nie jest modelową koncepcją sprawowania nadzoru nad służbami specjalnymi przez władzę wykonawczą. Również parlamentarna kontrola nad działalnością służb i realizowanego nad nimi nadzoru egzekutywy, ze względu na ograniczone uprawnienia, którymi dysponuje Komisja do Spraw Służb Specjalnych, pozostawia pole do poszukiwania nowych, skuteczniejszych rozwiązań. Problemy w funkcjonowaniu tego obszaru kontroli zostały również dostrzeżone przez środowiska polityczne, czego przykładem jest inicjatywa utworzenia nowego, niezależnego politycznie organu kontrolnego – komisji kontrolującej służby specjalne – którego członkowie byłiby powoływani przez sejm. Warto nadmienić, że miałby on narzędzia umożliwiające skuteczną weryfikację ich działalności, w tym badania ewentualnych nieprawidłowości w ich pracy i naruszeń prawa”⁸⁵³.

Jak zatem widać, system nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce nie jest optymalny. Stan ten, zdaniem autora, wynika z niezrozumienia przez polityków roli tychże

---

⁸⁵¹ M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne...*, s. 173 i 174.

⁸⁵² Szerzej na temat Komisji do Spraw Służb Specjalnych patrz m.in.: M. Bożek, *Sejmowa kontrola działalności służb specjalnych i jej ograniczenia wynikające z ustaw kompetencyjnych. Zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013 numer t. 20, s. 47 – 69, M. Bożek, *Kontrola parlamentarna służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 1, s. 9 i n., P. Czarny, *Sejmowa Komisja do Spraw Służb Specjalnych...*, s. 93 - 112, A. Mróz, H. Pajdała, *Komisja do Spraw Służb Specjalnych – uwagi na tle dotychczasowego funkcjonowania*, *Przegląd Sejmowy* 2004, nr 5, Z. Galicki, *Kontrola parlamentarna nad działalnością służb specjalnych (na przykładzie wybranych państw)*, „Biuletyn – ekspertyzy i opinie prawne” 1991, nr 1, S. Galij – Skarbińska, *Model zmiany cywilnych służb specjalnych...*, s. 110 i n.

⁸⁵³ T. Kuć, *Analiza funkcjonalności systemu...*, s. 210.

służb w demokratycznym państwie prawnym i ich niechęci do wprowadzenia stosownych zmian. Przed ustawodawcą stoi więc wyzwanie wprowadzenia nowych rozwiązań, które usprawnią zarówno nadzór, jak i kontrolę służb specjalnych.

Wnioski

Na podstawie podjętych rozważań dotyczących nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce należy stwierdzić, że centralną pozycję w systemie nadzoru i kontroli nad rzeczonymi służbami zajmuje Prezes Rady Ministrów. Odnosnie cywilnego wywiadu oraz kontrwywiadu nadzór ten jest sprawowany bezpośrednio, a w przypadku wojskowego wywiadu i kontrwywiadu jest on sprawowany pośrednio, za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej. Możliwa jest jeszcze sytuacja, gdy Premier niejako ceduje swoje uprawnienia nadzorcze na ministra koordynatora ds. służb specjalnych⁸⁵⁴. Zawsze istnieje ryzyko nadużywania kompetencji celem osiągnięcia prywatnych korzyści, stąd konieczny jest nadzór, który ma nie dopuszczać do pojawienia się zjawisk patologicznych w obrębie służb specjalnych. Celem nadzoru jest zapewnienie efektywnego i zgodnego z prawem funkcjonowania służb. Oba te cele są jednakowo ważne. Kwestie prakseologiczne nie mogą zdominować wymogu działania zgodnego z zasadą legalizmu.

Komisja do Spraw Służb Specjalnych stanowi istotny element kontroli parlamentarnej służb specjalnych, która obejmuje trzy zasadnicze obszary, tj. legislacyjny, opiniodawczy, kontrolny, choć nie jest organem nadzoru. Winna być jednak wyposażona w bardziej efektywne instrumentarium prawne, przy jednoczesnym zachowaniu bezpieczeństwa przekazywanym przez służby specjalne danym i informacjom.

Kolegium do Spraw Służb Specjalnych może i powinno być kolegialnym organem eksperckim służącym pomocą PRM w sprawowaniu efektywnego nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce oraz rozliczaniu ich ze swej działalności. Należy więc pełniej korzystać z jego możliwości, w szczególności winien to czynić Prezes Rady Ministrów.

Władza sądownicza ma kontrolować stosowanie metod operacyjno-rozpoznawczych i osądzać niezgodne z prawem działania służb. Zarówno skuteczny nadzór, jak i kontrola względem służb specjalnych są konieczne, by uniknąć ich autonomizacji względem państwa i związanych z nią potencjalnych wynaturzeń. Dlatego też w demokratycznym państwie prawnym poddanie służb specjalnych nadzorowi i kontroli należy uznać za standard

---

⁸⁵⁴ Szerzej na ten temat, patrz np.: *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego...*, s. 44 i n.

sprawowania władzy publicznej i jeden z czynników gwarantujących ich prawidłowe funkcjonowanie.

Zakończenie

Historia pokazuje wyraźnie, że już w starożytności mieliśmy do czynienia z namiastkami służb specjalnych. Ówczesne państwa, a nawet plemiona prowadziły działalność natury wywiadowczej, która najczęściej przybierała postać tego, co współcześnie określilibyśmy mianem wywiadu wojskowego płytkiego. Dążono zatem do poznania sił i morale wojsk przeciwnika, ich celu, czy kierunku marszu. Wyjątkiem były Chiny, w przypadku których można zauważyć ślady wywiadu wojskowego głębokiego. We wskazanej epoce prowadzono także działania o charakterze kontrwywiadowczym, które ukierunkowane były na identyfikowanie i wyłapywanie obcych szpiegów. Celem więc była ochrona informacji o własnych siłach i zamierzeniach.

W starożytnych imperiach rozumiano także znaczenie bezpieczeństwa osobistego władcy, czy szerzej, rodu panującego. Dlatego też pojawiły się formacje zbliżone do służby bezpieczeństwa czy policji politycznej, które dbały o to, by władca był bezpieczny a jego panowanie niezagrożone. Z upływem czasu działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze zaczęły znajdować swoje oparcie w krystalizujących się strukturach, by pod koniec XIX wieku przybrać formalny, zinstytucjonalizowany kształt. Co więcej, działalność służb specjalnych zaczęto ujmować w ramy prawne aby zadośćuczynić koncepcji państwa prawnego.

W Polsce korzeni służb specjalnych można doszukiwać się już w średniowieczu, a mianowicie w czasach monarchii piastowskiej. Pierwszy władca Polski którym był Mieszko I świetnie rozumiał znaczenie wywiadu, co umożliwiło mu podbicie nowych ziem i konsolidację państwa. Dzięki swoim szpiegom uzyskiwał z wyprzedzeniem informacje o charakterze wojskowym i politycznym, co pozwalało na stosowną reakcję względem różnego rodzaju zagrożeń. Jego syn i następca Bolesław Chrobry kontynuował dzieło ojca, szerzej i sprawniej korzystając z agentury. Rozumiał znaczenie informacji a także propagandy, czego dowodzi mistrzowskie wręcz wykorzystanie śmierci biskupa praskiego Wojciecha

Sławnikowica, zwanego później św. Wojciechem. Bolesław Chrobry wiedział także, że dla przetrwania państwa polskiego nie może dopuścić, by Cesarz Henryk II zdołał zebrać i rzucić całość swoich sił przeciwko młodemu państwu polskiemu. Dlatego też jego agenci przekupili wielu niemieckich rycerzy i panów feudalnych, tworząc w ten sposób swoistą agenturę wpływu. To za jej pośrednictwem wpływał na podejmowane przez stronę przeciwną decyzje nie tylko militarne, ale i polityczne.

Burzliwe dzieje Polski pod rządami dynastii piastowskiej powodowały, że agentura była wykorzystywana zarówno w zmaganiach z innymi państwami, jak i w wewnętrznych walkach o władzę. W późniejszym okresie, tj. za panowania dynastii Jagiellonów, działalność służb specjalnych była szczególnie intensywna podczas zmagania Polski z Zakonem Krzyżackim. Na tym polu obie strony osiągały sukcesy i ponosiły porażki, jednak finał tych zmagania był korzystny dla Polski, albowiem państwo zakonne przestało istnieć. Oczywiście przedmiotem działań wywiadowczych był nie tylko Zakon Krzyżacki, ale i pozostałe państwa sąsiadujące z Polską.

Kolejny okres to czas monarchów elekcyjnych, którzy z różnym powodzeniem kierowali państwem. Generalnie jednak Polska w tym czasie zaczęła chylić się ku upadkowi, co oczywiście negatywnie odbiło się na działaniach tak wywiadowczych, jak i kontrwywiadowczych. Jeśli już były one podejmowane, to przez wodzów (hetmanów) wojsk polsko-litewskich i miały charakter stricte wojskowy. Postępująca słabość państwa doprowadziła w końcu do jego rozkładu. Obca agentura bez przeszkód realizowała swoje cele i zadania, na porządku dziennym było przekupywanie posłów i osób sprawujących dane urzędy, zrywanie sejmów, spiskowanie przeciw władzy monarszej i obstrukcja jego decyzji oraz rozkazów. Koniec mógł być tylko jeden, Polska na 123 lata przestała istnieć jako samodzielny byt państwowy, a jej ziemie zagarnęły Rosja, Prusy oraz Austria.

Zakończenie I Wojny Światowej stworzyło korzystne warunki do tego, by naród polski upomniał się o swoją niepodległość. Klęska państw centralnych i rewolucja bolszewicka w Rosji spowodowały, iż 11 listopada 1918 r. Polska ponownie pojawiła się na mapie świata. Praktycznie od razu młode państwo polskie stanęło wobec szeregu zagrożeń tak natury wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Mowa tu o walkach zbrojnych z Ukraińcami, zmaganiach o Śląsk i Wielkopolskę z Niemcami, czy wojnie z Rosją Bolszewicką. Wszędzie tam aktywne były nowo utworzone polskie służby specjalne, które podlegały procesowi transformacji, co nie ułatwiało im sprawnego działania. Tym niemniej to dzięki radiowywiadowi poznano plany bolszewickiej ofensywy na Warszawę, a to z kolei pozwoliło sporządzić plany

kontrofensywy i skutecznie ją przeprowadzić, odnosząc zwycięstwo o charakterze strategicznym w wojnie z 1920 r.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to czas zmagania ze służbami nazistowskich Niemiec oraz ZSRR. Na tym polu pomimo skromnych zasobów polskie służby odniosły szereg sukcesów, spośród których najistotniejszym było odtworzenie maszyny szyfrującej ENIGMA i złamanie jej szyfrów. Natomiast do największych porażek rodzimych służb tego okresu należy zaliczyć nierozpoznanie zagrożenia ze strony wschodniego sąsiada Polski, czego następstwem był Pakt Ribbentrop – Mołotow i agresja ZSRR na Polskę 17 września 1939 r.

Przez całą II Wojnę Światową wywiad polski zdobywał i przekazywał aliantom szereg wartościowych informacji. Dla przykładu poinformowano ich o nowym rodzaju niemieckiej broni raketowej, zdobyto także i przekazano do Anglii części rakiet V2. Zakończenie tego konfliktu nie przyniosło Polsce i Polakom upragnionej wolności. Znalazła się ona, podobnie jak pozostałe państwa Europy Środkowo-Wschodniej, w strefie wpływów ZSRR. Jak stwierdził W. Churchill państwa te znalazły się za żelazną kurtyną.

Przy wsparciu Kremla i pod wpływem bagнетów Armii Czerwonej władzę w Polsce objęli komuniści, co oczywiście odbiło się na celach i sposobach funkcjonowania służb specjalnych PRL-u. Podstawowym zadaniem komunistycznych służb specjalnych było zwalczanie podziemia niepodległościowego, opozycji politycznej, spisków w łonie samej partii komunistycznej, a przede wszystkim utrwalanie władzy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i socjalizmu w Polsce. Czyniono to, nie oglądając się na wolę narodu, co samo w sobie stanowiło zaprzeczenie idei suwerenności narodu i było jawnym jej pogwałceniem. W podobnej pogardzie znajdowały się prawa człowieka i obywatela. Służby specjalne w okresie PRL-u były to służby resortowe, tzn. funkcjonowały w ramach resortu sprawy wewnętrzne (UBP a następnie SB) oraz resortu obrona narodowa (WSW oraz Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego). Kres ich istnienia przyniosły przeobrażenia ustrojowe zapoczątkowane w 1989 r. i związane z nimi upadek komunizmu w Polsce. Młoda polska demokracja potrzebowała służb specjalnych, które zadość uczyniłyby wymogom demokratycznego państwa prawnego. Dlatego też w miejsce zlikwidowanych służb specjalnych PRL-u powołano do życia Urząd Ochrony Państwa jako cywilny wywiad i kontrwywiad oraz Wojskowe Służby Informacyjne jako wojskową służbę specjalną właściwą w sprawach obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Kolejne przeobrażenia służb specjalnych w Polsce doprowadziły do tego, że w miejsce jednej służby cywilnej, która pełniła funkcje wywiadu i kontrwywiadu cywilnego, a

mianowicie UOP-u, powołano do życia dwie odrębne agencje, a mianowicie ABW jako cywilny kontrwywiad oraz AW jako cywilny wywiad. Z kolei w odniesieniu do WSI należy zauważyć, iż ich rozwiązanie motywowane było pewnymi patologiami w obrębie samej służby. W ich miejsce powołano dwie odrębne agencje, a mianowicie SKW jako wojskowy kontrwywiad oraz SWW jako wojskowy wywiad. Powołano także do życia CBA jako służbę specjalną zajmującą się przeciwdziałaniem i zwalczaniem korupcji.

Na podstawie powyższych rozważań można więc stwierdzić, że geneza polskich służb specjalnych (oczywiście w dużym uproszczeniu) sięga początków państwa polskiego. Odnosiły one spektakularne sukcesy, ale i porażki, jednakże nie sposób sobie dzisiaj wyobrazić ich brak w systemie bezpieczeństwa państwa. Nieobecność w w/w systemie odbiłaby się negatywnie na stanie bezpieczeństwa nie tylko państwa ale i jednostki.

Odnosząc się do zagadnienia podstawowych wyznaczników służb specjalnych należy stwierdzić, że są to: prowadzenie działalności wywiadowczej, prowadzenie działalności kontrwywiadowczej, czy wreszcie kultura tajności działania. Istotą wywiadu, a co za tym idzie i działalności wywiadowczej, jest zdobycie potrzebnych decydom informacji, opracowanie ich i przekazanie rządzącym na czas. Działalność ta może przyczynić się więc do trafności podejmowanych rozstrzygnięć, jest to zatem przydatne narzędzie wspomagające proces decyzyjny. Z kolei działalność kontrwywiadowcza to swoista odwrotność działalności wywiadowczej. Koncentruje się więc na ochronie własnych zasobów informacyjnych, tudzież na dezinformowaniu strony przeciwnej.

Ze względu na naturę działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej służby specjalne wchodzi w posiadanie szeregu informacji, których ujawnienie nieuprawnionym podmiotom, wyrządziłoby wiele szkody. Mogłoby także w istotny sposób obniżyć efektywność samych służb specjalnych. Dlatego też nie powinno budzić zdziwienia panująca w służbach specjalnych kultura tajności. Działalność wszystkich służb specjalnych ukierunkowana jest na zapewnienie bezpieczeństwa, zmienną natomiast jest to, czyje to ma być bezpieczeństwo – panującego, państwa, czy obywateli.

Cele stawiane przed polskimi służbami specjalnymi związane są generalnie z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, a także bezpieczeństwem przyjętego ustroju politycznego. Konkretnie kompetencje i zadania z tychże kompetencji wynikające zostały przypisane poszczególnym służbom. Nie uniknięto przy tym jednak pewnego dualizmu zadaniowego, przypisując to samo zadanie publiczne różnym służbom specjalnym. Nie zachowano zatem w 100% jednej z kluczowych zasad organizacji aparatu administracyjnego państwa, tj. zasady monopolu zadaniowego. W każdym jednak przypadku

kompetencje i zadania służb specjalnych w Polsce określają przepisy ustaw regulujących ich status prawny.

W przypadku ABW należy zauważyć, iż pełni ona funkcję cywilnego kontrwywiadu, a jej podstawową kompetencją jest ochrona bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego. Zadania ABW można pogrupować i wyróżnić następujące kategorie: zwalczanie terroryzmu; kontrwywiad; przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia; zwalczanie przestępstw ekonomicznych; zwalczanie przestępczości zorganizowanej; zwalczanie korupcji; ochrona informacji niejawnych; działalność analityczno-informacyjna.

Z kolei AW pełni funkcję cywilnego wywiadu, a podstawową jej kompetencją jest ochrona bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Zadania AW dotyczą przede wszystkim uzyskiwania, analizowania, przetwarzania i przekazywania właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej potencjału ekonomicznego i obronnego.

Ostatnią polską cywilną służbą specjalną jest CBA, którego podstawową kompetencją jest, jak sama nazwa wskazuje, przeciwdziałanie i zwalczanie korupcji. Do tej służby specjalnej należy więc rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstwa korupcji oraz innych przestępstw i działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa.

W odniesieniu do wojskowych służb specjalnych w Polsce mamy do czynienia z dwiema wyspecjalizowanymi agencjami, a mianowicie SKW oraz SWW. SKW to wojskowy kontrwywiad, jej podstawową kompetencją jest ochrona przed zagrożeniami wewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, oraz innych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej. Natomiast do zadań tej służby należy przede wszystkim uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć znaczenie dla obronności państwa, bezpieczeństwa lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON oraz podejmowanie działań w celu eliminowania ustalonych zagrożeń, a także prowadzenie kontrwywiadu radioelektronicznego oraz przedsięwzięć z zakresu ochrony kryptograficznej i kryptoanalizy.

Z kolei SWW pełni funkcję wywiadu wojskowego. Główną kompetencją tej służby jest ochrona przed zagrożeniami zewnętrznymi dla obronności Państwa, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP oraz innych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej. Do jej zadań należy m.in. uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji

mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP, warunków realizacji, przez SZ RP, zadań poza granicami państwa czy chociażby rozpoznawanie i przeciwdziałanie militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej, a także zagrożeniom międzynarodowym terroryzmem.

Odnosząc się do aktualnego modelu służb specjalnych w Polsce należy stwierdzić, że służby te stanowią istotną składową systemu administracji publicznej, a konkretnie jednego z jej podsystemów, tj. podsystemu administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego. Służby specjalne w Polsce możemy podzielić na służby cywilne i wojskowe, czy też resortowe i pozaresortowe, a także wywiadowcze i kontrwywiadowcze.

Przyjmując pierwszy podział do służb specjalnych cywilnych zaliczyć należy ABW, AW oraz CBA, natomiast do wojskowych służb specjalnych zalicza się SKW oraz SWW. W drugim przypadku do służb resortowych, tj. funkcjonujących w ramach resortu czyli wyodrębnionego działu administracji rządowej, zaliczyć należy SKW oraz SWW. Funkcjonują one w ramach resortu obrona narodowa i podlegają MON. Natomiast do służb specjalnych pozaresortowych zaliczyć należy ABW, AW i CBA, nie funkcjonują one bowiem w ramach żadnego z istniejących resortów, a ich działalność nadzoruje Premier. Ostatni podział, czyli podział na służby specjalne wywiadowcze i kontrwywiadowcze zakłada, że do służb specjalnych wywiadowczych zalicza się AW i SWW oraz w pewnym sensie CBA, natomiast do służb kontrwywiadowczych zalicza się ABW i SKW.

Struktura służb specjalnych w Polsce wygląda więc w sposób następujący – cywilny kontrwywiad (ABW) i cywilny wywiad (AW) są w dużym stopniu samodzielne. Ich Szefowie, jako centralne organy administracji rządowej są nadzorowani przez Prezesa Rady Ministrów. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku Szefa CBA, tu również organem nadzorczym jest Premier. Możliwe jest jednak, by PRM niejako scedował część swoich uprawnień względem cywilnych służb specjalnych na rzecz ministra koordynatora ds. służb specjalnych, jeżeli takowy zostanie powołany. Z kolei wojskowy wywiad i kontrwywiad jako resortowe służby specjalne podlegają MON, choć należy zauważyć, iż MON jako członek Rady Ministrów podlega kierownictwu Premiera. Zgodnie bowiem z art. 148 Konstytucji to PRM kieruje pracami RM.

Jak zatem widać w obowiązującym modelu służby specjalne są dość liczne, a ich zadania niejednokrotnie się dublują i nakładają na siebie. Stan taki trudno uznać za optymalny. Wydaje się, że rozbitcie i odseparowanie od siebie wywiadu i kontrwywiadu, tak cywilnego, jak i wojskowego na odrębne struktury, na czele których stoją samodzielni i

równoważni Szefowie, może powodować pewne dysfunkcje na polu ich współpracy i współdziałania.

Wydaje się, że lepszym - ze względów prakseologicznych rozwiązaniem - byłoby stworzenie jednej cywilnej scentralizowanej służby specjalnej, w ramach której znajdowałby się zarówno cywilny wywiad, jak i kontrwywiad. Odrębnie mogłaby funkcjonować służba specjalna w postaci CBA. Podobny zabieg należałoby przeprowadzić względem wojskowych służb specjalnych i stworzyć jedną wojskową służbę specjalną. Taka struktura organizacyjna ułatwiłaby kierowanie służbami specjalnymi przez PRM i uczyniła bardziej przejrzystym zakres ich odpowiedzialności. Od dawna przecież wiadomo, że sukces ma wielu ojców, a porażka jest sierotą. Jeśli więc mamy do czynienia ze zbyt dużą ilością podmiotów funkcjonujących w tej samej sferze, to paradoksalnie może się okazać, że określone cele i zadania nie będą w pełni osiągane. Wewnętrzna konkurencja i chęć wykazania się przed decydentami może skutkować opóźnieniem w przekazywaniu innym służbom specjalnym ważnych z ich perspektywy funkcjonowania informacji, a to z kolei bezpośrednio może przekładać się na obniżenie stanu bezpieczeństwa publicznego. Oprócz tego dojść mogą osobiste animozje pomiędzy Szefami poszczególnych służb, co także może obniżyć skuteczność ich działania.

Rozważając zagadnienie statusu prawnego służb specjalnych należy odnieść się jeszcze do kwestii kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi. Służby te bowiem w państwie demokratycznym, jakim jest Polska winny działać nie tylko sprawnie, ale i legalnie. Oba te wymogi należy traktować równorzędnie i rozpatrywać łącznie w kontekście działalności służb specjalnych. Stąd też potrzeba zapewnienia ich skutecznej kontroli i nadzoru, co winno być sprawowane zarówno przez władzę wykonawczą, jak i ustawodawczą (parlamentarna kontrola służb specjalnych) oraz przez sądy i trybunały – czyli przez władzę sądowniczą.

Nadzór nad służbami specjalnymi w ramach systemu administracji publicznej to generalnie nadzór o charakterze zwierzchnim, kontrola zaś ma charakter kontroli wewnątrz administracyjnej. Wymóg skutecznej kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w demokratycznym państwie prawnym nie budzi żadnych wątpliwości. Pod znakiem zapytania jednak niejednokrotnie stoi przygotowanie merytoryczne osób, które kontrolę czy też nadzór mają sprawować. Często bowiem nie rozumieją one tego po co są służby specjalne w państwie i w czym wyraża się istota ich działalności. Lojalność wobec partii czy koalicji rządzącej nie zastąpi wiedzy o służbach specjalnych, która jest niezbędna, by ową kontrolę czy nadzór efektywnie sprawować.

Funkcjonariusze służb specjalnych siłą rzeczy wchodzi w posiadanie niejawnych i informacji wrażliwych, których ujawnienie mogłoby wyrządzić szkody materialne, czy też narazić daną osobę na utratę dobrego imienia. To może rodzić pokusę by informacji tych użyć np. w celu szantażowania. Takie działanie byłoby działaniem patologicznym o charakterze przestępczym. Dlatego właśnie zagadnienie skutecznej kontroli i nadzoru służb specjalnych i ich funkcjonariuszy jest tak istotne w perspektywie demokratycznego państwa prawnego. Niebezpieczeństwo autonomizacji służb specjalnych i zawłaszczenia przez nie państwa szczególnie wyraziście widać w Rosji, gdzie były funkcjonariusz tych służb a mianowicie Władimir Putin został prezydentem, a swych kolegów określił mianem nowej szlachty, współczesnych bojarów i nie ma w jego słowach przesady. Służby bowiem w omawianym przypadku nie tylko przeniknęły cały aparat administracyjny państwa ale wręcz go sobie podporządkowały, co trudno uznać za normalne według demokratycznych standardów.

Należy więc zwracać baczną uwagę by ci, którzy mają sprawować nadzór czy kontrolę nad służbami specjalnymi mieli nie tylko wiedzę i umiejętności niezbędne w tym celu, ale także by cechowała ich etyka i poczucie patriotyzmu, a nie ślepa, bezgraniczna wierność i posłuszeństwo partii politycznej i jej liderowi. Kwestię skutecznego nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi utrudnia panująca w nich kultura tajności. Stąd też społeczna kontrola administracji publicznej, której częścią są służby specjalne, jest iluzoryczna.

Wszystko to sprawia, że zapewnienie skutecznej kontroli i nadzoru jest trudne i skomplikowane. Wydaje się, że aby ów pożądaný stan osiągnąć należy połączyć instrumenty prawne z wiedzą i doświadczeniem odnośnie funkcjonowania służb specjalnych oraz, co nie mniej istotne, z postawą patriotyczną i etyczną. Dopiero takie połączenie pozwoli uzyskać swoisty efekt synergii i przyczyni się do poprawy efektywności sprawowanego nadzoru i kontroli.

Nie bez znaczenia jest także stan kadr służb specjalnych. To przecież ludzie ostatecznie przesądają o sukcesie lub porażce każdej organizacji. Dlatego też tak ważne jest, by funkcjonariusze służb specjalnych oprócz wiedzy, umiejętności i kompetencji niezbędnych z perspektywy funkcjonowania powyższych służb, cechowali się uczciwością, rzetelnością, sumiennością, a także postawą patriotyczną. W swojej działalności zobowiązani są uwzględniać wyznawany w danym społeczeństwie ład aksjologiczny, a ich postawę charakteryzować winna wysoka etyka zawodowa. Funkcjonariusze służb specjalnych pełnią służbę publiczną, której istotą jest realizowanie interesów ponadjednostkowych i działanie na rzecz szeroko pojmowanego państwa i jego obywateli oraz realizacja dobra wspólnego.

Tym dobrem jak już wspomniano jest bezpieczeństwo państwa i jego obywateli, a zatem jest to stan bezpieczeństwa publicznego.

Do rozważenia pozostaje jeszcze roli służb specjalnych w demokratycznym państwie prawnym. Bez wątplenia jest nią dostarczanie decydom informacji istotnych dla skutecznego prowadzenia polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej, a także ochrona własnych zasobów informacyjnych. Ponadto służby te częstokroć tworzone są również po to by pełnić rolę strażnika ustroju konstytucyjnego państwa, czy też po to by zwalczać najistotniejsze patologie życia publicznego, takie jak np. korupcja. Oznacza to, że aktywność służb specjalnych ukierunkowana jest na zapewnienie stanu bezpieczeństwa publicznego. Działania podejmowane przez służby specjalne realizowane są w interesie publicznym, a zatem po to, by możliwa była realizacja jednej z podstawowych potrzeb człowieka, tj. potrzeby bezpieczeństwa, tak w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym.

Jak zatem widać, trudno przecenić rolę i znaczenie służb specjalnych, żyjemy bowiem w świecie informacji i to właśnie ona jest z jednej strony źródłem przewagi, z drugiej zaś - piętą Achilleśa każdego społeczeństwa. To informacja jest współcześnie jest kluczem do zwycięstwa czy to na polu bitwy, czy rywalizacji gospodarczej. Służby specjalne są więc swoistym systemem nerwowym państwa, bez którego pozostawałoby głuche i ślepe na zagrożenia, a co za tym idzie – bezbronne. Rolą służb specjalnych jest więc informowanie i ostrzeganie przed zagrożeniami mogącymi zakłócić bezpieczne i sprawne funkcjonowanie państwa, a także zwalczanie tychże zagrożeń.

Podsumowując rozważania dotyczące statusu prawnego służb specjalnych w Polsce należy podkreślić, że określają go przepisy prawa powszechnie obowiązującego rangi ustawowej. Wyznaczają one cele służb specjalnych, kompetencje i zadania, a także formy i sposób działania, uwzględniając przy tym wymóg zarówno sprawności, jak i legalności. Przyjęcie takiego rozwiązania jest zgodne z zasadą, iż w demokratycznym państwie prawnym władca działalność organów administracji publicznej winna mieć swoje umocowanie w normie prawnej rangi ustawowej. To za pomocą norm ustawowych przesądzono o kwestiach związanych z nadzorem i kontrolą służb specjalnych dbając o to, by nie doszło do ich autonomizacji względem państwa i tym samym do ich wynaturzenia. Akty normatywne, o których mowa powyżej, stanowią podstawę do wydawania aktów prawnych niższego rzędu, na bazie których tworzy się i modeluje struktury organizacyjne służb specjalnych w Polsce. Poszczególne pragmatyki służbowe odnoszące się do funkcjonariuszy służb specjalnych określają szczegółowo ich uprawnienia i obowiązki, a także proces rekrutacji do służby. Podkreślić jednak należy, że status prawny służb specjalnych ma charakter trwały, ale nie

niezmienny. Nowe zagrożenia i wyzwania związane z postępowaniem cywilizacyjnym, a w szczególności technologicznym wręcz wymuszają niekiedy zmiany i co do struktury, i co do zadań realizowanych przez służby specjalne. Ich spetryfikowanie oznaczałoby bowiem staczanie się po równi pochyłej w kontekście efektywności i sprawiło, że z upływem czasu zaczęłyby się jawić jako organizacje niewydolne, a przez to zbędne. Rodzime regulacje prawne pozwalają na elastyczne wprowadzanie pożądanych zmian, by tego negatywnego procesu uniknąć.

Status prawny służb specjalnych w Polsce określa normy o charakterze publicznoprawnym, w szczególności prawa administracyjnego. Wynika to ze specyfiki tych służb i przyznania im możliwości działań władczych podejmowanych, również bez wiedzy i zgody podmiotów względem których określone czynności są podejmowane. Fakt ten nie powinien budzić zdziwienia, albowiem służby specjalne mają zapewnić i utrzymać stan bezpieczeństwa publicznego. Trudno zatem sobie wyobrazić, by czyniły to podmioty prywatnoprawne, te bowiem - nawet jeśli korzystałyby z przyznanego im zakresu władztwa - czyniły to nie tyle w interesie publicznym, co swoim własnym. Taka sytuacja mogłaby doprowadzić do zanegowania roli państwa jako organizacji jednoczącej społeczeństwo i rozwiązującej konflikty społeczne. Jednoznacznie należy więc stwierdzić, że służby specjalne w Polsce mają i powinny mieć charakter publicznoprawny i taki właśnie jest ich status prawny.

Bibliografia

- Adams J.**, *Historical Dictionary of German Intelligence*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, UK 2009.
- Allen T. B.**, Polmar N., *Księga szpiegów. Encyklopedia*, Warszawa 2000.
- Agopszowicz A.**, *Zarys prawa samorządu terytorialnego*, Katowice 1991.
- Andrew Ch., Gordijewski O.**, *KGB*, Warszawa 1999.
- Amitai – Preiss R.**, *Mongol imperial ideology and the Ilkhanid war against the Mamluks*, [w:] *The Mongol empire and its legacy*, pod red. R. Amitai – Preiss, D.O. Morgan, Brill, Leiden, Boston, Köln 1999.
- Amitai – Preiss R.**, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*, Cambridge University Press 2004.
- Bartnik M.**, *Odpowiedzialność dyscyplinarna funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego*, [w:] *Odpowiedzialność dyscyplinarna funkcjonariuszy bezpieczeństwa i porządku publicznego*, pod red. A. Pieczywok, M. Karpiuk, Warszawa 2016.
- Berliński M., Zulczyk R.**, *Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2016.
- Baliński W.**, *Administracja a personel*, Warszawa 1939.
- J. Boć**, *Kontrola administracji*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, Kolonia Limited 2004.
- Boć J.**, *Prawo administracyjne*, Wrocław 1997.
- Bożek M., Czuryk M., Karpiuk M., Kostrubiec J.**, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych, Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2014.
- Bożek M.**, *Nadzór Prezesa Rady Ministrów nad służbami specjalnymi i sposoby jego realizacji w świetle obowiązującego ustawodawstwa*, „Przegląd Sejmowy” Nr 3/2010.
- Bożek M.**, *Status prawnoustrojowy Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problemu na tle rozwiązań konstytucyjnych i ustawowych*, „Przegląd Sejmowy” Nr 3/2014.
- Bożek M.**, *Pozycja prawna Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Emów 2003.
- Bożek M.**, *Miejsce i rola Centralnego Biura Antykorupcyjnego w systemie organów państwowych na tle obowiązującego ustawodawstwa*, <https://antykorupcja.gov.pl/ak/analizy-i-raporty/raporty-dot-cba/inne-raporty/3698.Miejsce-i-rola-CBA-w-systemie-organow-panstwowych.html>.

Bożek M., *Sejmowa kontrola działalności służb specjalnych i jej ograniczenia wynikające z ustaw kompetencyjnych. Zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013 numer t. 20.

Bożek M., *Kontrola parlamentarna służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” Nr 1/2012.

Bożek M., *Współczesny model polskich służb specjalnych. Służby informacyjne czy policyjne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2005, nr 1.

Brzostek A., Taczowska – Olszewska J., Walczuk K., *Staus prawny funkcjonariusza publicznego. Ochrona – obowiązki – odpowiedzialność*, Warszawa 2020.

Buller L., *Służby specjalne w Polsce po 1989 roku. Od UOP do ABW* [w:] *Administracja publiczna w III RP. Dwie dekady doświadczeń*, red. M. Mazuryk, S. Jaśkiewicz, Warszawa–Siedlce 2011.

Burczaniuk P., *System nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce – stan obecny na tle analizy prawno-porównawczej wybranych państw. Postulaty de lege ferenda*, [w:] *Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Wybrane zagadnienia*, pod red. P. Pogonowskiego, Warszawa 2017.

Burczaniuk P., *Przestępstwo szpiegostwa – rys historyczny, aktualne regulacje na tle doświadczeń praktycznych i analizy prawno-porównawczej wybranych państw*, [w:] *Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2017.

Butler R., *Stalin's Secret Police: A history of the CHEKA, OGPU, NKVD, SMERSH & KGB: 1917–1991*, Amber Books 2017.

Burczaniuk P., Kamiński M., Nowiński M., Wiczerza M., *Analiza rozwiązań prawnych w zakresie funkcjonowania służb specjalnych w wybranych państwach*, Warszawa 2017.

Campbell B., *Greek and Roman Military Writers: Selected Readings* Published Routledge 2004.

Cenckiewicz S., *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943-1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011.

Childs D., Popplewell R., *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, Springer 2016.

Chochowski K., *Kierowanie w administracji publicznej*, [w:] *Procesy kierowania w systemie administracji publicznej*, pod red. J. Łukasiewicza, Rzeszów 2014.

Chochowski K., *O potrzebie wykorzystania prakseologii w polityce administracyjnej*, [w:] *Przegląd dyscyplin badawczych pokrewnych nauce prawa i postępowania administracyjnego*,

red. S. Wrzosek, M. Domagała, J. Izdebski, T. Stanisławski, Lublin 2010, Materiały z Konferencji Naukowej, Zjazd Katedr Prawa i Postępowania Administracyjnego – Kazimierz Dolny, wrzesień 2010 r.

Chochoowski K., *Pomiędzy sprawnością a legalnością działania administracji porządku i bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Sprawność a legalność działania administracji publicznej w sferze ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego*, pod red. P. Stanisza, M. Czuryk, K. Ostaszewskiego, J. Świeckiego, Lublin 2014.

Chochoowski K., *Kilka uwag w przedmiocie organizacji administracji publicznej z perspektywy powierzonych jej zadań*, [w:] *Organizacja administracji publicznej z perspektywy powierzonych jej zadań*, pod red. T. Bąkowskiego, Warszawa 2015.

Chochoowski K., *Adekwatność rodzimych programów i metod kształcenia do potrzeb kompetencyjnych nowoczesnej administracji publicznej*, [w:] *Administracja publiczna wobec wyzwań kryzysu ekonomicznego i jego konsekwencji społecznych*, pod red. J. Mikułowskiego, A. Jezierskiej, Warszawa 2014.

Chochoowski K., *Aktualność myśli Profesora Jerzego Stefana Langroda w przedmiocie zasadności bezstronnej kontroli nad administracją publiczną*, [w:] *Teoria instytucji prawa administracyjnego. Księga pamiątkowa profesora Jerzego Stefana Langroda*, pod red. J. Niczyporuka, Paryż 2011.

Chochoowski K., *„Ustawa antyterrorystyczna” jako nowe instrumentarium przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo w kontekście zglobalizowanego świata*, pod red. P. Maciaszczyka, Tarnobrzeg 2017.

Chochoowski K., *Rola i zadania polskich służb specjalnych w zapewnieniu bezpieczeństwa jednostki*, [w:] *Jednostka – Społeczeństwo – Państwo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Rebety*, pod red. A. Podraza, W. Gizicki, Lublin 2019.

Chochoowski K., *Rola i zadania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, [w:] *Bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, pod red. A. Szylar, B. Zięby – Kołodziej, P. Maciaszczyka, Tarnobrzeg 2015.

Chochoowski K., *Współdziałanie jednym ze współczesnych warunków sprawnej administracji publicznej* [w:] *Internacjonalizacja administracji publicznej*, pod red. Z. Czarnik, J. Posłuszno, L. Żukowskiego, Warszawa 2015.

Chochoowski K., *Model służby publicznej w III RP*, [w:] *Służba publiczna. Stan obecny, wyzwania i oczekiwania*, pod red. M. Steca, S. Płażka, Warszawa 2013.

- Chochoowski K.**, *W stronę wyższej kultury administrowania*, [w:] *Dziesięć lat polskich doświadczeń w Unii Europejskiej. Problemy administracyjnoprawne. Tom 1*, pod red. J. Sługockiego, Wrocław 2014.
- Chochoowski K.**, *Determinanty sprawności funkcjonowania samorządu terytorialnego*, [w:] *Prawne problemy samorządu terytorialnego, tom 1*, pod red. B. M. Cwiertniaka, Sosnowiec 2013.
- Chochoowski K.**, *Korupcja w administracji publicznej*, [w:] *Wyzwania i dylematy związane z funkcjonowaniem administracji publicznej*, pod red. E. Jasiuk, G.P. Maj, Radom 2012.
- Chochoowski K.**, *Ewolucja polskiego prawa urzędniczego w dobie globalizacji*, [w:] *Ewolucja polskiego prawa w dobie globalizacji*, pod red. D. Tyrawy, Lublin 2013.
- Chochoowski K.**, *Ewolucja zadań administracji publicznej*, [w:] *Ewolucja zadań podmiotów funkcjonujących w strukturze państwa*, pod red. D. Tyrawa, I. Butryn, Lublin 2014.
- Chochowska A.**, *Międzynarodowe standardy służby publicznej i ich wpływ na krajowe regulacje dotyczące statusu pracowników samorządowych*, [w:] *Lokalny samorząd terytorialny w aspekcie międzynarodowym*, pod red. S. Falińskiego, Siedlce 2018.
- Cieślak S.**, *Praktyka organizowania administracji publicznej*, Warszawa 2004.
- Clark J. R.**, *Intelligence and National Security: A Reference Handbook*, London 2007.
- Coletta G.**, *Defining Counterintelligence. CI, Security and non-governmental actors*, GRIN Verlag 2017.
- Counterintelligence*, Edited by U.S. Marine Corps, New York 2007.
- Crowdy T.**, *Historia szpiegostwa i agentury*, Warszawa 2010.
- Cummins A.**, *Samurai and Ninja: The Real Story Behind the Japanese Warrior Myth that Shatters the Bushido Mystique*, Tuttle Publishing, 2015.
- Cummins A., Minami Y.**, *The Secret Traditions of the Shinobi: Hattori Hanzo's Shinobi Hiden and Other Ninja Scrolls*, Publisher: Blue Snake Books 2012.
- Czarny P.**, *Sejmowa Komisja do Spraw Służb Specjalnych na tle ogólnych dylematów parlamentarnej kontroli tych służb*, „Przegląd Sejmowy” Nr 3/2008.
- Delarue J.**, *The Gestapo: History of Horror*, New York 2008, czy R. Butler, *The Gestapo: A History of Hitler's Secret Police 1933–45*, Amber Books 2010.
- Dennis M., Laporte N.**, *The Stasi: Myth and Reality*, London and New York 2014.
- de Villemarest P.**, *GRU. Sowiecki super wywiad*, Warszawa 1998.
- Długosz Z.**, *Służby specjalne w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Organy i korporacje ochrony prawa*, pod red. S. Sagana, V. Serzhanovej, Warszawa 2008.
- Dmowski J., Jabłońska – Bonca J.**, *Ochrona, pomoc i obsługa prawna*, Koszalin 2000.

- Dunaj K.**, *Z zagadnień nadzoru i kontroli nad służbami specjalnymi w Polsce*, [w:] *Zakres działania administracji publicznej w Polsce i na Ukrainie. Wybrana problematyka*, pod red. M. Ciecierskiego, M. Czuryk, M. Karpiuka, Warszawa – Kijów 2016.
- Dobkowski J.**, *Kompetencja administracyjna*, „*Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych*”. *Miscellanea* 1/2008.
- Dolnicki B.**, *Nadzór nad samorządem terytorialnym*, Katowice 1993.
- Dominiczak H.**, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944 – 1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Dudek A.**, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Warszawa 2014.
- Dvornik F.**, *The Origins of Intelligence Services*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 1974.
- Dymowski A.**, *Agentes in rebus. Antyczny rodowód współczesnych służb specjalnych*, „*Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*” nr 8/2013.
- Edgington S. B.**, *Espionage and Military Intelligence during the First Crusade*, [w:] *Crusading and Warfare in the Middle Ages: Realities and Representations Essays in Honour of John France*, Edited by S. John, N. Morton, Published Routledge 2016.
- Encyklopedia Prawa Administracyjnego*, pod red. M. Domagały, A. Haładyj, S. Wrzoska, Warszawa 2010.
- Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence. Volume one – two*, Edited by: R. P. Carlisle, Publisher: Routledge 2015.
- Faligot R., Kauffer R.**, *Służby specjalne. Historia wywiadu i kontrwywiadu na świecie*, Warszawa 2006.
- Fundowicz S.**, *Pojęcie osoby prawnej prawa publicznego*, „*Przegląd Sejmowy*” Nr 2/1999.
- Gacek P.**, *Nawiązanie stosunku służbowego z funkcjonariuszami Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Charakter prawny mianowania – wybrane aspekty*, [w:] „*Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*” Nr 22/2020.
- Galicki Z.**, *Kontrola parlamentarna nad działalnością służb specjalnych (na przykładzie wybranych państw)*, „*Biuletyn – ekspertyzy i opinie prawne*” 1991, nr 1.
- Galicki Z.**, *Status prawny służb specjalnych w wybranych państwach zachodnich*, Warszawa 1996.
- Galiż – Skarbińska S.**, *Model zmiany cywilnych służb specjalnych w Polsce 1989 – 1990. Powstanie Urzędu Ochrony Państwa*, Toruń 2019.

- Gawryszewski J.**, *Śłużby specjalne w Republice Federalnej Niemiec*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 6/2012.
- Gieseke J.**, *The History of the Stasi: East Germany's Secret Police, 1945-1990*, New York, Oxford 2014.
- River Ch.**, *The Stasi: The History and Legacy of East Germany's Secret Police Agency*, CreateSpace Independent Publishing Platform 2018.
- Gill P., Phytian M.**, *Intelligence in an Insecure World*, Cambridge 2012.
- Słownik terminów i definicji NATO AAP – 6*,
http://wcnjk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf.
- Gładysz S.**, *Zakres uprawnień organów państwa w świetle zagrożenia terrorystycznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 18/2018.
- Gładysz S.**, *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie ochrony obrotu strategicznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 15/2016.
- Grajewski A.**, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991 – 1998*, Warszawa 1998.
- Grubbs J.T.**, *The Mongol Intelligence Apparatus. The Triumphs of Genghis Khan's Spy Network*, International Association for Intelligence Education 2010.
- Gryz J.**, *Teoretyczne aspekty funkcjonowania służb specjalnych RP*, „Realia i co dalej” Nr 1/2012.
- Grzegorowski**, *Instytucja „służby specjalne” a rzeczywistość funkcjonowania państwa polskiego*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2010, t. 8.
- Grzegorowski Z.**, *Śłużby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013.
- Grześków M.**, *Nawiązywanie stosunków zatrudnienia w służbach zmilitaryzowanych*, Warszawa 2020.
- Grzybowski M.**, *Administracja publiczna a ład konstytucyjny*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. J. Hausnera, Warszawa 2005.
- Góralczyk W. jr.**, *Kierownictwo w prawie administracyjnym*, Warszawa 2016.
- Haftarczyk K.**, *Śłużby specjalne jako element bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” Nr 3/2011.
- Heidenreich R.**, *Die DDR-Spionage des BND: Von den Anfängen bis zum Mauerbau*, Berlin 2019.
- Handbook of European Intelligence Cultures*, Edited by: B. de Graaff, J. M. Nyce, Publisher: Rowman & Littlefield 2016
- Herzog Ch., Gichon M.**, *Battles of the Bible: A Military History of Ancient Israel*, Greenhill 2005.

- Herman M.**, *Potęga wywiadu*, Warszawa 2002.
- Hernacka A.**, *Śłużby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa ze szczególnym uwzględnieniem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problematyki*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego” 2015, t. 7.
- Heymann C.**, *Bundesamt für Verfassungsschutz: 50 Jahre im Dienst der inneren Sicherheit*, Köln 2000.
- Hoc S.**, *Sytuacja organizacyjno-prawna polskich służb specjalnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, Nr 3/2002.
- Hoc S.**, *Organizacja polskich służb specjalnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” nr 3/2002.
- Hoc S., P. Szustakiewicz**, *Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Holyst B.**, *Terroryzm, tom 2*, LexisNexis, Warszawa 2009.
- Izdebski H., Kulesza M.**, *Administracja publiczna, zagadnienia ogólne*, Warszawa 1999.
- Izdebski H.**, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2004.
- Izdebski H., Barankiewicz T., Bogucka I., Chauvin T., Długosz D., Przywora B., Skuczyński P., Sykuna S.**, *System prawa administracyjnego. Etyka urzędnicza i etyka służby publicznej. Tom 13*, Warszawa 2016.
- Jackson P.**, *The Mongols and the Islamic World: From Conquest to Conversion*, Yale University Press, 2017.
- Jagielski J.**, *Kilka refleksji w kwestii kadr administracji publicznej*, [w:] *Biurokracja*, pod red. J. Łukasiewicza, Rzeszów 2006.
- Jagielski J., K. Rączka**, *Komentarz do ustawy o służbie cywilnej*, Warszawa 2001.
- Jaśkiewicz W.**, *Studia nad sytuacją prawną pracowników państwowych*, Poznań 1961.
- Jaloszynski K.**, *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, Warszawa 2008.
- Jastrzębski R.**, *Kontrola i nadzór nad cywilnymi służbami specjalnymi w państwie polskim w latach 1990 – 2016*, „Zeszyty Prawnicze BAS” nr 4/2018.
- Jaworska-Dębska B., Duniewska Z., Michalska-Badziak R., Olejniczak-Szałowska E.**, *Prawo administracyjne: Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, Warszawa 2013.
- Jelowicki M.**, *Podstawy organizacji administracji publicznej*, Warszawa 1998.
- Johnson L. K.**, *National Security Intelligence*, [w:] *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, edited by L. K. Johnson, Oxford New York, 2010.

Jóźwiak S., *Wywiad i kontrwywiad w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach: studium nad sposobami pozyskiwania i wykorzystywaniem poufnych informacji w późnym średniowieczu*, Malbork 2004.

Jóźwiak S., Kwiatkowski K., Szweda A., Szybkowski S., *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409 – 1411*, Malbork 2010.

Kahn P., *Secret History of the Mongols: The Origin of Chingis Khan*, Publisher: Cheng & Tsui 1998.

Kahn D., *An historical theory of intelligence*, [w:] *Intelligence Theory: Key Questions and Debates*, edited by P. Gill, S. Marrin, M. Phythian, New York 2009.

Kapuściak B., *Umocowania prawne działalności Wojskowej Służby Wewnętrznej (1957 – 1990)*, „Zeszyty Historyczne Win-u, Nr 31/2009, s. 162.

http://www.academia.edu/20295330/Umocowania_prawne_dzia%C5%82alno%C5%9Bci_Wojskowej_S%C5%82u%C5%BCby_Wewn%C4%99trzej_1957-1990 .

Karpiuk M., *Status prawny Szefa Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Szefa Służby Wywiadu Wojskowego*, [w:] *Służby wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa. Historia i współczesność*, pod red. M. Górki, Toruń 2016.

Karpiuk M., *Podstawy normatywne funkcjonowania cywilnych służb specjalnych w Polsce*, OSwSG nr 6/2010.

Karpiuk M. (red.), *Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Komentarz*, Olsztyn 2017.

Karpiuk M., *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.

Kent S., *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton 2015.

King J., *Intelligence Gathering of the Mongolian Empire*,
<http://etudeshistoriques.org/etudeshistorique/article/viewFile/7/7>.

Kisielewicz J., *Repetitorium z nauki o administracji*, Przemysł 2007

Knosala E., *Zarys nauki administracji*, Warszawa 2010.

Knosala E., *Zadania publiczne, formy organizacyjnoprawne ich wykonywania i nowe pojęcia – zakres niektórych problemów do dyskusji nad koncepcją systemu prawa administracyjnego*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007.

Kołaszyński M., *Nadzór nad cywilnymi służbami specjalnymi*, „Studia prawnicze. Rozprawy i materiały”, nr 2/2013 nr 2.

- Koj E.**, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP (schemat funkcjonowania w latach 1981 – 1990)*, <http://polska1918-89.pl/pdf/zarzad-ii-sztabu-generalnego-wp.5397.pdf>.
- Kotarbiński T.**, *Abecadło praktyczności*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
- Kuczyński T.**, *O odpowiedzialności dyscyplinarnej pracowników*, „Państwo i Prawo” nr 9/2003.
- Kuczyński T., E. Mazurczak – Jasińska, Stelina J.**, *System prawa administracyjnego. Stosunek służbowy. Tom 11*, Warszawa 2011.
- Kuć T.**, *Analiza funkcjonalności systemu kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 16/2017.
- Langrod J.S.**, *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, reprint, Kraków 2003.
- Larecki J.**, *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007.
- Laskowski D.**, *Polskie służby specjalne*, Poznań 2017.
- Leśkiewicz R.**, *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*, „Dzieje Najnowsze” 2016, R. XLVIII, nr 1.
- Liwiusz T.**, *Dzieje Rzymu od założenia miasta. Księgi XXVIII – XXXIV*.
- Liwo M.**, *Status służb mundurowych i funkcjonariuszy w nich zatrudnionych*, Warszawa 2013.
- Longchamps F.**, *Osobiste świadczenia wojenne*, Lwów 1936.
- Łukasiewicz J., Wrzosek S.**, *Relacje pomiędzy naukami o zarządzaniu a naukami o administracji*, [w:] *Zastosowanie nauk o zarządzaniu w organizacjach gospodarczych i administracji publicznej*, pod red. M. Kisały i W. Wytrązka, Radom 2008.
- Mahabharata. Opowieść 126. O zasadach zwiększania szans na zwycięstwo*. <http://tlvp.net/~b.mikolajewska/booknook/Mahabharata/Opow-126.htm>.
- Makarski A.**, *Centrum Antyterrorystyczne Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Geneza, zasady działania oraz doświadczenia po pierwszym roku funkcjonowania*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 2/2010.
- Mały słownik języka polskiego* pod red. E. Sobol, Warszawa 2000.
- Matczak M.**, *Kompetencja organu administracji publicznej*, wydanej w Krakowie w 2004.
- May T.**, *Najazdy Mongołów*, 2010.
- Minkina M.**, *FSB. Gwardia Kremla*, Warszawa 2016.
- Minkina M.**, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014.
- Minkina M.**, *Problemy badań nad wywiadem*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo polityczne*, pod red. S. Jaczyńskiego, M. Kubiaka, M. Minkiny, Warszawa–Siedlce 2012.

- Minkina M.**, *Wywiad w państwie współczesnym*, Warszawa 2011.
- Minkina M.**, *Nieuchronność zaskoczenia i porażki wywiadu*, [w:] *Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, pod red. L. Pawlikowicza, R. Zaparta, Rzeszów 2014.
- Misiuk A.**, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2012.
- Misiuk A.**, *Ewolucja cywilnych służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20–lecie UOP/ABW”.
- Misiuk A.**, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Szczytno 2012.
- Misiuk A.**, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Misiuk A.**, *Tworzenie się systemu wojskowych służb specjalnych w Polsce w latach 1918–1922*, [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX w.*, pod red. W. Skóry, P. Skubisza, Szczecin 2016.
- Misiuk A.**, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*, Szczytno 2012.
- Misiuk A.**, *System służb specjalnych w II RP*, [w:] *Sekretna wojna 2. Z dziejów kontrwywiadu II RP(1914) 1918 – 1945 (1948)*, pod red. Z. Nawrockiego, Emów 2015.
http://cyfroteka.pl/ebooki/Sekretna_wojna_2_Z_dziejow_kontrwywiadu_II_RP-ebook/p0406509i040.
- Mitrokhin V.**, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officers Handbook*, London 2002.
- Młotek M., Siedlarz M.**, *Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT.GOV.PL*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 4/2011.
- Modliński E.**, *Pojęcie interesu publicznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1932. Mordaszewski K., *Proces kształtowania służb specjalnych w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009.
- Mróz A., Pajdała H.**, *Komisja do Spraw Służb Specjalnych – uwagi na tle dotychczasowego funkcjonowania*, Przegląd Sejmowy” nr 5/2004.
- Nickerson H.**, *Warfare in the Roman Empire and the Middle Ages*, Publisher: Dover Publications, Inc. 2003.
- Niczyporuk J.**, *Dekoncentracja administracji publicznej*, Lublin 2006.
- Ochendowski E.**, *Prawo administracyjne, część ogólna*, Toruń 2001.
- Obuchowicz M.**, *Pięć lat funkcjonowania Centrum Antyterrorystycznego ABW (2008 – 2013)*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 10/2014.

- Opaliński B., Rogalski M., Szustakiewicz P.,** *Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Pawlikowicz L.,** *Aparat centralny i Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954 – 1991*, Warszawa 2013.
- Pawlikowicz L., Zapart R.,** (red.) *Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2014.
- Philip St. C. Walton-Kerr,** *Gestapo: The History of the German Secret Service*, Bracken Books, 1996.
- Piasecki B.,** *Kontrwywiad ofensywny jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 10/2014.
- Piasecki B.,** *Kontrwywiad. Atak i obrona*, Łomianki 2021.
- Pieja R.,** *Przewodnik po cywilnych służbach specjalnych. Od UB do ABW*, Mikołów 2011.
- Pieróg M.,** *Status prawny oraz przedmiot działalności Agencji Wywiadu*, [w:] *Służby wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa. Historia i współczesność*, pod red. M. Górki, Toruń 2016.
- Pieprzny S.,** *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011.
- Piotrowski P.,** *Wojskowa Służba Wewnętrzna*, <http://polska1918-89.pl/pdf/wojskowa-sluzba-wewnetrzna-1957%E2%80%931989,5924.pdf>.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Kraków 1962.
- Pochodyła P.,** „Zeszyty Naukowe WSEI seria: ADMINISTRACJA 1/2012.
- Popplewell,** *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, Palgrave Macmillan UK, 1996.
- Pożaroszczuk D.,** *Federalny Urząd Ochrony Konstytucji – zadania i charakterystyka zwalczanych zagrożeń*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 8/2013.
- Prawo administracyjne*, pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2000.
- Prawo administracyjne*, pod red. J. Bocia, Kolonia Limited 2010.
- Prawo administracyjne ustrojowe. Podmioty administracji publicznej*, pod red. J. Stelmasiaka i J. Szreniawskiego, Bydgoszcz – Lublin 2002.
- Prunckun H.,** *Counterintelligence Theory and Practice*, Plymouth 2012.
- Radzewicz P.,** *Uprawnienia, środki działania oraz prawne podstawy funkcjonowania sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych*, „Przegląd Legislacyjny” nr 2/2006.
- Ramajana*, adaptacja E. Walter, Warszawa 1993.
- Rankov N.B.,** *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*, Published Routledge London 1998.

- Redmond P. J.**, *The Challenges of Counterintelligence*, [w:] *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, edited by L. K. Johnson, Oxford New York, 2010.
- Richmond J. A.**, *Spies in Ancient Greece*, Greece & Rome, Vol. 45, No 1, Cambridge University Press.
- Riepl W.**, *Das Nachrichtenwesen des Altertums Mit besonderer Rücksicht auf die Römer*, Leipzig-Berlin: Teubner 1913.
- Rogala – Lewicki A.**, *Służby specjalne a organy władzy państwowej – relacje instytucjonalne*, FSAP 2011,
http://www.fsap.pl/documents/publications/Sluzby_Specjalne_a_organy_wladzy_panstwowej.pdf.
- Rybicki Z., Piątek S.**, *Zarys prawa administracyjnego i nauki administracji*, Warszawa 1984.
- Sanetra W.**, *Odpowiedzialność pracownika administracji* [w:] *Pracownicy administracji w PRL*, pod red. J. Łętowskiego, Wrocław 1984.
- Sarnecki P.**, *Komentarz do art. 146 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2001.
- Schiel K.**, *Inside Germany's BND: The Federal Intelligence Service*, New York 2003.
- Seth R.**, *Tajni agenci*, Warszawa 1960.
- Sheldon R.M.**, *Spies of the Bible*, Publisher: Greenhill Books 2007.
- Sheldon R.M.**, *Intelligence Activities in Ancient Rome: Trust in the Gods But Verify*, Publisher: Routledge 2007.
- Sheldon R.M.**, *Szpiedzy, wywiady i tajne służby*, Warszawa 2008.
- Sheldon R.M.**, *Spying in Mesopotamia: The World's Oldest Classified Documents*, Studies in Intelligence, Vol. 33, No 1, 1989.
- Sheldon R.M.**, *Espionage in the Ancient World*, McFarland & Company, Inc., Publishers 2003.
- Sheldon R.M.**, *A Guide to Intelligence from Antiquity to Rome*, The Intelligencer, Volume 18 Number 3, 2011.
- Siemiątkowski Z.**, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy w PRL*, Warszawa 2009.
- Skoneczny Ł.**, *Rola agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009.
- Słownik łacińsko-polski*, opracował K. Komaniecki, Warszawa 1976.

Słownik terminów i definicji NATO AAP – 6

http://wcnik.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf.

Słoń M., Wójcik S., *Tajemnice wywiadu wewnętrznego*, Warszawa 2020.

Służewski J., *Kontrola i nadzór*, [w:] T. Bocheński, S. Gebert, J. Służewski, *Rady narodowe i terenowe organy administracji państwowej*, Warszawa 1977.

Sokolewicz W., *Komentarz do art. 7 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Tom 5*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2007.

Stahl M., *Cele publiczne i zadania publiczne*, [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, pod red. J. Zimmermanna, Warszawa 2007.

Staryszak J., *Prawo nadzoru nad administracją samorządową w Polsce*, Warszawa 1931.

Stelmasiak J., Szreniawski J., *Zagadnienia ogólne aparatu administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne ustrojowe. Podmioty administracji publicznej*, pod red. J. Stelmasiaka, J. Szreniawskiego, Bydgoszcz - Lublin 2002.

Stężycki M., Siuda M., Dudzik P., *Prolifercja towarów i technologii podwójnego zastosowania. Rola ABW w zakresie przeciwdziałania tego typu zagrożeniom*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 1/2009.

Sullivan L. E., *Encyclopedia of Law Enforcement, Vol. 1*, s. 858, London 2005.

Ibp U., *Ukraine Intelligence & Security Activities and Operations Handbook*, Washington 2006.

Sun Tzu, *Sztuka wojny*,

https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0ahUKEwiXl v7PmuLRAhWEvhQKHbalCxYOFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.lazarski.pl%2Fpl%2Fpobierz%2F837%2F&usg=AFQjCNH1t9EbkgRycY2z_Fc&ct9L_xRA&sig2=saTmVXw7cKwS4AkHAmn8Rg&bvm=bv.145393125.bs.2.d.bGg&cad=rja.

Sun Tzu i inni, *Sztuka wojny i 36 chytrych sztuczek*, <http://tlumacz-literatury.pl/sztukawojny.html>.

Suworow W., *Specnaz. Historia sił specjalnych Armii Czerwonej*, Warszawa 2011.

Suworow W., *GRU. Radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 2010.

Swoboda P., *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989 – 2007)*, Kraków 2016.

Sylwestrzak A., *Kontrola administracji publicznej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2004.

Szostak I., *Śłużby specjalne w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie Wojskowych Śłuż Informacyjnych*, „Zeszyt Problemowy” nr 3 (71), Warszawa 2012.

Szreniawski J., *Wstęp do nauki administracji*, Lublin 2003.

Szustakiewicz P., *Postępowanie dyscyplinarne w służbach specjalnych w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 8/2013.

Szustakiewicz P., *Zagadnienie unifikacji przepisów regulujących stosunek służbowy funkcjonariuszy służb mundurowych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 21/2019.

Tarka M., *Istota prawna nadzoru w gospodarce państwowej*, Poznań 1990.

The Fifteenth Century. Conflicts, Consequences and the Crown in the Late Middle Ages, Edited by L. Clark, Publisher: The Boydell Press 2007.

Tkaczew W., *Organa informacji wojska polskiego 1943 – 1956. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 2007.

Todd P., Bloch J., *Global Intelligence. The World's Secret Services Today*, Zed Books 2003.

Topyło J., *Departament X MBP w latach 1949 – 1954. Rekonesans badawczy: geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, http://www.glaukopis.pl/images/artykuly-polskojezyczne/Jacek-Topylo-Departament_X_MBP_w_latach_1949.pdf.

Tucker D., *The End of Intelligence: Espionage and State Power in the Information Age*, Stanford 2014.

Turnbull S., *Ninja AD 1460 – 1650*, Osprey Publishing 2003.

Turnbull S., *Ninja: The True Story of Japan's Secret Warrior Cult*, Publisher: Firebird 1992.

Ura E., *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2004.

Ustrój administracji publicznej, pod red. J. Szreniawskiego, Lublin 1995.

Wacinkiewicz D., *Kontrola i nadzór w prawie komunalnym*, Warszawa 2007.

Wagner A., Uhl M., *BND contra Sowjetarmee: westdeutsche Militärsplionage in der DDR*, Berlin 2008,

Walczuk K., Bożek M., *Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania organizacji i funkcjonowania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Siedlce 2015.

Warner M., *Wanted: A definition of Intelligence*, [w:] *Secret Intelligence: A Reader*, edited by Ch. Andrew, R. J. Aldrich, W. K. Wark, London, New York 2009.

Waterson J., *Wojny mameluków. Władcy i rycerze islamu*, Warszawa 2008.

Whitehead D., *Aineias the Tactician. How to Survive Under Siege*, Publisher: Bristol Classical Press 2002,

- Wieczorska B., Posłuszny J.,** *Niektóre zagadnienia podmiotowości prawnej gminy*, [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce i na Ukrainie – doświadczenia i perspektywy*, Przemysł 1998.
- West N.,** *Historical Dictionary of International Intelligence*, Oxford 2006.
- West N.,** *Historical Dictionary of Cold War Counterintelligence*, Plymouth 2007.
- Wieczorek M.,** *Charakter prawny stosunków służbowych funkcjonariuszy służb mundurowych*, Toruń 2017.
- Wierzbowski M., Wiktorowska A.,** *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne*, pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2000.
- Wrzosek S. (red.),** *Kompedium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008.
- Wyrzykowski M.,** *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986.
- Vilasi A. C.,** *The History of the Stasi*, AuthorHouse, 2015.
- Zalewski S.,** *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2005.
- Zalewski S.,** *Służby specjalne – programowanie, nadzór, kontrola*, Warszawa 2003.
- Zalewski S.,** *Kontrwywiad w państwie epoki informacyjnej. Syndrom relatywizacji informacji niejawnych*, [w:] *Służby specjalne we współczesnym państwie*, pod red. Z. Siemiątkowskiego, A. Zięby, Warszawa 2016.
- Zalewski S.,** *Ewolucja modelu polskich służb specjalnych 1990–2002*, Warszawa 2002.
- Zalewski S.,** *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2005.
- Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011.
- Zalewski S.,** *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010.
- Zalewski S.,** *Cywilna kontrola służb specjalnych w Polsce*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2010 numer specjalny.
- Zdyb M.,** *Służba publiczna* [w:] *Prawość i Godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, pod red. S. Fundowicza, F. Rymarza, A. Gomułowicza, Wyd. KUL, Lublin 2003.
- Zdyb M.,** *Prawny interes jednostki w sferze materialnego prawa administracyjnego. Studium teoretyczno-prawne*, Lublin 1991.
- Ziemiński Z.,** *Wartości konstytucyjne*, Warszawa 1993.
- Zimmermann J.,** *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012.
- Zirk Sadowski M.,** *Kontrola administracji publicznej*, [w:] *Administracja publiczna*, pod red. J. Hausnera, Warszawa 2005.

- Zybertowicz A.**, *Urząd Ochrony Państwa jako podmiot gry politycznej*, Wrocław 1999.
- Żebrowski A.**, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989 – 1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001.
- Żebrowski A.**, *Wywiad I kontrwywiad XXI wieku*, Lublin 2010.
- Żebrowski A., Żmigrodzki M., Babula J.**, *Rola służb specjalnych w siłach zbrojnych. Wywiad i kontrwywiad*, Kraków 1999.
- Żebrowski A.**, *Polskie służby specjalne. W latach 1983 – 1996. Wybrane zagadnienia*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica X” 2013 r.
- Żebrowski A.**, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej (wywiad i kontrwywiad w latach 1989 – 2003)*, Kraków 2005.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r. K 22/00, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 2001, nr 3, poz. 48.
- Wyrok NSA z dnia 07.02.1996 r. III SA 327/95, „Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego” 1996, nr 4, poz. 193.

Wykaz aktów normatywnych

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Ustawa z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego Dz.U. z 1944 r. Nr 1 poz. 1.
- Ustawa z 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej Dz.U. z 1944 r. Nr 19, poz. 99.
- Dekret z 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego Dz.U. z 1954 r. Nr 54, poz. 269.
- Ustawa z 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego Dz.U. z 1956 r. Nr 54, poz. 241.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 1320.
- Ustawa z 14 lipca 1983 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów Dz.U. z 1983 r. Nr 38, poz. 172.
- Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów, Tekst jednolity Dz.U z 2012 r. poz. 392 z póź. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Tekst jednolity Dz.U. z 2020 r., poz. 1444.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne, Tekst jednolity Dz.U. z 2019 r. poz. 2399, z póź. zm.

Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Tekst jednolity Dz.U z 2018 r. poz. 762 z póź. zm.

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 291.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa, Tekst jednolity Dz.U. z 1999 r. Nr 51 poz. 526.

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 27.

Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych, Dz.U. z 2003 r. Nr 139, poz. 1326.

Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1131.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1671.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, Tekst jednolity z 2019 r. poz. 687.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego, Tekst jednolity Dz.U z 2018 r. poz. 1516 z póź. zm.

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych, Tekst jednolity z 2019 r. poz. 742.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Tekst jednolity z 2019 r. poz. 796.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. z 1983 r. Nr 48, poz. 216.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 1997 r. w sprawie ustalenia szczegółowego rozdziału kompetencji oraz zasad współdziałania w zakresie ochrony gospodarki narodowej między Urzędem Ochrony Państwa a Wojskowymi Służbami Informacyjnymi, Dz.U. z 1997 r. Nr 116, poz. 744.

Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie szczegółowego trybu i zasad funkcjonowania Kolegium do Spraw Służb Specjalnych oraz zakresu czynności sekretarza tego Kolegium. Dz.U. z 2002 r. Nr 103, poz. 929

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Tekst jednolity Dz.U. z 2014 r. poz. 242.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Wywiadu oraz członkom ich rodzin. Dz.U z 2003 r. Nr 83, poz. 764.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz członkom ich rodzin. Dz.U z 2003 r. Nr 102, poz. 945.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie oddelegowania funkcjonariuszy Agencji Wywiadu do wykonywania zadań służbowych poza Agencją Dz.U. z 2003 r. Nr 160, poz.1553.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 października 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Wywiadu Dz.U. z 2003 r. nr 187, poz. 1824 z póź. zm.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2004 r. w sprawie warunków i trybu oddelegowania funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego do wykonywania zadań poza Agencją Dz.U. z 2004 r. Nr 34, poz. 296.

Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 74 z dnia 26 czerwca 2002 r. w sprawie nadania statutu Agencji Wywiadu. Tekst jednolity MP z 2016 r. poz. 936.

Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 maja 2008 r. w sprawie nadania statutu Służbie Wywiadu Wojskowego MP z 2008 r. Nr 44, poz. 385.

Zarządzenie Nr 72 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 października 2010 r. w sprawie nadania statutu Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu, MP z 2010 r. Nr 76 poz. 953.

Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 2 maja 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statutu Służbie Wywiadu Wojskowego MP z 2016 r. poz. 426.

Zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 kwietnia 2017 r. w sprawie nadania Statutu Służbie Kontrwywiadu Wojskowego MP z 2017 r. poz. 431.

Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 września 2018 r. w sprawie nadania statutu Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego MP z 2018 r. poz. 927.